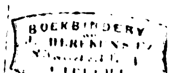

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
0554 1617

BOEKBINDERY

VERSLAG

VAN HET

BEHEER EN DEN STAAT

DER NEDERLANDSCHE BEZITTINGEN EN KOLONIEN

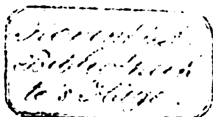
IN

OOST- EN WEST-INDIE EN TER KUST VAN GUINEA.

OVER

1851,

INGEDIEND DOOR DEN MINISTER VAN KOLONIEN.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1858.

ZITTING 1853—1854. — (XXXVI.) *Exh.* 17 *Dec.* 1853, *n°.* 5.

Verslag van het beheer en den staat der Kolonien over 1851.

GELEIDENDE BRIEF.

N°. 1.

'S GRAVENHAGE, *den* 16*den December* 1853.

Ter voldoening aan artikel 60 der Grondwet, heb ik de eer aan U Hooged. Gestr. te doen toekomen het Verslag van het beheer der Kolonien en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen, en van den staat, waarin zij zich bevinden, loopende over het jaar 1851.

De Minister van Kolonien,
CHS. F. PAHUD.

Aan
den Heer Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal.

INHOUD.

Verslag van het beheer van Nederlandsch Indie en van den staat waarin hetzelve zich bevindt over het jaar 1851.

Verslag van het beheer van Suriname en van den staat waarin de Kolonie zich bevindt over het jaar 1851.

Verslag van het beheer van Curaçao en Onderhoorigheden en van den staat waarin de Kolonie zich bevindt, over het jaar 1851.

Verslag van het beheer van Curaçao en Onderhoorigheden en van den staat waarin de Kolonie zich bevindt, over het jaar 1852.

BIJLAGEN *gevoegd bij het Verslag van het beheer van Curaçao en onderhoorigheden over* 1851.

Verslag van het beheer van de kust van Guinea en Onderhoorigheden en van den staat waarin de Kolonie zich bevindt, over het jaar 1851. . . . . . . Blz. 295

BIJLAGE *gevoegd bij het Verslag van het beheer van de kust van Guinea en Onderhoorigheden over* 1851.

VERSLAG van het beheer van Nederlandsch Indie en van den staat waarin hetzelve zich bevindt, over het jaar 1851.

EERSTE HOOFDSTUK.

Grondgebied en bevolking waarover beheer gevoerd wordt.

A. Grondgebied.

§ 1. *Bestanddeelen.*

In de administratieve verdeeling van Nederlandsch Indie, zoo als die bij vorige overzigten werd beschreven, is in den loop van 1851 geene verandering gebragt.

Onder dit hoofdstuk kunnen echter de navolgende bijzonderheden worden vermeld.

JAVA EN MADURA.

Bij art. 6 van het havenreglement, gearresteerd bij publicatie van den 28sten Augustus 1818 (*Staatsblad* n°. 61), werd bepaald, dat alle plaatselijke besturen, wien het zoude mogen aangaan, gehouden zijn, met overleg der havenmeesters, zoo duidelijk mogelijk te bepalen de grenzen der reeden, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal.

Daaraan werd echter slechts op enkele plaatsen gevolg gegeven; althans bleek, na een ingesteld onderzoek, dat ter zake geene andere bepalingen bestonden of verbindende waren dan die, welke in het Staatsblad van Nederlandsch Indie waren opgenomen (1818 n°. 81, 1819 n°. 73, 1848 n°. 55, 1834 n°. 24) en betrekking hadden tot de reeden van:

Soerabaija,
Rembang,
Toeban,
Samarang en
Batavia,

Dienaangaande bestond alzoo eene leemte voor de reeden van:

Anjer,
Bantam,
Indramaijoe,
Cheribon,

Tagal,
Pekalongang,
Japara,
Joana,
Passaroeang,
Probolingo,
Bezoekie,
Panaroekan,
Banjoewangi,
Grissee,
Pamakassan,
Sumanap en
Tjilatjap.

Afgescheiden van andere daaruit voortvloeijende moeijelijkheden, had het gemis aan stellige voorschriften omtrent de uitgestrektheid dier reeden meermalen ten gevolge, dat men moest afzien van het instellen van vervolgingen ter zake van op dezelve begane overtredingen der wettelijke bepalingen.

Hoofdzakelijk om hierin te voorzien werden, bij publicatie van den Minister van Staat, Gouverneur-Generaal, van 10 Mei 1851, de grenzen der reeden van de voornaamste strandplaatsen van Java en Madura bepaald, zoo als die aangewezen zijn bij het Staatsblad van Nederlandsch Indie van 1851, n°. 28.

Bij Koninklijk besluit van 5 December 1851, n°. 28, werd het Indisch Bestuur gemagtigd tot de aanstelling van eenen adsistent-resident voor het regentschap Madja Lengka (residentie Cheribon). Door de daarstelling in dat regentschap van drie nieuwe suikerondernemingen en de invoering der Braziliaansche koffijbereiding waren de werkzaamheden der controleurs zoodanig uitgebreid, dat van hen niet te vergen noch te verwachten was, dat zij aan al hunne veelomvattende verpligtingen naar eisch zouden voldoen.

De resident bevond zich op eenen afstand van 34 palen van de hoofdplaats van het regentschap, en kon zich, uit hoofde van zijne menigvuldige andere werkzaamheden, niet dan zelden derwaarts begeven, althans zich niet inlaten met de détails van de verschillende dienstaangelegenheden.

Verkeerdheden en misbruiken waren in die afdeeling door gemis van voldoend Europeesch toezigt dan ook ingeslopen. Wel waren maatregelen daartegen genomen, doch vreesde men den terugkeer daarvan, zoolang het regentschap als het ware aan zich zelf overgelaten bleef.

Daarbij voegde zich nog dat te Madja Lengka, als een uitvloeisel der nieuwe wetgeving, een landraad is daargesteld, als ook dat in dat regentschap nog veel in het belang van landbouw en nijverheid gedaan kon worden, hetwelk uit gebrek aan leiding en toezigt achterwege moest blijven.

Dit waren hoofdzakelijk de gronden, welke tot de plaatsing van eenen adsistent-resident aldaar hebben geleid.

Reeds in vroegere jaren was de vraag geopperd, of een in der tijd aan den sultan van Djokjokarta toebehoord hebbend en in die residentie gelegen stuk gronds, gemeenlijk bekend onder den naam van Nangoelan en hetwelk in 1832 aan den Lande vervalle was verklaard, al dan niet aan genoemden vorst behoorde te worden teruggegeven.

Die vraag was bevestigend beantwoord, op grond dat genoemd land behoorde tot het gebied, hetwelk, bij de acte van 8 November 1830, aan het hof van Djokjokarta werd afgestaan, en dat, in het daarop volgend jaar, in strijd met de overeenkomst over hetzelve ter gunste van eenen onafhankelijken prins van Djokjokarta (pangerang adipatti *Praboe Ningrat* werd beschikt.

Redenen van politieken aard verhinderden de Regering om destijds in dien zin te beschikken, doch, om zooveel mogelijk den sultan het gemis van dit land, hetwelk sedert 1832 van gouvernementswege beheerd werd, te vergoeden, werden verscheidene posten, die anders ten laste van dien vorst zouden zijn gebleven, op de inkomsten van Nangoelan afgeschreven. Dit duurde alzoo voort, tot dat in 1851 de quaestie op nieuw werd geopperd, met dat gevolg, dat op 1 November van dat jaar met den sultan van Djokjokarta, betreffende den afstand van meergenoemd landgoed, eene overeenkomst werd gesloten, welke bij besluit van 5 December daaraanvolgende, n°. 7, werd bekrachtigd.

BUITENBEZITTINGEN.

Door verkregen meerdere kennis van de aardrijks- en staatkundige aangelegenheden van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, was de regering in de mogelijkheid om eene omschrijving van de territoriale indeeling van het tot dat gouvernement behoorende gebied vast te stellen, ook ter voorkoming van onzekerheid ten aanzien van het regtsgebied, onder hetwelk de betrokken ingezetenen behooren, en dus om te strekken tot rigtsnoer voor de betrokken gezagvoerders en regtbanken. Sedert lang, doch vooral in de laatste jaren, werd de dringende noodzakelijkheid gevoeld, om eene goede en volledige kaart te bezitten van de residentie Palembang waarvan de vervaardiging, door gebrek aan genoegzaam deskundig personeel, telkens moest worden uitgesteld.

Gebruik makende van eene zich daartoe voordoende gelegenheid, werd in 1851 de zamenstelling van eene zoodanige kaart opgedragen aan eenen officier der infanterie, die de vereischte opname (behoudens het ontmoeten van onvoorziene zwarigheden) berekende binnen een jaar tijds te zullen beëindigen.

De noodzakelijkheid gebleken zijnde, om het beheer der mijndistricten Soengijleat en Marawang op het eiland Banka in het belang van de mijnwerken te splitsen, zoo werd in 1851 bepaald, dat het beheer dier districten, gerekend van 1 Januarij 1852, zou worden opgedragen aan twee afzonderlijke administrateurs, aan wie het noodige personeel werd toegevoegd.

In het belang der bevolking van dat eiland welke gedrukt ging zoowel onder de knevelarijen harer onbezoldigde hoofden als onder de nadeelige gevolgen eener onvoldoende politie, en ook omdat het Europeesch bestuur, onder de vroeger bestaande bepalingen, geen den minsten invloed op die onbezoldigde beambten konde uitoefenen, werd overgegaan tot eene reorganisatie, krachtens welke in elk der districten van genoemd eiland, onder genot eener billijke bezoldiging, één hoofd, met den titel van *demang*, met twee ondergeschikte hoofden en de noodige mindere beambten, zoude worden aangesteld.

Bevestiging van ons gezag zal buiten twijfel het gevolg zijn van dezen maatregel, als zullende bijdragen tot bevordering van orde en rust onder de inlandsche bevolking, tot eene meer gelijkmatige verdeeling der zoogenaamde heerendiensten en tot het voorkomen van dergelijke woelingen als in de laatste jaren hadden plaats gehad, en die, eenmaal ontstaan zijnde, aanzienlijke sommen gelds vereischen om derzelver verderen loop te stuiten.

Ook werden de grenzen der districten Pankal Pinang, Soengijleat en Blinjoe, welke sedert 1835 veranderingen hadden ondergaan, teruggebragt op den voet bepaald bij art. 2 van het reglement op het beheer der residentie Banka (*Staatsblad* 1831, n°. 62).

§. 2. *Oppervlakte.*

Sedert het bekend worden van de in het verslag over 1849 opgenomene bevinding van den luitenant ter zee *P.* baron *Melvill van Carnbée*, nopens de oppervlakte der Nederlandsche Oost-Indische bezittingen, zijn geene andere berekeningen ter kennis van de Regering gebragt.

B. Bevolking.

Wat het cijfer der bevolking van Nederlandsch Indië betreft, blijft de Regering nog altijd in het onzekere en vermag zij slechts eene betrekkelijke waarde hechten aan de staten, welke dienaangaande jaarlijks ontvangen worden, en te zamen zijn gesteld uit opgaven, deswege door de betrokken inlandsche en andere hoofden aan de plaatselijke autoriteiten ingediend.

In navolging van hetgeen vroeger is betracht, wordt hieronder een uit de laatst ontvangen opgaven zamengesteld overzigt aangeboden.

Ter vergoeding van het verlies van grondgebied werd bij volgende artikelen aan Portugal eene som van ƒ 200,000 toegekend, bij de betaling van welker eerste gedeelte, ad ƒ 80,000, de bovengenoemde landen aan de Nederlandsch-Indische Regering zouden worden overgegeven, terwijl gelijktijdig de bij art. 3 aan Portugal afgestane landen in handen van het gouvernement van Timor-Dilli zouden overgaan.

Bijaldien het project-tractaat door de Gouvernementen van Nederland en Portugal niet mogt worden goedgekeurd, zouden de overgegevene bezittingen in handen der Nederlanders blijven, tot dat de bepaalde som van ƒ 80,000 zoude zijn teruggegeven.

In afwachting dier goedkeuring werd magtiging verleend om aan de Portugesche commissarissen, tegen dadelijke overgave van de in art. 9 van het project-tractaat genoemde Portugesche bezittingen op Allor, Pantar, Lomblem, Solor, Adenura en Flores, met het fort Larentoeka en het artillerie-materieel, hetwelk zich aldaar bevond, eene som van ƒ 80,000 uit te betalen, onder beding dat die som als geleend zoude moeten worden beschouwd, tot zoolang de Nederlandsche en Portugesche Regeringen de ontwerp-overeenkomst van 28 Augustus 1851 zouden bebben bekrachtigd, en dat, bij eventuele niet-ratificatie van het project-tractaat, de aldus afgestane landen zouden blijven in het bezit en onder het bestuur van het Nederlandsch-Indische Gouvernement tot aan de terugbetaling van de bovenvermelde som en van de voor die in-bezit-name en dat bestuur gemaakte kosten, terwijl in geval van ratificatie, die som al dadelijk zoude beschouwd worden als de eerste termijn van afbetaling der bij het project-tractaat voor afstand van grondgebied bedongene schadeloos-stelling van ƒ 200,000.

Nadat de door den Gouverneur-Generaal voorgestelde beschikkingen omtrent de betaling der ƒ 80,000 en de overgave der Portugesche bezittingen door de Portugesche commissie bij een vervolg-overeenkomst dd. 28 November 1851 waren aangenomen, had de overname en de bezetting, voor zooveel noodig door Nederlandsche troepen, in de maand December plaats.

De onderhandelingen over de ratificatie duren nog voort.

§ 2. *Oppervlakte.*

De grenzen van de reeden der navolgende strand-hoofdplaatsen van Sumatra's Westkust, Padang, Priaman, Tikoe, Aijer Bangies, Natal, Sibogha, Baros en Singkel, werden door den Gouverneur-Generaal bepaald en bij publicatie ter kennisse van het algemeen gebragt (*Staatsblad* 1852, n°. 50).

De steeds bestaande behoefte aan eenen goeden atlas van Nederlandsch Indie deed naar de middelen uitzien om daarin op eene voldoende en min kostbare wijze te voorzien.

Dit doel meende men het beste te kunnen bereiken door aan eenen deskundige op te bedragen uit de bestaande gegevens, toegelicht en aangevuld door zoodanige inlichtingen als hem op zijn verzoek door de autoriteiten zouden worden gegeven, een geheel te vormen.

Bij de aanneming van dit denkbeeld ontveinsde men zich echter niet, dat van de uitvoering van hetzelve geen *volkomen* werk kon worden verwacht.

Om dit te verkrijgen zoude geheel Nederlandsch Indie naauwkeurig topographisch moeten worden opgenomen, zoo als met Batavia en Buitenzorg geschiedde; een werk dat, hoe wenschelijk op zich zelf, te langdurig en kostbaar zoude zijn voor het beoogde doel.

De opname toch van Java alleen, op de bovenbedoelde wijze, werd berekend eene halve eeuw te zullen duren en ruim twaalf tonnen gouds te zullen kosten.

Men bepaalde zich dus tot het eerste ontwerp en maakte beschikkingen, volgens welke een atlas van Nederlandsch Indie binnen vijf jaren zal zijn afgewerkt.

Sommige misbruiken, welke bij de toepassing van het stelsel van landrente,

cultuur en heerendiensten waren ingeslopen, hadden reeds lang de aandacht der Regering tot zich getrokken en haar naar middelen van redres doen uitzien.

De directeur der cultures werd dienvolgens in het laatst van 1851 aangeschreven, om in de residentie Cheribon eene proef te nemen met onderzoekingen en opnamen van de uitgestrektheid der velden, de verdeeling derzelve, de regten en verpligtingen van den grondbezitter, de volkshoofden en den souverein, zoowel met betrekking tot de belasting als de cultures en heerendiensten, en van het getal huisgezinnen en vee, den aard der gronden enz.

In 1852 werden gelden beschikbaar gesteld ter bezoldiging van het met de opname te belasten personeel. Bij het einde van het jaar duurde het onderzoek nog voort.

Reeds in 1847 was last gegeven tot verbetering van den afstandswijzer en de daarbij behoorende kaart der Lampongsche districten. Dit werk was evenwel, wegens ziekte van het daarmede belaste personeel, reeds in het volgend jaar gestaakt, toen er naauwelijks een derde gedeelte van voltooid was.

In 1852 werd de aandacht der Regering wederom op dit onderwerp gevestigd en tot de voortzetting van den vier jaren bevorens gestaakten arbeid besloten. Na den afloop daarvan zal de opname van onze bezittingen op Sumatra voltooid zijn.

De opname van Palembang werd in het begin van 1852 met zoo veel ijver voortgezet, dat zij reeds in Junij van dat jaar was afgeloopen.

Van het eiland Banka bestonden geene goede kaarten, en dringend werd dat gemis bij onderscheidene gelegenheden gevoeld.

Toen de opname van Palembang voltooid was, werd deze gelegenheid te baat genomen, om aan het personeel, dat daarmede was belast geweest, ook het opnemen en in kaart brengen van Banka op te dragen.

In 1852 werden nog gearresteerd:

1°. een afstandswijzer tusschen al de negorien op de eilanden Saparoea, Haroekoe en Noessa Laut (*Staatsblad*, 1852 n° 64);

2°. eene étappekaart met afstandswijzer voor de Westkust van Sumatra (*Staatsblad* 1852, n°. 69.)

B. Bevolking.

Reeds meermalen werd in verslagen van vroegere jaren, met opgave van redenen, de opmerking gemaakt, dat de Regering omtrent het juiste cijfer der bevolking in het onzekere verkeert.

Deze onzekerheid bestaat zoowel voor Java en Madura als voor de buitenbezittingen; voor de laatste echter in oneindig sterkeren graad dan voor de eerste.

Beter dan door lange redeneringen en beschouwingen zal de moeijelijkheid aan het verkrijgen van juiste opgaven verbonden en de grofheid der dwalingen, waarin men bij het maken van gissingen vervallen kan, door de volgende opgave worden betoogd.

De bevolking der residentie Timor werd in de navolgende jaren opgegeven te bedragen:

in 1831	2,757,119
„ 1834	191,512
„ 1835	95,256
„ 1836	400,000
„ 1850	1,832,750

Hierbij mag worden aangeteekend, dat er geene redenen bestaan om te vermoeden, dat het wezenlijke cijfer der bevolking van die residentie in dat tijdvak eenige noemenswaardige verandering heeft ondergaan.

Hoewel dit geval voorzeker als een uiterste kan worden beschouwd, mag men aannemen, dat de bevolkingen van Borneo, van Celebes en van eenige deelen van Sumatra ook ten hoogste onnaauwkeurig zijn.

Ofschoon evenzeer de mogelijkheid bestaat, dat dit meer voordeelige cijfer ten deele verkregen is door eene meer juiste opname, valt daartegen echter het grootere aantal huwelijken, in vergelijk met vroeger, als een gunstig verschijnsel aan te voeren.

De verbeteringen door de Regering in deze residentie aangebragt, hoofdzakelijk in het graven van kanalen en verbetering der waterleidingen, en in het tegengaan en voorkomen van knevelarijen en afpersingen door inlandsche hoofden en pachters, hebben den gunstigsten uitslag ten gevolge gehad.

De prijzen der eerste levensbehoeften, vergeleken met vroegere jaren, hebben eene belangrijke daling ondergaan; de veestapel der bevolking is vermeerderd; de meerdere voordeelen die zij van haren arbeid heeft getrokken, hebben de circulatie van geld doen toenemen, en haar daardoor in de gelegenheid gesteld om ruimschoots in hare behoeften te voorzien.

De toestand waarin de bevolking der residentie Samarang op het einde van 1851 verkeerde, stond dan ook geheel in omgekeerde reden tot die waarin zij zich in den aanvang van 1850 bevond, zoodat van de geheerscht hebbende ellende geene sporen meer waren overgebleven.

In de residentie Soerakarta hebben nimmer volkstellingen plaats gehad, omdat men geen mistrouwen bij de vorsten wilde doen ontstaan. Het cijfer der bevolking wordt daar vergelijkenderwijze verkregen. Volgens de laatste opgave was ook daar het bevolkingscijfer eerder toe- dan afgenomen, vermits de cholera in die streken in eenen geringen graad had gewoed, doch daarentegen vele huisgezinnen, die in 1850 door gebrek aan voedsel de aan Grobogan grenzende gedeelten van het Soekowatische en Gregattansche verlieten, in 1851 naar hunne dessa's zijn teruggekeerd.

De mindere bevolking voor 1851, in vergelijk met 1850, voor de residentie Djokjokarta opgegeven, moet aan eene meer naauwkeurige berekening worden geweten, vermits men ook daar de meening koestert, dat de bevolking in de laatste jaren eerder toe- dan afgenomen is.

Afgaande van de deswege van den resident van Madioen ontvangene berigten, is de bevolking in dat gewest gedurende 1851 met ruim 8000 zielen toegenomen, en zoude die vermeerdering moeten worden toegeschreven eensdeels aan den terugkeer van vele huisgezinnen, die in het begin van 1850 uit de afdeeling Ngawie verhuisd waren, en anderdeels aan het bijkomen van nieuwelingen van elders.

De toeneming der bevolking in de afdeeling Patjitan werd hoofdzakelijk toegeschreven aan meerdere geboorten dan sterfgevallen.

Bepaalde oorzaken voor de aanzienlijke vermeerdering in de residentie Kedirie, werden niet opgegeven. Even als elders worden de staten aldaar door de inlandsche hoofden geleverd.

Evenmin valt ten aanzien der toeneming van de bevolking in de residentie Bagelen eenige bijzonderheid te vermelden; alleen werd ook aldaar een terugkeer van vroeger naar elders verhuisden waargenomen.

In de afdeeling Poerbolingo, residentie Banjoemaas, had in den loop van 1851, buiten oorkennis van het hoofd van het gewestelijk bestuur, eene volkstelling plaats, en moet aan die omstandigheid worden toegeschreven de buitengewone vermeerdering van ongeveer 16,000 zielen, welke, bij eene vergelijking van het bevolkingscijfer der geheele residentie op ultimo 1851 met dat op ultimo 1850, in het oog valt.

In tegenstelling met hetgeen ten aanzien van de bovengenoemde landschappen is aangeteekend, leverde eene gelijke vergelijking met 1850, voor de residentie Japara eene minderheid op van ruim 10,900 zielen.

Volgens de ingediende opgaven was de bevolking in de afdeelingen Pattie en Joana verminderd met 13,146 en 3662 zielen, en die van Japara en Koedoes daarentegen toegenomen met 3059 en 2759 zielen.

Die vermindering werd gedeeltelijk aan geheerscht hebbende ziekten toegeschreven.

Zoo ook wordt voor 1851 in de residentie Rembang eene vermindering van ruim 4,500 zielen waargenomen. Die vermindering bepaalde zich echter tot de afdeelingen Rembang en Toeban, zijnde de bevolking in de afdeelingen Bodjonegoro en Blora toegenomen.

Na een naauwkeurig onderzoek is echter gebleken, dat de bevolking in de afdee-

ling Toeban eer toe- dan afgenomen is, en dat deze tegenstrijdigheid haren oorsprong heeft in eene verkeerde opgave van het districtshoofd van Rengil, die de sterkte van zijn district in vroeger jaren hooger opgaf dan werkelijk het geval was.

De opgaven van het bevolkingscijfer in de residentie Soerabaija verdienen nog minder geloof dan elders, vermits daaronder begrepen zijn de opgaven der vorstendommen op Madura; op de naauwkeurigheid van welke niet kan worden gerekend.

Voor het voordeelige verschil van ruim 4000 zielen voor de residentie Passaroean is geene bijzondere reden opgegeven, en wordt met betrekking tot Bezoekie aangeteekend, dat van daar sedert 1850 geene nadere opgave van het cijfer der bevolking is ontvangen.

Ten aanzien der buitenbezittingen wordt weder gerefereerd aan het Verslag over 1849.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Middelen van beheer.

EERSTE AFDEELING.

ORGANISATIE EN STAAT WAARIN ZIJ ZICH BEVINDEN.

A. Opperbeheer.

§ 1. *Gouverneur-Generaal.*

Bij Koninklijk besluit van 21 Januarij 1851, n°. 66, werd in plaats van den op 30 December 1850 in Nederland overleden heer mr. *G. J. Bruce*, tot Gouverneur-Generaal over Nederlandsch Indie benoemd de heer mr. *A. J. Duijmaer van Twist*, destijds Voorzitter der Tweede Kamer van de Staten-Generaal.

Op den 10den Mei daaraanvolgende ter hoofdplaats Batavia aangekomen, nam de nieuw benoemde Gouverneur-Generaal op den 12den dier maand het bestuur over Nederlandsch Indie en het opperbevel over de land- en zeemagt beoosten de Kaap de Goede Hoop over uit handen van den aftredenden Landvoogd, den Minister van Staat *J. J. Rochussen*, die op den 27sten September van hetzelfde jaar de terugreis naar het Vaderland aannam.

Lettende op het meerdere werk èn voor den Gouverneur-Generaal, èn voor de algemeene secretarie, voortvloeijende uit de uitwerking van de door hem genomen beschikkingen in den vorm van *besluiten*, vergeleken met de uitwerking dier beschikkingen, in den vorm der *apostillaire dispositien*, en uit aanmerking van de wenschelijkheid der vermindering van de bemoeijenissen van den Gouverneur-Generaal, en van het schrijfwerk ter genoemde secretarie in de gevallen waar zij mogelijk is, zonder aan de verpligtingen van het Hoofd des Bestuurs te kort te doen werd bepaald, dat, onder anderen, bij *apostillaire dispositien* zullen geschieden de benoemingen tot ondergeschikte ambten, beneden den rang van commies op de bezoldiging van *f* 150 's maands; tot ambachtslieden bij 's Lands construcie-winkels; opzieners van den waterstaat en 's Lands gebouwen, en tot andere posten van dergelijken aard; zoomede alle verdere voor zoodanige afdoening vatbare personele beschikkingen, omtrent de in die posten geplaatste personen, bijv. het verleenen van binnenlandsch verlof, wachtgeld, ontslag, pensioen enz.

In het begin der maand October 1851 vestigde de Gouverneur-Generaal zijn hoofdverblijf te Buitenzorg.

Vermits om finantiele redenen bedenkelijk scheen, de algemeene secretarie der-

Banjoemaas. De bevolkingsstaat van 1852 wijst, vergeleken met die van 1851, een voordeelig verschil van 51,156 zielen aan.

Deze aanzienlijke vermeerdering is zeker voor een groot gedeelte te verklaren door de meerdere juistheid der opgaven, ten gevolge van de door het gewestelijk bestuur genomen maatregelen.

Het opgegeven cijfer wordt nog voor beneden de waarheid gehouden.

Bagelen. De oorzaken van de vermeerdering der bevolking van deze residentie ten bedrage van 23,877 zielen, moeten gedeeltelijk in meerdere geboorten dan sterfgevallen, maar voor het grootste gedeelte in de terugkomst van vroeger uitgewekene huisgezinnen worden gezocht.

Kadoe. Ook hier wies de bevolking aan door meerdere geboorten dan sterfgevallen en door immigratie. De geheele aanwas bedroeg 5383 zielen.

Soerakarta. De moeijelijkheden aan het verkrijgen van het juiste cijfer der bevolking verbonden doen zich in dit gewest, als niet zoo dadelijk onder Europeesch beheer staande, met dubbele kracht gevoelen.

Men heeft zich dan ook, wat de inlandsche bevolking betreft, slechts met eene globale opgave vergenoegd.

Men kan aannemen dat de bévolking aldaar gestadig vermeerdert.

Djokjokarta. Volgens opgave is de bevolking met 587 zielen vermeerderd.

Ook hier valt, even als te Soerakarta, weinig op juistheid der cijfers te rekenen.

Patjitan. Eene geringe immigratie uit de Vorstenlanden uitgezonderd, moet de aanwas van bevolking, ten bedrage van 3,274 zielen, aan meerdere geboorten dan sterfgevallen en aan eene zorgvuldiger opname worden toegeschreven.

Madioen. Ook van deze residentie is het zeer moeijelijk eene juiste opgave der bevolking te leveren.

Zij vermeerderde volgens opgave met 2165 zielen, welke toename door meerdere geboorten dan sterfgevallen werd verkregen.

Kedirie. De gewone redenen laten niet toe aan de opgave van het cijfer der bevolking onvoorwaardelijk geloof te hechten, zoodat de vermeerdering van 1515 zielen niet als het ware cijfer der vermeerdering kan worden aangemerkt.

Japara. Ten gevolge van verschillende omstandigheden ging de bevolking van dit gewest van af 1846 tot 1851 sterk achteruit.

In 1852 nam zij echter weder toe met 21,357 zielen.

Rembang. Door het hoofd van het gewestelijk bestuur zijn geene beschouwingen medegedeeld over de mutatien der bevolking in zijn gewest.

Soerabaija. Zoowel door werkelijke toename als door verbeterde opnamen bedraagt het cijfer der bevolking, volgens opgave, 31,802 zielen meer dan in 1851.

Pasoeroean. Een derde der bevolking van dit gewest bestaat uit Madurezen.

De bevolking nam in 1852 met 4202 zielen toe.

Ook hier zijn de opgaven van de inlandsche hoofden afkomstig en dus weinig te vertrouwen.

Bezoeki. In het afgeloopen jaar had er wel eenige immigratie van Madura en Sumanap plaats, maar niet groot genoeg om daaruit alleen de vermeerdering van 18,549 zielen te verklaren.

Het overige schijnt aan meerdere geboorten dan sterfgevallen en aan meerdere juistheid der opgaven te moeten worden toegeschreven.

Banjoewangie. De vermeerdering der bevolking, ten bedrage van 863 zielen, ontstond doordien de geboorten de sterfgevallen met 724 overtroffen en door de immigratie van 139 personen.

BEVOLKINGSSTAAT DER BUITENBEZITTINGEN. 1852.

BEZITTING.	Europeanen.	Chinezen.	Inlanders, slaven, pandelingen en vreemde Oosterlingen.	TOTAAL.	*Aanmerkingen.*
Sumatra's Westkust. Tapanolie	67	243	280,381	280,691	
Sumatra's Westkust. Padang	756	1,633	206,786	209,175	1,015,006
Sumatra's Westkust. P. bovenlanden . . .	72	69	524,999	525,140	
Benkoelen	166	591	109,383	110,140	
Lampong				p.m. 84,000	
Palembang	80	2,351	p.m. 303,562	p.m. 305,996	
Riouw	71	12,593	7,490	20,154	
Banka	68	13,778	33,900	47,746	
Billiton				5,715	
W. afd. van Borneo. .	24	26,702	218,925	245,651	
Z. en O. afd. van Borneo	142		36,810	36,952	
Celebes en onderhoorigheden.	740	1,918	30,857	33,515	
Menado (Menahassa) .	663	907	98,018	99,588	
Rijken, niet onder direct beheer				137,307	
Ternate	265	379	2,307	2,951	
Amboina	1,149	233	71,179	72,561	
Banda	395	158	5,327	5,880	
Timor	174	529	2,146	2,849	

Sumatra's Westkust. Het opgegeven totaal bedraagt bijna 113,000 zielen meer dan bij eene in 1846 gehoudene telling was verkregen.

Deze vermeerdering wordt wel gedeeltelijk in eene juistere telling gezocht, maar heeft toch ook haren grond in de wezenlijke toename, ten gevolge van rust en veiligheid.

Benkoelen. Volgens de opgave zoude de bevolking in 1852 met ruim 3000 zielen vermeerderd zijn.

De adsistent-resident merkt echter op, dat op de juistheid derzelve weinig te rekenen valt.

Lampongsche districten. Het cijfer is getrokken uit de opgaven van 1850, en overigens ook zeer onzeker.

Palembang. De bevolking is in 1852 verminderd, zoowel ten gevolge van den oorlog, als, en wel voornamelijk, door het groote aantal personen die door de cholera zijn weggerukt.

§ 8. *Algemeene secretarie.*

Gelijk hierboven is aangeteekend, werd in Maart 1851 aan den heer mr. *C. Visscher* een eervol ontslag verleend als algemeenen secretaris.

Reeds tijdens het bestuur van den in 1851 afgetreden Gouverneur-Generaal tot de waarneming dier funtien geroepen, werd de heer mr. *A. Prins*, raadsheer in het Hoog Geregtshof van Nederlandsch Indie, kort na de optreding van den nieuw benoemden Gouverneur-Generaal, in dezelve bevestigd.

Vermits de algemeene secretaris gelijktijdig met den Gouverneur-Generaal zijn hoofd-verblijf te Buitenzorg moest vestigen, werd het dagelijksch toezigt over de werkzaamheden ter algemeene secretarie toevertrouwd aan den eersten-adjunct secretaris van het Gouvernement.

B. Gewestelijk algemeen beheer.

Het Reglement op het Binnenlandsch Bestuur en dat der Finantien op Java, gearresteerd bij besluit van commissarissen-generaal van Nederlandsch Indie, van den 9den Januarij 1819, n°. 3, en opgenomen in het Indisch Staatsblad van dat jaar onder n°. 16, bevat de organieke bepalingen betreffende de attributen der hoofden van gewestelijk bestuur.

Die bepalingen ondergingen in 1851 geene andere wijzingen, dan die welke opgenomen zijn in het Indisch Staatsblad van dat jaar, n°. 20, waarbij hun de bevoegdheid werd ontzegd, om, zonder magtiging van den Gouverneur-Generaal, bij de verantwoording van stedelijke fondsen, posten boven de ƒ 200 in uitgaaf te brengen; en n°. 48, waarbij bepaald werd, dat de bevoegdheid, onder anderen van de hoofden van gewestelijk bestuur, om bij vacature van plaatsen van klerken en mindere geëmploijeerden daarin op zoodanige wijze te voorzien, als met 's Lands dienst het meest overeenstemmend wordt geacht, zich in den vervolge zou uitstrekken tot de aanstelling van klerken en mindere geëmploijeerden op een tractement van ƒ 120 's maands en minder. Bij die gelegenheid werden ook ingetrokken al de formatien van het personeel beneden den rang van commies op de bureaux van gewestelijk bestuur, met bepaling van een maximum van ƒ 120 voor de bezoldiging van klerken.

Nog werd bij het tweede gedeelte van het besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie van 22 Augustus 1851, n°. 21 (*Indisch Staatsblad* n°. 42), eene contrôle daargesteld over benoemingen en ontslag van beambten in het algemeen, welke niet door den Gouverneur-Generaal geschieden.

In het belang van de dienst bij het gewestelijk bestuur van Batavia, en in het bijzonder tot betere handhaving der politie in die residentie, werd, tegen intrekking van den post van hoofdcommies op het bureau van den resident, aan dezen toegevoegd een *adsistent-resident van politie*, met bepaling dat de ambtenaar, den titel voerende van adsistent-resident van Batavia, zich voortaan onverdeeld zou wijden aan de dienst in de *Ommelanden van Batavia.*

BUITENBEZITTINGEN.

In November 1851 werd vastgesteld, dat de residentie Palembang, wat het binnenlandsch bestuur aangaat, voortaan niet meer in haar geheel door middel van eenigen inlandschen ambtenaar, onder toezigt van den resident, zou worden bestuurd, maar, verdeeld in vijf afdeelingen, onder oppertoezigt van den resident en onder toezigt van Europesche ambtenaren (adsistent-residenten en controleurs), zal worden bestuurd door divisie-hoofden; wat de Palembangsche binnenlanden aangaat, zooveel mogelijk gekozen uit de eigene hoofden der bevolking.

C. Militair Beheer.

I. LANDMAGT.

§ 1. *Kommandement.*

Behoudens het aan den Gouverneur-Generaal opgedragen opperbevel, is het kommandement van het leger, tot in de laatste dagen van 1851, verbleven in handen van *Z. D. H. Karel Bernhard* Hertog *van Saksen-Weimar-Eisenach*, als wanneer H. D. gebruik maakte van een tot herstel van gezondheid bekomen verlof naar Nederland.

Het kommandement ging dien ten gevolge tijdelijk over in handen van den generaal-majoor titulair *P. Bakker*, die, na zijne terugkomst van verlof uit Nederland, ter beschikking was gesteld van het militair departement tot het doen van inspectien zoo op als buiten Java.

Als eene bijzonderheid, welke met het bevel over het leger in een naauw verband staat, kan worden gewag gemaakt van de oprigting van eenen Raad van Verdediging voor Nederlandsch Indie, om den kommandant voor te lichten in die gevallen waarin zulks wenschelijk wordt geoordeeld.

Nadat reeds in het vorige jaar de noodzakelijkheid tot de oprigting van een dusdanig adviserend ligchaam door het militair departement betoogd, en zoowel door het Opperbestuur in Nederland als door de Regering in Indie erkend was, is voor hetzelve in 1851 een reglement gearresteerd en zijn de leden voor dien raad, die bij het einde van dat jaar zijne werkzaamheden had aangevangen, benoemd geworden.

Om de dagelijksche bemoeijing van het Gouvernement met zoodanige zaken, als vatbaar zijn om in den regel buiten die bemoeijenis te worden afgedaan, te doen ophouden, en daar het voorkwam, dat het toestaan en intrekken van delegatien van officieren enz., overeenkomstig de reeds bestaande en nader vast te stellen regelen, tot die zaken behoort, werd bepaald, dat de kommandant van het leger bevoegd zal zijn, om, voor zooveel zijn departement aangaat, op de ter zake ingediende verzoekschriften te beschikken.

§ 2. *Algemeen beheer en bijzonderheden omtrent de onderscheidene takken van militaire dienst.*

Ten gevolge van de reeds in het vorig Verslag vermelde reorganisatie van den generalen staf, werd deze te zamen gesteld als volgt:

een chef, met den rang van kolonel;
„ souschef, luitenant-kolonel of majoor.

1ste bureau:

een kapitein der infanterie, chef;
„ 1ste of 2de luitenant, adjoinct;

2de bureau:

een kapitein der infanterie, chef;
„ 1ste of 2de luitenant, adjoinct;

3de bureau:

een kapitein der artillerie, chef;
„ 1ste of 2de luitenant, adjoinct;

Den 30sten daaraanvolgende over zee naar Samarang vertrokken, bezocht de Gouverneur-Generaal die residentie, benevens Soerakarta, Djokjokarta, Kadoe, Bagelen Banjoemaas, en keerde wegens ziekte van den graaf *van Hogendorp*, zonder alstoen gevolg te geven aan het bestaande voornemen om de inspectiereis ook uit te strekken tot de residentien Pekalongan, Tagal en Cheribon, over land naar Buitenzorg terug,

Op den 11den October nam de Gouverneur-Generaal het dagelijksch beheer. van zaken weder in handen.

Bij gelegenheid van de bovenbedoelde reis van den Gouverneur-Generaal werd besloten tot de afschaffing van de bestaande gewoonte om bij reizen van den Gouverneur-Generaal en van ambtenaren of officieren van aanzien, de wegen ten koste der bevolking te doen begieten en verlichten en een gewapend geleide te verschaffen, en tot de regeling van het geleide dat aan den Gouverneur-Generaal en aan in dienst reizende ambtenaren en officieren behoort te worden verstrekt.

Uit de deswege, op last der Regering door de hoofden van gewestelijk bestuur gegevene inlichtingen, bleek, dat het laatstgenoemde dezer misbruiken over geheel Java bestond.

Het begeleiden was bijna overal opgedragen aan daartoe bepaaldelijk bestemde personen, die op kosten der bevolking van uitrusting werden voorzien en bezoldigd, en die den naam van lanciers (goelang-goelang rontek) droegen.

Terwijl de nutteloosheid dezer staatsie tot hare afschaffing deed besluiten, werd de noodzakelijkheid ingezien, om tevens het getal hoofden te bepalen, hetwelk de onderscheidene ambtenaren bevoegd zouden zijn tot hun geleide op hunne dienstreizen mede te nemen, daar ook dat punt niet bepaald was en men dien ten gevolge in hetzelve menigmaal overdrijving had waargenomen.

Deze beschouwingen gaven aanleiding dat werd vastgesteld:

I. Dat bij reizen van den Gouverneur-Generaal en van ambtenaren of officieren van aanzien: *a.* niet meer zal worden verstrekt een gewapend geleide op niet-inlandsche wijze uitgedost; *b.* niet meer aan de inlandsche bevolking zal worden opgedragen den grooten rijweg te verlichten of te begieten.

II. Ten aanzien van de reizen van den Gouverneur-Generaal: *a.* dat de Gouverneur-Generaal reizende, op de grenzen van ieder gewest zal worden ontvangen en verder begeleid door den Europeschen ambtenaar, bekleed met het hoogste gewestelijk gezag, den regent van het bereisd wordend regentschap en den adsistent-resident of den controleur der afdeeling; — de Europesche ambtenaren, gekleed in het vastgesteld costuum, de inlandsche in de nationale kleederdragt, zonder eenige vreemde bijvoegselen, zullende deze ambtenaren den Gouverneur-Generaal onmiddellijk in twee rijtuigen volgen; *b.* dat het rijtuig, in hetwelk de Gouverneur-Generaal gezeten is, van af de eerste verspanningsplaats tot de tweede zal worden vooraf gegaan door den pateh van het regentschap en 12 dessa-hoofden, en gevolgd door 12 dessa-hoofden, allen te paard en in de nationale kleederdragt, zonder eenige vreemde bijvoegselen; zullende echter van af de tweede tot aan de derde verspanningsplaats de pateh worden vervangen door het betrokken districtshoofd of door het daarop volgende inlandsche hoofd, met een gelijken stoet van 24 dessahoofden; *c.* dat alleen het rijtuig, in hetwelk de Gouverneur-Generaal gezeten is op deze wijze zal worden begeleid, terwijl de overige rijtuigen zullen volgen zonder voor- of achterrijders; *d.* dat bij vertrek van den Gouverneur-Generaal hetzelfde geleide zal worden in acht genomen tot op de grenzen.

III. Dat aan den vice-president, en aan de leden in den Raad van Nederlandsch Indie, den bevelhebber der zeemagt, den bevelhebber der landmagt en den president van het Hooggeregtshof, als door den Koning benoemd zijnde, wanneer zij in dienst reizen, bij aankomst in eenig gewest of bij vertrek uit hetzelve, hetzelfde eerbewijs zal worden verleend, met dit onderscheid evenwel, dat de Europesche ambtenaar, bekleed met het hoogste gewestelijk gezag, zich niet zal begeven naar de grenzen en niet zal begeleiden, en dat het getal vooruitrijdende en volgende dessa-hoofden zal zijn 6 in stede van 12 (*Staatsblad* 1852, n°. 44).

In 1852 werd het stelsel van vereenvoudiging van het beheer bij alle voorkomende gelegenheden toegepast.

Daarbij werd het beginsel aangenomen van niet alleen de vereenvoudigingen in te voeren, welker belangrijkheid eenen dadelijk merkbaren invloed op den loop der werkzaamheden hebben, maar ook die, welke, hoewel op zich zelve beschouwd slechts tot eene weinig beduidende besparing van arbeid leidende, echter door hare menigte het werk aanzienlijk helpen verligten.

Als voorbeelden van de toepassing van dat stelsel kunnen worden aangehaald de bepalingen voorkomende in het *Staatsblad* van dat jaar, onder de nommers 4a, 14, 15, 16, 18, 21, 23, 25, 35, 62, 65 en 77.

De goede gevolgen van deze en vele andere maatregelen van gelijke strekking waren al spoedig zigtbaar, onder andere in de vermindering van het getal der ter algemeene secretarie bewerkte stukken, waarover bij de behandeling van die rubriek het een en ander wordt aangeteekend.

§ 2. *Raad van Indie.*

De Raad van Nederlandsch Indie bestond op den 1sten Januarij 1852 uit:

mr *J. F. W. van Nes*, vice-president;
C. S. W. graaf *van Hogendorp*,
J. P. C. Ruloffs,
mr. *C. Visscher*,
mr. *P. Meijer*,
} leden.

Redenen van gezondheid noopten den vice-president mr. *J. F. W. van Nes*, aan den Gouverneur-Generaal een verlof tot herstel van gezondheid naar Nederland aan te vragen, hetwelk hem voor den tijd van een jaar werd verleend.

Ten gevolge van magtiging des Konings en op verzoek van den belanghebbende, werd in de laatste dagen van het jaar 1852 het lid in den Raad van Nederlandsch Indie *C. S. W.* graaf *van Hogendorp* eervol uit 't Lands dienst ontslagen, onder dankbetuiging namens Zijne Majesteit voor de door hem aan den Staat bewezene diensten en onder toekenning van een aan zijne betrekking en diensttijd geëvenredigd pensioen.

Op ultimo December van het jaar was de Raad alzoo zamengesteld uit:

mr *J. F. W. van Nes*, vice-president, met verlof in Nederland,
J. P. C. Ruloffs, staatraad in buitengewone dienst,
mr. *C. Visscher*,
mr *P Meijer*,
} leden.

§ 3. *Algemeene secretarie.*

Ten opzigte van de algemeene secretarie valt weinig aan te teekenen.

Alleen verdient vermelding, dat het archief van dat bureau eene aanzienlijke uitbreiding heeft gekregen door de overbrenging van het zoogenaamde oud-archief, hetwelk tot nog toe in het gouvernementshuis te Weltevreden werd bewaard, en door de aankomst van een gedeelte van het op Decima aanwezige archief van de Nederlandsche factorij aldaar.

De onzekerheid, welke omtrent de in Japan ophanden zijnde gebeurtenissen bestond, deed het raadzaam voorkomen, die stukken welke op Decima konden worden gemist van daar naar Batavia over te brengen.

Dien ten gevolge werden met het uit Japan terugkeerende schip eenige kisten

De daaraan bestaande behoefte gaf voorts aanleiding tot het ontwerpen van voorloopige instructien voor:
de kommandanten der artillerie op Java en Sumatra's Westkust;
de kommandanten der artillerie op de buitenbezittingen; en
voor de magazijnmeesters der artillerie; met bepaling, dat dezelve, na één jaar te hebben gewerkt, ter definitieve vaststelling, moeten worden aangeboden.

Aan het personeel bij het hoofdbureau der artillerie werd in 1851 eene noodzakelijke uitbreiding gegeven.

In Indie hield de artillerie zich ook onledig met het nemen van proeven met de walbus enz., ter verkrijging van een doelmatig scherpschutters-wapen.

Voor het wapen der artillerie, was het jaar 1851 voorts belangrijk door het onder militair beheer brengen van den artillerie-constructie-winkel te Soerabaija. (Zie vorig Verslag.)

Hierbij kan nog worden gevoegd, dat in 1851 de vroeger ondervondene gebrekkige levering van constructie-hout voor dien winkel zeer ter harte werd genomen.

Om te dien aanzien maatregelen te beramen en vast te stellen, werd eene commissie benoemd, en bij het einde van het jaar waren de gunstige uitkomsten reeds merkbaar, zoodat die aangelegenheid kon beschouwd worden als aanvankelijk goed te zijn geregeld.

Ook werd magtiging verleend om aan elken 1sten of 2den luitenant der artillerie, geëmploijeerd bij het hoofdbureau van dat wapen, eene toelage te verleenen van *f* 45 of *f* 35 's maands.

Voor het wapen der artillerie in Oost-Indie werd het steeds van groot belang geacht, om zoo spoedig mogelijk bekend te zijn met de vorderingen welke de artilleriewetenschap allengskens in het moederland maakt, met de wijzigingen die in hetzelve, in verband met die vorderingen, in het materieel en in de bepalingen en reglementen voor de dienst van het personeel gebragt worden; zoo ook met de resultaten, welke bij de verschillende proefnemingen en werkdadige oefeningen worden verkregen.

Om dat doel te bereiken werden ook in 1851 maatregelen genomen, onder anderen door bespoedigde overzending per landmail zoowel van daartoe betrekkelijke tijdschriften van Nederlandschen en vreemden oorsprong, als andere bescheiden.

Bij de geneeskundige dienst viel in 1851 weinig belangrijks voor.

Er werd bepaald, dat, zoolang een officier van gezondheid der 1ste klasse belast zal zijn met het geven van onderwijs in de genees- en heelkunde aan de inlandsche élèves te Batavia, de formatie van het personeel der geneeskundige dienst met één officier van dien rang zal worden overschreden.

Uit aanmerking van de erkende billijkheid om aan de dirigerende officieren van gezondheid te vergoeden de uitgaven, welke zij wegens schrijfloonen en schrijfbehoeften hebben te bestrijden, ter zake van hunne bemoeijenis met de burgerlijke geneeskundige dienst, werd magtiging verstrekt aan hen deswege eene toelage te verleenen.

In 1851 werd een hoofdofficier voor het wapen der cavalerie uit Nederland naar Indie gezonden, ten einde als chef van hetzelve te kunnen optreden, zoodra de toenmalige kommandant de dienst zoude hebben verlaten.

Reeds vroeger was de ondoelmatigheid erkend van het in dienst nemen van inlanders bij het regement cavalerie.

In 1851 werd daarop bijzonder de aandacht gevestigd, met dat gevolg, dat een voorstel van het militair departement, om geene andere dan Europesche manschappen bij de cavalerie in te deelen, werd goedgekeurd.

Op de in het vorige jaar ingediende voorstellen tot weder-oprigting van het in de laatste jaren in het algemeen tableau van formatie van het leger voor memorie gevoerde 11de battaillon infanterie, werd door Zijne Majesteit eene beschikking genomen, en dien ten gevolge in Indie magtiging verleend om dat bataillon op te rigten.

Op den 16den October 1851 deelde de kommandant van het leger mede, dat dezelve in zijn geheel was zamengesteld.

Ook werd in 1851 de formatie geregeld van de militaire magt ter Westkust van Sumatra.

2°. van de hun verleende magt om zich bij dagvaarding voor den regter, zonder verlof buiten hun gewest te begeven, bijaldien de tijd ontbreekt om dat verlof af te wachten (*Staatsblad* 1852, n°. 46);

3°. van de bevoegdheid der hoogste autoriteiten op de buitenbezittingen tot aanwijzing der strafplaats van tot dwangarbeid veroordeelden binnen de grenzen van hun gebied (*Staatsblad* 1852, n°. 70).

Onder de hoofden: „grondgebied" en „mijnbouw" wordt gehandeld over de ontginning van Billiton en over de verandering in het bestuur van dat eiland welke zij ten gevolge had.

Bij het einde van 1852 was de adsistent-resident van Billiton nog niet benoemd, en waren de voor het beheer van dat gewest ontworpen bepalingen nog niet vastgesteld.

Reeds in den aanvang van het jaar werd de noodzakelijkheid ingezien om dadelijk na de demping van den opstand in eenig gewest der binnenlanden van Palembang toe te passen het bij besluit van 14 November 1851, n°. 1, aangenomen en door den Koning goedgekeurd beginsel van toezigt van Europesche ambtenaren over de inlandsche ambtenaren en bevolking.

Dienovereenkomstig werd, in afwachting eener algeheele reorganisatie van het personeel, bepaald:

a. dat te Tebing Tingie (divisie Ampat Lawang) weder zal worden geplaatst een civiel ambtenaar, met den rang en titel van adsistent-resident;

b. dat in de Kommering en Ogan Oeloe zal worden geplaatst een ambtenaar belast met het civiel gezag.

Aan beide ambtenaren werd het noodige personeel van Europesche klerken en inlandsche schrijvers toegevoegd.

De pangarang Terdana Mantue Krama Djaija had reeds sedert geruimen tijd eenige landen, gelegen aan de rivieren Batang Leko en Dawas (Palembang), waarop hij geen regt had, in bezit genomen en den handel met dezelve ten behoeve van zich zelven en van zijne familie gemonopoliseerd.

Na zijne verwijdering wenschte het Gouvernement het bestuur dezer landen weder aan zich te trekken en deed daarvan aanzegging aan zijne gemagtigde.

In 1852 werd besloten die districten onder een gelijk bestuur met de overige gouvernementslanden te brengen en werd hieraan voorloopig door de aanstelling van twee inlandsche hoofden, onder den titel van djenang, op eene voldoende wijze gevolg gegeven.

Het personeel op het residentie-bureau te Pontianak onderging in 1852 eenige reorganisatie.

In het begin van het jaar werden maatregelen genomen, ten einde eenige tot de residentie Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo behoorende landen onder een meer regtstreeksch beheer te brengen.

Reeds geruimen tijd namelijk had men de doelmatigheid ingezien om door het plaatsen van Nederlandsche ambtenaren in de landen, gelegen tusschen onze vestiging te Bandjermassing en die te Kotta Warengen, de keten onzer nederzettingen der Zuid-kust van Borneo te sluiten.

Thans toch erkennen de daar gevestigde bevolkingen, die meest alle nog een nomadisch leven leiden, naauwelijks het gezag van het Gouvernement, en zijn dikwijls nalatig in het opbrengen van het geringe hoofdgeld, dat hare hoofden, als blijk van onderwerping, jaarlijks te Banjermassing moeten komen voldoen.

Het was ten gevolge van een voorstel van den resident tot bestraffing van een der hoofden, die zich in het opbrengen van dat hoofdgeld nalatig betoond had, dat de zaak eener vestiging aldaar meer opzettelijk in overweging werd genomen.

De rijke prodncten dezer landen, de aard der bevolking, die haar volgens het gevoelen van oordeelkundige reizigers bijzonder geschikt maakt voor beschaving en ontwikkeling van nijverheid, deden van eene vestiging, waarmede oorspronkelijk

raals, werd bij Koninklijk besluit van den 6den Februarij 1851, n° 63, onder anderen bepaald, dat ter bijeenbrenging van de gedurende 1851 naar Oost-Indie uit te zenden militairen zouden worden aangeworven rekruten buiten het leger in Nederland, en tevens aan militairen van dat leger de gelegenheid zou worden aangeboden, om in koloniale dienst over te gaan, terwijl onder deze laatste zouden worden begrepen eenige voor bevordering aanbevelenswaardige onder-officieren en korporaals voor de wapens der infanterie en artillerie.

Gelijktijdig werd ook, in overleg met het Departement van Oorlog hier te lande, besloten te beproeven, het eerstbedoelde middel, namelijk de werving van rekruten, buiten het leger ten uitvoer te leggen, onder de navolgende bepalingen:

dat, even als reeds sedert eenigen tijd tot de koloniale dienst niet meer werden toegelaten manschappen ontslagen met een paspoort van de 2de soort, voor die dienst zouden worden geweigerd:

a. alle vreemde deserteurs;

b. alle militairen der 2de klasse van het Nederlandsche leger;

c. alle gewezen militairen, die vroeger veroordeeld zijn tot vervallen-verklaring van den militairen stand; en

d. alle rekruten, wier physiek hen zou verhinderen om voor het leger in Nederland te worden aangenomen,

zoodat de werving buiten het leger alleen zou worden uitgestrekt tot zoodanige Nederlanders en vreemdelingen, die, ook wat hun moreel betreft, van voldoende papieren voorzien zijn, en die voorst, wat hun physiek betreft, de noodige geschiktheid zouden hebben om bij het Nederlandsche leger te worden toegelaten.

Bij deze maatregelen voegde zich nog die, om, zooals reeds boven is vermeld, het instructie-battaillon te Kampen, tot aankweeking en opleiding van korporaals en onder-officieren der infanterie, ook voor het Indische leger dienstbaar te maken.

Voor 1851 werd het bepaalde aantal soldaten verkregen.

§ 5. *Inrigtingen tot het leger betrekkelijk.*

a. Voor stoffelijke behoeften.

Magazijnen.

Met opzigt tot de magazijnen valt, wat het dienstjaar 1851 betreft, weinig te vermelden.

Eenige kooplieden te Batavia dienden een adres in, waarbij zij het verzoek deden, om het aan particulieren toebehoorende buskruid weder, even als vroeger, in het buskruidmagazijn binnen de stad Batavia te mogen doen opbergen, en zulks omdat zij ontdekt hadden, dat het, naar aanleiding der daartoe in 1849 gegevene bevellen, in het magazijn der Welkomstbatterij opgeborgen kruid te veel aan bederf onderhevig was wegens de vochtigheid van dat locaal.

Het bleek echter na een ingesteld onderzoek, dat de oorzaak van dat bederf niet moest worden gezocht in de vochtigheid van het magazijn, maar hoofdzakelijk in het niet voldoend luchten van hetzelve, hetgeen moest worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat bij de magazijnen der artillerie te Batavia te weinig conducteurs geplaatst waren, om het afgelegen kruidmagazijn der Welkomstbatterij zoo dikwerf te luchten als noodzakelijk en het weder daartoe gunstig was.

Dien ten gevolge werd bepaald:

dat ten dienste van het tot berging van het aan particulieren toebehoorend bus-

kruid bestemde en hierboven bedoelde magazijn zou worden in dienst gesteld een gepensioneerd onder-officier of conducteur der artillerie, als magazijnmeester;

dat voor Batavia buiten werking zou worden gesteld het voorgeschrevene bij besluit van 20. December 1848, n°. 2 (*Staatsblad* n°. 56), omtrent het te betalen loon voor elke opening van het kruidmagazijn; en

dat voor het kruid van particulieren, hetwelk in het daarvoor aangewezen landsmagazijn wordt opgeslagen, voortaan zal worden betaald de gewone pakhuishuur voor goederen in entrepôt opgeslagen, te innen door den ontvanger der inkomende en uitgaande regten.

Later werd voor den magazijnmeester eene instructie gearresteerd.

Kleedermakers-atelier.

De aanzienlijke vermeerdering van het aantal gecondemneerden op het fort Erfprins (zijnde sedert 1836 geklommen van 122 tot gemiddeld 315 personen) maakte eene vermeerdering noodzakelijk van het opzigt voerende personeel. Dien ten gevolge werd, op voorstel van het militair departement, het getal stokkenknechts van *ses* tot *tien* gebragt.

Bij het reglement van 1837 voor de inrigting, de inwendige dienst, de politie, huishouding en het beheer van dit atelier, werd bepaald, dat hetzelve zou staan onder de directie van een gepensioneerd officier.

In 1840 werd daarin eene verandering gebragt door de bepaling, dat de betrekking van directeur ook zou kunnen worden opgedragen aan een persoon, geen gepensioneerd of actief dienend officier zijnde, in welk geval aan die opdragt verbonden zou zijn de rang van militair ambtenaar der 2de klasse, met het vooruitzigt eener benoeming tot militair ambtenaar der 1ste klasse, wanneer zoodanig persoon gedurende den tijd van 5 achtereenvolgende jaren, tot volkomen genoegen van het militair departement, het atelier zou hebben beheerd.

Van 1837 tot 1851 werd de kleedermakerij echter beheerd door officieren der militaire administratie, omdat zich geene voor dat beheer geschikte gepensioneerde officieren hadden aangemeld, en had de inrigting dan ook onder het opzigt der eerstgenoemde officieren goed gewerkt.

Daar echter voor alle ambten, in welke met gevangenen moet worden omgegaan, eigenaardige hoedanigheden vereischt worden, scheen het voorzigtig — daar de betrekking in 1851 op nieuw moest vervuld worden — eene beschikking te nemen, welk de meeste vrijheid van keuze zou laten, behoudens de beperkingen voortvloeijende uit de positie van het ambt en uit de finantiele voorschriften.

Om deze reden werd dan ook, met wijziging der aangehaalde voorschriften, bepaald, dat tot directeur van bedoeld atelier benoemd zou worden een actief dienend, gepensioneerd of eervol ontslagen officier van minderen rang of van gelijken rang, doch van minder ancienneteit, dan de kommandant van het fort, mits in geen geval overschrijdende het als maximum voor de bezoldiging uitgetrokken cijfer van *f* 200 's maands, en onder de verklaring, dat indien de keuze valt op een actief dienenden officier, deze bij zijn wapen of dienst à la suite zal worden gevoerd.

De in 1849 bij wijze van proef op het fort Erfprins opgerigte schoenmakerij bleef ook in 1851 bij voortduring voldoen.

Een 40tal gevangenen hielden zich onledig met schoenen te maken, en leverden wekelijks 300 paren.

Officiers-kleeding-magazijn.

Hieromtrent zijn geene bijzonderheden te vermelden.

Geweermakers-ateliers.

Ook omtrent deze inrigtingen en de geweermakersschool, bedoeld bij het vorig

Verslag, valt niets anders te vermelden dan dat dezelve aan hare bestemming bleven beantwoorden.

Buskruidmolens.

De buskruidmolen te Bodjong, nabij Samarang, leverde in 1851 ongeveer 39,000 pond buskruid. Overigens had daarbij niets bijzonders plaats.

Met den opbouw van dien te Ngawie werd met ijver voortgegaan.

Hospitalen en apotheken.

Aan deze inrigtingen werden bij voortduring de meest mogelijke zorgen gewijd. Daaromtrent valt in het bijzonder het navolgende aan te teekenen.

Na naauwkeurig onderzoek bevonden zijnde, dat er bij het groot militair hospitaal te Weltevreden gebrek aan ruimte bestond in verhouding tot het in hetzelve verpleegd wordende aantal zieken, en dat er noodzakelijkheid tot uitbreiding bestond, werd in Mei 1851 magtiging versterkt tot den bouw eener nieuwe ziekenzaal.

Reeds lang bestond het voornemen om bij het hospitaal te Weltevreden eenen tuin aan te leggen, voorzien van de meest bekende en gebruikelijke geneeskrachtige inlandsche gewassen. De uitvoering van dat plan was echter telkens, ten gevolge van bezwaren van geldelijken aard, moeten worden verschoven; deze werden echter in den loop van 1851 uit den weg geruimd en met de gewone ten dienste van het hospitaal staande middelen een zoodanige tuin aangelegd.

Men verwachtte van die inrigting veel goeds.

Ook te Samarang, Amboina, Serang, Paija Kombo, Padang Pandjang, Aijer Bangies en meer andere plaatsen werden verbeteringen in de hospitalen en infirmerien aangebragt, doch voornamelijk deelde daarin het hospitaal te Simpang (Soerabaija).

Zoo werd bij besluit van den 17den Junij 1851, n°. 20, magtiging verleend tot het verlengen van het gebouw, hetwelk, krachtens besluit van den 23sten October 1850, n°. 7, bij genoemd hospitaal werd opgerigt, tot huisvesting van de élèves voor het vak van de inlandsche geneeskunde en vaccine, en zulks ter verkrijging van een vertrek voor de gemeenschappelijke instructie. Deze maatregel stond in verband met eene kort te voren gemaakte bepaling, dat bij genoemd hospitaal (even als bij die te Batavia en Samarang) aan een 12tal inlandsche élèves de gelegenheid zou worden verschaft, om zich kosteloos voor het vak van inlandsche geneeskundigen en vaccinateurs te bekwamen.

Eene aanzienlijke verbetering werd eindelijk voor hetzelfde etablissement beoogd door de oprigting van een paveljoen voor officieren, met daarbij behoorende mindere gebouwen.

Behalve de ziekengestichten hebben ook de voor reconvalescenten opgerigte of op te rigten etablissementen in 1851 de bijzondere aandacht tot zich getrokken.

b. Voor zedelijke en wetenschappelijke behoeften.

De resultaten, welke van de oprigting tot verstrekking van boeken en instrumenten tegen betaling in 1851 werden verkregen, waren bijzonder gunstig te noemen.

Aan het leger werd voor eene som van ruim *f* 15,000 aan boekwerken enz. verstrekt.

Ten aanzien der boekerijen bij den generalen staf en de verschillende wapens en diensten, zoo ook met betrekking tot de garnizoens- en cantine-boekerijen viel in 1851 niets merkwaardigs voor.

Behalve de aanwinst van een aantal zeer belangrijke nieuwe praeparaten, valt ook met opzigt tot het *Anatomisch-pathologisch kabinet* niets aan te teekenen.

Omtrent de artillerie-school te Batavia en de garnizoensscholen valt mede niets bijzonders te vermelden.

Zoo als reeds bij het Verslag over 1850 werd medegedeeld, bleven de gunstige

resultaten, welke bij de inrigting van het corps pupillen werden verkregen, allezins aan de verwachting beantwoorden.

De chef der geneeskundige dienst bezocht in 1851 deze en roemde zeer den vooruitgang, die bij dezelve in alle opzigten merkbaar was.

Bij besluit van den 2den Junij 1851, n°. 13, werden voorschriften gearresteerd tot regeling der inwendige dienst en nopens de uitvoering voor zooveel de administratie betreft.

§ 6. *Toestand en verrigtingen van het leger in het algemeen.*

Ten aanzien van het leger heeft Z. D. H. de Hertog van *Saxen-Weimar* bij deszelfs vertrek naar Nederland, een zeer gunstig gevoelen geuit.

Die verdienstelijke veldheer heeft bij die gelegenheid gezegd:

„Ik ben veel in de wereld rond geweest, heb verscheiden legers gezien, maar „nergens een corps officieren, dat door zoo veel ijver is bezield, dat zoo vele ontberingen weet door te staan, dat met zoo veel eer de troepen tegen den vijand „weet aan te voeren, als het Indische."

Die gunstige beoordeeling omtrent de officieren van het leger, waaruit ook die van de minderen mag worden afgeleid, wordt door de uitkomsten gestaafd.

In den loop van het jaar 1851 vonden de na te melden expeditien plaats.

1°. Tot demping van den opstand op Banka.

Deze duurde van 26 April 1850 tot 30 April 1851.

Zij was zamengesteld uit 12 officieren en 412 man infanterie en 240 man hulptroepen, met één officier van gezondheid. De opstand werd gedempt en de rust hersteld. Zeven manschappen werden bij die gelegenheid gewond.

2°. Tot demping van den opstand der Chinezen op Sambas,

bestaande uit:

16 officieren en 437 manschappen der infanterie;
2 officieren en 46 manschappen der artillerie;
2 officieren van gezondheid;
1 officier van administratie.
1 officier en 37 manschappen van het corps sapeurs en 38 man voor het veldhospitaal.

Hoewel een verdrag tot stand kwam, bleven de expeditionaire troepen te Sambas.

De expeditie duurde van de maand April 1850. Daarbij werden in 1851 geene verliezen geleden.

3°. Tot demping van ongeregeldheden in de Marga Boelan Tenga (Palembang).

Na herhaalde gevechten bij Pagger Bessie en Goenoeng Kembang, werd de opstand gedempt.

De expeditie bestond uit 2 officieren en 92 man infanterie en 32 pradjoerits, benevens een aantal inlanders.

Zij duurde van 22 Maart tot 18 April 1851.

4°. Tot demping van den opstand in de Ampat Lawang (Palembang), onder radja Tiang Alam en pangerang Moeara Pinang.

Zij was zamengesteld uit 150 man infanterie en artillerie, met 25 man pradjoerits en een aantal inlanders.

Een officier der geneeskundige dienst sneuvelde met 6 manschappen, waaronder één inlander. Een officier en 15 manschappen werden gewond; onder deze laatsten 2 pradjoerits en 4 inlanders.

Na het gevecht bij Goenoeng Marassa, werden de muiters tot onderwerping genoodzaakt.

De expeditie duurde van 26 Junij tot 3 Julij.

5°. Om voldoening te eischen voor schending van grondgebied door, en onze bevolking te beschermen tegen aanvallen van het hoofd der kampong Pangarie Boean, Westkust van Sumatra, in het landschap Toba.

De taak werd volbragt door 2 officieren en 75 man infanterie en inlandsche hulptroepen. Zij duurde van 25 April tot 25 Mei.

6°. Tot verdrijving van de te Poeloe Bansak gevestigde Atchinezen, en het beletten van menschenroof.

De taak werd volbragt door 20 infanteristen en eenige mariniers.

7°. Tot bescherming van het bestuur, personen en eigendommen in de residentie Japara, tegen een verwachten aanval van de zijde der Chinezen.

Alle ongeregeldheden werden voorgekomen. Derwaarts werden 6 officieren en 164 manschappen afgezonden.

8°. Tot demping van eenen opstand in het Palembangsche, waaraan 26 marga's of districten deel namen.

Deze belangrijke expeditie bestond uit:

37 officieren en 1285 man infanterie;
1 officier en 20 man artillerie;
4 officieren van de geneeskundige dienst;
1 officier der sapeurs;
1 „ „ administratie, en
200 man pradjoerits.

Deze expeditie was bij het einde van 1851 nog niet afgeloopen. Daarbij sneuvelden 9 manschappen en 4 officieren, terwijl 42 man werden gewond.

9°. Tot demping van herhaalde onlusten in de Lampongs.

De taak werd volbragt door:

5 officieren en 144 man infanterie;
1 officier en 14 man artillerie;
1 officier der geneeskundige dienst;
2 officieren en 52 man der marine, en
400 man hulptroepen.

Daarbij sneuvelde één man, terwijl een ander werd gewond. Zij duurde van 4 October tot 9 November 1851.

10°. Tot uitroeijing van zeerovers op de kusten van Sumbawa, Floris, Kalatoea en andere eilanden.

73 man infanterie werden ter versterking geëmbarkeerd, van welke 25 op den eersten togt, van 13 tot 20 October, en 48 op den tweeden togt, van 28 October tot 5 November.

Bij vergelijking van de buiten-etablissementen met Java zijn de volgende uitkomsten verkregen:

Voor Java.

Behandeld.	*Overleden.*	*Hersteld*
32.254	1,265 = 1 : 2.55	29,357 = 1 : 1.098

Buiten-etablissementen.

Behandeld.	*Overleden.*	*Hersteld.*
18,365.	524 = 1 : 35.04.	16,858 = 1 : 1.089.

De sterfte onder de in de militaire ziekeninrigtingen op Java behandelde lijders (3.92 per cent) overtrof in 1851 die der buitenbezittingen (2,85 per cent) met ruim 1 per cent.

Bij het leger afzonderlijk zijn de uitkomsten eveneens voordeelig voor de buitenbezittingen, zooals hieronder wordt aangetoond:

		Behandeld.	*Overleden.*	*Sterfte.*
Europeanen.	Java.	11,696	407	1 : 28.73.
	Buitenbezittingen .	6,380	218	1 : 29.26
Afrikanen.	Java.	681	62	1 : 10.99.
	Buitenbezittingen .	124	2	1 : 62. 0.
Inlanders.	Java.	10,916	277	1 : 39.41.
	Buitenbezittingen .	8,267	155	1 : 53.33.

Was dus de sterfte onder de Europeanen ten naastenbij gelijk, bij de Afrikanen werd zij daarentegen met 7.48 en bij de inlanders met 0.66 per cent door Java overtroffen.

Het totaal der in 1851 in de verschillende militaire ziekengestichten en garnizoenen van geheel Nederlandsch Indie behandelden en overledenen bedroeg:

50,619 behandelden
1,789 overledenen } = 3.53 per cent.

In het jaar 1850 was deze verhouding:

52,518 behandelden
1,425 overledenen } = 2.71 per cent.

De sterfteverhouding was dus in 1850 0.82 per cent gunstiger dan in 1851, welk nadeelig verschil grootendeels door de in het laatste jaar geheerscht hebbende cholera-epidemie is te weeg gebragt.

Het volgende algemeen overzigt is zeker niet van belang ontbloot.

Djaijang-sekars.

Over het algemeen beantwoordden deze corpsen aan het doel hunner instelling, en volgens het berigt van den betrokken inspecteur waren zij goed gekleed, gewapend en bereden.

De krijgstucht werd bij hen goed onderhouden en hun gedrag gaf redenen tot tevredenheid.

Men vindt djaijang-sekars in de residentien Bantam, Cheribon, Samarang, Kadoe, Bagelen, Banjoemaas, Soerabaija, Madioen en Kedirie.

Hunne formatie onderging in 1851 geene verandering.

Pradjoerits.

De plaats gehad hebbende verwisseling der silex- tegen slaggeweren bij deze corpsen op Java, bragt in hunne uitrusting eene gunstige verandering te weeg.

Hunne diensten lieten weinig te wenschen over.

De pradjoerits zijn op Java georganiseerd in de residentien:

Preanger Regentschappen,
Cheribon,
Tagal,
Pekalongan,
Samarang,
Kadoe,
Bagelen,
Banjoemaas,
Madioen,
Kedirie,
Japara,
Rembang,
Soerabaija,
Passaroean,
Bezoekie,

en in de afdeelingen Krawang en Patjitan.

Bij besluit van 6 Julij 1851, n°. 17, werd bepaald, dat gebruik zou worden gemaakt van het aanbod van het districtshoofd van Tarabangie (Lampongs), pangerang *Simporna Djaija Poetie*, om op eigene kosten een corps van vijftig pradjoerits op te rigten en te onderhouden, welke van gouvernementswege gewapend zouden worden met silex-geweren.

Voor het onderhoud der wapenrustingen werd tevens dezelfde indemniteit als voor de pradjoerits op Java toegekend, terwijl ook voor de oefeningen dezelfde hoeveelheid munitie werd beschikbaar gesteld.

Uit aanmerking van den stand van zaken in de residentie Palembang, werd goedgekeurd, dat aldaar een 25tal pradjoerits boven de formatie wierden in dienst gehouden.

Lijfwachten, dragonders aan de hoven van Soerakarta en Djokjokarta.

Omtrent deze corpsen, welke bij voortduring redenen geven tot tevredenheid, valt overigens niets te vermelden.

Legioen van den pangerang Adipatti Ario Mangkoe Negoro, te Soerakarta.

In den loop van 1851 zijn de vuursteenwapenen, bij de artillerie en cavalerie van dit legioen in gebruik, verwisseld tegen slagvuurwapenen.

Ook werden bij die corpsen gebrekkige sabels verwisseld tegen die bij het leger in gebruik.

Reeds vroeger werden bij de infanterie de silex- door slaggeweren vervangen.

De overeenkomst tot instandhouding van dit legioen werd getrouwelijk nageleefd, terwijl hetzelve zich van de overige inlandsche, niet tot het leger behoorende corpsen, bleef onderscheiden door geoefendheid in den wapenhandel, kleeding en militair voorkomen, vooral wat de officieren betreft. Alleen de instructie der artillerie liet veel te wenschen over.

Bij het legioen heerschte voorts een bijzonder goede geest.

Legioen van den pangerang Adipatti Pakoe Alam, te Djokjokarta.

Hetgeen hierboven ten aanzien van de wapening en uitrusting van het legioen te Soerakarta is gezegd, is mede op dat van Djokjokarta toepasselijk.

Bij dit legioen werd mede het mogelijke aangewend, om het aan zijne roeping te doen beantwoorden.

Barissans op Madura.

De toestand der infanterie dezer barissans mogt over 't algemeen voldoende genoemd worden.

Die der cavalerie en artillerie liet te wenschen over.

De met de Maduresche vorsten dienaangaande gesloten overeenkomsten werden naar behooren nagekomen.

Bij besluit van 3 December 1851, n°. 18, werd voorloopig vastgesteld een reglement voor de mardijkers op Timor, zijnde een corps bestemd tot bewaking der grenzen, het doen van wachten en het handhaven van rust en orde op het Nederlandsch gedeelte van dit eiland.

II. Zeemagt.

§ 1. *Kommandement.*

De aanvang van het jaar 1851 kenmerkte zich bij de marine door het verlies van den vice-admiraal *E. B. van den Bosch.* Na een langdurig lijden overleed deze verdienstelijke vlag-officier in de eerste dagen van Februarij en werd in de waardigheid van kommandant van Zr. Ms. zeemagt in Oost-Indie, met de daaraan verbondene betrekking van inspecteur der marine, tijdelijk opgevolgd door den oudsten in Nederlandsch Indie aanwezigen officier, den kapitein ter zee *J. G. Huijs*, die met dit kommandement belast bleef tot in de laatste dagen van December 1851, toen hetzelve werd overgenomen door den door Z. M. benoemden bevelhebber van Hoogstdeszelfs zeemagt in Oost-Indie en inspecteur der marine, den schout-bij-nacht *E. G. van der Plaat.*

Even als de kommandant van het leger, werd ook de chef van het marine-departement gemagtigd, om, voor zooveel betreft personen tot dat departement behoorende, met inachtneming der ter zake bestaande bepalingen, te beschikken op verzoeken om delegatien naar Nederland te passeren, te verlagen of in te trekken.

§ 2. *Nederlandsch eskader*

In den loop van 1851 arriveerden achtereenvolgens uit Nederland de navolgende bodems.

Zijner Majesteits stoomschip *Suriname*,
» » schoenerbrik *Padang*,
» » stoomschip *Ardjoeno*,
» » brik *Haai*,
» » stoomschip *Merapi*,
» » korvet *van Speijk.*

De resultaten zijn zoo gunstig geweest, dat tot de aanneming van het bedoelde schietgestel kan worden besloten.

Deze proeven werden tevens benuttigd tot oefening der artilleristen in de bediening van genoemd geschut en tot het onderzoeken van een daarvoor ontworpen rigtingtoestel.

f. Cavalerie.

In 1852 is het bevel over het regement Oost-Indische cavalerie, ten gevolge van het verzoek van den luitenant-kolonel *J. Heijn* om eervol ontslag en pensioen, overgegaan op den luitenant-kolonel baron *van Uttenhove.*

Vroeger was er een cavalerie-officier te Macassar gedetacheerd, en tevens belast met het aankoopen van remonte-paarden.

Sinds 1848 is echter deze detachering ingetrokken en werd er uit dien hoofde, om in de behoefte van remonte-paarden te voorzien, eene commissie, bestaande uit een cavalerie-officier en een paardenarts, naar Macassar gezonden, met opdragt om, hetzij op de hoofdplaats of in de binnenlanden, 117 paarden voor het regement aan te koopen, terwijl deze gelegenheid tevens benuttigd werd voor het aankoopen van paarden ten behoeve van het wapen der artillerie.

De verkregen resultaten waren niet gunstig, zijnde het der commissie niet gelukt, om meer dan 108 paarden (waaronder 30 voor de artillerie) te bekomen die aan de voorgeschreven vereischten voldeden.

g. Bijzonderheden van verschillenden aard.

De bepaling, waarbij eene korting van 10 per cent op de verloftractementen der ongehuwde officieren wordt voorgeschreven, werd ingetrokken.

Eene verandering in het voorschrevene ten aanzien van de contributie voor civiele pensioenen was gebleken noodzakelijk te zijn, weshalve met alteratie van art. 8 van het *Staatsblad* 1838, n°. 16, werd bepaald: „dat de daarbij bedoelde contributie ad 2 per cent voor de met de waarneming van civiele betrekkingen belast geweest zijnde officieren en verdere militairen, over de tractementen en emolumenten aan de waargenomene betrekkingen verbonden, zal worden ingehouden terstond na het overgaan in werkelijke dienst, en wel naar de reden van 10 per cent van het genoten wordende maandelijksche tractement tot aan de volle aanzuivering toe, terwijl de korting, bedoeld bij art. 23 van het reglement in het *Staatsblad* 1837, n°. 50, zal geschieden op de wijze daarbij omschreven, dat is van 1 November 1837 (*Staatsblad* 1852, n°. 40.)"

Na verkregen magtiging van het opperbestuur werd bepaald, dat het toekennen van de verhoogde pensioenen voor het vervolg zoude plaats hebben door de directie van het daarvoor bestaande fonds.

De verloftractementen en pensioenen der militaire ambtenaren staan volgens de de vigerende bepalingen in evenredigheid met hunne inkomsten en worden uit dien hoofde, bij de toekenning daarvan, ook de geldelijke en materiele voordeelen dier ambtenaren in aanmerking gebragt.

Het toepassen van deze bepalingen op de wachtgelden werd door het militair departement voorgesteld en billijk bevonden, weshalve daartoe magtiging werd verleend.

Op grond van de bestaande bepaling van slechts 3 jaren verpligten diensttijd voor het verkrijgen van den officiersrang, waren sommige van de militaire academie om de eene of andere reden verwijderde en als vollontair naar Indie vertrokken kadets vroeger tot officier bevorderd dan hunne op die academie verbleven tijdgenooten. Dit kwam het opperbestuur onbillijk voor, weshalve de in Nederland vigerende bepaling van vier jaren verpligten diensttijd alvorens tot officier te kunnen worden bevorderd, ook voor Indie als minimum werd voorgeschreven.

Ten einde de naar Europa terugkeerende militairen beneden den rang van officier zooveel mogelijk te vrijwaren voor verlies bij het tegen specie inwisselen van het hun, ingevolge art. 77 van het reglement van administratie, in recepissen uit-

betaald wordende voorschot op hunne gedurende de reis te verdienen soldij, werd, met wijziging van bedoeld artikel, vastgesteld, dat hun vóór hun vertrek hoogstens de helft of zooveel minder als zij begeeren zal worden uitbetaald, en het overige in Nederlandsche muntspecie zal worden afgedragen aan de gezagvoerders, om aan de regthebbenden in Nederland te worden ter hand gesteld.

Het was evenwel gebleken, dat dit laatste voorschrift niet werd nageleefd en de afrekening met de gezagvoerders nu en dan werd bemoeijelijkt, doordien zij gedurende de reis meermalen een gedeelte van het aan hen afgedragen voorschot aan de bij hen aan boord zijnde militairen hadden ter hand gesteld, terwijl zelfs door hen soms nalatenschappen van op de reis overledenen geheel of gedeeltelijk aan kameraden werden afgegeven ten gevolge van zoogenaamde uiterste wilsbeschikkingen, die geen kenmerk van legaliteit droegen.

Om dit voor het vervolg voor te komen, werden, met ampliatie op de voorschriften gehecht aan het besluit van 21 October 1851, n°. 4 (*Staatsblad* n°. 56), soortgelijke vooruitbetalingen en afgifte van nalatenschappen uitdrukkelijk verboden.

§ 3. *Zamenstelling en voltalligkouding van het leger.*

De sterkte van het Nederlandsch-Indische leger bedroeg op ultimo December 1852, 976 officieren, waaronder die van de geneeskundige dienst, en 20,182 onder-officieren en manschappen.

Het inlandsche gedeelte van het leger wordt door vrijwillig aangegane verbindtenissen voltallig gehouden.

Eene verandering in de wijze van werving van inlanders is, blijkens rapporten van het militair departement, van gunstigen invloed geweest en is gedurende 1852 een voldoend getal en beter soort van recruten voor de verschillende wapens van het leger verkregen.

Het Europesche gedeelte werd aangevuld door suppletie-troepen uit Nederland en zeldzame werving en reëngagementen in Indie.

Het aantal suppletie-troepen bedroeg 1121, doch was niet voldoende, want op ultimo December 1852 ontbrak nog een aantal van 368 Europeanen, terwijl nog 611 Afrikanen als Europeanen telden. De Afrikanen verlaten allengskens het leger. In 1846 waren er 1161.

In 7 jaren verminderde hun getal dus met 550 of † 78 's jaars, doch zal dit getal, naar mate dat zij in jaren vorderen, in toenemende progressie vermeerderen.

De in Nederland genomen maatregelen omtrent het gehalte der suppletie-troepen, waarvan in het vorige verslag melding is gemaakt, werken gunstig en waren over het algemeen de uitgezonden militairen beter dan vroeger.

§ 4. *Inrigtingen tot het leger betrekkelijk.*

a. Voor stoffelijke behoeften.

Artillerie-constructie-winkel.

Aangaande den artillerie-constructie-winkel kan gezegd worden, dat de toestand van dit belangrijke etablissement, in verband met de ten dienste van hetzelve gestaan hebbende middelen, allezins voldoende te noemen is en dat deze inrigting, op denzelfden voet vooruitgaande, na voltooijng van eenige reeds aangevangene en bereids voorgestelde werken, tot een vrij hoogen trap van volkomenheid gebragt zal zijn.

In de bestaande leemte aan Europesche werklieden is men gedurende 1852 voortgegaan te voorzien, zoo door speciale werving in Nederland, als door het in dienst stellen van de geschiktste werklieden onder de met transporten suppletie-troepen uit Europa aangekomen militairen.

De oefeningen der manschappen in het gebruik van geschut en handwapenen' worden zooveel mogelijk onderhouden.

Omtrent hun gedrag kwamen geene klagten in.

Een der inlandsche gezagvoerders en twee hunner ondergeschikten bekwamen zelfs ter zake van betoonden moed en beleid bij de krijgsverrigtingen tegen Pamangkat (Westkust van Borneo) de bronzen medaille met de daaraan verbondene geldelijke toelagen, en werd zoodanige belooning ook nog toegekend aan eenen inlandschen gezagvoerder en eenen stuurman, wegens bewezene goede diensten bij een gevecht met zeeroovers, bij de Kangean-eilanden door een Zijner Majesteits stoomschepen geleverd.

§ 4. *Administratie.*

In den loop van 1851 viel niets voor dat onder deze rubriek melding verdient.

§ 5. *Inrigtingen tot de zeemagt betrekkelijk.*

Commissie tot verbetering der Indische zeekaarten.

In 1851 werd weder met vrucht gewerkt in het belang der hydrographie.

Door den ijver van verscheidene zee-officieren werden vele belangrijke opnamen bewerkstelligd, en niets werd verzuimd, om, voor zooveel de beschikbare middelen zulks toelieten, de resultaten der onderscheidene opnemingen door den druk openbaar en voor de zeevaart dienstbaar te maken.

Het gelukte den ijverigen luitenant ter zee *H. D. A. Smits*, secretaris der commissie, om twee hem daartoe door de directie van het Parapattan-weezengesticht toevertrouwde jongelieden met zooveel vrucht in het teekenen en graveren van kaarten op te leiden, dat men met grond verwachten mogt, dat zij, na een jaar tijds, vrij moeijelijk graveerwerk zouden kunnen verrigten.

Gedurende het jaar 1851 werden ontvangen de uitkomsten van de opnemingen:

1°. van het vaarwater naar Soengei Laijang, noordkust van Banka, door den luitenant ter zee *P. F. Ulhenbeck;*

2°. van de reede van Tjeroetjoep, eiland Billiton, door den luitenant ter zee *H. A. Modderman;*

3°. van de baai van Sangka Poera, door den luitenant ter zee *P. Koning;*

4°. van de reede van Banjoewangie, door den luitenant ter zee *G. F. de Bruijn Kops* (trigonometrisch);

5°. van de kust van Java, ten zuiden van Banjoewangie, door den luitenant ter zee *J. van Maurik* (trigonometrisch);

6°. van een gedeelte der groote en de kleine sambas-rivier, door den luitenant ter zee *P. F. Uhlenbeck;*

7°. van de Barito-rivier (Z. en O. afdeeling van Borneo), door den stuurman der civiele marine *H. van der Wedden;*

8°. van de oostkust van Borneo, van de Koeran tot de Boelangan-rivier;

9°. idem van Kanedeagonpunt tot de Koeran;

10°. idem van den Vlakkenhoek tot Adong;

11°. van de rivier van Koeran, — alle door den luitenant ter zee *G. H. Bleckman;*

12°. van het Rendez-vous-eiland ter Westkust van Borneo door Zijner Majesteits stoomschip *Borneo;*

13°. van de reede van Bangaai, door Zijner Majesteits schoenerbrik *Saparoea;*

14°. van de Tominibaai en noordkust van Celebes;

15°. van de reede van Taboenko, ter oostkust van Celebes, beide door den luitenant ter zee *L. R. de Haes;*

16°. van de baai van Rioe, noordkust van Floris, door Zijner Majesteits stoomschip *Ardjoeno;*

17°. van een gedeelte der noordkust van Floris, door den luitenant ter zee *P. Koning;*

18°. van de baai Kongai, oostkust van Floris, door Zijner Majesteits stoomschip *Merapi;* en

19°. van de baai van Seba op Savoe, door den luitenant ter zee *J. C. H. van de Velde* en den adelborst *P. Roodzant.*

Vermits in 1851 tot het doen van opnemingen geen oorlogsvaartuig beschikbaar was, is men hetgeen in dat jaar in het belang der hydrographie verrigt en hierboven omschreven is, verschuldigd aan den ijver der genoemde zee-officieren, die zich daarmede uit eigene beweging en bij hunne overige soms vermoeijende werkzaamheden onledig hielden.

Van een aantal ontdekte gevaren werd door opgave in de dagbladen melding gemaakt, en benuttigde men de kennis derzelve tot verbetering der bestaande kaarten.

De werkzaamheden bij het depôt van zeekaarten bestonden gedurende 1851 in het graveren der kaart van de eilanden en vaarwaters beoosten Java en van die der straat van Macassar, beide zamengesteld door den luitenant ter zee *Smits.*

De uitgave der eerste heeft plaats gehad, en een aanzienlijk debiet bewees, dat die kaarten welkom waren.

Van de laatstgenoemde verscheen het zuidelijke gedeelte in druk en zou de noordelijke helft spoedig volgen.

Zij is de eerste Nederlandsche zeekaart van dat vaarwater welke in het licht is gegeven en ofschoon, vooral ten opzigte van het noordelijke gedeelte, ver van volmaakt, bevat zij al hetgeen betreffende die vaarwaters bekend is, en op veel grooter bestek vervaardigd zijnde, dan alle van de in deze streken bestaande vaarwaters, overtreft zij deze ook in naauwkeurigheid en volledigheid.

Ten einde de Nederlandsche kaarten van het oosterdeel van den Archipel voltallig te maken, ving genoemde officier ook de zamenstelling aan van eene kaart der oostkust van Celebes, tusschen 3°. N. en 7° Z. B. en 120° tot 127 O. L., waarvan niet dan zeer slechte kaarten van zeer klein bestek voorhanden waren. De kaart van het zuidwestelijk gedeelte van Celebes, in 1848 uitgegeven, werd op weinige exemplaren na uitverkocht.

Uit dien hoofde en dewijl sedert eenige nadere opnamen in die streken plaats vonden, werd een verbeterde druk noodig geacht.

Het depôt van zeekaarten heeft in 1851 aan kaarten afgeleverd tot een bedrag van *f* 4117, waarvan tegen betaling aan particulieren voor *f* 3249, en aan Zijner Majesteits oorlogsvaartuigen en verschillende departementen voor eene waarde van *f* 868.

De vuurtoren op de 4de punt van Java en nabij Anjer in 1851 voltooid zijnde, werd in het begin van November het eerste kustvuur ontstoken, zijnde een lichttoestel van de 4de grootte, 1°. soort.

Deze inrigting werd onder civiel beheer gesteld, onder het opzigt van een gepensioneerd zee-officier en het oppertoezigt van den havenmeester te Anjer.

De tijdbal te Batavia bleef aan het daarmede beoogde doel beantwoorden.

noodige meubilair, blikken doozen, standpotten, stopflesschen, distilleer-toestellen, fornuizen en al wat verder tot eene welingerigte apotheek behoort, voorzien. De dispensatie geschiedde met zorg; de geneesmiddelen waren deugdzaam en lieten niets te wenschen over.

b. Voor zedelijke en wetenschappelijke behoeften.

Verstrekkingen van boeken en instrumenten tegen betaling door het militair departement.

Deze inrigting heeft ook in het afgeloopen jaar gunstig gewerkt; er is voor eene som van *f* 10,846 aan boekwerken enz. aan het leger verstrekt.

Bibliotheken.

Ten aanzien der bibliotheken van den generalen staf en de verschillende wapens en diensten, zoowel als de garnizoens- en kantine-bibliotheken, valt over 1852 niets te vermelden, dan alleen het verlies van het grootste gedeelte der boekwerken, op den eisch van 1852 voor de genie aangevraagd, ten gevolge van het verbranden van het schip, waarmede zij waren uitgezonden.

Anatomisch-pathologisch kabinet.

Deze verzameling is in waarde toegenomen; op ultimo December 1852 waren daarin, behalve de schedels, 319 praeparaten aanwezig. Door plaatsgebrek was men echter verpligt geweest zich tot het bewaren van de merkwaardigste voorwerpen te bepalen en minder belangrijke te verwijderen. Uitbreiding der localen werd mitsdien noodig geacht en was in overweging genomen.

Scheikundig laboratorium.

Deze wetenschappelijke inrigting heeft geheel aan hare bestemming voldaan. Zij heeft volledig en op de meest gewenschte wijze voorzien in de aanzienlijke behoeften van de civiele, zoowel als van de militaire geneeskundige dienst.

Artlilerie- en garnizoensscholen.

Bij deze inrigtingen van onderwijs is in het jaar 1852 niets merkwaardigs voorgevallen.

Corps pupillen.

Deze inrigting is bij voortduring gunstig blijven werken. Veranderingen van belang zijn in 1852 niet voorgevallen.

Lithographische inrigting bij de genie-directie.

De instandhouding van de lithographische inrigting bij de genie-directie was afhankelijk gemaakt van eene gerezene quastie ten aanzien van het in steendruk uitgeven van zeekaarten in Indie.

Daarin door het opperbestuur beslist en magtiging verleend zijnde tot het in steendruk uitgegeven van geheel tijdelijke en eene spoedige uitgave vorderende

zeekaarten, werd dien ten gevolge in Indie bepaald, dat bedoeld etablissement in stand zoude worden gehouden tot tijd en wijle te Batavia eene particuliere inrigting van dien aard op doelmatige wijze en met gegrond uitzigt op goed gevolg zal zijn gevestigd, zoomede dat aan hetzelve zouden worden geplaatst een viertal élèves genomen uit de weeshuizen, en zulks in het bijzonder met het doel, om deze jongelieden in staat te stellen, zich in het vak der lithographie zoodanig te kunnen oefenen, dat zij na verloop van eenige jaren de vereischte geschiktheid bezitten om daarin voor eigene rekening werkzaam te zijn.

Tevens werd voorgeschreven, dat jaarlijks eene balansrekening der ontvangsten en uitgaven zoude worden opgemaakt, en het batig saldo onder ultimo December van elk jaar in 's Lands kas zoude worden gestort.

Op het einde van 1852 bedroeg dit saldo *f* 342.

Terrein-opname.

Betrekkelijk het opnemen van terrein kan als belangrijk vermeld worden: *a.* het volbrengen eener opname van de geheele residentie Palembang: *b.* het aanvangen van eene opname van het eiland Banka; *c.* het opnemen van de uit de residentie Buitenzorg naar Tjandjoer leidende wegen, ten einde te beoordeelen, of het verleggen van den grooten weg over de Megamendoeng mogelijk en tevens voordeelig zoude zijn; *d.* het doen van eene opname van een gedeelte terrein tusschen Bandong en de rivier Tjitarum, ter beoordeeling van de uitvoerbaarheid van eenige door den president der Preanger Regentschappen aangegeven plannen tot verbetering van het transport van producten; en *e.* het hervatten van de vroeger bevolen doch gestaakte opname van de Lampongsche districten.

Oficierstafels en sociteiten.

Het oprigten van officierstafels wordt in Indie bemoeijelijkt door de veelvuldige overplaatsingen der officieren, welke niet, zoo als in het Engelsche leger, alwaar deze tafels algemeen zijn ingevoerd, voor vast bij een bataillon zijn ingedeeld en bij hetzelve bevorderen.

Voor het kameraadschappelijk verkeer der officieren zijn daarentegen, deels voor rekening van het Gouvernement, deels door onderling bijeengebragte middelen, societeiten opgerigt; welk laatste van regeringswege wordt bevorderd door het verleenen van voorschotten uit 's Lands kas, welke uit de overwinsten der vereenigingen worden terugbetaald.

Cantines.

Het aanleggen van garnizoens-bibliotheken uit de overwinsten der cantines, tot wering van verveling en de daaruit voortvloeijende schadelijke gevolgen, is gebleken meer en meer aan het doel te beantwoorden.

Van de aanwezige boeken werd ruim gebruik gemaakt, vooral in de hospitalen.

Het met geringe winst verkrijgbaar stellen van wijn en bier werkte gunstig tot vermindering van gebruik van sterken drank.

§ 5. *Toestand en verrigtingen van het leger in het algemeen.*

In den toestand van het leger is gedurende 1852 geene andere belangrijke verandering gekomen dan het hierboven vermelde betere gehalte van de tot suppletie uitgezonden en door de nieuwe wijze van werving verkregen Europesche en inlandsche soldaten.

De krijgsverrigtingen van het leger worden hieronder kortelijk opgegeven:

soneel van den waterstaat en der genie, de vrouwen, kinderen en bedienden, alsmede de tot dwangarbeid veroordeelde inlanders.

In de eerste helft van het jaar was de gezondheidstoestand ongunstiger dan in de laatste helft, als wanneer de koortsen zich minder hevig voordeden.

Maritiem etablissement te Soerabaija.

De voltooijing van dit belangrijk etablissement hield ook in 1851 de aandacht van het Gouvernement in ruime mate gaande.

De werken werden door de ambtenaren van den waterstaat met ijver en goed gevolg voortgezet, hoezeer men ook weder met vele hinderpalen; vooral met betrekking tot de arbeiders, te kampen had.

Er werd voortgewerkt naar het hoofdbeginsel, waarvan bij den aanleg was uitgegaan: de betrachting van eenvoudigheid en doelmatigheid, ten einde de spoedige bruikbaarheid van het werk ten behoeve van het zeewezen te verzekeren, aan latere jaren de zorg tot verbetering en uitbreiding overlatende.

De hoofden en dammen van het bassinkanaal werden geheel voltooid: behoudens het pleisteren van een gedeelte, was zulks ook het geval met het meerendeel der kooijen.

Eene strook dier kooijen werd echter opzettelijk nog niet geplaatst, omdat de aanleg derzelve in verband stond met dien van andere maritime inrigtingen, welke overeenkomstig het bestek van het werk nog niet waren begonnen. Daarenboven moesten nog twee door hulpbruggen gedekte openingen blijven bestaan voor het vervoer van grond en modder ter ophooging van het terrein. Het gedeelte, dat tot aanleg van den ketelbok bestemd was, werd, even als diens fundering bewerkt met de bijzondere voorzorgen, welke de bekende losse gesteldheid van den grond vorderde, voor een toestel, uit zijnen aard bestemd tot de aanwending van groote krachten gedurende ettelijke jaren.

Bij het uitdiepen van het kanaal, het bassin en de achterhaven ondervond men tegenspoeden, eerst ten gevolge van noodzakelijke reparatie der toestellen van den stoombaggermolen, waardoor de baggering geheel stil stond, en later door het breken van de as, zoodat gedurende eenen geruimen tijd slechts met één stel sleden kon worden gewerkt.

Aan deze omstandigheden moest worden geweten dat het dokken van Zijner Majesteits korvet *Boreas* en het stoomschip *Bromo*, waartoe uitdieping noodig was, werd vertraagd.

Gelijk vroeger was voorzien, had er opdrooging plaats, zoowel voor de bank van het bassin als van die kom zelve, door aanslibbing en door verzanding uit zee; echter niet in dien graad, dat dit ongerief eene levensvraag voor het werk kon worden. Men was er ten deele in geslaagd om de oorzaken weg te nemen.

Intusschen gevoelde men ook daardoor eene groote behoefte aan het in werking brengen van den tweeden, meer kracht uitoefenenden baggermolen, die te Dassaon in aanbouw was, in Junij van Lassem naar Soerabaija werd gesleept, om aldaar de machinerien in te nemen en voor de dienst te worden gereed gemaakt.

Men ging voort met het terrein, zooveel mogelijk in evenredigheid met de vorderingen van het overige gedeelte van het werk, te verhoogen. De middelen om ook dat werk ten allen tijde met den vereischten spoed te vervolgen, werden aangewend.

Behalve eene tijdelijke loods voor steenkolen en coaks aan elke zijde van het bassinkanaal, werden de vier groote steenkolen-loodsen aan de oostzijde van het bassin, respectivelijk bestemd tot berging van 1½ millioen Ned. ponden, voltooid.

Men maakte een begin met den opbouw naast den ketelbok van eene bergplaats voor deszelfs gereedschappen. Voorts werden de zes gebouwen, bestemd tot hout, timmer- en zaagloodsen, achter eenen doorloopenden frontmuur (die ook de smederij insluit), en van gelijken bouw en dezelfde afmetingen als de boven bedoelde steenkolen-loodsen, geheel opgetrokken en nagenoeg gedekt, terwijl ook de frontmuur grootendeels werd voltooid.

De smederij, met 10 vuren en drie vertrekken, was bijna opgemetseld. Het

voornemen bestond om op de werkzaamheden van dit atelier en van de houtzagerij een klein stoomwerktuig toe te passen.

De arbeiders, door den waterstaat gebezigd, waren allen vrijwilligers, hoezeer het niet altijd mogelijk was het noodige aantal voltallig te houden.

Door de oprigting van eenen grooten ketelbok op den 28sten Junij, berekend voor een gewigt van 50 ton, werd op zeer voldoende wijze in eene werkelijke behoefte voorzien.

Op de marinewerf en deels in de rijksstoomfabrieken, naar de plans en opgaven van den hoofdingenieur voor het stoomwezen vervaardigd, werd die bok ook onder diens opzigt opgesteld.

Het aanhoudende gebruik hetwelk daarvan gemaakt werd, getuigt van de behoefte aan zoodanigen toestel, bij gemis waarvan men verpligt was de stoomketels in de schepen te herstellen of ter vervanging te sloopen, terwijl het uitligten of inzetten van deze en andere zware voorwerpen met behulp van kielligters of hulpblokken werd bewerkstelligd.

Eene groote en hechte pont, die op haar dek tot bijna 100 ton kon laden, werd aangebouwd en in dienst gesteld tot het vervoeren van zware lasten.

Door het drijvende droogdok werden de werkzaamheden aan 's Rijks en andere schepen meer en meer in het bassin geconcentreerd, en leverde het nieuwe etablissement, hoe onvolledig nog, alreeds voortdurend goede vruchten.

Sedert de aanwending van dat dok in October 1849 tot het einde van 1851, waren reeds 43 schepen in hetzelve opgenomen, en in 1851 alleen 19 schepen, zonder dat de noodige bewerking eene enkele maal gestoord of zelfs de minste schade daarbij geleden werd.

Onder de leiding van den dokmeester, die als onderconstructeur tevens het timmerwerk aan de schepen in het dok en het bassin bestuurt, en van een tweetal Europesche opzieners, geschiedde de bewerking door de inlanders vlug en ordelijk.

Het totaal der werklieden bedroeg 400, met een 40tal veroordeelden tot dwangarbeid tot het vervoer van houtwerken en andere zware diensten.

Uit hoofde velen der arbeiders geene eigenlijke werklieden zijn, bleek het toezigthoudend personeel eenigzins beperkt te zijn.

Een der stads-geneesheeren was belast met de dienst bij het etablissement.

Zonder te gewagen van de talrijke kleine voorzieningen van schepen en sloepen en den aanmaak of de herstelling van kleine voorwerpen, zijn, als van meer belangrijken aard, de navolgende werkzaamheden te noemen, als:

het op nieuw koperen in het dok, het repareren van dekken, verschansingen, betimmering en het vernieuwen van rondhouten van Zijner Majesteits korvet *Boreas;*

dezelfde verrigtingen aan Zijner Majesteits brik *Zwaluw*, behalve het aanbrengen van nieuw koper; daarentegen werd dezelve gebreeuwd en voorzien van schei- en buitenhuid, alles voor de terugreis naar Nederland;

eene gelijke reparatie aan de schoenerbrik *Huzaar*, mede voor de terugreis; het repareren in het dok van de kiel; de looze kiel en de buitenhuid;

voorts het aanbrengen van eenige bladen nieuw koper, het vervangen van eenige door brand beschadigde deelen in het kolenruim, het vernieuwen van eenige dekdeelen en rondhouten en het breeuwen van Zijner Majesteits stoomschip *Bromo*;

het verwisselen der ketels, vernieuwen van sommige en algemeene voorziening van andere machine-deelen, mitsgaders kapitale reparatien aan romp, binnen- en buitenboord, en betimmering met vernieuwing van masten en koperhuid van Zijner Majesteits stoomschip *Vesuvius;*

De vernieuwing van eenige deelen der machines, de verwisseling der stoomketels, alsmede de belangrijke herstelling aan romp, en betimmering en vernieuwing aan fondatiebalken en rondhouten van Zijner Majesteits stoomschip *Batavia.*

Door die belangrijke herstellingen, werden beide laatsgenoemde vaartuigen, waarvan de *Batavia* ook door witte mieren was aangetast, weder geschikt voor eene langdurige dienst;

het op nieuw koperen en dekken en andere belangrijke herstellingen aan Zijner Majesteits *roeikanonneerboot n°.* 14;

het onderhanden nemen, tegen het eind van het jaar, van Zijner Majesteits

§ 2. *Nederlandsch eskader.*

Op den 1sten Januarij bestond de Nederlandsche zeemagt in Oost-Indie uit de volgende in dienst zijnde schepen:

Zijner Majesteits fregat *Prins Hendrik der Nederlanden*, korvetten *van Speijk*, *Boreas*, *Nehalennia*, brik *Haai*, adviesbrik *Pylades*, schoenerbrikken *Padang*, *Dolphijn*, *Banka*, *Ambon*, *Saparoea*, *Egmond*, *Sylph*, schoeners *Argo*, *Aruba*, roeikanonneerboot n°. 14, stoomschepen: *Ardjoeno* van 350, *Merapie* van 220, *Etna* van 170, *Vesuvius* van 140, *Hecla* van 140, *Phoenix* van 125, *Suriname* van 110, *Samarang* van 100, *Borneo* van 100 en *Batavia* van 206 paardenkrachten; te zamen 27 schepen, bemand met 2080 Europesche en 565 inlandsche schepelingen en vuurstokers.

Gedurende den loop van het jaar werd de scheepsmagt versterkt door de aankomst uit Nederland van Zijner Majesteits schoenerbrik *Lansier* (18 Maart) en door de in-dienst-stelling van Zijner Majesteits ijzeren stoomschip *Celebes*, van 100 paardenkrachten.

Buiten actieve dienst bleven Zijner Majesteits stoomschip *Onrust* en stoomadviesvaartuig *Tjipannas*.

Op ultimo December 1852 was de actieve zeemagt dus sterk 29 schepen, bemand met 2053 Europeanen en 559 inlanders.

Het getal der inlanders, die op de schepen van het Nederlandsch eskader in Oost-Indie dienst doen, is ten gevolge van de uitbreiding, welke in de laatste jaren aan dat eskader en bijzonder aan de stoomschepen gegeven is, aanzienlijk vermeerderd.

De moeijelijkheden, met welke de werving van inlandsche zeevarenden meer en meer gepaard ging, gaf aanleiding dat in 1852 voorloopig aan het marine-departement magtiging werd verleend, om, bijaldien de werving van inlandsche zeevarenden, die aan de bemanning van de Nederlandsche oorlogsschepen in Oost-Indie moeten worden toegevoegd, voortdurend ontoereikend mogt blijven, dezelve te doen geschieden op de tot dusverre gevolgde wijze, doch onder toekenning van een handgeld van *f* 5 aan elken inlander, die op Zijner Majesteits schepen dienst neemt. Nader werd deze bepaling, oorspronkelijk alleen voor de werving te Soerabaija geldende, ook te Batavia en te Samarang toepasselijk gemaakt. Tevens werd magtiging verleend, om op zekere voorwaarden, met eenen inlandschen handelaar, die daarom verzocht had, een contract te sluiten voor de levering van inlandsche zeevarenden ten behoeve van 's Lands marine.

De Nederlandsche zeemagt in Oost-Indie was op de hierna te noemen tijdstippen van het jaar 1852 gestationeerd als volgt:

ter westkust van Sumatra, Zijner Majesteits fregat *Prins Hendrik der Nederlanden*, hetwelk op het einde van het jaar vervangen werd door Zijner Majesteits korvet *van Speijk*, benevens Zijner Majesteits schoener *Argo;*

in de wateren van Riouw en Lingga, Zijner Majesteits schoenerbrik *Dolphijn*, in Junij afgelost door de schoenerbrik *Saparoea;*

ter oostkust van Sumatra, Zijner Majesteits adviesbrik *Pylades*.

Dit station is slechts tijdelijk en wel tot handhaving der publicatie van 31 Julij 1852 (*Staatsblad* n°. 54) tegen den invoer van vuurwapenen in het Djambische Rijk;

voor Palembang, Zijner Majesteits adviesbrik *Pylades* tot Junij.

In verband met den gunstigen keer der politieke gebeurtenissen in de residentie Palembang, werd toen de tegenwoordigheid van een oorlogsvaartuig niet meer noodig geacht en dit station opgegeven;

ter westkust van Borneo, Zijner Majesteits schoenerbrik *Padang* tot in Junij, wanneer dezelve door de schoenerbrik *Lansier* werd vervangen;

in de wateren van Celebes en onderhoorigheden, Zijner Majesteits schoenerbrik *Ambon* gedurende de eerste helft en Zijner Majesteits schoenerbrik *Dolphyn* in de laatste helft des jaars; voorts achtereenvolgens Zijner Majesteits stoomschepen *Samarang*, *Vesuvius* en *Suriname*. Daarenboven in Maart en April Zijner Majesteits korvet *van Speijk;* van Julij tot October Zijner Majesteits stoomschip *Ardjoeno;*

in de wateren der Moluksche eilanden, Zijner Majesteits brik de *Haai*, in December vervangen door het fregat *Prins Hendrik der Nederlanden* en de schoenerbrik *Egmond*, welke in Augustus werd afgelost door de schoenerbrik *Sylph;* benevens het stoomschip *Vesuvius*, met welken bodem dit station in September werd versterkt;

in de wateren van Timor, Zijner Majesteits schoenerbrik *Banda*, in Junij vervangen door Zijner Majesteits schoenerbrik *Banka* en sedert September tijdelijk vermeerderd met Zijner Majesteits schoenerbrik *Ambon;*

voor Banjoewangie, ter beschikking van den gecommitteerde voor de zaken van Balie en Lombok, Zijner Majesteits schoenerbrik *Sylph;* daarna Zijner Majesteits schoener *Banda*.

De dienst van wachtschip werd te Batavia, Samarang en Soerabaija respectivelijk waargenomen door Zijner Majesteits korvet *Boreas*, roeikanonneerboot n°. 14 en korvet *Nehalennia*.

De schepen, aan welke geene bepaalde stations werden aangewezen, lagen ter beschikking te Batavia of in reparatie te Soerabaija en Onrust, terwijl de stoomschepen meerendeels werden gebezigd tot het doen van afzonderlijke commissien en kruistogten, zoo als in de opgave van de verrigtingen der zeemagt nader wordt omschreven.

§ 3. *Gouvernements-schoeners en kruisbooten.*

Den $^{12}/_{21}$ Mei 1852 is tusschen den Minister van Kolonien en de commissarissen van het Fonds ter aanmoediging van 's Lands zeedienst een nieuw contract gesloten ter vervanging der vroegere overeenkomsten betreffende de opleiding van stuurmansleerlingen voor de gouvernements-marine en de koopvaardij in Oost-Indie.

Het nieuwe contract heeft tot grondslag de jaarlijksche aanneming op de kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam van hoogstens zes kweekelingen, bestemd voor de dienst op de gouvernements-schoeners en kruisbooten, zijnde door het Indisch Bestuur te kennen gegeven dat de opleiding van stuurmansleerlingen voor de koopvaardijvloot in Indie behoort te worden gestaakt, uit aanmerking hoofdzakelijk, dat de als zoodanig uitkomende jongelieden zeer moeijelijk eene plaatsing bij de particuliere vaart kunnen verkrijgen.

In activiteit waren in 1852, de schoeners: *Anadyomene*, *Doris*, *Niobé*, alle van het 1ste charter; *Haai* van het 2de charter en 55 kruisbooten;

derhalve een schoener van het 2de charter minder en een kruisboot meer dan bij de formatie is vastgesteld.

Van deze vaartuigen waren gestationeerd langs de Noord- en Oostkust van Java 20 kruisbooten, op Sumatra's Westkust 3 kruisbooten; in de residentie Riouw 5 kruisbooten; in de residentie Banka 1 schoener en 5 kruisbooten; in de residentie Palembang 2 kruisbooten;

op Borneo's Westkust 2 schoeners en 8 kruisbooten, waarvan er 2 behoorden tot en aldaar tijdelijk gedetacheerd waren van de stations op Banka en Palembang;

in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo 1 schoener en 3 kruisbooten; in de wateren van Celebes 3 kruisbooten; in de residentie Timor 1 kruisboot; zoodat voor de Bataviasche flotille overbleven 5 kruisbooten, van welke er eene in de Lampongsche districten gedetacheerd werd.

In den loop van het jaar werden gedetacheerd: naar de residentie Palembang

4 kruisbooten behoorende tot de stations te Cheribon, Japara en Rembang en tot de Bataviasche flotille, ten einde te waken tegen den invoer van vuurwapenen in het Rijk van Djambie; naar de kusten van Banka 2 kruisbooten van het station Riouw, ten einde gedurende eenigen tijd een wakend oog te houden op de tripangvisschers, welke die kusten bezoeken; naar de residentie Timor eene kruisboot.

De schoeners waren in vrij goeden staat, uitgezonderd de *Haai*, die tot het ondergaan eener kapitale reparatie op het einde des jaars naar het maritiem-etablissement te Soerabaija vertrok. Ook de *Doris* en de *Niobé* werden op Onrust hersteld.

De kruisbooten, waarvan sommige oud zijn en door nieuwe vervangen moeten worden, waren over het algemeen in bruikbaren staat; de noodige reparatien ondergingen zij gewoonlijk in de residentien, waar zij gestationeerd waren.

Twee dezer vaartuigen werden wegens ouderdom afgekeurd; een verongelukte en zeven hadden nog kapitale reparatien noodig.

De aanbouw der benoodigde kruisbooten geschiedde op de werf van de firma *Brown en C°.*, te Dassoon, volgens een met die scheepsbouwmeesters gesloten contract, en naar een verbeterd model, waarbij het kanon in plaats van voorop, tusschen de masten op een affuit à pivot geplaatst, en het tuig, door vereenvoudiging, aanmerkelijk gewijzigd is. Zes kruisbooten waren bij genoemde inrigting in aanbouw.

De bemanning der gouvernement-schoeners en kruisbooten bestond uit: 12 Europeanen, als: 4 gezaghebbers en 8 stuurlieden, benevens 1213 inlanders, namelijk 55 djoeragans, 60 mandoers, 236 djoeroemoedies en 862 matrozen.

Twee gezaghebbers van kruisbooten en een mandoer werden bij Koninklijk besluit van 12 Julij 1852, n°. 71, ter zake van hun gehouden gedrag bij de krijgsverrigtingen tegen de zeeroovers bij de eilanden Kalatoea en Floris, in de maanden October en November 1851, bij afzonderlijke dagorders, zoowel in Indie als in Nederland, eervol vermeld, terwijl drie inlandsche djoeroemoedies, welke zich bij dezelfde gelegenheid onderscheidden, eene gratificatie erlangden van twee maanden soldij.

§ 4. *Administratie.*

In 1852 werd bepaald: 1°. dat de onkostrekeningen voor de in Indie aanwezige oorlogsbodems, bedoeld bij de artt. 75, 76, 77 en 78 der Instructie voor den hoofd-administrateur der Marine (*Staatsblad* 1829 n°. 71), te rekenen van af 1 Januarij 1846, niet meer behoeven te worden ingezonden; 2°. dat van wege de hoofd-administratie der Marine, door tusschenkomst van den kommandant der zeemagt in Oost-Indie: aan het Ministerie van Marine in Nederland, te rekenen van af 1 Januarij 1852, zullen worden ingezonden de ondervolgende opgaven, als:

a. eene halfjaarlijksche opgave van de uit de Indische kas aan de officieren van administratie verstrekte sommen, ter betaling van Nederlandsche bezoldigingen van het personeel der Nederlandsche zeemagt, opgemaakt overeenkomstig het gegeven model;

b. eene volledige opgave, vergezeld van de noodige bewijzen (mede over het halfjaar) van de uit 's Lands magazijnen gedane verstrekkingen van levensmiddelen, zoomede van die ververschingen en levensmiddelen, welke regtstreeks van de verschillende leveranciers zijn verkregen;

c. eene jaarlijksche opgave van al de uit den voorraad der Marine of door andere departementen verstrekte scheepsbehoeften aan Zr. Ms. schepen en vaartuigen van oorlog, met bepaling, dat de inzending dezer opgaven zal geschieden 45 dagen na de ommekomst der tijdvakken waarover die loopen, terwijl nader en zoodra mogelijk eene suppletoire opgave zal moeten worden ingediend ten aanzien van zoodanige betalingen of verstrekkingen in een voorgaand dienstjaar, als waar-

voor de stukken worden ontvangen na de indiening der opgaven van het tweede semester van dat jaar (*Staatsblad* 1853 n°. 63).

§ 5. *Inrigtingen tot de zeemagt betrekkelijk.*

Commissie tot verbetering der Indische zeekaarten.

Gedurende 1852 heeft de Commissie weder met vrucht hare zorgen besteed aan de bevordering der hydrographische kennis van Nederlandsch Indie.

Er werd voor geheel Nederlandsch Indie een volledig stel zeekaarten ontworpen, op het één millioenste der ware grootte, waarvan zoo vele exemplaren zullen worden vervaardigd, dat telke twee of drie jaren eene nieuwe oplage noodig worde, in welke de nieuwste opnamen en verbeteringen zullen worden opgenomen.

Naar dit stelsel zijn in de laatste jaren eenige kaarten in het licht gegeven: de 2de uitgaaf van die der *Eilanden en vaarwaters beoosten Java* is reeds weder tot een derde van den voorraad verminderd; en die van straat Macassar, ten vorigen jare verschenen, vond zulk een snel debiet, dat reeds aan het einde des jaars eene nieuwe uitgaaf werd voorbereid.

In bewerking waren: de kaarten van de *Oostkust van Celebes en van de Java-zee*, met inbegrip der zuidkust van Borneo, van Celebes, de Carimata-passage en Banka.

Aan particulieren werd in 1852 voor een bedrag van ƒ 5700 aan kaarten en beschrijvingen verstrekt, en daarenboven voor eene waarde van ƒ 1000 naar Nederland verzonden of afgegeven aan eigen en vreemde oorlogschepen.

De inrigting van den tijdbal bleef voortdurend aan het doel beantwoorden.

De bebakening der reede van Batavia en van de vaarwaters, die derwaarts geleiden, werd behoorlijk onderhouden en geïnspecteerd.

De werkzaamheden bij het depôt van zeekaarten bestonden in: het graveren van het noordelijke blad der kaart van straat Macassar; de uitgave der kaart van het zuidwestelijk gedeelte van Celebes, van Tandjong Laikan tot Macassar; de uitgave der kaart van de reede van Batavia; het kopieren, ten fine van uitgave in Nederland, van de opname van het noordelijk gedeelte van den Spermonde-archipel.

Eene kaart van de oost-kust van Celebes was zeer ver gevorderd.

Met de vervaardiging van eene kaart, welke westwaarts aan die van de eilanden beoosten Java en van straat Macassar sluit, werd een aanvang gemaakt; ook was de vervaardiging van een zeemansgids aangevangen, voor zooveel betreft de kaarten der eilanden beoosten Java, van straat Macassar en de oostkust van Celebes.

De tot graveurs opgeleid wordende weezen uit het Parapattan-weezengesticht maakten redelijke vorderingen.

In 1852 werden als vruchten van de door zee-officieren gedane opnamen, de volgende kaarten verkregen:

1. trigonometrische opname van de westkust van Sumatra, van Tappanoelie tot Singkel, door den luitenant ter zee der 1ste klasse *J. van Maurik;*

2. kust bij Padang, door de luitenants ter zee 2de klasse Jhr. *F. E. von Weiler*, *J. N. Slegt* en Jhr. *H. V. Wichers;*

3. straat Sikakap, door den luitenant ter zee 2de klasse *P. Koning;*

4. de bogt van Tjilaut Eurum, ter zuidkust van Java, door denzelfden;

5. trigonometrische opnamen der Karang Sadoelan,

6. van de reeden van Indramaijoe, door het état-major van Zr. Ms. schoenerbrik *Padang;*

7. de Kwala-Nioer van de monding tot aan Djambie, door het état-major van Zr. Ms. stoomschip *Borneo;*

8. Schets van een gedeelte der zuidkust van Blitong, door het état-major van Zr. Ms. stoomschip *Suriname;*

voorts:

een kapitein-luitenant ter zee; en
twee luitenants ter zee der 1ste klasse; } als leden,
met eenen 1ste luitenant der artillerie als secretaris.

Bij het einde van het jaar had de raad zijne werkzaamheden aangevangen.

D. Regtswezen en politie.

I. BESTANDDEELEN DER WETGEVING.

§ 1. *Algemeene aanduiding.*

Geene verandering.

§ 2. *Burgerlijk en handelsregt.*

Bij gelegenheid van het verleenen van brieven van meerderjarig-verklaring aan zekeren *van den Broek*, deed zich de vraag voor, wie zorgen moet voor de openbaarmaking voorgeschreven bij art. 432 van het Burgerlijk Wetboek voor Nederlandsch Indie, en wie de kosten derzelve moet dragen, beide vragen in verband beschouwd tot de in de wet gebezigde uitdrukking; *Alle handligting moet openbaar bekend worden gemaakt bij behoorlijke afkondiging en plaatsing in het officieel nieuwsblad.*

Na raadpleging van den procureur-Generaal en het Hooggeregtshof, werd aangeteekend, dat de behoorlijke afkondiging van alle handligting, gelijk ook van de intrekking, geheel aan de belanghebbenden wordt overgelaten (*Staatsblad* van 1851, n° 51).

In het laatst der maand October 1851 werd mede een algemeen voorschrift uitgevaardigd, omtrent de uitreiking aan personen in Nederlandsch Indie van geregtelijke acten, welke uit Nederland aan het Indisch Gouvernement worden toegezonden (*Staatsblad* van 1851, n°. 57).

Onder de rubriek: *burgerlijk en handelsregt* van het Verslag over 1849, werd onder anderen gezegd, dat in dat jaar nog in overweging was een *ontwerp van wet tot regeling van het verband tusschen de Nederlandsche en de Nederlandsch-Indische wetgeving en van de kracht in Nederland toe te kennen aan de vonnissen van de Indische regtbanken en omgekeerd.*

Bij de sluiting van het jaar 1851 liet het zich aanzien, dat de beraadslagingen waartoe dit onderwerp had aanleiding gegeven, weldra zouden zijn afgeloopen, en dat deswege bepaalde voorstellen zouden kunnen worden gedaan.

Ter bevordering van eene spoedige afdoening van zaken werd bepaald, dat de aan den Gouverneur-Generaal gerigte verzoeken om dispensatie van voorschriften van het Burgerlijk Wetboek, door de belanghebbenden zullen moeten worden ingediend bij de hoofden van gewestelijk bestuur van hunne woonplaatsen, die gehouden zijn, deze verzoekschriften, vergezeld van hun berigt, consideratien en advies, door tusschenkomst van het Hooggeregtshof, ter beschikking op te zenden aan den Gouverneur-Generaal.

De overwegingen, waartoe aanleiding gaf een ontwerp-reglement op het beheer van strandvonden (zie rubriek *burgerlijk en handelsregt* van het Verslag over 1849), duurden in 1850 voort en waren bij het einde van 1851 nog niet afgeloopen.

§ 3. *Strafregt.*

Een in den loop van 1851 ontdekt blijk van onregelmatigheid in de aanhouding en het ontslag van gedetineerden ter zake van overtreding, gaf aanleiding dat, om voor zooveel mogelijk te voorkomen de vergissingen welke nu en dan in de ten-

uitvoer-legging van een lijfsdwang plaats grepen, alle hoofden van plaatselijk bestuur op Java werden aangeschreven, naauwkeurig zorg te dragen voor de getrouwe opvolging van de bepalingen op het stuk van lijfsdwang in zaken van overtreding, in het bijzonder van die betreffende de *ten-uitvoer-legging* van dit middel, terwijl voorts als regel werd aangenomen, om in het vervolg, bij de verpachting van het regt tot den verkoop van opium in het klein op Java en Madura, buiten werking te doen blijven het 26ste artikel van het amfioenpacht-reglement (*Staatsblad* 1847, n°. 42) en dat alle lijfsdwang voor niet langer dan één jaar en daar beneden zal worden ondergaan ter plaatse der veroordeeling, waarom de daartoe betrekkelijke vonnissen niet aan de Regering zullen worden ingezonden, ter bepaling der strafplaats.

§ 4. *Regtsvordering en regterlijke magt.*

In den loop van 1851 werd in werking gebragt een door den Koning vastgesteld *Reglement betreffende het hooger beroep aan den Hoogen Raad der Nederlanden van arresten in burgerlijke zaken, in eersten aanleg gewezen door het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie*, hetwelk onder n°. 4, te vinden is in Staatsblad van Nederlandsch Indie van 1851.

In het laatst van het jaar 1850 werden van wege het Hooggeregtshof voorstellen gedaan, ten doel hebbende om de aan de beregting van het omgaand geregt in de residentie Soerabaija onderworpen zaken eene voortdurend regelmatige afdoening te verzekeren.

Uit de ter zake gewisselde bescheiden bleek, dat het getal zaken in die residentie alleen grooter was dan van al de andere onder gemelde regtbank behoorende residentien te zamen, zoodat, als de residentie Soerabaija, met inbegrip van het daaronder sorterend eiland Madura, van de overige residentien der 4de afdeeling wierd afgescheiden, zij dan nog de meeste werkzaamheden voor één omgaanden regter zou opleveren. Mitsdien werd voorgesteld om een vijfden omgaanden regter in dienst te stellen, ten einde op eene organieke wijze in de bestaande behoefte te voorzien, en niet langer verpligt te wezen, om, gelijk reeds herhaaldelijk had plaats gevonden, tijdelijk eenen regterlijken ambtenaar in commissie te stellen, om de functien van omgaand regter uit te oefenen.

Nadat nog nader de onvermijdelijke noodzakelijkheid van dezen maatregel was aangetoond, werd het tweede lid van art. 99 van het Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch Indie in dier voege gewijzigd, dat voor Java en Madura vijf omgaande regters werden aangewezen (*Staatsblad* van 1851, n°. 21).

In verband met dezen maatregel, werd, bij een besluit van dezelfde dagteekening, het regtsgebied der omgaande regters op Java en Madura nader geregeld, dat later nog werd aangevuld met de bepaling, dat ook te Blora, in de residentie Rembang, zittingen zullen worden gehouden van de regtbank van omgang (*Staatsblad* van 1851, n°. 22 en 46); terwijl het wijders noodig werd geoordeeld, om ook ter hoofdplaats van het onder-regentschap Blitar (residentie Kedirie) een nieuwen landraad te vestigen (*Staatsblad* van 1851, n°. 69).

Reeds lang was de behoefte gevoeld aan eene betere, meer billijke regeling der schadeloosstelling voor inlanders, die als getuigen voor de verschillende regtbanken werden opgeroepen.

Om in die behoefte te voorzien, werd in de maand Mei 1851 gearresteerd een *tarief ter regeling van de reis- en verblijfkosten voor inlanders en daarmede gelijkgestelde personen, die als getuigen voor eenige regtbank, dan wel buiten dezelve door eenige andere bevoegde autoriteit, in regten worden opgeroepen* (*Staatsblad* n°. 23).

Als een uitvloeisel der nieuwe wetgeving, werd in dezelfde maand, met intrekking van dienaangaande bestaande verordeningen, voor zoover tot dezelve niet uitdrukkelijk wordt verwezen, voorloopig vastgesteld een *Tarief van justitie-kosten en salarissen in burgerlijke zaken voor de Europesche regtbanken in Nederlandsch Indie*, om in werking te treden met den 1sten Januarij 1852 (*Staatsblad* van 1851, n°. 27).

Een zich in de residentie Cheribon voorgedaan hebbend geval gaf den resident

zou worden getrokken bij de aangrenzende fabriek voor de marine, het stoomwezen en de nijverheid, die daaraan meer en meer behoefte kreeg tot pakhuisruimte en bergplaatsen voor onderscheidene voorwerpen; terwijl van het overige der timmerwerf een klein deel aan de artillerie en het andere aan het burgerlijk bestuur voor pakhuizen zou worden overgegeven.

De gebouwen, de hellingtoestellen, gereedschappen, werkpraauwen en kleine vaartuigen bleven, met een gewoon onderhoud, in goeden staat.

In Augustus kwam de kielligter, na eene kapitale voorziening, gereed en deed sedert goede diensten.

De werkzaamheden waren in 1852 zeer menigvuldig; de pakhuizen waren ruim voorzien.

Maritiem etablissement op Onrust.

In 1852 werd de kielkade in voldoenden staat gebragt, en de mastbok werd den 9den Junij opgerigt, nadat de fundering was gelegd en het ijzerwerk pas en in orde was gemaakt. Aan de kleine scheepshellingen werd, in afwachting van het tot stand brengen van een dok, niets ter verbetering verrigt. De gebouwen voor de ziekeninrigting werden voltooid. Zij leverden een voldoend geheel op. Voorts werden de bureaux en de bergplaatsen van gereedschappen afgewerkt, en enkele gebouwen hersteld.

Bij dit etablissement werden herstellingen bewerkstelligd aan verschillende schepen van het Nederlandsch eskader, onder andere aan de schoenerbrikken *Saparoea*, *Lansier* en *Aruba*, de stoomschepen *Phoenix*, *Ardjoeno* en *Batavia*, alsmede aan zes koopvaardijschepen, waaronder drie Nederlandsche.

Ten einde de schadelijke gevolgen van een lang verblijf op Onrust voor de equipagien der schepen te voorkomen, werd het grootste gedeelte der bemanning van Zijner Majesteits oorlogsschepen, welke aldaar moesten timmeren, op het wachtschip ter reede van Batavia achtergelaten en voor eene behoorlijke vervanging gezorgd.

Marine etablissement te Soerabaija.

De leiding en de rigting van dit etablissement bleef dezelfde.

In 1852 werd eene som van *f* 156,890 verwerkt, zijnde meer dan het dubbel van de in het vorige jaar besteede som. Vooral ten behoeve van particulieren werden vele werkzaamheden verrigt; de opkomst van vrije arbeiders bleef voldoende.

In het ontwerp der werken van voltooijing van het etablissement werden eenige veranderingen gebragt. In den bouw der groote scheepshelling en van haren kap werden mede eenige wijzigingen bepaald, welke de duurzaamheid daarvan verzekeren. Voorts zijn plans goedgekeurd en gelden beschikbaar gesteld voor de genoemde werken, alsmede voor eene houtsleephelling, woningen voor beambten en afsluiting met hekwerk van de werkloodsen en smederij en de voltooijing dezer laatste.

In het najaar begon men het uiteinde van het westelijk hoofd van het bassin-kanaal af te breken; er zijn toen voor hetzelve eenige nieuwe dolken ingeheid. Na het leggen van eenen kistdam, werden de funderingputten gegraven voor de scheepshelling, sloepenloods, mastenmakerij, alsmede gedeeltelijk de funderingmuren voor een en ander opgetrokken. Van de gebouwen zijn de zes werkloodsen en de smederij op de afsluiting en eenige kleinigheden na voltooid. Hetzelfde kan gezegd worden van de woningen voor den onder-equipagiemeester en voor de bemanning der schepen, welke ontruimd moeten worden.

De aanslibbing bleef voortdurend een groot bezwaar. In het laatst des jaars was de nieuwe stoombaggermolen gereed en werd goed bevonden; ook van den ouden werd voortdurend gebruik gemaakt.

Van het drijvend dok werden weder de beste uitkomsten verkregen.

Gemiddeld waren 650 man daags aan het etablissement werkzaam. In het laatst des jaars kon over slechts 350 of 400 arbeiders worden beschikt, waardoor de werkzaamheden nog al vertraging ondervonden.

Belangrijke werkzaamheden werden in 1852 verrigt aan Zijner Majesteits stoomschepen *Etna*, *Batavia*, *Celebes* en *Onrust*, alsmede aan de schoenerbrik *Banka*.

Verder ondergingen nog minder belangrijke herstellingen: Zijner Majesteits korvetten *Nehalennia*, *van Speijk*, stoomschepen *Phoenix*, *Borneo*, *Hekla*, *Ardjoeno*, *Samarang*, *Merapie*, *Suriname*, *Vesuvius*, schoenerbrikken *Ambon*, *Egmond*, *Padang*, gouvernements-schoener *Doris* en stoomadvies-vaartuig *Tjipannas*.

§ 6. *Verrigtingen der zeemagt.*

Zijner Majesteits adviesbrik *Pylades* hield gedurende de zes eerste maanden van het jaar station voor de hoofdplaats Palembang en werkte tot het behoud der rust mede. Zijner Majesteits schoenerbrik *Banka*, bij Timor in station, deed een togt naar Atapoepoe. Eene kleine expeditie, waartoe de bemanning van dit vaartuig een contingent leverde, slaagde in haar doel, het gevangen nemen van een Chinees, schoonzoon van den radja van Lidak. Bij deze gelegenheid sneuvelde de luitenant ter zee 1ste klasse *H. Glabbeek van der Does* en werden eenige manschappen gewond.

Zijner Majesteits schoenerbrik *Sylph* zeilde, op het ontvangen van berigt dat op Saparoea vrees bestond voor rustverstoring, van Amboina derwaarts. De rust werd echter niet gestoord.

De *Merapi* deed een togt naar Timor, Wetter en Kisser, Banda, Amboina en van daar, over Kalatoea en Macassar, terug naar Batavia.

De schoenerbrik *Egmond* bezocht, met eenen gouvernements-ambtenaar aan boord, de zuid-westkust van nieuw-Guinea en de Aroë-eilanden.

De *Ardjoeno* hielp gedurende eenigen tijd het station te Macassar versterken.

De *Borneo* deed, met eene gouvernements-commissie, eenen belangrijken togt langs de oostkust van Borneo, en bezocht de geheele zuid- en oostkust tot aan Koetei.

De adviesbrik *Pylades* en de schoenerbrik *Saparoea* bekruisten de oostkust van Sumatra ten einde den invoer van vuurwapenen tegen te gaan. Later werd de *Pylades* door de *Samarang* vervangen.

Ook de *Phoenix* en de *Borneo* bekruisten deze kust. Laatstgenoemde bodem stoomde, met eene gouvernements-commissie aan boord, de Djambie-rivier op tot voor de kraton van den Sultan.

De stoomschepen *Ardjoeno* en *Suriname* bezochten baai Konka en Boeton.

De schoenerbrikken *Banka* en *Ambon* hielden in de wateren van Timor station ter handhaving van het statu quo, met betrekking tot de voormalige Portugesche bezittingen.

De *Vesuvius* bragt eene gouvernements-commissie over om te onderzoeken, of eene vestiging in de golf van Tomini wenschelijk te achten zou wezen.

Bepaaldelijk tot opsporing van zeeroovers werden de volgende togten gedaan:

De *Suriname* stoomde op het berigt, dat zich bij de Hoorn-eilanden, nabij de reede van Batavia, zeeroovers ophielden, derwaarts, maar vond geen spoor van verdachte vaartuigen.

De schoenerbrik *Ambon* zeilde, met een detachement troepen van het garnizoen van Macassar aan boord, naar Segerie, ten einde eene rooverbende, die aldaar veel schade aanrigtte, te verdrijven. Bij hare aankomst waren de roovers echter reeds verdwenen.

De *Samarang* deed een togt naar de omstreken van Saleijer en Tanah Djampea, maar slaagde er niet in zeeroovers te ontdekken.

Gelijken uitslag had een togt der stoomschepen *Phoenix* en *Suriname* langs de zuidkust van Borneo.

De *Borneo* onderzocht, eveneens vruchteloos, de kleine aan de noordkust van Java gelegene eilanden.

Evenmin slaagde de *Hekla* er in zeeroovers aan te treffen op eenen togt ten dien einde langs de kust van Krawang en door de eilanden-groepen benoorden Banka en beoosten Sumatra ondernomen.

De schoener *Aruba* bekruiste de wateren van Menado.

De schoenerbrik *Padang* bezocht de kleine eilanden ten noorden van Java, de

Stoltze- en Gasparstraten, de wateren van Banka en Billiton en de Lampongbaai, zonder iets van zeeroovers te bespeuren.

Op reis van Batavia naar Timor bezocht de *Merapi* de eilanden benoorden Java, de noordkusten van Lombok, Sumbawa en Flores, en op de terugreis het eiland Kalatoea.

De eilanden Kalatoea, Tanah Djampea en Boneratte werden herhaaldelijk door Zijner Majesteits oorlogsbodems bezocht; nooit echter slaagde men er in zeeroovers aldaar aan te treffen.

Zijner Majesteits stoomschip *Etna* bekruiste eenige dagen achtereen straat Boeton, ten einde de Magindanosche zeeroovers, die zich veelal op het gekozene tijdstip in die straat vertoonen, af te wachten; dezen echter verschenen niet.

Even vruchteloos liep een togt af, welke door de stoomschepen *Ardjoeno* en *Suriname*, op het berigt dat zich zeeroovers in de baai Konka genesteld hadden, derwaarts ondernomen werd.

De *Suriname* en de *Dolphijn* vonden op eenen togt naar Saleijer aldaar alles rustig en veilig; eveneens de *van Speijk* en de *Egmond* op hunne togten in de Molukken.

De stoomschepen *Samarang*, *Merapi* en *Phoenix* bezochten de kleine eilanden ten noorden van Java. De *Merapi* daarenboven de eilanden Raas Sapoedie en Gilian;

De *Banda* bezocht de noordkust van Balie en keerde door straat Lombok langs de zuidkust van Balie naar haar station Banjoewangie terug.

Handelende over den zeeroof, kan hier eene plaats worden ingeruimd voor eenige bijzonderheden, gebleken uit de in 1852 ontvangene verklaringen van uit handen der zeeroovers verloste personen.

Volgens die verklaringen zouden de drie hoofddeelen, waaruit de zeerovers bestaan, (Magindanonezen, Balangingiers en Tabellorezen) immer onderling in vijandschap leven. De twee eerstgenoemden stevenen in het begin van elk jaar naar de kusten van Celebes en wachten in straat Boeton de Macassaarsche handelspraauwen op. Van daar begeven zij zich naar Kalatoea, de algemeene verzamelplaats der zeeschuimers, en beginnen van dat eiland hunne verdere expeditiën. Soms vestigen zij zich aldaar een geruimen tijd, slaan daar huizen op, planten djagong en halen hunne andere levensmiddelen van omliggende eilanden. Intusschen verbergen zij hunne praauwen in het kreupelbosch en vlugten bij de nadering van oorlogschepen naar het gebergte. Zij gebruiken meestal praauwen, bekend onder de benaming van padoewakang, gobang, djoekong of bintak.

De levendige bekruising in 1852 van de Indische zeeën door Zijner Majesteits oorlogsschepen, heeft het plegen van zeeroof tot zeldzame, weinig beduidende gevallen beperk.

Het fregat *Prins Hendrik der Nederlanden* en de schoener *Argo* deden onderscheiden malen de havens der Westkust van Sumatra aan.

De korvet *van Speijk* bezocht verschillende plaatsen tot vertoon der vlag op hare reis van Batavia naar de Molukken; *de Egmond* bezocht Nieuw-Guinea en deed onze voormalige vestiging Merkus-oord aan.

De *Dolphijn* vertoonde de vlag aan de zuidkusten van Celebes, op Saleijer, Sumbawa, Flores, Lawaijang, Larentoeka, Kalatoea, Boneratte en Tanah Djampea.

De *Hekla* deed eenen togt naar de Lampongbaai.

De *Borneo*, de *Aruba* en de *Hekla* bezochten achtereenvolgend Billiton, en bewezen goede diensten aan de tin-ontginning op dat eiland.

Voor hetgeen ten behoeve der hydrographie door Zijner Majesteits oorlogsschepen verrigt is, wordt tot het voorkomende onder de rubriek „Commissie tot verbetering der Indische zeekaarten" verwezen.

Op het berigt dat in straat Sapoedie het Nederlandsche koopvaardijschip *Catharina* op een rif was vastgeraakt, vertrok de *Borneo* onmiddellijk van Soerabaija derwaarts en kreeg tevens in last het eiland Kangean aan te doen tot het nemen van maatregelen, waardoor de bevolking genoodzaakt zoude worden de geredde goederen van eenen in de nabijheid gestranden Engelschen koopvaarder terug te geven. De diensten van de *Borneo* bleken echter niet noodig te zijn, als zijnde de *Catharina* reeds weder vlot gemaakt en naar Soerabaija vertrokken, terwijl de

zaak der geredde goederen van het Engelsche schip reeds ten genoegen van belanghebbenden was geschikt.

Daarentegen bewees de *Borneo* goede diensten aan de particuliere stoomboot *Makassar* van de onderneming van den heer *Cores de Vries*, toen dit vaartuig op het veerstuk, nabij de reede van Batavia, aan den grond was geraakt.

Zijner Majesteits schoenerbrik *Padang* deed een onderzoek naar de gelegenheid om de oostelijke reede van Indramajoe te verbeteren door de rivier met een van hoofden voorzien kanaal in zee te brengen en voor praauwen bevaarbaar te maken, ten einde, ook gedurende de westmousson, aldaar producten te kunnen afschepen.

De *Merapi* verleende hulp aan de schipbreukelingen van het op Prinsen-eiland gestrande Nederlandsche koopvaardijschip *Johan Jacob*, en bragt hen behouden te Batavia aan.

Op een vermoeden, dat zich op Christmas-eiland nog schipbreukelingen bevonden van het aldaar verongelukte Nederlandsche koopvaardijschip *Vice-Admiraal Rijk*, stevende Zijner Majesteits stoomschip *Samarang* onmiddellijk derwaarts, om zoo mogelijk hulp te verleenen, doch kwam terug met het berigt dat, niettegenstaande alle aangewende pogingen, geene menschen aldaar waren ontdekt.

De *Suriname* trachtte vruchteloos hulp te verleenen aan eenen op een rif in de wateren van Celebes gestranden Nederlandsch-Indischen koopvaarder.

Zijner Majesteits stoompakketschip *Batavia* kwam in de maand Junij gereed en hervatte de pakketvaart op Singapore.

De *Merapi* en *Ardjoeno* bragten troepen over, respectivelijk naar Benkoelen en Palembang.

De *Ardjoeno* sleepte de afgekeurde gouvernements-schoener *Zeemeeuw* van Batavia naar Banjermassing, alwaar die schoener als steenkolen-depôt dienst moest doen.

De *Vesuvius* deed eene reis naar Macassar tot het overbrengen en afhalen der landmailbrieven.

De *Merapi* bragt den Gouverneur-Generaal van Batavia naar Samarang over.

De *Hekla* bragt een transport koelies van Madura naar Palembang over, en bragt, met de *Borneo* en de *Pylades*, een groot gedeelte der expeditionaire troepen van daar naar Batavia terug.

De *Vesuvius*, de *Etna* en de *Ambon* bragten militairen, levens- en krijgsbehoeften naar Larentoeka.

De *Hecla* sleepte eene partij te Muntok aangekochte rondhouten van daar naar Onrust.

De schoener *Argo* verrigtte onderscheidene transporten ter westkust van Sumatra.

De *Lansier* en de *Aruba* bragten ter gelegenheid hunner stationering ter westkust van Borneo detachementen militairen derwaarts over.

III. VERDEDIGING.

Onder de bijzonderheden de verdediging betreffende verdient vermelding: het oprigten van eenen nieuwen militairen post te Larentoeka op het eiland Flores, ten gevolge van de overname van het landschap van het Portugeesch gouvernement, het als onnoodig intrekken van den militairen post te Karang Bollang (Bagelen); geschied op voordragt van het militair departement, in overeenstemming met den raad van verdediging en het gewestelijk bestuur.

Aan de buitengewone defensiewerken werd regelmatig gearbeid.

De vrije koelie-arbeid bij die verdedigingswerken is algemeen ingevoerd, en het is aan de genie door doeltreffende maatregelen gelukt, daar waar zulks noodig was, talrijke koeliebevolkingen te vestigen en zich zoodoende zonder bezwaar voor de bevolking van werkvolk te verzekeren.

D. Regtswezen en politie.

I. BESTANDDEELEN DER WETGEVING.

§ 1. *In het algemeen.*

Bij gelegenheid van de invoering der nieuwe wetgeving voor Nederlandsch Indie

§ 4. *Passen voor personen.*

Hierboven bij § 3 is reeds melding gemaakt van een aan de hoofden van gewestelijk bestuur op Java opgedragen onderzoek naar de toepassing der bestaande bepalingen omtrent het reizen van vreemde Oosterlingen op dat eiland.

Nopens dit punt was op ultimo December 1851 nog geene beslissing genomen.

§ 5. *Begrafenissen en begraafplaatsen.*

Even als in 1846 voor Batavia en in 1849 voor Soerabaija, werd in den loop van 1851 voor Samarang in werking gebragt een *Reglement voor het beheer der begraafplaats voor lijken van Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen* (*Staatsblad* 1851, n°. 9), geschoeid op de leest van de bepalingen voor de twee eerstgemelde hoofdplaatsen van Java bestaande.

Voorts werden gearresteerd een *Reglement op de begraafplaats en de begrafenissen der Chinezen* te Padang; en *Bepalingen op het begraven van lijken;* alsmede *Reglement en tarief voor den aanspreker en doodgraver*, voor *zooveel betreft de begrafenis van Christen-lijken ter hoofdplaats* Djokjokarta.

§ 6. *Lijfeigenen en pandelingen.*

In het laatst van 1849 werd ter hoofdplaats Batavia van Samarang door zekeren Chinees een veertigtal kinderen aangebragt, ten einde, zooals door hem werd opgegeven, voor het wajanspel te worden opgeleid.

De omstandigheden waarmede deze aanvoer had plaatst gehad, deden het vermoeden ontstaan van verboden slavenhandel, tengevolge waarvan die kinderen naar Samarang werden teruggezonden en de resident aldaar aangeschreven om ten deze een naauwkeurig onderzoek in te stellen.

Uit dit onderzoek bleek, dat de bedoelde Chinees zich had schuldig gemaakt aan het opkoopen van kinderen beneden de tien jaren oud, en alzoo aan verboden slavenhandel, niettegenstaande door hem werd beweerd, dat de bedoelde kinderen hem door de ouders vrijwillig waren aangeboden en afgestaan en zij later, wanneer zij tot de jaren van onderscheid zouden zijn gekomen, vrijheid zouden hebben een ander beroep of woonplaats te kiezen.

Eene geregtelijke vervolging van de schuldigen werd niet raadzaam geoordeeld, omdat het twijfelachtig voorkwam, of de plaats gehad hebbende handelingen, volgens de bestaande bepalingen, den stempel droegen van strafbaarheid en omdat het gehouden onderzoek geene voldoende ophelderingen verschafte, noch omtrent de wijze waarop de kinderen aan hunne naaste betrekkingen of verzorgers waren onttrokken, noch omtrent de bemoeijenis die sommige personen daarmede hadden gehad.

Ter voorkoming echter van dergelijke voorvallen in de toekomst, werden de bestaande bepalingen in dier voege gewijzigd en aangevuld, dat de vervoer van kinderen beneden de tien jaren oud, anders dan met toestemming der plaatselijke autoriteiten, algemeen werd verboden. (*Staatsblad* 1851 n°. 37.)

Behalve deze ampliatie der bepalingen nopens den slavenstand, mag nog vermeld worden de bij publicatie van den 16den November 1851 in werking gebragte vervanging van de artt. 33 en 38 der publicatie van den 24sten December 1825 (*Staatsblad* n°. 44), ten doel hebbende eene betere voeding en kleeding en de bestraffing van eene slechte behandeling der lijfeigenen (*Staatsblad* 1851. n°. 66.)

Reeds in 1822 was bepaald, dat al degenen die op het eiland Java bevonden zullen worden ter verzekering van eenige geldelijke schuld of aangegane verbindtenis, een vrij mensch, wie hij ook zij, in pand te hebben genomen, gestraft zullen worden met eene boete van *f* 500 en, bij onvermogen om dezelve te betalen, zoo het een man is, met ketting-arbeid voor drie maanden, en zoo het eene vrouw is, met gevangenis voor een gelijken tijd.

In de maand Augustus 1850 werd een te Soerabaija wonende Arabier schuldig verklaard aan die overtreding; hij voldeed de hem opgelegde boete. Het bleek destijds echter, dat er nog geene algemeene regels bestonden voor de verdeeling van dusdanige boeten.

In die leemte werd mitsdien door een algemeen voorschrift voorzien (*Staatsblad* 1851, n°. 55).

§ 7. *Chinesche dobbelspelen.*

Uit aanmerking dat de bepalingen, volgens welke aan de Chinesche bevolking op Java, met uitzondering der drie hoofdplaatsen, verlof zal kunnen worden verleend tot het spelen van Chinesche dobbelspelen, nog niet in het *Staatsblad* waren opgenomen, werd aan die bepalingen eene plaats in dat blad ingeruimd (*Staatsblad* 1851, n°. 25) en daardoor in eene bestaande behoefte voorzien.

§ 8. *Invoer en bezit van wapenen en kruid.*

Geene veranderingen.

§ 9. *Aanmaak van kruid.*

Geene veranderingen.

§ 10. *Zekere fabrieken en neringen.*

Geene veranderingen.

§ 11. *Passen voor vaartuigen.*

In 1841 werden verleend:

29 zeebrieven voor reeds in de vaart zijnde schepen, en
20 zeebrieven vóór nieuwe schepen; zoodat in het geheel werden uitgereikt

49 zeebrieven.

§ 12. *Over-boord-werping van ballast.*

Geene veranderingen.

§ 13. *Uitwijking van stoomschepen.*

Geene veranderingen.

§ 14. *Plaatselijke verordeningen van politie*

Bij drie publicatien van 12 Mei 1851 werden gearresteerd:

1°. een *Reglement op de logementen, herbergen, tapperijen, nachthuizen enz. in de stad en voorsteden van Batavia;* (*)

(*) Besluit van 12 Mei 1851, n°. 105 (*Javasche Courant* 1851, n°. 53).

vangen op de aanstelling van een vijfden omgaanden regter voor Java en Madura (*Staatsblad* 1851, n°. 21), en werd daarvan aanteekening gehouden en afkondiging gedaan (*Staatsblad* 1852, n°. 42).

Bij de organisatie van den landraad op Timor was bepaald, dat de hoofden der aldaar aanwezige vreemdelingen, Rottinezen, Lolorezen en Savonezen, als adviserende leden zitting zouden nemen.

De uitvoering van deze bepaling ontmoette echter groote zwarigheden, daar de bedoelde landaarden òf geene hoofden hadden òf niet allen aan hetzelfde hoofd gehoorzaamden.

Ter voorkoming van stremming in de regtspraak van het collegie werd, met wijziging van het bestaande, bepaald, dat voortaan de tegenwoordigheid van een hoofd van den volksstam, waartoe een beklaagde behoort, als adviserend lid in den landraad te Koepang (residentie Timor) niet volstrekt wordt vereischt.

In den loop van 1852 werd op de bezittingen buiten Java en Madura toepasselijk verklaard art. 62 van het Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch Indie, luidende:

„Bij de inlandsche regtbanken en geregten wordt het openbaar ministerie uitgeoefend door de djaksa's.

„De bepalingen voor het openbaar ministerie bij de Europesche regtbanken vastgesteld zijn slechts in zoo ver op hen toepasselijk, als overeen te brengen is met hunne instructien en met hunne ondergeschiktheid aan de residenten, welke bij deze wordt gehandhaafd.

„In geval van afwezigheid, belet of onstentenis van eenen officier bij eene inlandsche regtbank, worden diens functien waargenomen door den onmiddellijk in rang volgenden inlandschen officier.

„Bij afwezigheid, belet of ontstentenis van dezen, worden de functien van het openbaar ministerie tijdelijk door den president aan een lid van het collegie opgedragen." (*Staatsblad* 1852, n°. 8).

Ter voldoening aan art. 62 van het Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie, houdende dat de functien van het openbaar ministerie bij de inlandsche regtbanken en geregten wordt uitgeoefend door djaksa's — welk artikel, blijkens art. 1 der Bijzondere bepalingen ter verzekering der regelmatige werking van de nieuwe wetgeving in de bezittingen buiten Java en Madura, ook op Banjermassing (als behoorende tot het regtsgebied van een der raden van justitie op Java) toepasselijk is, — werd een hoofd-djaksa bij den daar gevestigden landraad aangesteld.

Belemmeringen, welke door eenige buitengewone deurwaarders in de uitoefening hunner functien waren ondervonden, uithoofde zij van geene uiterlijke kenteekenen van hun ambt waren voorzien, gaven aanleiding, dat de bepaling van art. 4 der bepalingen betreffende het costuum der regterlijke ambtenaren en dat der advocaten, procureurs en deurwaarders, ook op hen werden toegepast (*Staatsblad* 1852, n°. 26).

§ 5. *Militair regtswezen.*

Ten opzigte van de militairen beneden den rang van officier, die bij regterlijk gewijsde veroordeeld worden tot opsluiting zonder vervallen-verklaring van den militairen stand, werd bepaald, dat zij die straf niet meer op het fort Erfprins, maar in de vesting Willem I zullen ondergaan. Over dit ontwerp wordt nog gehandeld onder de rubriek „Gevangenissen en gevangenen."

In den loop van het jaar werd in Indie aanteekening gehouden van het verkrijgen der Koninklijke goedkeuring der Indische publicatie van 12 Mei 1851 (*Staatsblad* n°. 31), waarbij, onder nadere goedkeuring des Konings, de bij het Crimineel wetboek voor het krijgsvolk te lande voorkomende straf van slagen voor militairen, zonder onderscheid van landaard, in geheel Nederlandsch Indie werd afgeschaft (*Staatsblad* 1852, n°. 41).

De functien van auditeur-militair bij den krijgsraad te Muntok (eiland Banka) werden vroeger waargenomen door eenen ambtenaar van het residentie-bureau, die

in Nederlandsch Indie, vastgesteld bij het besluit van 10 Mei 1849, n°. 4. (*Staatsblad* n°. 25), aan te vullen met een 87ste artikel, luidende als volgt:

„Alle overtredingen van de voorschriften van dit Reglement, begaan door bijzon„dere personen, en waartegen bij dit reglement geene straffen zijn bedreigd, wor„den gestraft met eene geldboete van *f* 25 tot *f* 100, terwijl, bij onvermogen tot „betaling der boeten, als lijfsdwang wordt ondergaan eene gevangenisstraf van éénen „dag voor elke verschuldigde *f* 25 (*Staatsblad* 1851, n°. 64)."

In den aanvang der maand December 1851 werden *bepalingen vastgesteld nopens de voltrekking van huwelijken van inlandsche Christenen in de Moluksche eilanden Staatsblad* 1851, n°. 70), en de deswege in acht te nemen formaliteiten.

Eene in de maand Januarij 1851 door de weeskamer te Soerabaija gedane vraag, of de bepalingen nopens de voogdij, voorkomende in het Burgerlijk Wetboek, ook van toepassing moeten worden geacht op Afrikanen (Negers), gaf aanleiding om te onderzoeken, of van hun overlijden aanteekening wierd gehouden in de registers van den burgerlijken stand.

Het bleek dat dit alleen te Samarang plaats had.

In verband met art. 8 der algemeene bepalingen van wetgeving en ter bevordering van gelijkvormigheid, werd daarom aan den procureur-generaal bij het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie opgedragen, om de ambtenaren van het openbaar ministerie te gelasten, aan alle ambtenaren van den burgerlijken stand onder hun ressort mede te deelen, dat van het overlijden van Afrikanen geene aangiften mogen worden opgenomen in de registers van den burgerlijken stand, en dat art. 360 van het Burgerlijk Wetboek op hen niet van toepassing is.

§ 2. *Notariaat.*

Na de invoering van de nieuwe wetgeving werd het noodig, om het bestaande doch verouderd notarieel salaristarief te herzien, en meer met die wetgeving in verband te brengen.

Dien ten gevolge werd, met intrekking van alle dienaangaande bestaande verordeningen, voor zooverre tot dezelve niet uitdrukkelijk wordt verwezen, voorloopig vastgesteld, een *Tarief tot bepaling der hoegrootheid en den vorm van taxatie van het honorarium der notarissen in Nederlandsch Indie, gelijk mede van de voorschotten, welke van hen in rekening zullen worden geleden*, doch met bepaling, dat dit nieuwe tarief eerst met den 1sten Januarij 1852 in werking zou komen (*Staatsblad* 1851, n°. 27).

In verband met art. 141 van het Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie, en art. 104 der bepalingen, omtrent de invoering van en den overgang tot de nieuwe wetgeving, werd, op voorstel van den resident van Cheribon en het Hooggeregtshof, bepaald, dat de protocollen, repertoires en registers van de voormalige notarissen in de residentie Cheribon, welke reeds gedurende vijf jaren op het residentie-kantoor zijn nedergelegd, overgebragt zullen worden naar de griffie van den raad van justitie te Batavia, terwijl die, welke nog niet zoo lang op dat kantoor berusten, daar moeten verblijven, tot dat vijf jaren na de nederlegging zullen verloopen zijn.

§ 3. *Translateurs.*

Bij gelegenheid dat er sprake was van de verevening eener declaratie van kosten, ingediend door eenen translateur te Padang, wegens de vertaling in het Maleisch van eenige door den raad van justitie aldaar geslagene vonnissen, werd het tevens noodig geacht daaromtrent een vast voorschrift uit te vaardigen.

Daarom werd bepaald:

1°. dat zoo dikwijls volgens de wet een vonnis, behalve in het Nederduitsch, ook in eene inlandsche taal moet worden geschreven en door den regter onderteekend, de regter de bevoegdheid zal hebben, om, wanneer hij zich niet in staat

sing werd verklaard, ook gedurende 1852 tot leiddraad bleef strekken voor de ambtenaren met de handhaving der politie belast, in afwachting van de uitvaardiging van algemeen wettelijke voorschriften deswege.

§ 2. *Regt van verblijf.*

Bij art. 4 van de bepalingen op het vast en tijdelijk verblijf op Java (*Staatsblad* 1834, n°. 3) is bepaald, dat de acten van tijdelijk verblijf niet anders verleend zullen worden dan voor de residentie Batavia, maar dat de regering in het belang van den landbouw of van andere takken van nijverheid, onder nadere goedkeuring des Konings, aan vreemdelingen zal kunnen toestaan zich elders dan te Batavia op te houden.

Aan deze bepaling waren bij onderscheidene beschikkingen, met magtiging van het opperbestuur, uitleggingen gegeven.

Zoo was het woord *nijverheid* tot de engste beteekenis teruggebragt, zoodat de verschillende ambachten er niet onder waren begrepen.

Eveneens was aangenomen, dat slechts die vreemde handelshuizen, welke vóór den 10den Januarij 1834 (de dagteekening der uitvaardiging van bovenbedoelde bepalingen) het regt van algemeene inwoning op Java hadden verkregen, in den regel aanspraak hebben op exceptionele vergunningen, vermits degenen, wier vestiging na dien datum dagteekent, slechts acten van tijdelijk verblijf te Batavia bezitten, en dus niet in het geval kunnen zijn van elders op Java hunne zaken uit te breiden.

De opvolging dezer explicatien kwam den Goeverneur-Generaal voor niet alleen ondoelmatig te zijn, maar ook beperkingen daar te stellen van het bedoelde art. 4, weshalve aan het opperbestuur werd voorgesteld die explicatien vervallen te doen verklaren, zoodat de gepubliceerde bepaling toegepast worde, zoo als zij luidt.

Aan dit verlangen van den Gouverneur-Generaal werd voldaan.

Ten opzigte van de toelating in Nederlandsch Indie van kinderen van ambtenaren, officieren en andere Europesche of met Europeanen gelijkgestelde ingezetenen van Nederlandsch Indie, werd verklaard, dat wanneer zij, na afwezendheid van daar, nog gedurende hunne minderjarigheid bij hunne ouders of voogden terugkeeren, zij niet verpligt zijn verlof te vragen om zich met der woon in Nederlandsch Indie te vestigen, naardien zij, minderjarig zijnde, volgen de woonplaats van hunne ouders of voogden; terwijl zij, meerderjarig zijnde, bij hunne terugkomst, krachtens art. 77 van het Reglement op het beleid der regering en het besluit van 10 Januarij 1834 (*Staatsblad* 1834, n°. 3), eene acte van inwoning vragende, niet gehouden zullen zijn over te leggen eenen door de eerste civiele autoriteit goedgekeurden borgtogt „dat zij niet zullen komen ten laste van den Lande," zoo als bepaald is bij besluit van 29 Januarij 1842, n° 10 (*Staatsblad* 1842, n° 4).

Voormelde verklaring is opgenomen in het *Staatsblad* van 1852, n°. 5.

Het streven van de Chinezen en andere vreemde Oosterlingen, om zich met de inlandsche bevolking te amalgameren, was reeds sinds vele jaren zooveel mogelijk van regeringswege tegengegaan.

Hiertoe strekte vooral de aan die lieden opgelegde verpligting om in afzonderlijke kampen, onder hoofden van hunne eigene natie, te zamen te wonen (*Staatsblad* 1835, n°. 37 en 1846, n°. 24).

Door de afschaffing van de bazarbelasting werden vele Chinezen, die vroeger door de pachters van dat middel in de binnenlanden werden gebruikt, van deze qualificatie tot verblijf aldaar beroofd, en moesten, volgens de bestaande bepalingen, naar de hoofdplaatsen der residentien verhuizen, hetgeen voor velen, die reeds jaren lang in de binnenlanden gevestigd waren en zich duurzame woningen hadden aangeschaft, welke bij verpligten verkoop zeer weinig zouden opbrengen, ten hoogste bezwarend was.

Ten einde dit bezwaar zooveel mogelijk weg te nemen, werden, op voorstel van den betrokken resident, eenige bepalingen op het verblijf der Chinezen en andere vreemde Oosterlingen in de residentie Samarang gearresteerd, waarbij zij in het

algemeen verpligt werden zich op eenige daartoe aangewezen plaatsen te vestigen, maar eene uitzondering werd gemaakt ten behoeve van hen, die, op de hoofdplaatsen der districten gevestigd, aldaar in hun toebehoorende *steenen*, *met pannen gedekte*, of eene waarde van minstens *f* 300 hebbende huizen wonen (*Staatsblad* 1852, n°. 45).

Het bestaande verbod van den aanbreng van Chinesche nieuwelingen werd, ten opzigte van Batavia, in zoo verre gewijzigd, dat aan ambachtslieden, die terstond bij hunne aankomst bij eenen geschikten bekenden baas, ten genoegen van den resident, in dienst konden treden, vergund werd zich aldaar te vestigen.

Misbruiken, waartoe die exceptie aanleding gaf, deden tot hare intrekking besluiten, waartoe te eer werd overgegaan, daar geen gebrek bestond aan de noodige ambachtslieden, en eene vermeerdering der reeds zoo talrijke Chinesche bevolking van Batavia, ten gevolge van de afschaffing der bazarbelasting, konde worden voorzien.

In 1852 werden 110 acten van vast en 46 acten van tijdelijk verblijf verleend, als:

aan personen geboortig van

	Vast	Tijdelijk.
Nederland	80	
Pruissen	4	3
Belgie	11	7
Saxen-Gotha . . .	1	
Baden	1	
Holstein	1	
Zwitserland	1	
Hannover	1	5
Engeland	4	10
Duitschland. . . .	1	7
Saxen.	1	
Frankrijk	1	4
Java	2	
Malakka	1	
Oldenburg		1
Berbice		1
Brazilie		1
Perzie		5
de Vereenigde Staten van Noord-Amerika		2
Totaal . .	110	46

§ 3. *Passen voor personen.*

In verband met de onder de rubriek „Regt van verblijf" aangeteekende verklaring nopens de toelating in Nederlandsch Indie van minderjarige kinderen van Indische ingezeten, werd bepaald, dat aan die minderjarigen, mitsgaders aan de zoodanigen, welke bij het aanvankelijk vertrek hunner ouders of voogden naar Nederlandsch Indie in Nederland zijn achtergebleven, en hunne betrekkingen vóór het bereiken hunner meerderjarigheid derwaarts volgen, voortaan niet meer zullen worden uitgereikt passen tot vertrek naar Nederlandsch Indie, maar dat aan hen,

naar aanleiding van het verzoek om een pas, zal worden uitgereikt eene verklaring, dat zij, als minderjarig zijnde, geen pas van het Departement van Kolonien noodig hebben tot vertrek naar Nederlandsch Indie.

In navolging van op het reizen van notarissen bestaande verordeningen, werd bepaald, dat de bij de Raden van Justitie op Java en bij het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie toegelaten practizijns, voor reizen binnen het ressort van die raden en met uitzondering van het gebied der vorsten van Soerakarta en Djokjokarta en van het eiland Madura, niet verpligt zijn zich tot bekoming of vertoon van reispassen te vervoegen tot de plaatselijke autoriteiten (*Staatsblad* 1852, n°. 13).

In weerwil van het daartegen bestaande verbod, werden nog op sommige plaatsen bij de uitreiking van passen gelden geheven van Chinezen en andere met inlanders gelijkgestelden, op grond van het biljet der Indische regering van den 16den van Sprokkelmaand 1811.

Ten einde dit misbruik voor den vervolge te voorkomen, werd, met intrekking voor zooveel noodig van dat biljet, aan alle ambtenaren en geëmploijeerden verboden, om van Chinesche en andere met inlanders gelijkgestelde ingezetenen of van inlanders voor binnenlandsche reispassen betaling te vorderen (*Staatsblad* 1852, n°. 9).

§ 4. *Begrafenissen en begraafplaatsen*

Ter vervanging van de op dat stuk bestaande bepalingen, werd in den loop van 1852, gearresteerd een reglement voor de commissie belast met het beheer der begraafplaatsen voor Europeanen en daarmede gelijkstaande personen te Soerabaija, zoomede voor een opziener der begraafplaatsen, de aansprekers, dragers, doodkisten-makers en lijkwagen-verhuurders (*Staatsblad* 1852, n°. 72).

§ 5. *Lijfeigenen en pandelingen.*

De ten-uitvoer-legging der publicatie van 16 November 1851 (*Staatsblad* n°. 66) ondervond in het gouvernement der Moluksche eilanden moeijelijkheden, daar het maandgeld, hetwelk daarbij aan de slaven ten laste der eigenaars was toegelegd, de armoede der meeste daar wonende slavenhouders in aanmerking nemende, veel te hoog was.

Den gouverneur dier eilanden werd op zijne hierover ingebragte vertoogen te kennen gegeven, dat er genoegen mede zal worden genomen, dat de bedoelde bepaling vooreerst niet met gestrengdheid worde toegepast.

In het laatst van 1851 vestigde de resident der Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo de aandacht der Regering op den slavenhandel, welke op de oostkust van Borneo sterk gedreven werd.

Vele menschen werden dáár door de zeeroovers aangebragt en aan de vorsten en grooten verkocht.

Den gezaghebber van Koetei en de oostkust van Borneo was het gelukt eenigen dier lieden in vrijheid te doen stellen of los te koopen.

Bijna gelijktijdig werd van den resident der Wester-afdeeling van Borneo berigt ontvangen van het aankomen te Pontianak van twee Boeginesche praauwen, te zamen aan boord hebbende 128 pandelingen, en van de maatregelen, welke hij ten opzigte van die lieden genomen had.

Na rijpe overweging van deze beide berigten werd in den aanvang van 1852 verklaard dat de aanvoer van pandelingen ter Westkust en ter Zuid- en Oostkust van Borneo gelijkgesteld wordt met den aanvoer van, en dat gevolgelijk op dien aanvoer van toepassing zijn de resolutien van 7 Maart 1822, n°. 35 (*Staatsblad* n°. 12*a*), en de artt. 18, 19, 22, 26 en 30 der publicatie van 24 December 1825 (*Staatsblad* n°. 44).

Deze verklaring is opgenomen in het *Staatsblad* van 1852, n°. 10.

§ 6. *Invoer van vuurwapenen en buskruid.*

In de havens van Palembang en Moeara Kompeh, voor den grooten handel en

dus ook, ingevolge het bepaalde bij *Staatsblad* 1848, n°. 44, voor den invoer van vuurwapenen en buskruik opengesteld, werden in den aanvang der laatste onlusten aanzienlijke hoeveelheden van deze artikelen, ten gerieve der opstandelingen, ingevoerd, waardoor de onderdrukking van den opstand zeer werd bemoeijelijkt.

Ten einde den opstandelingen dezen gewigtigen steun te ontnemen, werd voor den tijd van één jaar, ten aanzien van de bovengenoemde havens, buiten werking gesteld art. 2 van het *Staatsblad* van 1848, n°. 44, en mitsdien op die havens van toepassing verklaard het reglement op den invoer en het bezit van vuurwapenen en buskruid, vervat in het *Staatsblad* van 1828, n°. 58.

De publicatie deswege komt voor in het *Staatsblad* van 1852, n°. 54.

§ 7. *Passen voor vaartuigen.*

In 1852 werden 58 zeebrieven afgegeven, als:

aan	Europeanen	18,	voor	eene	scheepsruimte	van	1460½	lasten
„	Chinezen	18,	„	„	„	„	795	„
„	Arabieren	13,	„	„	„	„	1597½	„
„	Inlanders	9,	„	„	„	„	493	„
Te zamen . .		58					4346	„

Deze vaartuigen waren van de volgende soorten:

8	stoomschepen,
1	driemastschip,
20	barken,
3	brikken,
22	schoeners,
4	kotters.
58	

§ 8. *Veiligheidsmaatregelen bij stoomwerktuigen.*

De ongelukken, welke bij het gebruik van stoomwerktuigen kunnen plaats grijpen, hadden reeds in 1849 het voornemen doen opvatten, om een reglement uit te vaardigen houdende voorschriften van veiligheidsmaatregelen, hetgeen tot eene langdurige en uitgebreide briefwisseling aanleiding gaf.

In het jaar 1852 werd eindelijk een reglement ter zake uitgevaardigd en in werking gebragt; het is geschoeid op de op dat stuk in Nederland geldende bepalingen, welke van 1833 dagteekenen. (*Staatsblad* 1852, n°. 20.)

Later werden ook bepalingen vastgesteld omtrent den tijd wanneer en de persoon door wien de in het reglement voorgeschreven onderzoekingen zullen worden bewerkstelligd (*Staatsblad* 1852, n°. 48).

§ 9. *Misbruik van sterken drank.*

In den loop van 1852 beraamde de Indische Regering middelen tot wering van het misbruik van sterken drank, speciaal onder de militairen.

Zij ging daarbij uit van het beginsel, dat het misbruik behoort te worden geweerd zonder het gebruik te beletten.

Na eenigen tijd te zijn waargenomen door den vice-resident, den predikant dr. *J. G. G. Bierhaus*, werd voormeld presidium in September 1851 opgedragen aan mr. *P. Mijer*, destijds procureur-generaal bij het Hooggeregtshof in Nederlandsch Indie.
Met terugzigt op hetgeen deswege voorkomt in het Verslag over 1849, wordt thans aangeteekend, dat in de maand Maart 1851 door het kerkbestuur werd ingediend een algemeen verslag aangaande den godsdienstigen en zedelijken toestand der verschillende gemeenten in Indie over het jaar 1848, zooals voorgeschreven is bij art. 24 van het reglement voor dat bestuur (*Staatsblad* van 1844, n°. 34). De slotsom van dat verslag is, dat hoezeer hier en daar gunstige teekenen van leven en geest redenen geven tot verblijding in het algemeen, de toestand der Protestantsche Kerk te wenschen overlaat, en nog veel tot verbetering en opwekking te doen overblijft.

Bij art. 6 van het koninklijk besluit van 3 Augustus 1849, n°. 64, werd bepaald, dat bijaldien de Evangelisch-Luthersche gemeente te Batavia met de Hervormde gemeente aldaar wordt vereenigd, er onder de predikanten te dier plaatse steeds één zal zijn, genomen uit het Evangelisch-Luthersche kerkgenootschap. (Zie Verslag over 1849.)
In verband hiermede werd bij besluit van 2 Augustus 1850, n°. 1, bepaald, dat bijaldien binnen den tijd van één jaar de bedoelde vereeniging niet tot stand mogt komen, de benoeming van een vierden predikant te Batavia daarvan niet langer afhankelijk zal worden gelaten.
Naar aanleiding van deze bepaling, verzocht de kerkeraad der Luthersche gemeente te Batavia inlichtingen nopens den voet, waarop de bedoelde vereeniging, naar het gevoelen der Regering, zou moeten plaats hebben.
Aan dit collegie werd daarop te kennen gegeven:

dat de toetreding van de Evangelisch-Luthersche gemeente te Batavia tot het Protestantsche kerkgenootschap, uit den aard der zaak, uit vrije beweging behoorde te geschieden;

dat de Regering zich uit dien hoofde van het geven der verzochte inlichtingen vermeende te moeten onthouden: doch dat zij den wensch koesterde, dat de bezwaren, welke zich tot dusverre tegen deze toetreding verzet hadden, door minnelijke schikking uit den weg zouden worden geruimd.

Uit deze opmerking nam de kerkeraad op nieuw aanleiding, om op deze zaak terug te komen, en te verklaren, dat het met zijne zienswijze en naar hij vertrouwde ook met die der gemeente strookte, om de vereeniging uit vrije beweging tot stand te brengen en dat het evenmin aan de gemeente als aan den kerkeraad kon worden geweten, dat de zaak dusverre haar beslag nog niet had verkregen, doch dat men zich voorstelde, om alsnu ernstige pogingen in het werk te stellen, om eindelijk tot eene gewenschte vereeniging te komen.
Na deze verklaring vermeende de Regering dat daartoe zou bijdragen eene tijdelijke schorsing van de hierboven aangehaalde bepaling, nopens de benoeming van eenen vierden predikant voor Batavia.

Onderscheidene Engelsche en Amerikaansche ingezetenen van Batavia hadden eene geldelijke tegemoetkoming verzocht tot gedeeltelijke bestrijding van de uitgaven voor bezoldiging van eenen predikant en van verdere kerkelijke uitgaven ten behoeve van de openbare godsdienstoefening eener gemeente van de gevestigde Anglikaansche Kerk.
Ten gevolge daarvan werd aan de adressanten te kennen gegeven:

dat er geene bedenkingen tegen bestaan, om telken jare, op aanvrage der belanghebbenden, eene ondersteuning te verleenen als tegemoetkoming in de kosten der openbare godsdienstoefening van de Engelsche gemeente te Batavia; en om het bedrag daarvan telkens te regelen naar dat der door de gemeente zelve bij-

§ 11. *Plaatselijke verordeningen van politie.*

In 1852 werd eene instructie voor den wijkmeester en voor de handhaving der goede orde en politie te Boeroe (Moluksche eilanden) gearresteerd.

Voor de hoofdplaats Priaman werd een reglement van orde en zindelijkheid vastgesteld.

III. MAGT VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL IN ZAKEN VAN JUSTITIE EN POLITIE.

In 1852 ontstond twijfel in Indie, of door art. 4 van het Reglement op de regterlijke organisatie, in verband tot alinea 3 van art. 105 van dat reglement, al dan niet als vervallen moet worden beschouwd het bepaalde bij besluit van 24 Junij 1841, n°. 2, welk artikel 3 luidt als volgt:

„Te bepalen dat in alle die gevallen in welke inlandsche hoofden en ambtenaren zich schuldig zullen maken aan misbruik van gezag, landsdieverij of knevelarij, zoodanig dat, naar het oordeel der residentien of op zich zelf staande adsistent-residenten, eene geregtelijke vervolging daarop zoude moeten volgen, zij residenten de zaak vooraf, met opzending der ingekomen berigten en opgemaakte bescheiden, zullen brengen ter kennis van den Gouverneur-Generaal, ten einde door denzelven omtrent de afdoening overeenkomstig art. 88 van het regeringsreglement worde beslist."

Bij de behandeling dezer quaestie werd voornamelijk in aanmerking genomen:

dat het bewuste besluit, zonder eenigen aanschouw op den rang of het aanzien van den misdadiger, alleen betrekking heeft op de daarbij vermelde ambtsmisdrijven, gepleegd door inlandsche ambtenaren of hoofden, onverschillig welke ook hun rang moge zijn;

dat daarentegen art. 4 van het Reglement op de regterlijke organisatie alleen en uitsluitend op het maatschappelijk standpunt, den rang of het aanzien ziet, zonder eenige betrekking te hebben op den aard van het misdrijf of de aanleiding tot de geregtelijke vervolging; zoodat beide bepalingen geheel op zich zelve staan.

Daar het ook uit het origineel van bedoeld besluit bleek, dat het bepaalde voornemen bestond, om op de inlandsche ambtenaren toepasselijk te maken de bepalingen van art. 88 van het regeringsreglement, dat zij namelijk ter zake van ambtsmisdaden hier bedoeld niet zullen kunnen worden vervolgd dan na verkregen verlof van den Gouverneur-Generaal, werd het onraadzaam geoordeeld in de bestaande bepalingen eene verandering te maken.

Naar aanleiding van deze beschouwingen werd aangeteekend:

dat de Gouverneur-Generaal, bij voorkomende gelegenheden, het beginsel handhaaft;

dat wegens de misdrijven in art. 3 van het besluit van 24 Junij 1841, n°. 2, vermeld, in geen geval eene vervolging van inlandsche hoofden en ambtenaren kan plaats hebben, dan op magtiging van den Gouverneur-Generaal;

dat op de vervolging van andere dan de in art. 3 van het genoemde besluit vermelde misdrijven, toepasselijk is art. 4 Regterlijke Organisatie, indien zij begaan zijn door de aldaar bedoelde personen.

IV. EENIGE MIDDELEN VAN BEHEER MET HET REGTSWEZEN IN VERBAND.

§ 1. *Burgerlijke stand.*

Door het Departement van Marine in Nederland werd het verzoek gedaan om voortaan de acten van overlijden van tot het Nederlandsch eskader behoorende en in Nederlandsch Indie overleden personen, geregeld en spoedig naar Nederland op te zenden, ten einde vertraging in het verleenen van pensioen aan de nagelatene betrekkingen te voorkomen.

In verband daarmede werd art. 65 van het Reglement op het houden der registers van den burgerlijken stand voor Europeanen en daarmede gelijkgestelde

personen in Nederlandsch Indie (*Staatsblad* 1849, n°. 25) gewijzigd en aangevuld door de volgende bepaling: „Indien de overledene behoorde tot het Nederlandsch zeewezen, zal de ambtenaar van den burgerlijken stand een uittreksel uit het register, houdende de acte van overlijden, doen toekomen aan het marine-departement te Batavia, hetwelk zorgen zal voor de doorzending aan het marine-departement in Nederland" (*Staatsblad* 1852, n°. 6).

§ 2. *Notariaat.*

De overlegging van het bewijs, dat afgelegd is het examen gevorderd tot uitoefening van de functien van notaris, luidens de resolutie van 7 Maart 1822, n°. 8 (*Staatsblad* n°. 11) in den regel verbonden aan de betrekking van secretaris eener residentie, werd verklaard, bij het bezit overigens van de daartoe gevorderde geschiktheid, eene aanbeveling te zijn voor die ambtenaren welke voor de betrekking van secretaris wenschen in aanmerking te komen (*Staatsblad* 1852, n°. 81).

§ 3. *Taxateurs.*

Een in het jaar 1852 ontstane twijfel omtrent de bevoegdheid van niet daartoe aangestelde personen tot de uitoefening van het beroep van taxateur voor vaste of losse goederen werd opgeheven door de verklaring der Regering, dat daartoe geenerlei aanstelling noodig is, maar dat ieder, des verkiezende, tot de uitoefening van dat beroep geregtigd is (*Staatsblad* 1852, n°. 59).

§ 4. *Wees- en Boedelkamers.*

De geringheid van het getal der leden van de weeskamers was oorzaak dat dikwijls bij ziekte of ontstentenis van een of meer leden moeijelijkheden ondervonden werden in het afdoen der voorkomende werkzaamheden.

Zoo waren, bij een arrest van het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie, de weeskamers onbevoegd verklaard om als collegie te handelen, wanneer zij slechts uit den president en één lid bestonden.

Ter voorkoming zooveel mogelijk van stilstand der werkzaamheden, was reeds in 1833 aan den secretaris der weeskamer te Samarang het stemregt toegekend in de vergaderingen dier kamer, ingeval slechts twee stemgeregtigden mogten aanwezig zijn.

Op grond van de bovenvermelde bezwaren werd die bepaling tot de secretarissen van alle weeskamers in Nederlandsch Indie uitgestrekt (*Staatsblad* 1852, n°. 3).

De moeijelijkheden, welke de wees- en boedelkamers meer en meer in het beleggen der haar toevertrouwde gelden ondervonden, deden de noodzakelijkheid inzien, de op dit stuk bestaande bepalingen, vervat in het *Staatsblad* van 1839, n°. 28, in eenen milderen geest te wijzigen.

Dien ten gevolge werd, met intrekking van alle daarmede strijdige bepalingen, verklaard, dat de wees- en boedelkamers de onder haar beheer zijnde penningen zullen mogen beleggen in rentegevende schuldbrieven, gehypothekeerd op vaste goederen, welker onbezwaarde waarde ten minste een derde boven de te beleggen som bedraagt, tegen eene rente-berekening van minstens zes ten honderd in het jaar; met aanschrijving om voor het aangaan der beleeningen op vastigheden, de waarde derzelve naauwkeurig te doen onderzoeken en zich zelven daarvan te overtuigen, zonder onvoorwaardelijk af te gaan op de bij de registers der verponding bekend gestelde, dikwijls door de eigenaren zelven opgegevene waarde (*Staatsblad* 1852, n°. 4).

Hieronder volgt een beknopt overzigt van den toestand der weeskamers op de drie hoofdplaatsen van Java, van de boedelkamer te Batavia, alsmede van de wees- en boedelkamer te Padang.

De geldmiddelen van de gemeente waren ontoereikend om de kosten te bestrijden voor de daarstelling van een nieuw gebouw, geschikt tot woning van den bisschop, en de vertimmering van de gebouwen tot eene pastorij en kosterswoning.

Het Gouvernement verleende dus daarvoor eene tegemoetkoming van ruim zestien duizend gulden.

§ 3. *Mohammedaansche.*

De verslagen van de hoofden van gewestelijk bestuur op Java komen in het algemeen hierop neder, dat de Mohammedaansche schadjü (priesters) zich ook in het afgeloopen jaar onderscheiden door een stil, rustig en ordelijk gedrag.

Gedurende dit jaar vertrokken van Java en Madura, ter bedevaart naar Mekka 104 personen, terwijl er in het geheel 145 van daar terugkeerden.

F. Instellingen van Liefdadigheid.

Gedurende het jaar 1851 zijn uit 's Lands kas betaald:

aan het Parapatten-weeshuis	ƒ 6,000.00
aan de commissien tot ondersteuning van behoeftige Christenen te Batavia, Samarang en Soerabaija	19,327.00
voor het onderhoud der weeskinderen in de Protestantsche en Roomsch-katholijke weeshuizen te Samarang, en voor tractementen aan het personeel dezer instellingen enz., alsmede voor het oudemannen-huis aldaar	35,936.00
aan onderhoud van leprozen in de Molukken	3,059.00
aan het armbestuur te Amboina	2,000.00
voor te gemoetkoming aan onderscheidene Europeanen	1,721.00
voor noodlijdenden onder de inlanders	28,886.00
	ƒ 96,929.00

Tot voltooijing van het in aanbouw zijnde krankzinnigengesticht te Samarang, werd eene som van ƒ 6818 aan geld en materialen beschikbaar gesteld, makende, met de vroeger voor de inrigting toegestane fondsen, te zamen een bedrag uit van ƒ 18,852.

Te Batavia werd een proef-bewaarschool opgerigt, voor welke uit 's Lands kas in eens ƒ 1310, en voorts gedurende 1851, eene som van ƒ 90 's maands werd toegestaan.

Nog werd magtiging verleend om aan het blindengesticht te Palembang eene som van ƒ 100 's jaars uit te keeren.

De berigten omtrent den toestand der liefdadige gestichten luidden over het algemeen vrij gunstig.

Daar waar zulks noodig was werd de liefdadigheid der ingezetenen, en niet te vergeefs, ingeroepen.

G. Burgerlijke geneeskundige dienst.

De bestaande organieke bepalingen betreffende het algemeen en gewestelijk beheer over dezen tak van dienst, ondergingen in 1851 geene veranderingen. Het navolgende plaatselijke overzigt nopens den gezondheidstoestand der bevolking zal van zelf leiden tot het erlangen van een algemeen overzigt, hetwelk voor 's hands kan gezegd worden zeer bevredigend te zijn, vooral wanneer in aanmerking genomen wordt, dat de zorgen van het beperkte personeel, door het uitbreken der cholera in bijna alle deelen der Nederlansch-Indische bezittingen, aanmerkelijk vermeerder-

Weeskamer te Samarang.

Inkomsten in 1852.

a. Weeskamer.

Renten op effecten en uitgezette kapitalen .	*f*	68,158: 03		
Provisiepenningen.		9,190: 76		
Salaris of kamerleges		1,650: 36		
			f	75,998:115

b. Boedelkamer.

Renten op effecten en uitgezette kapitalen .	*f*	11,610: 53		
Provisiepenningen.		2,956: 72		
Salaris of kamerleges		160: 70		
			f	14,627: 75

c. Desolate-boedel-kamer.

Provisiepenningen		136: 47
Totaal . .	*f*	90,762:117

d. Chineesch hospitaal.

Renten op uitgezette kapitalen	*f*	3,161: 39
Aan belasting		5,030: 72
Legaten		547:118
Te zamen . .	*f*	8,739:109

De inkomsten van het Chineesch hospitaal zijn uitsluitend ten voordeele van dat fonds zelf ontvangen.

Uitgaven in 1852.

Weeskamer.

Renten op kapitalen	*f*	45,622: 68

Boedelkamer.

Renten op kapitalen		5,396: 45
Gezamenlijke administratiekosten		57,426:117
Te zamen . .	*f*	108,445:110

Ten behoeve van het Chineesch hospitaal is uitgegeven . .	*f*	8,148: 37

Bedrag der onder beheer zijnde fondsen.

Weeskamer	*f*	985,723:109
Boedelkamer		181,286: 07
Desolate-boedel-kamer		73,502: 30
Chineesch hospitaal		84,904: 26
Reserve-fonds		83,344: 42
Alzoo te zamen	*f*	1,408,760: 94

Uitgezette kapitalen uit de fondsen van:

de weeskamer	*f*	965,125: 40
„ boedelkamer		172,350: 00
het Chineesch hospitaal		23,300: 00
Gezamenlijk	*f*	1,160,775: 40

Reserve-fonds op ultimo 1852 . . . . *f* 83,344: 42

Getal minderjarigen wier gelden beheerd worden:

weeskamer	412
boedelkamer	283

Weeskamer te Soerabaija.

Inkomsten in 1852.

Wegens renten voor uitstaande kapitalen	*f*	42,718: 65
Provisiepenningen		14,689:109
Leges		1,894:105
Te zamen	*f*	59,303: 39

Uitgaven in 1852.

Aan renten op geadministreerde kapitalen	*f*	42,209: 32
Administratiekosten		32,177: 71
Te zamen	*f*	74,386:103

Bedrag der bij de wees- en boedelkamer in beheer zijnde kapitalen:

van de weeskamer	*f*	546,366: 87
„ „ boedelkamer		249,389: 75
fonds van het Chinesche hospitaal		80,629: 80
overgewonnen provisiepenningen en leges door het sequestraat.		19,275: 28
Totaal	*f*	895,661: 30

Uitgezette kapitalen.

Wees- en boedelkamer	*f*	689,245: 00
Chineesch hospitaal		14,250: 00
Reserve-fondsen op ultimo 1852		22,687: 25

Getal minderjarigen wier goederen worden beheerd:

Christen pupillen	266
Onchristen id.	210
Totaal	476

Boedelkamer te Batavia.

Inkomsten in 1852.

Wegens rente of kapitalen	*f*	136,788: 71
„ provisie		7,729: 49
„ salaris, leges enz.		974: 96
Totaal	*f*	145,492: 96

Uitgaven in 1852.

Aan rente op kapitalen	*f*	51,258: 18
„ administratiekosten		51,278:110
Totaal	*f*	102,537: 08

Bedrag der onder beheer zijnde fondsen	*f*	2,276,188: 42
„ „ uitgezette kapitalen op ultimo 1852		2,201,987: 09
Reserve-fonds		416,246: 63

Getal minderjarigen wier gelden door de kamer beheerd worden 744.

Wees- en boedelkamer te Padang.

Inkomsten.

Renten op kapitalen	*f*	2,320.00	(voor de pupillen *f* 4640)
Provisiepenningen		1,952.85	
Salaris, leges enz		84.12	
Totaal	*f*	4,356.97	

Uitgaven.

Renten op kapitalen	*f*	1,881: 00
Administratiekosten.		412: 68
Totaal . .	*f*	2,293: 68

Bedrag der fondsen	*f*	220,697: 64
„ „ uitgezette kapitalen		102,845: 64
De reserve-fondsen.		4,017: 60

Het getal pupillen was 42.

§ 5. *Naturalisatie.*

In 1852 werd bepaald dat van hen, die verlangen mogten te worden genaturaliseerd, voortaan vooraf eene som ter bestrijding der onkosten zal gevorderd worden.

§ 6. *Gevangenissen en gevangenen.*

Zoo als reeds in het vorige Verslag staat aangeteekend, was op het einde van 1851 nog in behandeling een ontwerp van bepalingen ter voorkoming van persoonsverwarring onder de veroordeelden, aangeboden door de commissie tot verbetering van het lot der veroordeelden tot dwangarbeid, ingesteld bij besluit van 22 Februarij 1846, n°. 1.

De gedane voorstellen kwamen echter voor veel te omslagtig te zijn en ook niet tot het doel te zullen leiden.

Daar het tevens bleek dat de gedachte commissie, als uit een groot aantal leden zamengesteld, daardoor het invoeren van verbeteringen niet bevorderde en dat hare werkzaamheden met beter gevolg aan een enkelen deskundige konden worden opgedragen, zoo werd om dit denkbeeld, hetwelk algemeen ingang vond, te verwezenlijken: 1°. de gemelde commissie ontbonden en 2°. aan mr. *P. Brunsveld van Hulten*, raadsheer in het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie opgedragen:

a. een volledig overzigt te leveren van het thans bestaande ten aanzien van tot dwangarbeid veroordeelde personen;

b. voorstellen te doen tot verbetering van het bestaande, een geheel uitmakende, en bij welker invoering al de bestaande voorschriften zouden kunnen worden ingetrokken.

In voldoening hieraan werd ontvangen een concept-reglement voor de gevangenissen en bewaarplaatsen in Nederlandsch Indie, vergezeld van eene Memorie van Toelichting.

Dat stuk werd aan de betrokkene autoriteiten toegezonden ten einde, voorzien van hare beschouwingen en aanmerkingen, door tusschenkomst van den ontwerper wederom der Regering te worden aangeboden.

Onder de rubriek „Waterstaat en 's Lands gebouwen" wordt melding gemaakt van de voornaamste werken, welke in het jaar 1852, met betrekking tot de gevangenissen, werden tot stand gebragt.

Misbruiken, welke in het in rekening brengen door de betrokken ambtenaren

KEDIRIE.

Van tijd tot tijd deden zich koortsen voor, die echter gemakkelijk werden bestreden. De gezondheidstoestand was zeer voldoende. Ook daar was geen civiel geneesheer gevestigd en werd de dienst waargenomen door een officier van gezondheid.

BAGELEN.

Behalve het heerschen der cholera en koortsen, liet de gezondheidstoestand niets te wenschen over.

BANJOEMAAS.

De hoofdplaats bleef door de verplaatsing van den aldaar aanwezigen officier van gezondheid gedurende een geruimen tijd van geneeskundige hulp verstoken.

De ingediende rapporten luidden overigens vrij gunstig; zoo bestond er, vooral in de afdeeling Tjilatjap, een voordeelig verschil met andere plaatsen met betrekking tot de syphilis.

De cholera heeft er echter in 1851 geheerscht.

JAPARA.

In den loop van 1851 werden successivelijk twee officieren van gezondheid tijdelijk gedetacheerd, voornamelijk om onderzoek te doen naar eene in Februarij aldaar onder de bevolking uitgebrokene huidziekte, waardoor de lijders maanden achtereen onbekwaam werden voor den arbeid.

Eenvoudige middelen waren echter voldoende om dezelve te genezen.

Ook de cholera velde er een betrekkelijk aanzienlijk getal offers.

De in 1850 overledene particuliere geneesheer was, ondanks alle daartoe aangewende pogingen, nog niet kunnen worden vervangen.

REMBANG.

In enkele afdeelingen dezer residentie heerschte in de maand Maart eene koortsepidemie, welke aan gebrekkig voedsel werd toegeschreven, waarom, op aanzoek van den met de dienst belasten civielen geneesheer en met een gunstig gevolg, uitdeelingen van rijst en zout plaats vonden.

De cholera heerschte voornamelijk in de afdeeling Blora. De afdeeling Rembang bleef daarvan geheel vrij.

Niettegenstaande de daartegen aangewende middelen, kwam syphilis veelvuldig voor.

SOERABAIJA.

Het algemeen overzigt van den gezondheidstoestand der bevolking in de onderscheidene afdeelingen dezer belangrijke residentie was zeer voldoende.

De cholera heerschte er echter in 1851, doch, even als elders, werden de voorgeschrevene middelen tot tegengang veelal met het gunstigst gevolg toegediend.

Op de hoofdplaats vond men veel baat bij het gebruik van gezuiverd drinkwater.

Ofschoon de syphilis onder de inlandsche bevolking van de hoofdplaats Soerabaija sterk bleef heerschen, ondervond men voortdurend veel nut van de aldaar bestaande inrigting tot behandeling der daaraan lijdende vrouwen.

In het stadsverband en hospitaal voor publieke vrouwen werden in 1851 3238 personen verpleegd, van welke 2574 herstelden en 293 overleden.

Gedurende het heerschen der cholera werden vele gewone buikziekten waargenomen.

Het aantal van gouvernementswege gesalarieerde civiele geneesheeren te Soerabaija werd door de aanstelling van nog eenen stadsgeneesheer op twee gebragt.

De naar Krawang overgeplaatste civiele geneesheer te Grissee, werd in 1851 niet vervangen.

Door het tijdelijk aanwezen van een detachement op Bawean, werd de civiele dienst aldaar door een officier van gezondheid waargenomen.

Te Bankallang en Sumanap geschiedde zulks mede door militaire geneesheeren.

Te Modjokerto vestigde zich, na daartoe verkregen admissie, een gepensionneerd officier van gezondheid der Nederlandsche marine als civiel geneesheer.

PASSAROEAN.

Na de verdwijning der ook hier geheerscht hebbende clolera, werden in het regentschap Bangil koortsen waargenomen die echter niet gevaarlijk waren.

De toestand der bevolking was overigens vrij voldoende, doch het verdient opmerking dat, volgens de deswege door den chef der geneeskundige dienst ingediende opgave, van de vrouwelijke bevolking 33 % met syphilis besmet was. Onder de bevolking in het binnenland was die ziekte ook zeer verspreid.

De geneeskundige practijk werd, buiten den plaatselijken officier van gezondheid, uitgeoefend door een civielen geneesheer en een gepensionneerden officier van gezondheid.

Ook in deze residentie heersehte in den loop van 1851 de colera.

BEZOEKIE.

De gezondheidstoestand der bevolking was, volgens het door den chef der geneeskundige dienst ingediende verslag, bevredigend en de welvaart vrij algemeen.

Tot tegengang der syphilis werd echter geen voldoende zorg gedragen.

BANJOEWANGIE.

In deze afdeeling wordt de geneeskundige practijk uitgeoefend door een officier van gezondheid, die de aldaar gevestigde etablissementen van landbouw surveilleert.

De ziekeninrigting bij dat te Soekaradja liet veel te wenschen over; waarom besloten werd dezelve door een wel ingerigt steenen gebouw te doen vervangen. De daartoe benoodigde gelden werden bij besluit van 21 Februarij 1851 beschikbaar gesteld en het gebouw was op het einde van 1851 bijna voltooid.

De toestand der bevolking was zeer voldoende, hoezeer de cholera ook daar heeft geheerscht.

Slechts één geval van syphilis kwam voor. Volgens het berigt van den plaatselijken officier van gezondheid, was die ziekte in deze afdeeling onbekend.

Enkele gevallen, die zich voordeden, behoorden in de kampongs der Chinezen en Balinezen te huis.

ALGEMEEN OVERZIGT.

JAVA EN MADURA

Bij de civiele geneeskundige dienst in de onderscheidene residentien en afdeelingen op Java en Madura zijn in 1851 behandeld 28,763 zieken, dat is 4485 meer dan in 1850.

Het aantal sterfgevallen bedroeg 2927. De geheerscht hebbende cholera-epidemie bragt hoofdzakelijk daartoe het hare bij.

De verhouding, berekend voor de kustplaatsen en die binnen 's lands gelegen, was als volgt:

	behandeld.	overleden.
voor de kustplaatsen	9990	1089
„ andere plaatsen.	18,773	1838

ben, nog vier koelies en een gloddakpaard, welke laatsten, als dienende voor het vervoer van de noodige kerkgoederen, in rekening mogen worden gebragt van af de plaats waar die goederen zich in den regel bevinden, en gedurende de verdere reize over het aangewezen gedeelte van Java; *c.* in acht te nemen het bepaalde bij besluit van 3 December 1834, n°. 5 (*Staatsblad* 1834, n°. 63), en bij art. 1 der resolutie van 6 September 1835, n°. 24.

Aan de ondergenoemde Roomsch-katholijke geestelijken werd door de Regering vergunning verleend om kerkelijke reizen te doen:

1°. aan den bisschop van Colophon i. p. i., om, vergezeld van den pastoor *van den Grinten* te Samarang, eene reis te doen in de 2de afdeeling van Java;

2°. aan den onder-pastoor te Soerabaija *C. de Hesselle*, om de hem in het vorige jaar vergunde reis naar Celebes en onderhoorigheden en naar de Molukken uit te strekken tot de residentie Timor;

3°. aan den pastoor of, bij verhindering van dezen, aan den onder-pastoor te Soerabaija, om eene kerkelijke reis te doen in de 3de afdeeling van Java;

4°. aan den onder-pastoor te Batavia *C. Claessens*, om eene kerkelijke reis te doen in de 1ste afdeeling van Java;

5°. aan den Roomsch-katholijken geestelijke *J. J. Langenhoff*, om eene reis te doen naar Banka, Riouw en Palembang.

Ter tegemoetkoming in de kosten van gebouwen voor de Roomsch-katholijke eeredienst werd in 1852 door de Regering toegestaan:

a. voor de vergrooting en verbetering van de Roomsch-katholijke kerk te Soerabaija *ƒ* 5000:

b. voor den opbouw van eene Roomsch-katholijke kerk te Padang *ƒ* 31,227.10.

Te Batavia werd een ruim en doeltreffend huis gebouwd voor den bisschop en twee geestelijken, voor welk werk in het vorige jaar een som van *ƒ* 16,324.90 door de Regering was beschikbaar gesteld.

De kosten eener kapitale herstelling aan het kerkgebouw werden uit eigen fondsen bestreden.

§ 3. *Mohammedaansche.*

In 1852 werd overgegaan tot de afschaffing van de recognitie welke, krachtens onderscheidene bepalingen, van de als bedevaartgangers naar Mekka vertrekkende inlanders geheven werd. De moeijelijkheden aan de heffing verbonden en de menigvuldige ontduikingen derzelve hebben tot die afschaffing geleid.

BUITENBEZITTINGEN.

BENKOELEN.

Intermitterende koortsen waren aldaar de heerschende kwaal.

Syphilis kwam, behoudens een enkel geval van zeer goedaardigen aard, niet voor.

De weinige lijders aan lepra werden door de ingezetenen in een afzonderlijk gebouw onderhouden. Framboesia kwam menigvuldig voor en werd zelfs onder de epidemische ziekten genoemd. Onder de gevangenen was het aantal zieken zeer gering. De voor deze bestaande ziekeninrigting werd zeer geroemd.

LAMPONGS.

De bevolking bleef voortdurend afkeerig van het gebruik van Europesche medicamenten en riep de hulp van den geneesheer nooit uit eigen beweging in. Alleen gedurende het heerschen der cholera werd daarin eene gunstige verandering waargenomen.

PALEMBANG.

In weerwil van de oogenschijnlijk voor de ontwikkeling van ziekten voorhanden omstandigheden (te weten de ligging, het moerassige terrein, herhaalde overstroomingen, drukkende weêrsgesteldheid, ophooping der talrijke bevolking binnen een beperkt bestek enz.) bleek het meer en meer dat deze residentie, en vooral de hoofdplaats, voor gezond moet worden gehouden.

Intusschen kon men weinig staat maken op de gegevens, welke ter beoordeeling van den gezondheidstoestand der bevolking voorhanden waren.

De voorkomende ziektengevallen waren gemakkelijk te bestrijden.

RIOUW.

Volgens de berigten was de gezondheidstoestand zeer voldoende.

Ook daar blijft de inlander afkeerig van Europesche geneesmiddelen.

Rhumatische aandoeningen en beenzweeringen leverden het grootste aantal zieken op. Lepra werd alleen bevonden bij Chinezen. Deze lijders werden bij elkander gehouden in een steenen gebouw op het eiland Singarong, staande onder het gezag van den onder-koning van Riouw.

ZUID- EN OOSTER-AFDEELING VAN BORNEO.

De gezondheidstoestand werd niet als geheel gunstig beschreven.

Niet alleen heerschte er de cholera, maar het geheele jaar door intermitterende gastrische koortsen. Opvallend was de bijzondere gevoeligheid der reconvalescenten voor het water, en het was bijna altijd zeker dat hij, die zich te vroeg in het bad begaf, weder instortte.

Geringe en slechte voeding en vooral het eten van onrijpe vruchten werden voor de hoofdoorzaken gehouden.

De uitbreiding der syphilis was van weinig belang.

Hetzelfde werd gezegd van lepra en framboesia.

De gezondheidstoestand bij het mijn-etablissement te Pengaron was, ofschoon in de laatste tijden door doelmatige voorschriften verbeterd, niet geheel gunstig.

Vooral in de omstreken hadden vele sterfgevallen door cholera en koortsen plaats, welke echter aan de slechte levenswijze werden toegeschreven. Lepra kwam daar in het geheel niet voor. Syphilis bepaalde zich bij enkele zeldzame gevallen.

BANKA.

Te Muntok werden 623 zieken behandeld, waarvan 8 overleden. Daaronder bevonden zich 179 lijders aan remitterende koortsen.

Ook Blindjoe leed veel door koortsen. Deze residentie werd echter niet door de cholera bezocht.

dienst, doch dat zij aan de schutterlijke kas zullen contribueren overeenkomstig art. 5 van dat reglement (*Staatsblad* 1852, n°. 38).

Bij het afbranden van het stadhuis te Samarang op 4 October 1850, was eene som van ƒ 8000, toebehoorende aan de liefdadige gestichten op de drie hoofdplaatsen van Java en aanwezig in de consignatie-kas van den Raad van Justitie, verloren gegaan.

De helft dezer som bestond uit recepissen en werd, nadat het verlies behoorlijk geconstateerd was, van gouvernementswege aan de regthebbenden vergoed.

Reeds in 1850 was door het bestuur van het Roomsch-katholijk weeshuis te Samarang de goedkeuring der Regering gevraagd van een door hetzelve ontworpen en reeds in werking gebragt reglement.

Nadat op de aanmerkingen der Regering eenige veranderingen in hetzelve waren gemaakt, werd het in het begin van 1852 gearresteerd.

Bij resolutie van 16 September 1834, n°. 1 (*Staatsblad* 1834, n°. 38) waren de plaatselijke besturen, weeskamers en kerk- en armbesturen in Nederlandsch Indie aangeschreven, om zorg te dragen, dat bij het zenden van kinderen naar Samarang om in het Hervormde of Roomsch-katholijke weeshuis opgenomen te worden, steeds worde overgemaakt de voor eerste uitrusting van zulke kinderen bepaalde som van ƒ 80; deze overmaking werd wijders verklaard een volstrekt vereischte voor de opneming der kinderen en eene verpligting te zijn, klevende op de gemeente, uit wier boezem der kinderen herkomstig zijn.

Ter vermijding van moeijelijkheden, welke ten opzigte der betaling van bovenbedoelde som gerezen waren, werd in het jaar 1852 de bepaling van het *Staatsblad* 1834, n°. 38, ingetrokken, en werden tevens eenige nieuwe bepalingen op de betaling van die som en op het innemen der kinderen in die weeshuizen vastgesteld (*Staatsblad* 1852, n°. 24).

Ter verpleging van de melaatschen op de Ambonsche eilanden waren vroeger gelden toegestaan, welke echter voor de verzorging van niet meer dan 50 lijders toereikend waren.

In weerwil van dezen maatregel bleven velen nog onverzorgd, daar alleen in de afdeelingen Amboina en Saparoea 90 bekende melaatschen aanwezig waren, buiten degenen die in de gestichten aldaar verpleegd werden.

Dien ten gevolge waren reeds in 1848 overwegingen aanhangig over de uitbreiding van de aan melaatschen verstrekte ondersteuning, en werd in den loop van het jaar 1852 bepaald, dat het leprozengesticht op het eiland Molana, nabij Amboina, zoude worden vergroot ter opname van 150 of 200 lijders.

Voor elken lijder werd eene som van ƒ 36:24 's jaars beschikbaar gesteld en daarenboven voor algemeene benoodigdheden ƒ 1295 's jaars.

De geneeskundige dienst bij dat gesticht werd aan een der te Amboina aanwezige officieren van gezondheid opgedragen, en deze gelast zich minstens eenmaal 's maand naar het eiland Molana te begeven.

De kosten van verbouwing werden op ƒ 7384.48[5], de kosten van onderhoud der melaatschen op ƒ 6725 's jaars geraamd.

Het Gouvernement zou in de kosten van verbouwing voor ƒ 2500 en in die der verpleging voor ƒ 3413 deelen.

Moeijelijkheden, welke in het verkrijgen der benoodigde materialen werden ondervonden, deden echter den Gouverneur der Moluksche eilanden besluiten, onder nadere goedkeuring der Regering eenige wijzigingen in het vastgestelde bestek te maken, volgens welke voorloopig slechts vier gebouwen zouden worden daargesteld.

De kosten verminderden daardoor tot op ƒ 6308.19[5], en het getal personen, voor wier verpleging ruimte zoude komen, tot op 120 mannen en 40 vrouwen.

Opgave omtrent eenige liefdadige instellingen over 1852:

a. Java en Madura.

NAMEN DER GESTICHTEN.	VERPLEEGD OF BEDEELD GEDURENDE 1852.			
	Christenen.		Onchristenen.	
	Voor rekening		Voor rekening	
	van het Gouvernement.	van anderen.	van het Gouvernement.	van anderen.
BATAVIA.				
Binnengestichten.				
Weezen-gesticht Parapattan	»	55	»	»
Chineesch hospitaal	»	»	203	»
Armengesticht	»	162	»	»
Stadsverband	»	»	846	35
Buitengestichten.				
Roomsch-katholijke kerk- en armbestuur	»	172	»	»
Diakonie	»	60	»	»
Commissie tot ondersteuning van behoeftige Christenen	»	142	»	»
SAMARANG.				
Binnengestichten.				
Roomsch-katholijk weeshuis	240	»	»	»
Protestantsch weeshuis	221	4	»	»
Oude-mannenhuis	70	2	»	»
Chineesch hospitaal	»	»	69	»
Bedelaarsgesticht	»	»	236	»
Buitengestichten.				
Protestantsche kerkeraad	»	66	»	»
Roomsch-katholijke kerkeraad	»	99	»	»
Commissie tot ondersteuning van behoeftige Christenen	»	43	»	»
SOERABAIJA.				
Binnengestichten.				
Protestantsch weeshuis	»	23	»	»
Bedelaarsgesticht	»	21	»	41
Protestantsche kerkeraad	»	36	»	»
Roomsch-katholijke kerkeraad	»	9	»	»
Commissie tot ondersteuning van behoeftige Christenen	»	46	»	»

b. Buitenbezittingen.

NAMEN DER GESTICHTEN.	GETAL DER VERPLEEGDEN. IN 1852.	*AANMERKINGEN.*
SUMATRA'S WESTKUST.		
Buitengestichten.		
Protestantsche kerkeraad . .	96 Christenen.	
Roomsch-katholijke idem . .	136 idem.	
Benkoelen.		
Gesticht te Mount Felix . .	20 Onchristenen.	Dit gesticht is uit particuliere bijdragen opgerigt. Daarin zijn gedurende 1850 24 en gedurende 1851 23 personen verpleegd, die leden aan besmettelijke ziekten, of niet in hun onderhoud konden voorzien.
Riouw.		
Chineesch hospitaal	34 Chinezen.	Dit gesticht bestaat uit bijdragen van de Chinesche gemeente.
Banka.		
Chineesch hospitaal	29 Chinezen.	Deze personen worden gevoed en verpleegd op kosten van het Gouvernement.
Celebes (Macassar).		
Protestantsch weeshuis, vereenigd met het gesticht voor vrouwelijke nijverheid . .	39 Christenen.	Deze werden verpleegd voor rekening van anderen.
MOLUKSCHE EILANDEN.		
Weeshuis te Ambon	10 kinderen.	
Leprozen-gesticht te Wauntoe .	12/16 Leprozen.	Zie overigens het hiervoren medegedeelde betrekkelijk het leprozenhuis op Molana.
„ „ „ Molana .	9 idem.	
„ „ „ Pisang (Banda)	9 idem.	Op gouvernementskosten.
Leprozen-gesticht te Castella (Ternate	37 idem.	
Diakonie te Ternate	5 personen.	
Leprozen-gesticht te Menado .	31 Leprozen.	Dit gesticht bestaat sedert medio 1852 op gouvernementskosten, die tot ultimo 1852 beliepen ruim *f* 1600.

Deze staat geeft nog geen geheel volledig overzigt van de openbare liefdadigheid, omdat niet al de opgaven tijdig genoeg zijn ontvangen.

Het vooruitzigt bestaat dat de bijdragen over 1853 vollediger zullen zijn, ten gevolge van deswege gegeven bevelen.

Op die buitenbezittingen, waarvan in deze staat geene melding is gemaakt, bestaan geene liefdadige gestichten.

G. Burgerlijke geneeskundige dienst.

In den aanvang van het jaar werd door het bestuur van eene vereeniging tot bevordering van de geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch Indie aan de Regering de erkenning van die vereeniging verzocht. Aan dit verzoek werd gevolg gegeven en tevens, tot wederopzeggings toe, de uitgave door de vereeniging van een geneeskundig tijdschrift voor Nederlandsch Indie vergund, met verlof om de verslagen der civiele geneeskundige dienst daarin te doen afdrukken.

Om aan het bestaande gebrek aan geneeskundigen te gemoet te komen, werden uit Nederland uitgezonden zes geneeskundigen, bestemd om zich als particuliere geneesheeren op Java neder te zetten. Bij hunne aankomst aldaar werden hun verschillende standplaatsen aangewezen.

In het belang van eenen geregelden aanvoer van ijs, zoo nuttig in de hospitalen in Nederlandsch Indie, werd de faktorij der Nederlandsche Handel-Maatschappij te Batavia verzocht het noodige te verrigten om, vooreerst door Nederlandsche schepen, jaarlijks te Batavia te doen aanvoeren p. m. 600 ton ijs uit Noord-Amerika, onder uitloving eener premie van ƒ 1000 Indisch voor elke 150 ton ijs te Batavia uitgeleverd, met aanbeveling om die aanvoeren in verband met de bergruimte te Batavia te doen regelen.

Toen het eerst gevolg gegeven werd aan het denkbeeld om Javaansche jongelingen tot inlandsche geneeskundigen en vaccinateurs op te leiden, verkeerde men in de meening, dat de jongelieden van midden- en oostelijk Java, die overigens gezind mogten zijn zich op die studie toe te leggen, daarvan zouden worden teruggehouden, indien zij zich ten dien einde naar Batavia moesten begeven. Dit gaf aanleiding dat ook te Samarang en te Soerabaija de gelegenheid tot ontvangen van onderwijs werd opengesteld. Aan deze splitsing van het onderwijs waren echter vele zwarigheden en veel ongerief verbonden, zoodat, toen het later bleek, dat de meesten niet ongezind waren zich tot het bijwonen van de lessen naar Batavia te verplaatsen, bepaald werd, dat het bedoelde onderwijs alleen in het groot militair hospitaal te Weltevreden zal worden gegeven.

Tot het bouwen eener nieuwe ziekenzaal in het Chineesch hospitaal te Batavia, werd eene som van ƒ 14,399.99 beschikbaar gesteld.

De inrigting van het Stadsverband te Batavia werd bevonden niet meer aan de behoefte te voldoen. Zoowel het personeel als het materieel aan dit gesticht verbonden bevond zich in eenen slechten staat en was te gering om in de behoeften der aldaar verpleegden (gemiddeld 140 daags) behoorlijk te voorzien.

Het hospitaal voor kettinggangers, onder hetzelfde opzigt gesteld als het Stadsverband, bevond zich eveneens in een zeer ongunstigen toestand. Gepaste maatregelen tot verbetering werden genomen.

In afwachting van nadere voorschriften, te geven bij een reglement voor de civiele geneeskundige dienst, werd bepaald, dat de civiele apothekers in Nederlandsch Indie in handen van den president van de plaatselijke commissie van geneeskundig onderzoek en toevoorzigt zullen afleggen den eed, voorgeschreven bij art. 19 van het Koninklijk besluit van 31 Mei 1818, n°. 63 (*Staatsblad* 1852, n°. 58).

Ten einde de particuliere ondernemingszucht te benuttigen om op Java eenige civiele reconvalescenten-huizen te erlangen, in welke in sommige gevallen ook militairen zouden kunnen worden opgenomen, werden herhaalde aankondigingen gedaan in de Javasche Courant van de genegenheid der Regering om ter zake voorstellen te ontvangen en tot oprigting mede te werken. Naar aanleiding daarvan werden eenige voorstellen ontvangen, welke echter alle als onaannemelijk werden verworpen, daar zij de strekking hadden, om de op te rigten etablissementen voor rekening van den Lande te doen toekomen, hetgeen de Regering juist wenschte te vermijden.

De gezondheidstoestand der inlandsche bevolking van Java en Madura gedurende het jaar 1852 mag, in vergelijking met vroegere jaren, gunstig genoemd worden. De cholera, welke in het vorige jaar vele slagtoffers gemaakt had, vertoonde zich in 1852 slechts hier en daar. De intensiteit der ziekte was echter eer toe- dan afgenomen, zoodat de verhouding der hersteldden tot de overledenen nog immer ongunstig bleef.

Onder behandeling kwamen in de:

1ste militaire afdeeling	877	cholera-lijders,
2de „ „	726	„
3de „ „	1389	„

Van deze stierven in de:

1ste militaire afdeeling	80	of 21	pct.
2de „ „	269	„ 37	„
3de „ „	617	„ 44½	„

De sterfte bedroeg dus door een gerekend 38 pct.

In 1851 bedroeg zij ongeveer 39 pct.

Behalve de cholera heerschten nog de volgende epidemische ziekten: mazelen in Bagelen, waardoor 256 personen werden aangetast, die allen herstelden; koortsen te Ambal (residentie Bagelen). Van de 609 lijders, die niet onder geneeskundige behandeling kwamen, stierven er 49; van de 44, die geneeskundig werden behandeld, stierf niet een; koortsen te Soerakarta. Hier kwamen 44 lijders onder behandeling, die allen herstelden; van de 96 die niet onder behandeling kwamen, stierven er 7; galkoortsen in Cheribon. Deze waren van eene zeer kwaadaardige geaardheid; tot ultimo Januarij 1853 werden 8733 personen aangetast, waarvan 2611 of 30 pct. stierven.

In den loop van het jaar 1852 kwamen in het geheel bij de burgerlijke geneeskundige dienst in behandeling 37,113 lijders;

daarvan herstelden	33,091	lijders.
stierven	2,511	„
bleven in behandeling . . .	1,511	„
Te zamen . .	37,113	lijders.

Het opgegevene getal zieken bedraagt 32 pct. meer dan in 1851, hetgeen echter niet aan eene vermeerdering der ziektegevallen, maar aan eene meer algemeene geneeskundige behandeling en aan meer juistheid der opgaven moet worden toegeschreven.

Van de in behandeling gekomene lijders overleden 7 pct., hetgeen eene zeer gunstige uitkomst mag genoemd worden, wanneer men haar met die van het vorige jaar vergelijkt.

BANTAM.

De burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend door den eerstaanwezenden officier van gezondheid.

Gedurende het geheele jaar heerschten hier in eenen ligten graad intermitterende koortsen onder de inlandsche bevolking. In de districten Tanara en Parang Koedjang ontstond door het gebruik van onrijpe vruchten en door de ongunstige weêrsgesteldheid eene ziekte, welke, naar de beschrijving die er van gegeven werd, voor colitis werd gehouden. Aan natuurlijke pokken leden 7 personen, die allen herstelden. Lepra werd bij 40 personen aangetroffen.

BATAVIA.

Gedurende 1852 werden in de hieronder genoemde gestichten behandeld:

Namen der Gestichten.	Onder behandeling bij den aanvang des jaars.	Bijgekomen.	Hersteld.	Overleden.	Onder behandeling gebleven.	*Aanmerkingen.*
Stadsverband	79	724	513	194	96	
Kettingkwartier	75	1140	936	200	79	
Chineesch hospitaal. . .	197	855	269	80	203	
Armenhuis.	„	124	120	4	„	
Behoeftigen	„	960	938	22	„	
Nieuwe stadsgevangenis .	7	201	197	11	„	
	358	3504	2973	511	378	
Totaal . .	3862		3862			

Slechts 30 gevallen van natuurlijke pokken kwamen in genoemd tijdvak voor.

De nieuwe stadsgevangenis voldeed, wat de gezondheid van hare bewoners betreft, bij voortduring uitstekend. Men is bezig eene noodige uitbreiding aan de gebouwen van het Chineesch hospitaal te geven. Kleeding en voeding lieten niets te wenschen over.

De behandelde gebreken waren meest alle chronische; evenwel kwamen ook koortsen, dyssenteria en diarrhoea voor. In de maanden Julij en Augustus ontwikkelde zich eene voor vele lijders doodelijke febris typhosa.

Het burgerlijk geneeskundig personeel bestond uit drie stadsgeneesheeren, twee vroed-vrouwen en een stads-apotheker. Er waren vier particuliere apotheken en eene stad-apotheek aanwezig.

Ter bevordering der gezondheid werden onderscheiden moerassen in de voorsteden van Batavia gedempt.

BUITENZORG.

In de regeling der uitoefening van de geneeskundige dienst kwam geene verandering. In de districten Tjiebinong en Parong werd eene buikziekte waargenomen, die, aan zich zelve overgelaten, zeer vele lijders ten grave sleepte, doch door toediening van den bekenden cholera-drank gemakkelijk te bestrijden was. 188 lijders bezweken.

KRAWANG.

In deze afdeeling is een plaatselijk geneesheer gevestigd. De gezondheidstoestand was in 1852 gunstig.

PREANGER REGENTSCHAPPEN.

In deze residentie werden in 1852 twee civiele geneesheeren geplaatst: een te Tjiandjoer en een te Bandong. Op die beide plaatsen werden bamboezen gebouwen ter behandeling van zieke inlanders opgerigt.

CHERIBON.

De civiele geneeskundige dienst wordt in deze residentie waargenomen door eenen civielen geneesheer ter hoofdplaats Cheribon, en door twee officieren van gezondheid, te Palimanang en te Indramaijoe geplaatst.

In de maand November vertoonden epidemische koortsen zich in het bergdistrict Talaga (regentschap Madja Lengka) en breidden zich alras in het regentschap Cheribon uit. Van af dat tijdstip tot aan het einde der maand Januarij 1853 werden 8783 personen door deze ziekte aangetast. Van deze overleden 2611 en herstelden 5007 personen.

Bij de inlandsche bevolking bestond niet de minste weerzin tegen het gebruik van Europesche medicijnen.

TAGAL.

In het jaar 1848 werd een civiel geneesheer in deze residentie geplaatst.

De cholera werd in dit jaar nog waargenomen; evenzoo koortsen. Door de mazelen werden 525 personen aangetast, van welke 12 overleden.

PEKALONGAN.

Een gepensioneerd officier van gezondheid is hier met de civiele geneeskundige dienst belast.

In het tweede kwartaal van 1852 brak de cholera wederom onder de inlandsche bevolking uit en tastte 153 personen aan, van welke 69 overleden. Overigens was de gezondheidstoestand voldoende.

SAMARANG.

Behalve door twee stadsgeneesheeren wordt de burgerlijke geneeskundige practijk hier waargenomen door eenen gepensioneerden officier van gezondheid en door eenen chirurgijn-accoucheur.

Gedurende 1852 zijn weder eenige gevallen van sporadische cholera voorgekomen. Overigens was de gezondheidstoestand der bevolking voldoende.

BANJOEMAAS.

Gedurende de vijf eerste maanden van 1852 bleef de hoofdplaats zonder plaatselijken geneesheer. Later werd er een officier van gezondheid heengezonden.

De gezondheidstoestand was sedert de aankomst van dien geneeskundige zeer voldoende.

BAGELEN.

In deze residentie werd de geneeskundige dienst waargenomen door de drie officieren van gezondheid, die bij de garnizoenen geplaatst zijn.

Geene epidemische ziekten hebben in 1852 in deze residentie geheerscht.

KADOE.

De officier van gezondheid, gedetacheerd bij het garnizoen van Magelang, is ook met de civiele geneeskundige dienst belast. De inlandsche hoofden en de voorname Chinezen stellen hier veel vertrouwen in de Europesche geneeskunst.
De cholera vertoonde zich in 1852 hier niet meer. Uit eene gedane opname bleekt, dat er 60 personen aan lepra leden.

SOERAKARTA.

De eerstaanwezende officier van gezondheid van het garnizoen en twee gepensioneerde officieren van gezondheid namen de civiele geneeskundige dienst waar.
Ter hoofdplaats is ook eene goed ingerigte particuliere apotheek aanwezig.

DJOKJOKARTA.

De civiele geneeskundige practijk is hier in handen van eenen officier van gezondheid
De gezondheidstoestand der bevolking was zeer voldoende; epidemische ziekten mazelen uitgezonderd, deden zich niet voor. Daarentegen deden zich gevallen van tusschenpoozende koortsen onder de inlandsche bevolking nog al veel voor.

PATJITAN.

In deze afdeeling nam de officier van gezondheid van het garnizoen de civiele geneeskundige dienst waar.
Gedurende 1852 hebben geene algemeene ziekten geheerscht.

MADIOEN.

Voor het regentschap Madioen werd in 1852 een civiel geneesheer bestemd. De overige regentschappen stonden onder het geneeskundig beheer van den eersten officier van gezondheid te Ngawie.
De bevolking is nog afkeerig van het gebruik van Europesche geneesmiddelen. Enkele gevallen van cholera deden zich nog voor.

KEDIRIE.

In dit gewest is de officier van gezondheid van het garnizoen met de waarneming der civiele geneeskundige dienst belast.
Belangrijke ziekten hebben hier in 1852 niet geheerscht.

JAPARA.

Na twee jaren lang van geneeskundige hulp verstoken te zijn geweest, verkreeg dit gewest eindelijk in de helft van 1852 eenen civielen geneesheer.
Van epidemische ziekten werden geene sporen ontdekt. Evenzeer bleef men van de cholera bevrijd.

REMBANG.

In 1852 werd een civiel geneesheer voor de afdeeling Toeban aangesteld. Ter hoofdplaats Rembang was er reeds vroeger een aanwezig.
De gezondheidstoestand der inlandsche bevolking was over het algemeen goed.

een Madureesch spel- en leesboekje;

Maleische; Soendasche en Maduresche leesboeken voor gevorderden;

een leerboek over de aardrijkskunde van Java en omliggende landen;

een leerboek voor de landmeetkunde;

en de ambtenaar voor de Javasche taal, *J. A. Wilkens*, aangeschreven, ter voldoening aan dit verlangen, zich met de beoefenaren der indische talen in aanraking; en van zijne zijde voorts het verder noodige in het werk te stellen en maatregelen voor te dragen, welke de bereiking van het oogmerk kunnen bevorderen.

Den evengenoemden ambtenaar werd voorts aanbevolen de uitgave van een rekenboekje, waarmede hij zich belast had, zooveel mogelijk te bespoedigen.

Kort daarop werd bij het Gouvernement ontvangen een handboek voor de landmeetkunde, door *J. F. Goedkoop*, in het gewoon Maleisch met Romeinsche en daarnaast met Javasche karakters, opgesteld naar de handleiding van den ingenieur *Kraijenbrink.* Aanstonds is last gegeven om het ter landsdrukkerij te drukken.

De uitwerking van de voormelde maatregelen bleek overigens eerst in later tijdperk dan dat waarover dit Verslag loopt. Hier kan slechts nog aangeteekend worden dat in 1851 van de bovenbedoelde boeken verstrekt werden:

van	die	sub	*a*	736	exemplaren,
»	»	»	*b*	722	»
»	»	»	*c*	864	»
»	»	»	*d*	848	»
»	»	»	*e*	426	»

Hetgeen de opening van scholen betreft en in 1851 bevolen is of tot stand kwam, kan ontwaard worden uit het volgend:

Overzigt omtrent het inlandsche schoolwezen op Java, op ultimo van dat jaar.

De gewesten waar geene scholen aanwezig noch fondsen daarvoor aangevraagd waren, worden niet genoemd.

Ten overvloede wordt aangeteekend, dat hier uitsluitend sprake is van geregelde scholen, dus niet van de zoogenaamde pesantrians.

In Bantam was het noodige voorbereid om eene school te openen, en een voorstel tot subsidie ingezonden.

In Krawang waren onderzoekingen aangevangen naar de mogelijkheid der vestiging eener school.

Te Tjandjoer, in de Preanger Regentschappen, was eene voorloopige kweekschool tot stand gekomen, ter opleiding van inlanders voor het geven van onderwijs in het lezen en schrijven van Soendasch met het eigen en van Maleisch met het Romeinsch karakter, de elementaire spraakleer dier talen, het rekenen en het boekhouden op de eenvoudigste wijze. Den inlander, onder Europeesch toezigt aan het hoofd der kweekschool geplaatst, werd uit 's Lands kas *f* 25 's maands toegelegd. Al de overige kosten van den maatregel: locaal, onderhoud, schrijfbehoeften enz., werden gedragen door de regenten. Hunne zonen nemen aan het onderwijs deel. Het was hun plan, uit elk regentschap aanvankelijk twee personen voor eigen rekening naar de kweekschool te zenden, ten einde zich voor het onderwijzersambt te bekwamen. De school is geopend in December.

Voor Tagal was op 28 December magtiging verleend, voor het geven van onderwijs aan de zonen van inlandsche ambtenaren te beschikken over de ledig staande gouvernementsherberg ter hoofdplaats, over *f* 30 's maands ter bezoldiging van een onderwijzer en over *f* 10 's maands voor schrijfbehoeften, het schoonhouden van het gebouw enz. De regenten hadden aangenomen het overige te bekostigen.

PALEMBANG.

De burgerlijke geneeskundige dienst wordt door den oudsten officier van gezondheid bij het garnizoen uitgeoefend.

De weerzin der bevolking tegen de vaccine is geheel verdwenen. Het toezigt over de vaccine-dienst wordt echter door de groote uitgestrektheid der residentie zeer bemoeijelijkt.

RIOUW.

De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig en de sterfte gering. De burgerlijke geneeskundige dienst wordt door eenen officier van gezondheid uitgeoefend.

Bij den Maleijer bestaat nog steeds groote afkeer van de vaccine en moeijelijk gaat hij er toe over zijne kinderen deze kunstbewerking te doen ondergaan.

BANKA.

Een der officieren van gezondheid van het garnizoen te Muntok is aldaar met de uitoefening der civiele geneeskundige practijk belast.

WESTER-AFDEELING VAN BORNEO.

Even als op de meeste buitenbezittingen is ook hier de eerstaanwezende officier van gezondheid belast met de burgerlijke geneeskundige dienst.

ZUID- EN OOSTER-AFDEELING VAN BORNEO.

Een officier van gezondheid neemt te Banjermassing de burgerlijke geneeskundige dienst waar.

Op het steenkolen-etablissement te Pengaron is een hospitaal voor de daar aanwezige kettinggangers opgerigt. Ook daar is een officier van gezondheid geplaatst.

De cholera werd in geringe mate waargenomen.

CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN.

De gezondheidstoestand was over het algemeen zeer voldoende. Enkele gevallen van cholera kwamen nog voor.

Een gepensioneerd en een in actieve dienst zijnde officier van gezondheid zijn met de burgerlijke geneeskundige practijk belast.

De vaccine heeft te Macassar nog weinige vorderingen gemaakt.

MOLUKSCHE EILANDEN.

a. Menado.

In deze residentie is de officier van gezondheid van het garnizoen met de uitoefening der burgerlijke geneeskundige practijk belast.

b. Ternate.

De officier van gezondheid van het garnizoen oefent de burgerlijke geneeskundige dienst uit.

De gezondheidstoestand was in het jaar 1852 over het algemeen gunstig. In 1852 werden 42 lepralijders op Castella behandeld, de geneeskundige behandeling had echter geenen merkbaren goeden invloed op hunne kwaal. Den 15den Julij begon men met van Java aangebragte stof te vaccineren.

c. Amboina.

Over het algemeen was de gezondheidstoestand gunstig. In den aanvang van 1852 echter werden de bewoners van Amboina geteisterd door eene catarrhale epidemie. 897 personen werden door die ziekte aangetast, waarvan 126 overleden. In den aanvang van Maart was deze ziekte geweken en kregen de gewone tusschenpoozende koortsen weder de bovenhand. In weerwil van de weinige zorg der bevolking om zich voor de besmetting van melaatschen te vrijwaren, neemt het getal dezer laatsten niet toe.

Ook hier oefent de eerstaanwezende officier van gezondheid de burgerlijke geneeskundige practijk uit.

d. Banda.

Het personeel, belast met de geneeskundige dienst, werd in het jaar 1852 met eenen officier van gezondheid vermeerderd, zoodat er drie aanwezig zijn.

Meermalen waren de pogingen om van Java koepokstof te doen overkomen mislukt. Ten einde hierin te voorzien werden, even als in 1850, eenige kinderen naar Amboina gezonden, om daar te worden ingeënt en alzoo de levende koepokstof naar Banda over te brengen.

TIMOR.

Ter hoofdplaats Koepang is een officier van gezondheid der 3de klasse, die tevens de burgerlijke geneeskundige dienst uitoefent. Op Rotti heerschte in het aar 1852 eene epidemie, welke vele slagtoffers maakte.

Vaccine.

Op het einde van 1851 waren in Indie voorstellen in het belang der vaccine hangende, ten gevolge van welke in 1852 bepaald werd: 1°. dat zal worden in dienst gesteld een hoofdinspecteur der vaccine op Java en de buitenbezittingen, met rang en inkomsten van dirigerend officier van gezondheid der 2de klasse; 2°. dat een inspecteur der vaccine in de 1ste, 2de en 3de militaire afdeeling van Java zal worden benoemd, met rang en inkomsten van officier van gezondheid der 2de klasse.

Gelijktijdig werd de chef over de geneeskundige dienst gemagtigd, om het personeel en de tractementen der inlandsche vaccinateurs te reorganiseren, en werden de hoofden van gewestelijk bestuur aangeschreven, om de inspecteurs der vaccine behulpzaam te zijn met de hun ter dienste staande middelen in het volbrengen hunner commissie. De vroeger met het opzigt over de vaccine belaste burgerlijke geneesheeren en officieren van gezondheid werden eervol daarvan ontheven. Ter uitvoering van de nieuwe regeling der vaccine-dienst werd een plaatselijk onderzoek in de 1ste militaire afdeeling ingesteld en de formatie van vaccine-districten en kaarten voleindigd.

Het getal der inlandsche vaccinateurs in die afdeeling is van 78 tot 36 verminderd. Uit de hieronder volgende tabel blijkt dat in het jaar 1852 op Java en Madura werden verrigt 361,430 vaccinatien, waarvan 18,037 of ongeveer 5 per cent niet slaagden. Revaccinatien werden verrigt 32,525, van welke 6629 mislukten.

STAAT der gevaccineerde en gerevaccineerde kinderen op Java en Madura, over het jaar 1852.

VACCINE-AFDEELINGEN.	GEVACCINEERD.		GEREVACCINEERD.	
	Geslaagd.	Niet geslaagd.	Geslaagd.	Niet geslaagd.
Batavia	12,777	849	507	1,477
Buitenzorg	9,373	1,236	»	»
Cheribon	16,577	241	»	»
Indramaijoe	1,985	75	71	4
Krawang	2,893	674	»	»
Serang	20,598	576	136	10
Tjandjor	24,687	1,570	7,638	2,501
Banjoemaas	14,690	954	1,298	133
Djokjokarta	4,808	694	»	»
Gombong	4,947	346	254	92
Wonosobo	3,773	122	59	10
Madioen	3,524	153	400	36
Magelang	14,342	717	284	86
Ngawie	9,517	415	854	685
Patjitan	2,775	248	252	209
Pekalongan	8,131	374	4,097	595
Pattie	12,350	17	»	»
Poerworedjo	10,041	106	242	91
Rembang	25,179	885	1,187	55
Salatiga	3,336	140	113	5
Soerakarta	5,608	511	511	»
Samarang	17,448	3,423	2,369	218
Tagal	9,013	382	705	72
Klatten	569	6	»	»
Tjilatjap	1,618	40	321	36
Banjoewangie	1,058	50	27	17
Bangkallang	»	»	»	»
Bezoekie	8,565	416	1,235	22
Fort Erfprins	21	1	»	»
Grissee	5,517	»	»	»
Madura	15,331	155	21	»
Kedirie	11,945	97	9	1
Passoeroean	19,227	262	262	»
Soerabaija	25,193	330	»	»
Sumanap	5,000	923	1,135	74
Probolingo	10,022	1,030	1,909	205
Bawean	955	63	»	»
Totaal	343,393	18,037	25,896	6,629
	361,430		32,525	

Totaal geslaagde en niet geslaagde vaccinatien en revaccinatien 393,955.

Inmiddels had het Opperbestuur in Nederland aangedrongen op eene spoedige opname en in-kaart-brenging van de oostkust, speciaal van Berou.

Bij al deze redenen welke een onderzoek naar de topographische en physische gesteldheid van de oostelijke landen van Borneo als noodzakelijk aanwezen, voegde zich nog de in den aanvang van 1851 in Indie in werking gebragte bepalingen van Zijner Majesteits besluit van 24 October 1850, n°. 45 (*Staatsblad van Nederlandsch Indie* 1851, n° 6), volgens welke de delfstoffelijke rijkdom van den Oost-Indischen Archipel zal worden dienstbaar gemaakt aan de ontwikkeling van de Nederlandsche nijverheid.

Al deze omstandigheden waren meer dan voldoende motieven voor het doen van nieuwe onderzoekingsreizen op Borneo.

Die reizen werden opgedragen aan den heer *Schwaner*, terwijl tot meerderen waarborg voor de welslaging werd bepaald, dat hij in de uitvoering van deze taak zou worden bijgestaan door den civielen gezaghebber voor Koetei, *H. von de Wall*, wiens algemeene en speciale kennis op die wijze met vrucht zou kunnen worden benuttigd.

Het reisplan laat zich in het kort aldus te zamen vatten.

In de eerste plaats moesten zij zich begeven naar Pegattan, tot regeling van een geschil over grensscheiding tusschen dit landschap en Koessan; vervolgens een onderzoek instellen omtrent de delfstoffen in Koessan; daarna Tanah Laut onderzoeken uit een mineralogisch en landbouwkundig oogpunt; te gelijker tijd de topographische kennis van deze landen vermeerderen, en daarna van uit Banjermassing eene binnenlandsche reis ondernemen om op te nemen:

1°. de binnenlanden van Banjermassing, langs het grensscheidend gebergte van Passir:

2°. geheel Koetei (stroomgebied van de Mahakkam);

3°. geheel Boelongan en Tiedong (stroomgebied van de rivieren van Goenong Tabar);

4°. de grensscheiding van Koetei en Berou met Broenai.

De reizigers zouden dan van zelf gebragt worden naar het centraal gebergte en den oorsprong der daaruit ontspringende stroomen en zoo doende, bij welslaging van hunne onderneming, de laatste bouwstoffen aanvoeren voor de zamenstelling van eene algemeene kaart van Borneo, in welke zou kunnen worden nederlegd al de kennis, welke nopens de topographie van dit uitgestrekte eiland in de laatste jaren vergaard werd.

Het door den heer *Schwaner* ingediende verslag van zijne reizen op het eiland Borneo, verdeeld in drie afdeelingen, was door hem geschreven in het Hoogduitsch — zijne moedertaal — doch werd, op last der Regering in Indie, in het Nederduitsch overgebragt.

Gereed om de hem opgedragene nieuwe onderzoekingsreizen te aanvaarden, werd de heer *Schwaner* door eene ziekte aangetast, die weldra noodlottig eindigde.

Hij stierf den 30 Maart 1851, in den ouderdom van 33 jaren.

Daar het echter wenschelijk werd geacht, om de hem opgedragene doch niet aanvaarde taak niet onvervuld te laten, werd zij opgedragen aan den heer *J. H. Croockewit* Hz., doctor in de wis- en natuurkunde, die bij besluit van 18 April 1851, n°. 4, benoemd was tot ambtenaar bestemd voor mineralogische onderzoekingen in Nederlandsch Indie.

Ofschoon in de laatste jaren de ruimere middelen van de marine gelegenheid hadden gegeven de hydrographische werkzaamheden in Indie meer en meer uit te breiden, en men daardoor meer dan vroeger in staat was geweest van de gedane opnamen zeekaarten uit te geven, welker gebruik veel toe bragt tot de zekerheid van de scheepvaart in den Indischen Archipel, ontbrak er echter nog aan de verschillende resultaten een algemeen verband.

2. het scheikundig laboratorium te Weltevreden;

3. het landbouw-scheikundig laboratorium te Buitenzorg;

4. 's Lands plantentuinen te Buitenzorg en te Tjipannas;

5. 's Lands constructie-winkel en marinewerf te Soerabaija;

6. 's Lands-drukkerij te Batavia;

7. het litographische-établissement der genie-directie te Batavia;

8. de bibliotheken van den generalen staf, van de genie-directie en van de geneeskundige dienst te Batavia;

9. het pathologisch-anatomisch kabinet te Batavia;

10. de geneeskundige school ter opleiding van Javanen in de genees- en heelkunde en in de vaccine te Batavia;

11. de school ter opleiding van Javaansche vrouwen in de verloskunde te Batavia.

B. Maatschappelijke instellingen en inrigtingen.

1. het Bataviasche genootschap van kunsten en wetenschappen, opgerigt in 1778;

2. de natuurkundige vereeniging in Nederlandsch Indie, opgerigt in 1850;

3. de vereeniging ter bevordering der geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch Indie, opgerigt in 1851;

4. de afdeeling van het Koninklijk instituut van ingenieurs te Soerabaija;

5. het Nederlandsch-Indisch onderwijzers-genootschap, gevestigd te Batavia;

6. afdeelingen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, op onderscheidene plaatsen van Java;

7. de maatschappij van toonkunst en de liedertafels te Batavia en te Soerabaija;

8. de schouwburg te Batavia.

De periodieke geschriften, welke in Nederlandsch Indie door geleerde genootschappen of door particuliere redacteurs worden uitgegeven zijn:

1. Verhandelingen van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen. In 1852 verscheen het 24ste deel dier verhandelingen;

2. Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen. In 1852 begon men met de uitgave, zijnde daarbij op verzoek van de directie des genootschaps aan de redactie toegestaan tijdelijk voor genoemd tijdschrift te beschikken over zoodanige stukken uit 's Gouvernements archief, als welke strekken kunnen ter uitbreiding van de kennis dier gewesten;

3. Natuurkundig tijdschrift voor Nederlandsch Indie, uitgegeven met ondersteuning van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen, door de natuurkundige vereeniging in Nederlandsch Indie. In 1852 verscheen de derde jaargang van dit tijdschrift;

4. Tijdschrift ter bevordering der geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch Indie, uitgegeven door de vereeniging tot bevordering der geneeskundige weten-

Aan den geographischen ingenieur werden voorts de noodige instrumenten tot het doen zijner observatien van gouvernementswege verstrekt.

Tevens werd magtiging verleend om den luitenant ter zee der 2de klasse van de Nederlandsche marine, *G. A. de Lange*, dienende aan boord van Zijner Majesteits adviesbriek *Pylades*, voorloopig toe te voegen aan den geographischen ingenieur *S. H. de Lange* (zijn broeder), ten einde hem in zijne werkzaamheden behulpzaam te zijn, en zulks met eene geldelijke toelage boven zijn gewone inkomsten als officier der marine.

De hoogleeraar *Kaiser* te Leyden, die reeds geruimen tijd gewezen had op de wenschelijkheid, dat van de sterrekunde partij mogt worden getrokken in het belang van het vaderland en zijne overzeesche bezittingen, vervaardigde, na het vertrek van den onder zijne leiding werkzaam geweest zijnden ingenieur *de Lange*, een verslag van zijne verrigtingen met betrekking tot de maatregelen, welke genomen waren om tot eene sterrekundige plaatsbepaling in den Indischen Archipel te geraken.

Dat verslag had niet alleen ten doel, den oorsprong en de beteekenis van die plaatsbepaling in het ware licht te stellen, maar ook haren goeden uitslag te verzekeren en degenen, die met de waarnemingen ten deze belast waren of later mogten worden, ten gids te verstrekken.

Van dit belangrijk geschrift werden 500 exemplaren voor rekening van het Departement van Kolonien gedrukt, welke gedeeltelijk in den handel werden gebragt en gedeeltelijk naar Indie werden gezonden, om te worden uitgereikt niet alleen aan de personen met de sterrekundige plaatsbepalingen belast, maar ook aan hen die geacht konden worden door hunnen werkkring of hunne sterrekundige kennis aan de bereiking van het oogmerk bevorderlijk te kunnen zijn.

De ambtenaar der 2de klasse voor de Indische dienst, *A. B. Cohen Stuart*, die, zoo als onder de rubriek „Vertaling der Wetgeving" van de afdeeling: „Regtswezen en Politie" hierboven reeds is medegedeeld, met de heeren *Winter* en *Wilkens* een gedeelte van de nieuwe wetgeving in de Javasche en Maleische talen had overgebragt, stelde zich na den afloop van dien arbeid weder meer bepaald ter beschikking van de Regering.

Het werd wenschelijk geacht dien taalkundige in de gelegenheid te stellen, zijne studien in die talen en in de land- en volkenkunde van Indie voort te zetten.

Daarom werd bepaald, dat hij zich tot dat einde vooreerst zou blijven ophouden te Soerakarta.

In het jaar 1846 was door den afgevaardigde van het Nederlandsche Bijbelgenootschap, den heer *Gericke*, de laatste hand gelegd aan een Javaasch-Nederduitsch woordenboek.

Daar het bekend was, dat hij zich met dien arbeid onledig hield, werd hij, een tiental jaren geleden, namens Zijne Majesteit den Koning aangezocht, om de uitgave van dat werk te doen plaats vinden, waarop veel prijs werd gesteld, ook in verband met de destijds aanhangige overwegingen betreffende de daarstelling eener inrigting hier te lande tot opleiding van Oost-Indische ambtenaren.

Het gevolg daarvan was, dat het woordenboek van den heer *Gericke* (de laatste aflevering in het jaar 1846), in manuscript naar Nederland werd gezonden en in 1847, door den hoogleeraar *Taco Roorda* te Delft, in druk werd uitgegeven.

Blijkens het voorberigt is door dien geleerde voor de zamenstelling van dezen hoogst uitmuntenden arbeid een getrouw gebruik gemaakt van de vele belangrijke bijdragen tot de kennis der Javasche taal, door de heeren *Winter* en *Wilkens* geleverd, als ook van de vele schriftelijke mededeelingen over beteekenissen van woorden en spreekwijzen, door den heer *Winter* gedaan.

Met het doel om de uitgave van dat werk te bevorderen, werd een vijftigtal exemplaren van hetzelve door het Departement van Kolonien aangeschaft en naar Indie gezonden om te worden gebezigd tot geschenken aan verdienstelijke regenten op Java.

Eenige leden van het in 1848 in Nederland opgerigt Koninklijk Instituut van ingenieurs, die successivelijk naar Indie waren verplaatst, vestigden in het jaar

1851 te Soerabaija een tak van hetzelve, aan welken zij de benaming gaven van „*Afdeeling Oostelijk Java van het Koninklijk Instituut van ingenieurs.*

Reeds vroeger was de kolonel-directeur der genie *de Vaynes van Brakell* door den raad van bestuur benoemd tot gedelegeerde van het instituut.

De Regering, daartoe aangezocht, keurde de vestiging goed van de afdeeling *Oostelijk Java*, waarvan zij tevens de bescherming op zich nam, terwijl zij, om van hare zijde bij te dragen tot bevordering van kunsten en wetenschappen:

a. van port vrijstelde de brieven en stukken, gedrukten en modellen, welke door de afdeeling *Oostelijk Java* of door eenige andere in Nederlandsch Indie wettelijk op te rigten afdeeling van dit Instituut, dan wel door de aanwezige gedelegeerden van hetzelve onderling en met de verspreide leden binnen Nederlandsch Indie worden gevoerd en door den verzender gecontrasigneerd zijn;

b. zich genegen verklaarde om stukken en boeken, mits niet al te lijvig, vrachtvrij — doch met scheepsgelegenheid — van Batavia naar Nederland te expedieren, en om enkele brieven, op dun postdapier geschreven, in te sluiten in het pakket bestemd voor het Departement van Kolonien, om met de overlandpost te worden verzonden.

In het jaar 1844 werd door het Departement van Kolonien, voor 's Lands rekening en voorzien van de noodige toestellen en praeparaten, een Duitscher, genaamd *Adolphe Schaefer*, naar Java gezonden met het doel om aan hem op te dragen het vervaardigen door middel van *daguerreotype* van platen en afbeeldingen van tempels en andere oudheden.

Het gevoelen van het Bataviasche genootschap van kunsten en wetenschappen gevraagd zijnde nopens de voorwerpen van welke, ter bereiking van het met de zending van den heer *Schaefer* beoogd doel, bij voorkeur vooreerst afbeeldingen zouden behooren te worden vervaardigd, werd hij, in den aanvang van het jaar 1845, belast, met de vervaardiging van lichtbeelden van archeologische voorwerpen in de verzameling van dat genootschap voorhanden, terwijl hij eenige maanden later werd uitgenoodigd om zich te begeven naar de residentie Kadoe, tot het vervaardigen van afbeeldingen van de in die residentie gelegen oudheden, bekend onder den naam van Tempel van Boro Boedor, onder medeeling dat vooreerst afbeeldingen verlangd werden van de *basreliefs* der omgangen van dien tempel.

Het bleek alras dat bij dit werk onoverkomelijke moeijelijkheden werden ondervonden. De meeste voorwerpen van dezen hoogst belangrijken tempel konden door den toestel van Daguerre niet worden teruggegeven, wegens gebrek aan ruimte om met dezen toestel te werken en wegens de uitzetting van de muren; slechts betrekkelijk weinige beelden waren door den heer *Schaefer* geleverd.

Om deze redenen werd afgezien van de verdere aanwending van dien toestel tot vervaardiging van afbeeldingen van Boro Boedor.

De Minister van Staat, Gouverneur-Generaal *Rochussen*, bezocht dezen merkwaardigen tempel op zijne reis over een gedeelte van Java in het jaar 1847, en overtuigde zich daardoor persoonlijk, dat eene getrouwe voorstelling van de oudheid alleen kon worden verkregen door eene onafgebroken reeks van teekeningen of schetsen van omtrekken van al het voorhandene.

De generaal-majoor jhr. *C. van der Wijck*, destijds directeur der genie, werd daarom uitgenoodigd een deskundig teekenaar met spoed eenige proeven van dergelijke schetsteekeningen te doen nemen, ten einde, naar gelang van den uitslag, te kunnen overgaan tot maatregelen, om het bedoelde monument wetenschappelijk in teekening te brengen en daardoor eene belangrijke bijdrage te leveren voor kunsten en wetenschappen.

Die proeven vielen zoo gunstig uit, dat de Regering besloot aan het opgevat voornemen gevolg te geven.

Bij een besluit van de maand Maart 1849, werd dien ten gevolge bepaald, dat van al de basreliefs en beelden van den tempel te Boro Boedor afteekeningen zouden worden vervaardigd, met oogmerk om deze later te doen te lithographieren en,

voorzien van eenen tekst, in het belang van wetenschap en kunst te doen uitgeven.
Het vervaardigen van die teekeningen werd opgedragen aan den derden teekenaar der genie *T. Wilsen*, en den adjudant-onderofficier *Schonberg Muller*.

Een groot gedeelte van dezen arbeid werd volbragt gedurende het jaar 1851, bij het einde van hetwelk echter nog niet kon worden voorzien, wanneer hij geheel voltooid zou zijn.

Eene door den teekenaar *Wilsen* zamengestelde beschrijving van den tempel te Boro Boedor werd gezonden aan het Bataviasche genootschap van kunsten en wetenschappen, dat zich bereid had verklaard, haar eene plaats in zijne verhandelingen in te ruimen, hetgeen aanleiding zou kunnen geven het onderzoek van geleerde deskundigen uit te lokken, en op die wijze bij te dragen tot opheldering van het duistere, waarin Java's voornaamste oudheden nog gehuld liggen.

In de maand Junij 1845 werd van het Bataviasche genootschap van kunsten en wetenschappen ontvangen een betoog der wenschelijkheid om den door wijlen dr. *C. J. van der Vlis* aangevangen, en door mede wijlen dr. *W. C. Toewater* voortgezetten catalogus der verzameling van Oostersche handschriften, afkomstig van den voormaligen Sultan van Bantam, en in der tijd, bij het einde dier dynastie, door het Gouvernement aan het genootschap ten geschenke gegeven, te doen voltooijen.

Het genootschap wenschte dit werk op te dragen aan den sergeant van het Indische leger *R. H. F. Friedrich*, die, na in de jaren 1831 tot 1834 eerst te Schulpforten, en later, van 1834 tot 1836, te Coblentz in de voorbereidende wetenschappen onderwezen te zijn, in het laatstgemelde jaar aan de universiteit te Berlijn de oude taal- en letterkunde beoefend en in 1837. te Bonn, onder leiding van den beroemden hoogleeraar *Lassen*, zich op de studie der Oostersche talen en meer bepaald op het Sanskrit en Arabisch had toegelegd, en zijne verkregene kennis gaarne op de plaats zelve willende uitbreiden, bij gebrek aan de noodige geldelijke middelen, in 1845, voorzien van eene aanbeveling van het Departement van Kolonien, in Indie kwam.

Door bijzondere vlijt en een voorbeeldig gedrag was hij in weinige maanden van soldaat tot sergeant opgeklommen.

Aan 's genootschaps verlangen werd toegegeven en hij ter beschikking van hetzelve gesteld, met bepaling dat hij bij het leger tijdelijk voor memorie zou worden gevoerd.

Na gedurende ongeveer een jaar in den boezem van het genootschap bezig te zijn geweest met de toepassing van zijne vroegere studien op de taal- en letterkunde van den Indischen Archipel, werd hij met 's Gouvernements geldelijke ondersteuning, bij gelegenheid van de toen op handen expeditie tegen den vorst van Beliling, naar Balie gezonden, om de nog zeer onvolkomene kennis van dat eiland te vermeerderen, hetgeen, voornamelijk uit een philologisch oogpunt beschouwd, hoogst nuttig werd geacht.

Na den afloop dezer expeditie, weder bij het leger ingetreden, werd hij in het laatst van 1848 op nieuw aan het genootschap toegevoegd.

Zijne zending naar Balie had rijke vruchten gedragen in het belang der wetenschap en met betrekking tot de kennis van dat eiland. Het door hem ingediend verslag vond eene plaats in het 23ste deel van 's genootschaps verhandelingen.

Ten einde hem in staat te stellen zijne onderzoekingen nopens het eiland Balie voort te zetten en het Gouvernement daarin ten dienste te staan, werd aan hem in den aanvang van het jaar 1850 toegekend eene toelage uit 's Lands kas.

Zijn verblijf op Balie was echter van te korten duur geweest, om zich èn de gewone èn de dichterlijke taal der inboorlingen genoegzaam eigen te maken en met zekerheid de voorhanden bouwstoffen te kunnen bearbeiden en voor den druk gereed te maken.

Hij verzocht daarom in het laatst van 1850 weder in de gelegenheid te worden gesteld, tot voortzetting zijner studien, zich andermaal naar Balie te begeven.

Nadat deswege het gevoelen was ingewonnen van het genootschap, werd hem te kennen gegeven, dat eene zending naar Balie, in het belang van de vermeerdering der kennis van de godsdienst, zeden en instellingen der bewoners van dat eiland, in overweging zou genomen worden, zoodra van het genootschap het berigt zou

zijn ontvangen, dat hij in voldoende mate zou hebben voltooid den catalogus van 's genootschaps Arabische en Maleische manuscripten.

In het jaar 1850 wendde de directie van het Bataviasche genootschap van kunsten en wetenschappen zich tot de Regering, met het verzoek om hare bemiddeling, ten einde in het bezit te geraken van eene verzameling *Kawi-manuscripten*, toebehoorende aan eenen Javaan, genaamd *Pak Djame*, wonende op den Merbaboe, in de residentie Kadoe. De eigenaar verklaarde zich genegen die manuscripten, op een of twee na, het Gouvernement ten geschenke aan te bieden.

Zij werden van hem overgenomen tegen aanbieding van eenen gouden *sirie-doos*, ter waarde van *drie honderd vijftig gulden*, voorzien van een passend opschrift aan den binnenkant van het deksel. Vervolgens werden deze manuscripten ter beschikking gesteld van het Bataviasche genootschap.

Aan den heer *Friedrich* werd een onderzoek deswege door het genootschap opgedragen; als de uitkomst waarvan kan aangeteekend worden, dat zij worden gehouden voor het belangrijkste der literatuur van Java, aangezien zij, terwijl in alle andere bekende Javasche handschriften de Mohammedaansche invloed en verbasteringen zigtbaar zijn, het Hindoe-Javaasch element zuiver teruggeven. (Verslag der werkzaamheden van het genootschap, bladz. 7 van deel XXIV der verhandelingen).

Door tusschenkomst van het Departement van Kolonien riep de heer *von Siebold*, president van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot aanmoediging van den tuinbouw te Leyden, de hulp in van de Indische Regering tot het verkrijgen van planten en zaden uit het Japansche rijk.

Het opperhoofd van den Nederlandschen handel te Decima, aangeschreven om daartoe mede te werken, berigtte in October 1851, dat hij er in geslaagd was, om voor den heer *von Siebold* bijeen te brengen vijf kisten met bolgewassen, benevens eene hoeveelheid zaden.

Een en ander werd door tusschenkomst van de Nederlandsche Handel-maatschappij naar Nederland gezonden.

In het jaar 1851 werd het Departement van Kolonien aangeboden, de bij de Indische Regering ingekomen tabellen van de meteorologische waarnemingen gedaan te:

Banjoewangie,

Palembang,

Banjermassing,

Amboina,

Padang, en

Decima (Japan).

Bij besluit van den 14den Augustus 1841, n°. 1, werd bepaald, dat kosteloos ter Landsdrukkerij zou worden gedrukt een *catalogus van 's Lands plantentuin te Buitenzorg*, en dat daarvan 350 exemplaren zouden worden ter perse gelegd, terwijl het op dien catalogus jaarlijks te vervaardigen supplement tot een gelijk getal exemplaren zou worden afgedrukt.

In 1844 zag dit werk het licht; om verschillende redenen was daarop sedert geen vervolg geleverd.

Het werd in 1851 wenschelijk geacht eenen geheel nieuwen catalogus te vervaardigen, aangezien 's Lands plantentuin in de laatste jaren met een groot aantal nieuwe planten en gewassen werd verrijkt en verschillende voorwerpen naamsveranderingen hadden ondergaan, terwijl vele planten niet met juistheid waren aangewezen.

Mitsdien werd last gegeven een geheel nieuwen, door den hortulanus *J. E. Teijsmann* en zijn adsistent *S. Binnendijk* vervaardigden catalogus ter Lands-drukkerij tot een getal van 350 exemplaren ter perse te leggen.

Meer dan ooit deed zich in het jaar 1848, na de reorganisatie van het regts-

wezen en de invoering eener nieuwe gecodificeerde wetgeving in Nederlandsch Indie behoefte gevoelen aan een tijdschrift bestemd tot de openbaarmaking, door middel der drukpers, van belangrijke vonnissen door de verschillende regterlijke collegien gewezen, met vermelding tevens, waar het gewigt der zaak zulks wenschelijk maakt, van de conclusien van het openbaar ministerie en van die der practizijns van de gedingvoerende partijen, gelijk mede van den voornamen inhoud der tot adstructie van die conclusien gediende schrifturen en gehouden pleidooijen.

De overtuiging van een nuttig werk te ondernemen, deed den toenmaligen griffier der beide hooge geregtshoven, mr. *A. Prins*, besluiten zich met de uitgave van zoodanig tijdschrift te belasten, hetwelk hij wenschte vooral nuttig te doen zijn voor zoodanige ambtenaren die, zonder eene voorafgegane opleiding, tot de uitoefening van het regterambt geroepen zijn uit krachte van de door hen bekleede administratieve bedieningen.

De Regering, het groote nut van een dusdanig maandwerk inziende, verleende aan den heer mr. *Prins* de door hem verzochte vergunning tot het doen drukken en uitgeven van dat werk onder den titel van *Het regt in Neêrlandsch Indie*, en verbond daaraan eenige voorregten, zoo als:

a. de kostelooze aankondiging van hetzelve in de *Javasche courant;*

b. de kostelooze verzending der maandelijksche aflevering door 's Gouvernements posterij;

c. de inning der inteekeningsprijzen en de verhandeling der ontvangen gelden door middel der administratie.

Van dit zoo bijzonder nuttig periodiek werk waren bij het einde van het jaar 1851 reeds *zes* deelen verschenen.

Toen de heer mr. *Prins* in den aanvang van het jaar 1851 belast werd met de functie van algemeenen secretaris, ging de uitgave van het tijdschrift met toestemming der Regering over op den heer mr. *J. H. Donker Curtius*, raadsheer in het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie.

Uit het Verslag over 1850 blijkt, dat eenige wetenschappelijke mannen, zich noemende *dirigerende leden der natuurkundige vereeniging in Nederlandsch Indie*, het verzoek deden om, en de vergunning erlangden tot de uitgifte van een *Natuurkundig tijdschrift voor Nederlandsch Indie.*

Gedurende het jaar 1851 zag de *tweede* jaargang — een zeer lijvig boekdeel — het licht, dat getuigde van de zucht der ondernemers en inzenders van bijdragen, om nuttig te zijn en kennis te verspreiden over astronomie, geographie, geologie, geognosie, meteorologie, botanie en andere natuurkundige wetenschappen.

Nog werd door eene zich te Batavia gevestigd hebbende *Vereeniging van geneeskundigen* besloten tot de uitgifte in druk van een maandwerk, onder den titel van: *Tijdschrift der vereeniging tot bevordering der geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch Indie.*

In den loop van 1851 verschenen de twee eerste afleveringen van den eersten jaargang.

Door de bemoeijingen van den heer *P. van Rees*, resident van Batavia en nu wijlen den heer *D. van Schreven*, in leven adjunct-secretaris van het Gouvernement, werd omstreeks het midden van het jaar 1851 te Batavia daargesteld eene afdeeling van de in Nederland werkende Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen.*

De Regering zeide hare medewerking toe en verklaarde later geene bedenkingen te hebben tegen de uitschrijving der volgende prijsvraag:

„Een onderzoek naar het volksonderwijs onder de Javanen en wat tot verbetering daarvan zou kunnen worden aangewend.”

J. Geldelijk beheer.

I. ALGEMEEN BEHEER.

De organieke bepalingen omtrent het algemeen beheer over 's Lands gelden en goederen ondergingen in den loop van 1851 enkele veranderingen, welke hieronder zullen worden omschreven.

Dat beheer splitsende in *materieel en personeel*, komen, wat het eerste betreft, in aanmerking:

1°. de bepaling, dat, onverminderd de contrôle van de Algemeene Rekenkamer, bij de verantwoordingen van stedelijke fondsen onder beheer der plaatselijke besturen, zoo als de zoogenaamde *politiekassen*, het *paggerfonds* en dergelijke, geene posten zullen mogen worden in uitgaaf gesteld, welke meer dan ƒ 200 bedragen, en dat mitsdien tot grootere uitgaven zal moeten worden verkregen voorafgaande magtiging van den Gouverneur-Generaal (*Staatsblad* 1851, n°. 20).

2°. de bepaling dat, mede voor de overige bezittingen buiten Java en Madura, van kracht zal zijn de bij art. 2 van het besluit van 4 Januarij 1849, n°. 2 (*Staatsblad* n°. 2), vastgestelde en nader voor Macassar van toepassing gemaakte regeling, dat de ontvangsten, voortvloeijende uit de percentsgewijze belasting op de civiele processen bij de residentien en landsraden op Java en Madura maandelijks zullen worden verhandeld bij 's Lands algemeene kas, en dat voor de voortduring der uitgaven, welke uit die gelden geschieden, zullen vereischt worden nadere autorisatien van het Gouvernement (*Staatsblad* 1851, n°. 38).

3°. de verklaring dat de directeur-generaal van finantien bevoegd zal zijn tot het doen uitbetalen van het gebruikelijke wachtgeld aan elken uit Nederland van verlof teruggekeerden ambtenaar omtrent wien het tegendeel door den Gouverneur-Generaal niet is gelast, zijnde tot deze bepaling overgegaan omdat het gebruikelijk is, aan de ambtenaren die van verlof uit Nederland terugkeeren en niet aanstonds na de verstrijking van hun verlof weder geplaatst kunnen worden, een wachtgeld toe te kennen ten bedrage van ⅓ van het laatste activiteits-tractement, behoudens inachtneming van een maximum van ƒ 500 's maands, en die toekenning, welke vroeger door den Gouverneur-Generaal geschiedde, gevoegelijk overgelaten kon worden aan den directeur-generaal van finantien, daar deze, voor het geval dat het de bedoeling mogt zijn om aan eenig van verlof terugkeerend ambtenaar geen wachtgeld te verleenen, daarvan tijdig kon worden verwittigd (*Staatsblad* 1851 n°. 49).

4°. de aanschrijving aan de gewestelijke besturen en andere betrokkene autoriteiten in Nederlandsch Indie, om

a. in den vervolge als regel aan te nemen, om de met het Gouvernement, ter zake van levering van zaken of werken in contract zijnde personen, die bij de afsluiting hunner rekeningen op de voorschrevene of overeengekomene tijdstippen een nadeelig saldo hebben aan te zuiveren, aan te manen dit saldo binnen den tijd van eene maand in 's Land kas te storten.

b. wanneer binnen dien termijn daaraan niet mogt voldaan zijn, het advies te vragen van den bevoegden officier van justitie, omtrent de mogelijkheid en regtmatigheid van eene in te stellen regtsvordering, hetzij om den nalatige te noodzaken tot nakoming der overeenkomst, hetzij tot ontbinding derzelve, met vergoeding van kosten, schaden en interessen, overeenkomstig art. 1267 van het Burgerlijk Wetboek;

c. onder overlegging van het rapport van den officier van justitie, den betrokken directeur van finantien, of den hoofd-intendant der militaire administratie van den stand der rekening kennis te geven en te verzoeken de tusschenkomst van den directeur-generaal van finantien in te roepen, ten einde, naar luid van art. 27 zijner instructie (*Staatsblad* 1827, n°. 19), den nalatigen schuldenaar tot voldoening van zijne schuld in regten te doen vervolgen, of wel, daartoe termen zijnde, het noodige te verrigten om de ontbinding der overeenkomst in regten te doen vorderen (*Staatsblad* 1851, n°. 61).

Deze bepaling, waartoe ter bevordering van 's Lands belangen werd overgegaan, ging, naar aanleiding van gerezene geschillen over de bevoegdheid van directeur-generaal om, in deze eigener autoriteit de hulp van het openbaar ministerie in te roepen, gepaard met eene aanschrijving aan dien hoofd-ambtenaar om telken reize als hij den procureur-generaal bij het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie aanschrijft, tot invordering van 's Lands pretentien de noodige maatregelen in het werk te stellen, zulks te doen met bijvoeging der woorden „*namens den Gouverneur-Generaal*," onverschillig of hij dien last geeft uit kracht der algemeene magtiging hem verleend bij art. 27 zijner instructie, dan wel uit kracht van eene bijzondere magtiging, in speciale gevallen door hem gevraagd en verkregen; — een en ander met dien verstande, dat, alvorens de ontbinding eener overeenkomst in regten te vorderen, de last daartoe van den Gouverneur-Generaal zelven zal moeten uitgaan;

5°. de bepaling, dat met aanvulling van art. 27 der instructie voor den directeur-generaal, de directeuren en den secretaris van finantien, luidende: „de directeur-generaal zal voor de invorderingen van 's Lands pretentien zorgen en daartoe „de noodige maatregelen doen in het werk stellen," de zorg voor de stuiting van verjaring zal geacht worden tot de bovengemelde attributen van genoemden hoofdambtenaar te behooren (*Staatsblad* 1851, n°. 68).

6°. de bepaling dat de chefs van het militair en marine-departement, ieder voor zooveel personen betreft, tot zijn departement behoorende, en de directeur-generaal van finantien, voor zooveel burgerlijke ambtenaren en alle gepensioneerden aangaat, bevoegd zullen zijn te beschikken op verzoeken om delegatien naar Nederland te passeren, te verhoogen, te verlagen of in te trekken, een en ander behoudens de inachtneming van eenige tevens voorgeschreven regelen (*Staatsblad* 1851, n°. 77).

Bij het vorenstaande kon nog worden gevoegd eene aan de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur op Java en de Buitenbezittingen uitgevaardigde nadrukkelijke aanbeveling, om zich, zonder bijzondere magtiging van het Gouvernement, geene afwijkingen te veroorloven van de bestaande bepalingen, volgens welke geene bijzondere lands-inkomsten tot bijzondere uitgaven mogen worden afgezonderd, en geene afzonderlijke fondsen mogen worden aangehouden.

Met betrekking tot hetgeen in den loop van het jaar 1851 ten aanzien van het *personeel* bij het algemeen beheer van 's Lands geldmiddelen werd vastgesteld, kan het volgende worden medegedeeld.

Onder de onmiddellijke bevelen van den directeur-generaal van finantien, was in de laatste tijden slechts één inspecteur van finantien belast met plaatselijke onderzoekingen en regelingen betreffende zoodanige zaken, als hem door eerstgenoemden hoofdambtenaar, in verband met de bestaande instructien, werden aangewezen.

Vroeger waren twee inspecteurs werkzaam, zoodat, toen de ondervinding leerde, dat dit getal door de steeds toenemende uitbreiding der administratie ter naauwernood voldoende zou zijn om de aan die betrekking verbondene werkzaamheden naar behooren te verigten, men er op bedacht was daarin te voorzien.

In 1846 werd dan ook overgegaan tot de aanstelling van eenen inspecteur bij de directie der middelen en domeinen.

Vermits echter de aan deze betrekking verbondene werkzaamheden eigenlijk geheel binnen den organieken werkkring van den inspecteur van finantien vallen, wier verhouding tegenover de betrokkene plaatselijke autoriteiten, in vergelijk met die van den inspecteur der middelen, ook op meer regelmatigen voet bepaald was, werd

Tegen het einde van Julij 1852 ging de Gouverneur-Generaal over tot de uitgifte van rentegevende promessen ten bedrage van ƒ 1,000,000.

In de maand Maart werd besloten de wissels voortaan niet meer tegen den koers van 95 per cent maar tegen dien van den dag, mits tot geen lager cijfer dan 95 per cent, af te geven; en werd tevens de directie der Javasche Bank, als welke door hare dagelijksche aanraking met den handel geacht kan worden dien koers naauwkeurig te kennen, met de afgifte belast. Gedurende 1852 meende echter de Javasche Bank geene wissels tot een hooger cijfer dan 95 per cent te moeten afgeven.

III. JAVASCHE BANK.

Volgens het ter algemeene vergadering van deelhebbers, op den 15den April 1853 gediend hebbende verslag, hebben de verrigtingen der Javasche Bank gedurende het boekjaar 18$^{52}/_{53}$ (het vier en twintigste) de volgende uitkomsten opgeleverd.

Voordeelen.

Escompto's	ƒ	189,415.56
Beleeningen		59,122.46
Deposito's credieten enz		4,619.54
Buitengewone beleeningen		9,057.33
	ƒ	262,214.89
Provisie voor onderscheidene commissien		33,009.41
Pakhuishuur (zuiver)		6,601.50
Aan ingekomen gelden van reeds afgevoerde failliete boedels		9,449.54
Agio met specie		18,677.24
Onverdeelde winst van vroegere jaren		1,657.70
Avance op verkochte 145 aandeelen		34,511.87
Totaal voordeelen	ƒ	366,122.15

Lasten.

Vaste onkosten aan het personeel der Bank		48,221.00
Gratificatie aan de Nederlandsche Handel-maatschappij wegens het bijhouden der registers der bank-aandeelen in Nederland		600.00
Wisselvallige onkosten der agentschappen		22,345.34
Afschrijving van gebouwen en meubilair		8,351.67
Totaal uitgaven	ƒ	79,518.01
Deze lasten aftrekkende van de baten ad		366,122.55
blijft als restant van werkelijk behaalde voordeelen	ƒ	286,604.14

Bij dit totaal moet nog gevoegd worden het bedrag der renten, verdiend op de uit het reserve-fonds aangekochte gouvernements-promessen, tot op den dag der

6*

sluiting van het boekbaar, ad *f* 6,513, waardoor het totaal der zuivere winsten gebragt wordt op . . . . *f* 293,117.14

Van deze zuivere winst moest, ingevolge het bepaalde bij art. 73 van het octrooi, ⅓ of 97,705.11

strekken tot aanvulling van het reserve-fonds, hetwelk bij de sluiting van het 23ste boekjaar eene som aanwees van. . . . 167,172.25

en thans alzoo een totaal daarstelt van. . . . . *f* 264,877.96

zijnde het resterende ⅔ gedeelte, ten bedrage van *f* 195,411,43, naar luid van opgemeld artikel aan de aandeelhouders te goed gedaan, behoudens eene som van *f* 411,43 die, om in geene gebroken cijfers te vervallen, op het volgende boekjaar werd overgeschreven.

Aan de actiehouders werd dus 9¾ pct of *f* 48.75 cts. per actie te goed gedaan.

Op den verkoop van specie werd, gelijk gezegd is, een voordeel behaald van	*f*	18,677.24
de buitengewone beleeningen waaronder die van het Gouvernement, wierpen aan renten af.		9,057.53
het voordeel op den verkoop van 145 aandeelen bedroeg. .		34,511.87
de geëscompteerde vendu-acceptatien buiten de drie hoofdplaatsen van Java, door middel van 's Lands kas overgemaakt, rendeerden.		18,723.99
waarbij nog komt de provisie op de gouvernements-wissels ad.		5,621.58
en de renten op de gouvernements-promessen.		6,513.00

zoodat de buitengewone inkomsten, welke slechts van tijdelijken aard zijn en waarop alzoo voor den vervolge slechts ten deele, en wat sommige posten betreft in het geheel niet, meer kan worden gerekend, bedroegen *f* 93,105.21. Het resultaat van het afgeloopene jaar was dan ook zeer gunstig, als hebbende de zuivere winsten die van het vorige boekjaar met *f* 81,014.97 overtroffen. Door de uitgiften van de nog ontbrekende 145 aandeelen werd het getal op het organieke cijfer van 4000 stuks gebragt, te zamen vertegenwoordigende eene som van *f* 2,000,000.

Aan bankbiljetten was eene som van *f* 3,745,675 in omloop, waaronder begrepen was eene som van *f* 52,275 aan oude biljetten.

Onder ultimo Maart 1852 was in de kas der Bank aanwezig:

aan specie	*f*	52,465.00
„ oude bankbiljetten.		62,225.00
„ gestempelde en nieuwe		8,232,000.00
„ recepissen.		2,155,661.84
Totaal . .	*f*	10,502,351.84

terwijl uitstaande was:

aan beleeningen	*f*	733,100.00
„ remise-rekening		135,000.00
agentschap te Samarang		1,506,548.54
„ „ Soerabaija		2,676,646.03
escompto's.		947,589.37
buitengewone beleeningen.		134,000.00
failliete massa's		2,150.14
diverse		319,692.46
Totaal . .	*f*	6,454,726.54

Ten overstaan van eene commissie werd voor ƒ 1,933,275.00 aan onbruikbare en beschadigde gestempelde bankbiljetten verbrand.

Op een daartoe door de directie der Bank aan de Regering gedaan verzoek, werd haar te kennen gegeven, dat er bij het Gouvernement van Neêrlandsch Indie geen bezwaar bestaat dat het reserve-fonds, vermeld in art. 73 van het octrooi dier inrigting, worde belegd door aankoop van inschrijvingen op het grootboek der werkelijke schuld van het Koningrijk der Nederlanden, of door aankoop van schuldbrieven ten laste van Nederlandsch Indie.

De blijkens het vorig overzigt aan de directie gerigte aanbeveling om de deelneming in de Bank voor de uitgeloste 145 aandeelen aan te moedigen, had ten gevolge, dat bij het einde van het 24ste boekjaar alle deze aandeelen reeds waren geplaatst.

IV. STAAT DER KASSEN IN INDIE.

Op ultimo 1852 waren in 's Lands kassen de navolgende betaalmiddelen aanwezig, met inbegrip van de onderweg zijnde gelden:

	Goud en zilver.	Bankpapier.	Recepissen.	Koper.	Totaal.
Java en Madura .	ƒ 986,511	ƒ 125,250	ƒ 4,613,624	ƒ 3,239,948	ƒ 8,965,333
Buitenbezittingen .	679,108	»	1,622,156	622,562	2,923,826
				Totaal	ƒ 11,889,159

Op ultimo 1851 bedroeg de aanwezige som . . . . . . ƒ 12,721,049

zoodat op ultimo 1852 eene som van 831,890

minder in 's Lands kassen aanwezig was dan op denzelfden datum van het vorige jaar.

Ten einde zooveel mogelijk het doen van remises te vergemakkelijken, is aan de particulieren vergund geworden, de staat van 's Lands kassen zulks gedoogende, om door middel van dezelve gelden over te maken. Ten gevolge van deze vergunning werden op Java en Madura door wissels en stortingsbewijzen overgemaakt.

in 1850 voor . . . . ƒ 6,185,641
„ 1851 „ 5,422,251
„ 1852 „ 9,268,420

terwijl op Java in 1851 en 1852 voor de buitenbezittingen, en dus ongerekend Java en Madura en de bovenvermelde sommen, een wisselcrediet was geopend:

in 1851 van . . . . ƒ 1,263,000
„ 1852 „ 1,296,000

V. ALGEMEENE BOEKEN.

De algemeene boeken van Nederlandsch Indie over 1850 werden in de maand September 1852 afgesloten.

VI. BEGROOTING.

Ten opzigte der begrooting en derzelver uitkomsten over 1852 wordt verwezen naar de hierbij gevoegde staten sub litt. *e*, *f*, *g* en *h*.

VII. LANDSGEBOUWEN EN WATERSTAAT.

Door de Regering is als beginsel aangenomen, dat de houten bruggen, bij eventuele vernieuwing, ter besparing van djattiehout en tevens zoowel tot vermindering der kosten van onderhoud als ter bevordering van duurzaamheid, geheel of ten deele van steen zullen worden daargesteld, indien dit in verband met plaatselijke omstandigheden mogelijk en nuttig wordt geacht.

Van de werken, welke in 1852 door de civiele genie werden ten uitvoer gebragt of ondernomen, verdienen de volgende als de voornaamste te worden vermeld.

Pakhuizen. (Met uitzondering van de zoutpakhuizen.)

Entrepôt-locaal te Batavia. (Verbetering).
Pakhuis-etablissement te Bantam. (Voltooijing).
Koffij-pakhuis te Wanaijasja. (Krawang).
Tweede suiker-pakhuis te Samarang. (Voltooijing).
Derde koffij-lombong te Samarang. (Voltooijing).
Entrepôt-locaal te Samarang. (Verbetering).
Tweede koffij-pakhuis te Panaroekan (Bezoekie).
Verandering van de gevangenis te Padang in een provisie-pakhuis. (Voortzetting van het in 1849 geautoriseerde werk).
Koffij-pakhuis aldaar. (Voltooijing).
Steenkolen-pakhuis te Pontianak. (Vernieuwing.)
Idem te Bandjermassing.

Kantoren, geldkamers enz.

Post-etablissement te Weltevreden (Batavia).
Stadhuis te Batavia. (Verbetering).
Residentie-kantoor en geldkamer te Bezoekie.
Havenkantoor te Macassar. (Verbetering.)
Geldkamer te Muntok.
Residentie-kantoor en geldkamer te Bandjermassing.

Ambtenaars-woningen en andere gebouwen.

Woning voor den havenmeester te Anjer.
Residentiehuis te Pekalongan. (Verbetering).
Adsistent-residents-woning te Keboemen. (Bagelen). (Verbetering).
Idem te Tjilatjap. (Banjoemaas), (Voltooijing).
Residentiehuis te Djokjokarta. (Verbetering).
Kweekschool te Soerakarta. (Voltooijing).
Adsistent-residents-woning te Ponorogo (Madioen). (Vernieuwing).
Regentswoning te Ngrowo (Kedirie).
Controleurs-woning te Poelong Agong (Kedirie).
Residentiehuis te Bezoekie. (Herstelling).
Gouverneurs-woning Batoe Gadjah (Molukko's). (Voltooijing).
Idem te Macassar. (Kapitale verbetering).
Gezaghebbers-woning te Bonthain (Celebes).
Idem te Croë (Benkoelen). (Voltooijing).

Residentiehuis te Muntok (Banka). (Voltooijing).
Administrateurswoning te Batoeroesak (Banka).
Idem te Koba (Banka).

Hospitalen, gevangenissen.

Gevangenis te Rangkas Betoeng (Bantam).
Idem te Pandeglang (Bantam).
Idem te Weltevreden (Batavia). (Verandering en vergrooting).
Krankzinnigengesticht in het militair hospitaal te Samarang.
Gevangenis te Temangong (Kadoe).
Idem te Bandjar Negara (Banjoemaas). (Vergrooting).
Idem te Trengalek (Kedirie).
Idem te Koedoes (Japara). (Voltooijing).
Idem te Passaroean. (Verbetering).
Idem te Saparoea (Molukko's).
Idem te Bonthain (Celebes).
Idem boven het poortgebouw van den kraton te Palembang. (Kapitale reparatie en verbetering.)

Bruggen, waterstaatswerken enz.

Brug over de Kalie Baroe op den weg van Batavia naar Buitenzorg.
Idem te Babatan Tagal. (Herstelling.)
Diverse bruggen en duikers in de residentie Pekalongan. (Herstelling).
Twintig steenen bruggen in de residentie Samarang.
Townsbrug over de rivier Proge (Kadoe.) (Voltooijing).
Twee steenen bruggen in de residentie Soerabaija.
Brug te Porrong (Soerabaija.) (Vernieuwing).
Idem te Wonokromo (Soerabaija.) (Voltooijing.)
Idem over de rivier Brantas (Passaroean). (Vernieuwing).
Verleggen van den postweg tusschen Soemedang en Karang Sambong (Preanger regentschappen.)
Verdere bevaarbaarmaking van de rivier Tjitaroen (Preanger regentschappen).
Overlaat in de rivier Tjimanok en afdamming van den rivierarm Rambothan (Cheribon). (Voltooijing).
Stroomleider aan de monding der Solo-rivier.
Groote waterwerken in de residentie Soerabaija.
Uitdieping van de rivier Krambangan. (Idem).
Uitdieping der Padangsche rivier en daarstelling eener steenen kade aan den regter oever derzelve. (Voortzetting).
Kaaimuur langs den linker rivieroever te Rijswijk (Batavia). (Voltooijing).
Kaaimuur langs de beide rivieroevers van de sluisbrug tot Goenong Saharie (Batavia). (Voltooijing).
Havenhoofden aan het kanaal Karang Lirtoe. (Bantam).
Verlenging der zeehoofden te Batavia. (Voltooijing.)
Verbetering van de havenlos- en laadplaats te Tagal.
Bruggenhoofd te Koetjoer (Patjitan). (Vernieuwing).
Zeehoofd te Grissee. (Gedeeltelijke vernieuwing).
Idem te Panaroekan (Bezoekie). (Vernieuwing).
Idem te Macassar. (Verbetering).
Daarstelling van twee kranen op hetzelve.
Landingsbrug voor het residentiehuis te Palembang.

Zoutpakhuizen en loodsen.

Ten gevolge van de bij besluit van 16 December 1851, n°. 2, bepaalde ver-

meerdering van het aantal binnenlandsche zoutverkoop-pakhuizen, werden in den loop van 1852 zoodanige pakhuizen daargesteld in de navolgende residentien, als:

2	in de residentie	Cheribon,
5	„ „ „	Tagal,
2	„ „ „	Pekalongan,
1	„ „ „	Kadoe,
1	„ „ „	Bagelen,
5	„ „ „	Madioen,
5	„ „ „	Kedirie,
2	„ „ „	Japara,
8	„ „ „	Passaroean,
4	„ „ „	Bezoekie.
Te zamen 35	pakhuizen.	

Behalve de hiervoren vermelde, zijn nog zoutverkoop-pakhuizen daargesteld in de navolgende residentien, als:

9 in de Preanger regentschappen;
2 „ Rembang;
1 ter hoofdplaats Samarang;

Te zamen 12.

Wijders werd nog een doorvoer-pakhuis in de residentie Madioen, een pakhuis te Tjapak (Boender) en een te Paleboean (Sumanap) in de residentie Soerabaija gebouwd, terwijl de in 1851 geautoriseerde vernieuwing in steen van twee hoofddepôt-pakhuizen te Tanara (Bantam) in 1852 afliep, en met de vernieuwing van twee andere hoofddepôt-pakhuizen aldaar op dezelfde wijze een aanvang werd gemaakt, en eindelijk de bestaande verkoop-pakhuizen te Tangeran en Bekassie (residentie Batavia) werden vergroot.

In den aanvang van 1850 werd de hoofdingenieur van den waterstaat aangeschreven om door tusschenkomst van den directeur der cultures te dienen van consideratien en advies omtrent de oorzaken van de aanzienlijke schade, toegebragt aan den dam in de Tjisangarong (residentie Cheribon), en omtrent de middelen van voorziening welke zouden kunnen worden aangewend.

Van de zes plannen voor geheel of gedeeltelijk herstel van het verlorene door de vernieling des dams in de rivier Tjisangarong kwam een, als de meeste voordeelen aanbiedende en blijkens de elders verkregene ondervinding uitvoerbaar en aan de vereischte voldoende, het meest aannemelijk voor. Dit plan kwam neder op het maken van een gemetselden overlaat naast de rivier, en daarna de geheele rivier af te dammen door een aarden dijk, waardoor het water twintig voet zal worden opgestuwd en over de geheele omliggende landstreek benuttigd zal kunnen worden. Het werk werd berekend in 1854 voltooid te kunnen zijn. Dit plan werd in den aanvang van 1852 gearresteerd.

In het vorige overzigt werd aangeteekend, dat in 1851 last werd gegeven tot den onverwijlden bouw van twee steenen overlaten, een aan den linker oever der Porrong-rivier en een aan den regteroever der Kalimaas, en tevens tot het onderzoeken en overwegen van een ontwerp tot waterverdeeling in die streken.

Uit het in voldoening aan dezen last door twee waterstaatkundigen uitgebragte verslag bleek, dat een belangrijk gedeelte der residentie Soerabaija telken jare niet alleen aan overstroomingen is blootgesteld, maar zelfs met groote onheilen wordt bedreigd, en daarom eene spoedige voorziening in den bestaanden toestand drin

gend vereischt werd. Het ontwerp, tot welks beoordeeling die deskundigen waren gecommitteerd, werd door hen met geringe wijzigingen aangenomen en dienovereenkomstig onderscheidene werken voorgesteld, welker uitvoering voor het behoud van een groot gedeelte der residentie Soerabaija en ter verzekering van vele duizenden menschenlevens nog vóór het invallen van de toen ophanden zijnde westmousson noodzakelijk werd geacht. Dien ten gevolge werd dan ook in Junij 1852 door de Regering eene beschikking genomen waarbij:

1°. werd aangeteekend dat, in stede van een grooten steenen overlaat aan den regteroever van de Kalimaas beneden de brug bij Wonokromo, waartegen zich bezwaren hebben voorgedaan, voornamelijk ontspruitende uit onteigening der benoodigde gronden, in bewerking is de begrooting van eene andere waterloozing door eene oude en nu geslotene aftapping uit de Soerabaija-rivier nabij Tawang Sarie en weinig beneden de fabriek Ketegan;

2°. werd bepaald, dat in de residentie Soerabaija nog zullen worden daargesteld: *a.* een stuwdam in de Porrong-rivier, beneden de sluis te Melierip; *b.* eene sluis boven dienzelfden stuurdam in de Porrong-rivier, beneden Melierip; *c.* een gegraven kanaal langs de Porrong-rivier, aanvangende bij de bovengemelde sluis, strekkende tot kanalisering van de Porrong-rivier en tot verlegging van de mondingen der Mangoetan- en Sinkalang-rivier; *d.* eene verbetering aan de dijken der Porrong-rivier; *e.* eene penant-overlaatsluis aan de monding der Gedeh-rivier; *f.* eene penantsluis aan de monden van de Geding-Soro.

In voldoening aan eenen daartoe ontvangen last, om een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid eener afdamming van de rivieren Toentang en Tangoelangien, in de residentie Samarang, ten einde het water uit dezelve in de regen-mousson onschadelijk en in den droogen tijd dienstbaar te maken aan de besproeijing van de uitgestrekte vlakte van Demak, bood de resident van Samarang, in den aanvang van 1851, een rapport aan van den ingenieur *S. Dik*, betrekkelijk den uitslag zijner opnamen en onderzoekingen, voor zooveel de aan de rivier Toentang daar te stellen werken aangaat.

De werken tot opdamming der rivier en de daarmede in verband staande waterwerken ter besproeijing der velden van de afdeeling Demak moesten, volgens de voorstellen en projecten van dien ingenieur, bestaan uit: *a.* een stuwdam op de Toentang, te leggen nabij de dessa's Gabangan en Glassan; *b.* twee irrigatie-kanalen, het eene om het opgestuwde water oostwaarts, het andere om het westwaarts af te voeren; *c.* twee bij de monding dezer kanalen daar te stellen sluizen, ten einde bij hoogen waterstand dezelve te kunnen sluiten en het water over den dam heen te doen loopen.

De kosten dezer werken, die binnen drie jaren zouden kunnen worden voltooid, zouden spoedig door de meerdere opbrengsten van de verbeterde landerijen, die alsdan hoogere landrenten zouden geven, worden vergoed. Nadat deze voorstellen aan de beoordeeling van den hoofdingenieur van den waterstaat en van het militair departement onderworpen waren, werd in den aanvang van 1852 het project van den ingenieur van den waterstaat en 's Lands gebouwen *S. Dik*, voor de opdamming van de rivier Toentang, in de residentie Samarang, met de daarbij aan te brengen versterkingen door koffers, dwarsmuren en hardsteen gearresteerd.

VIII. VERVOERWEZEN.

§ 1. *Binnenlandsch.*

a. Vervoer van personen.

In 1847 waren overwegingen aanhangig gemaakt over de verlegging van een gedeelte van den grooten weg tusschen Soemedang en Karang Sambong (Preanger regentschappen), waartoe aanleiding gevonden werd in de moeijelijkheid, om dien

Als een bewijs van den vooruitgang der bank-aangelegenheden volge hier een overzigt van een gedeelte der gedurende de laatste 4 boekjaren geconstateerde baten, als:

	$18^{48}/_{49}$.	$18^{49}/_{50}$.	$18^{50}/_{51}$.	$18^{51}/_{52}$.
Escomptes	*f* 126,499.66	*f* 132,619.63	*f* 144,962.72	*f* 177,724.54
Beleeningen, enz. .	43,589.70	20,893.21	36,905.45	47,779.44
Revisien.	25,794.08	29,959.97	27,663.37	31,217.25
	f 195,883.44	*f* 183,472.81	*f* 209,531.54	*f* 256,721.23

Naar aanleiding van eene in 1848 door de directie der Javasche Bank aan het Gouvernement gedane mededeeling, dat zij vermeende in de eerste tijden geene pogingen te moeten aanwenden, om in de plaats der bovenbedoelde 145 stuks aandeelen, welke destijds reeds, ten gevolge der haar bij art. 7 van het nieuwe octrooi toegekende bevoegdheid, waren ingelost, een gelijk aantal nieuwe aandeelen uit te geven, werd aan genoemde directie, bij besluit van 9 Februarij 1849, n°. 3, te kennen gegeven, dat het Gouvernement, hetwelk in haar gevoelen dienaangaande niet deelde, er op moest aandringen, dat door haar geene pogingen wierden nagelaten om het kapitaal der Bank met de voormelde aandeelen aan te vullen.

Bij de ontvangst van het verslag over het boekjaar $18^{50}/_{51}$ bleek dat die aandeelen nog niet waren uitgegeven, waarom de directie, die deze omstandigheid toeschreef aan de moeijelijkheid om dezelve tegen de wezenlijke waarde van de hand te zetten, op nieuw werd uitgenoodigd de deelneming in de Bank voor de ingeloste aandeelen aan te moedigen.

Het bovenstaande overzigt van het boekjaar $18^{51}/_{52}$ doet zien, dat zulks tot ultimo Maart jl. niet heeft mogen gelukken.

IV. STAAT DER KASSEN IN INDIE.

Op ultimo 1851 waren in 's Lands kassen de navolgende betaalmiddelen voorhanden:

	Goud en zilver.	Bankpapier.	Recepissen.	Koper.	TOTAAL.
Java en Madura .	*f* 684,242	*f* 43,800	*f* 3,434,329	*f* 4,714,685	*f* 8,877,056
Buitenbezittingen.	482,848	»	2,126,946	610,338	3,220,132
Onderweg . . .	275,000	»	348,861	»	623,861
Totaal . .	*f* 1,442,090	*f* 43,800	*f* 5,910,136	*f* 5,325,023	*f* 12,721,049

V. ALGEMEENE BOEKEN.

De algemeene boeken van Nederlandsch Indie over 1849 werden in de maand Augustus 1851 afgesloten.

VI. BEGROOTING.

Omtrent de begrooting en derzelver uitkomsten over 1851 wordt verwezen naar de hierbij gevoegde staten sub. litt. B, C, D en E.

VII. LANDSGEBOUWEN EN WATERSTAAT.

Ten aanzien van de wijze van daarstelling van 's Lands gebouwen en werken werd in het najaar van 1851 een voor de bevolking hoogst gewigtig beginsel aangenomen.

Sedert het jaar 1818, en wel ten gevolge van het bepaalde bij besluit van den Commissaris-Generaal voor Nederlandsch-Indie, van 14 Julij van dat jaar, nº 28, werden voor den opbouw van woningen voor de adsistent-residenten, controleurs en collecteurs der landelijke inkomsten en cultures, slechts beschikbaar gesteld de sommen van ƒ 1100 en ƒ 500.

Hoezeer het de bedoeling was, die woningen van hout te doen zamenstellen, moest dat bedrag onvoldoende worden geacht voor de inrigting, welke het voorschrift aangaande die gebouwen gaf.

In die onvoldoende betaling lag dus, als het ware, opgesloten het beginsel van te vorderen heerendiensten en levering van materialen door de bevolking, zonder betaling.

Daaruit ontstond dan ook reeds dadelijk een onbillijke last voor de bevolking, die meer en meer drukkend werd, naar mate meer en meer werd afgeweken van de organiek voorgeschreven wijze van zamenstelling dier woningen.

Bijna in alle residentien toch maakten de woningen, die aanvankelijk van hout waren opgetrokken, plaats voor steenen huizen, welke uit de daarvoor toegestane fondsen niet hadden kunnen worden tot stand gebragt.

Dezelve werden dan ook door de bevolking kosteloos opgerigt, terwijl de beschikbaar gestelde gelden slechts dienden tot inkoop van de benoodigde Europesche materialen.

Dit ingeslopen misbruik was van lieverlede nagenoeg overal tot regel geworden niet alleen, maar strekte zich ook langzamerhand uit tot vele andere gebouwen en werken in de binnenlanden, ofschoon de daarvoor geraamde sommen in derzelver geheel werden toegestaan, en zulks, omdat aan de projecten, waarop de begrootingen gegrond waren, bij de uitvoering der werken eene willekeurige uitbreiding gegeven werd.

Buitendien werden de woningen van adsistenten en opzieners bij verschillende takken van cultures, zonder eenige betaling uit 's Lands kas, geheel ten koste der bevolking opgerigt en onderhouden.

Het kwam noodzakelijk voor, aan dien stand van zaken een einde te maken, en daardoor af te schaffen den verpligten arbeid en de gedwongene leverantie, zonder betaling, onder welke de bevolking destijds nog leed. Daarom werd als beginsel aangenomen:

dat voortaan alle uitgaven, voorspruitende uit de oprigting, vernieuwing, verbetering en herstelling van alle gouvernementsgebouwen, zoomede het gewoon onderhoud derzelve, voor zoover dit volgens bestaande bepalingen niet komt ten laste van den tijdelijken bewoner, geheel uit 's Lands kas zullen worden bestreden, zoodanig dat te dier zake geene leveringen of verpligte diensten hoegenaamd van den inlander zullen mogen worden gevorderd, anders dan tegen betaling.

Tevens werd buiten werking gesteld het bepaalde bij § *a* van art. 1 der resolutie van 20 April 1836, nº. 10 (*Staatsblad* nº. 29), dat voor de daarbij genoemde gevallen, zonder betaling zal worden gebruik gemaakt van de bevolking tot het bijeenzamelen en ruw bewerken van materialen en het verrigten van alle verdere koeliediensten.

Men verwachtte van dezen maatregel, wel is waar, eene aanzienlijke vermeerdering van uitgaven, doch daar tegenover stond de zekerheid, dat duizende handen daags en vele materialen zouden worden bespaard, welke vroeger nutteloos

het einde van het jaar 1852 een billijk tarief gearresteerd. Ter aanvulling van de daaromtrent bestaande verordeningen werd bepaald, dat het besluit van 7 October 1847 (*Staatsblad* n°. 46), vaststellende de ruimte tusschendeks voor troepen en bannelingen, niet verhindert het vervoer van troepen en bannelingen op het dek der schepen, wanneer het traject kort is en het noodige gedaan wordt ter verschaffing van behoorlijke ruimte tot ligging en beschutting voor zon en regen (*Staatsblad* 1852, n°. 19).

Het tweede lid van het besluit van 25 Mei 1837, n°. 12 (*Staatsblad* 1851, n°. 56), werd ook voor de toepassing volgens het besluit van 20 Augustus 1848, n°. 8, in dier voege gewijzigd, dat daar slechts worde gelezen: „dat de betrokkene autoriteiten, door het doen stellen van eenen onderhandschen borgtogt van twee gegoede ingezetenen, zullen zorgen, dat het Gouvernement ter zake der betaalde transport- en kostgelden, geene schade lijde (*Staatsblad* 1852 n°. 31).

Een verzoek van de Nederlandsch-Indische stoombootmaatschappij om goedkeuring van de verlenging van haar bestaan voor den tijd van een jaar werd ingewilligd.

b. Vervoer van goederen.

Wat aangaat het vervoer van goederen met de stoombooten van de onderneming van den heer *Cores de Vries* wordt gerefereerd tot hetgeen daarover hierboven gezegd is.

c. Vervoer van brieven.

Ten opzigte van het vervoer van brieven door de particuliere stoombooten wordt mede verwezen naar hetgeen hiervoren, onder deel *a.* van deze rubriek, gezegd is.

Over het vervoer van brieven en pakketten van Batavia naar Muntok en Riouw en omgekeerd, met de stoombooten die de maildienst tusschen Batavia en Singapore waarnemen, zal onder het eigenaardige hoofd worden gehandeld.

§ 3. *Tusschen Nederlandsch Indie en het moederland.*

In de maand Mei werd in Indie ontvangen het Koninklijk besluit van 13 Maart 1852, n°. 23, waarbij de heffing van port op de brieven en andere stukken, die tusschen Nederland en Nederlandsch Indie gewisseld worden door middel van de Indische landpost over Marseille, nader geregeld wordt, in verband met de bepalingen der overeenkomst omtrent de dienst van de brievenpost tusschen Nederland en Frankrijk van 1 November 1851. Bij dat besluit werd, bij verzending langs dien weg, het port der brieven op een gulden en twintig cents en alzoo op twintig cents minder gesteld, doch de maatstaf volgens welken het port dubbel of hooger wordt geheven, met weglating van halve portverhooging, eenigzins naauwer bepaald dan tot dusver het geval was.

De bij dit besluit gemaakte regeling werd in de maand Mei 1852 in werking gebragt.

Gedurende de vijf eerste maanden van het jaar zijn de brieven en pakketten, bestemd om met de overlandpost naar Europa te worden verzonden, door eene der stoombooten van de Nederlandsch-Indische stoombootmaatschappij naar Singapore overgebragt. Gedurende den overigen tijd van het jaar heeft Zr. M. stoomschip *Batavia* die dienst waargenomen.

In het geheel zijn in 1852 met de overlandpost naar Europa verzonden 62,853 brieven, zijnde 10,329 meer dan in 1851.

Over zee, langs den gewonen weg, werden in Indie ontvangen 7842 en verzonden 6429 brieven.

De groote kosten voor den Lande, aan de aangenome wijze van vervoer der mailpakketten tusschen Batavia en Singapore verbonden, hadden reeds in de jaren 1850 en 1851 de Regering, zoowel in het moederland als in Indie, naar midde-

len doen uitzien, om die pakketvaart aan eene particuliere onderneming af te staan, waarvan men zich eene aanzienlijke bezuiniging beloofde. Aan dit denkbeeld werd in 1852 gevolg gegeven door te bepalen, dat de bovenvermelde dienst aan eene particuliere onderneming zal worden afgestaan en tot dat einde zal worden uitbesteed op de door het Gouvernement gestelde voorwaarde. Op de van dit voornemen met bekendstelling der voorwaarden in de Javasche Courant gedane bekendmaking kwamen echter geene gegadigden opdagen.

Daarop werd de heer *Cores de Vries* verzocht mede te deelen, of, en zoo ja op welke voorwaarden hij bereid zoude zijn, de bedoelde pakketdienst aan te nemen. De naar aanleiding van dit verzoek ontvangene voorstellen hadden bij het einde van het jaar nog tot geen definitief resultaat geleid.

IX. VOORZIENING IN DE MATERIELE BEHOEFTEN VAN HET BEHEER.

§ 1. *Door uitzending naar Nederland.*

De geldswaarde der voor de dienst van 1852 uit Nederland geëischte goederen bedroeg eene som van . . . . *f* 2,189,685:10[3]

die van 1851 . . . . 2,061,496: 43

en alzoo meer voor 1852 dan voor 1851 . . . . *f* 128,189: 60[5]

§ 2. *Gouvernements-inrigtingen in Indie.*

a. Lands-drukkerij.

Aan den directeur der producten en civiele magazijnen werd de benoeming van de letterzetters bij de Lands-drukkerij te Batavia, genietende eene bezoldiging van minder dan *f* 150 's maands, overgelaten, met dien verstande, dat van deze benoemingen en overplaatsingen maandelijks eene opgave aan den Gouverneur-Generaal zal worden ingediend (*Staatsblad* 1852 n°. 25).

in het jaar 1852 bedroegen de ontvangsten van deze inrigting. *f* 73,856: 29

en in 1851 . . . . 68,271: 24

b. Stoom- en andere werktuigkundige inrigtingen.

Fabriek voor de marine, het stoomwezen en de nijverheid te Soerabaija.

Deze fabriek, eerst sedert Mei 1851 op den tegenwoordigen voet ingerigt, voldeed meer en meer aan hare bestemming en oefende eenen belangrijken invloed uit op de ontwikkeling der nijverheid in Indie.

Behalve de herstellingen aan Zr. Ms. stoomschepen, werd er gedurende 1852 een aanzienlijk aantal werken uitgevoerd ten behoeve van het civiel departement en van de particuliere industrie. Ook aan de particuliere stoomvaart werden door de fabriek belangrijke diensten bewezen.

Gedurende het jaar 1852 kwamen belangrijke verbeteringen tot stand door de oprigting eener nieuwe ijzer- en kopergieterij en door het plaatsen van eenen Nasmyth's patentstoomhamer. De doelmatig ingerigte gieterij heeft eene lengte van 46 Nederlandsche ellen, eene breedte van 12 en eene hoogte, van den begannen grond tot aan den onderkant der kapbalken, van $8\frac{1}{2}$ Nederlandsche ellen. De begane grond der

Dakbedekking van het blokhuis te Banjoemaas.
Nieuwe kaserne te Tjeringien. (Bantam.)
Zieken-localen te Plantoengang. (Voortzetting.)
Nieuw hospitaal te Palembang. (Voortzetting.)
Vergrooting van het civiele en militaire gevangenhuis te Weltevreden.
Militaire kommandantswoning te Soerabaija. (Herstelling.)
Militair hospitaal te Soerabaija. (Verbetering.)
Afsluiting van het kampement te Weltevreden.
Aankoop van een huis te Weltevreden, ten behoeve van het militair departement.
Idem van vier huizen bij Weltevreden, ten behoeve van het militair departement.
Hoofdwacht te Soerabaija.

Onder de voornaamste waterwerken mogen worden gerekend:

De stroomleider aan de monding der Solo-rivier.

Reeds in 1847 werd magtiging verleend om aldaar een stroomleider aan te leggen, ten einde door dezen den modder en het zand, welke deze rivier medesleept, in stede van oostelijk langs het fort *Erfprins*, ten noorden van hare monding af te leiden, met last op het militair departement om voor de uitvoering van dit werk een plan en begrooting van kosten te doen opmaken, en in te dienen.

In 1851 waren zoowel Z. D. H. de generaal-kommandant van het leger en de vice-admiraal, kommandant der marine, als de kolonel, directeur der genie van oordeel, dat met die uitvoering in het algemeen belang niet langer mogt worden gedraald, waarom de zorg daarvoor werd opgedragen aan de militaire genie, vermits het niet doenlijk was dit trouwens door haar geprojecteerde werk door de civiele genie te doen tot stand brengen.

Uitwateringskanalen in de afdeeling Demak.

De noodzakelijkheid werd betoogd, tot afkeering van de jaarlijks zich herhalende overstroomingen aan welke de afdeeling Demak blootgesteld was, de gedeeltelijk geheel versperde en gedeeltelijke verwaarloosde kanalen, langs welke het overtollige water van de in elken westmousson buiten hare oevers tredende rivier Djodjor en van verdere rivieren en spruiten, vroeger onbelemmerd naar zee werd afgevoerd, vóór den westmousson van 1851 op 1852, op nieuw te openen, en tot de vereischte breedte en diepte uit te graven, dan wel geheel nieuwe aftappingskanalen aan te leggen, welk laatste middel verkieslijk werd geacht, omdat de oude kanalen met te vele kronkelingen en op minder geschikte plaatsen aangelegd waren.

Voor dit werk werd aanvankelijk eene som van *f* 80,000 noodig geacht, tot inkoop van rijst en zout, ten behoeve der bevolking, welke daaraan gedurende den tijd van vijf maanden zou moeten arbeiden.

Eene nadere opname deed echter de overtuiging ontstaan, dat de kosten te hoog berekend waren, en zelfs op de helft van bovengemeld bedrag konden worden gesteld.

Bij magtiging om dit werk uit te voeren, werd dan ook slechts eene som van *f* 40,000 daarvoor beschikbaar gesteld.

Geprojecteerde waterwerken in de residentie Soerabaija.

Reeds in 1850 vestigde de directeur der cultures de aandacht op de sedert jaren hangende plannen tot afwending van de overstroomingen, aan welke de regentschappen Soerabaija en Modjokerto, en inzonderheid de hoofdplaats Soerabaija, blootstaan, ten gevolge van het gemis van kunstwerken, om aan het opperwater in den regentijd onschadelijken loop te verschaffen (hoedanige overstroomingen in het begin van 1850 zich in buitengewone mate vertoond en groote nadeelen aan verscheidene belangen toegebragt hadden), zoomede tot verbetering van de waterverdeeling in dat landschap in het algemeen, ten behoeve van landbouw en rivievaart.

Een nader plaatselijk onderzoek bewees de dringende noodzakelijkheid eener voorziening, en in April 1851 werd dan ook bepaald:

dat in 1851 zouden worden aangelegd twee groote steenen overlaten, namelijk een aan den linker oever der Porrong-rivier, beneden de brug nabij Podokaton, en een aan den regter oever van de Kaliemaas, beneden de brug Wonokromo;

dat, in afwachting van de voor deze werken in te dienen détail-projecten, de resident van Soerabaija zich gemagtigd kon beschouwen tot het beschikbaar stellen der gelden en materialen vereischt om aanstonds met deze beide werken aan te vangen en dezelve voort te zetten met den spoed, welke mogelijk zou bevonden worden, in verband met de krachten der bevolking en andere dringende werkzaamheden;

en dat voorts zou worden onderzocht en overwogen een ontwerp tot regeling van de waterverdeeling in de bedoelde streken, en deswege verslag zou worden uitgebragt door tusschenkomst van den resident van Soerabaija.

Bij het einde van het jaar was nopens deze aangelegenheid nog geene eindbeslissing genomen.

VIII. VERVOERWEZEN.

§ 1. *Binnenlandsch.*

Gewestelijk overzigt.

BANTAM.

Men beijverde zich steeds de bestaande middelen van communicatie te verbeteren.

Bruggen en wegen werden goed onderhouden; gemis aan goede houtsoorten maakte zulks echter kostbaar.

Eene brug naar Amerikaansch model bleef bij uitstek voldoen. Dezelve lag reeds 10 jaren en was nog in zeer goeden staat.

Bevaarbare rivieren zijn die, welke aan de oostzijde der residentie stroomen, namelijk de Tjidoerian en Tjioedjoeng. De overige zijn voor den handel van weinig belang.

De Bantam-rivier werd door aanslibbing van hare monding van lieverlede minder bruikbaar. Men beraamde middelen om in dat ongerief te voorzien.

Aan de bestaande waterleidingen werd de meeste uitbreiding gegeven.

Deze voor de bevolking zoo nuttige werken werden hoofdzakelijk door haar zonder betaling onderhouden en daargesteld. Het Gouvernement droeg alleen de kosten van het toeziend personeel en de gereedschappen.

De gouvernements-posterijen bevonden zich in goeden staat, en sedert de daarstelling van steenen poststations was het onderhoud voor de bevolking niet noemenswaardig.

De zoogenaamde regents-paardenposterij liet daarentegen veel te wenschen over.

BATAVIA.

Hetgeen hierboven met betrekking tot den staat der wegen en bruggen in het Bantamsche werd aangeteekend, kon omtrent die in de residentie Batavia niet worden gezegd. Met uitzondering van den grooten postweg, die trouwens hier en daar ook voorziening behoefde, en van eenige wegen in het Wester-kwartier, waren de wegen over het algemeen zeer slecht.

Ook de bruggen vereischten gedurig herstelling.

Men weet dien ongunstigen toestand, die vooral op de hoofdplaats in het oog sprong, hoofdzakelijk aan de onophoudelijke passagie van rijtuigen.

Den resident werd opgedragen het zijne bij te dragen om daarin gewenschte verbeteringen aan te brengen, en werd daardoor uitgemaakt een sedert jaren bestaan

hebbende twijfel omtrent zijne bevoegdheid, om zich met die aangelegenheid in het algemeen in te laten. Vroeger werd het werkdadig toezigt, met uitzondering van enkele gedeelten, uitsluitend door den hoofdingenieur van den waterstaat en 's Lands gebouwen gehouden.

In deze residentie bestaan geene noemenswaardige waterwerken.

De in het zuidelijk gedeelte bestaande leiding liet veel te wenschen over.

Men beraamde de middelen om ook daarin te voorzien.

De gouvernements-paardenposterij bevond zich in redelijk goeden staat.

Eene particuliere onderneming (tusschen Batavia en Buitenzorg) was nog in werking, als het gevolg eener vroeger daartoe verleende concessie.

Men was er echter op bedacht, bij de ophouding van den gestelden termijn, die aangelegenheid aan de openbare mededinging over te laten.

Op de hoofdplaats bestonden onderscheidene wagen- en paarden-verhuurderijen, waaronder vele alle redenen gaven tot tevredenheid.

BUITENZORG.

Een aan den adsistent-resident van Buitenzorg en den resident der Preanger Regentschappen opgedragen gemeenschappelijk onderzoek, nopens eene door verzakking noodzakelijk geworden verlenging van den grooten postweg tusschen Buitenzorg en Tjandjoer, leidde tot geen gewenscht resultaat, ten gevolge van vermeende natuurlijke hinderpalen. Deswege zou een nader deskundig onderzoek worden ingesteld.

De afvoer van producten ging met veel moeijelijkheden gepaard. De zoogenaamde karreweg naar Batavia was meestentijds onbruikbaar. Ook hieromtrent waren voorstellen tot verbetering hangende.

De in deze afdeeling bestaande waterleidingen verkeerden in geen gunstigen staat. Dezelve moeten het water naar de benedenwaarts liggende landen afleiden, die meermalen daaraan gebrek hadden.

Eene gerezene quaestie omtrent het regt, dat de eigenaren dier landen op dat water vermeenden te bezitten, werd van gouvernementswege niet erkend.

Ook bestond er verschil van gevoelen omtrent de bevoegdheid van de commissie voor de bruggen en wegen voor de residentie Batavia en de afdeeling Buitenzorg, om kennis te nemen van en, behoudens hooger beroep, te beslissen in zich voordoende geschillen omtrent de verdeeling van het water in die leidingen, als anderzins.

De Regering kende haar die bevoegdheid echter ten volle toe, als liggende geheel in den aard en de attributen dier instelling.

De staat der posterijen was hier bevredigend. Als een gevolg van het verblijf van den Gouverneur-Generaal in deze afdeeling, bestond dagelijks gelegenheid tot verzending en ontvangst van brieven naar en van Batavia.

KRAWANG.

Goede wegen werden aangetroffen:

1°. van af paal 45 van Batavia, door de gouvernements-districten Krawang en Adiarsa, verder oostwaarts over de rivier Tjilamaija en de particuliere landen Tjassem en Pamanoekan, tot in het Cheribonsche; namelijk de voormalige groote postweg van Batavia naar Cheribon, die, volgens berigt van de plaatselijke autoriteit van Poerwokerto tot het Bataviasche en verder ten allen tijde per as kan worden afgelegd;

2°. van Poerwokerto naar Waijanassa, in verband staande met alle te paard of te voet toegankelijke binnenwegen, naar Bandong en Sumadang.

Voor de communicatie van Poerwokerto naar Tjandjor en regtstreeks naar Bandong, werd gebruik gemaakt van den van die plaatsen naar Tjicao loopenden karreweg.

Op de genoemde particuliere landen worden mede goede, voor den afvoer van producten geschikte wegen aangetroffen.

Behalve deze wegen heeft Krawang het voordeel van de rivier Tjitarum, die langs die afdeeling stroomt, en van Tjicao naar zee voor 5 koijangs-praauwen bevaarbaar is.

Het plan bestond om langs die rivier eene stoomsleepdienst voor den afvoer van producten daar te stellen.

Men was steeds bezig met het graven eener waterleiding uit de rivier Tjikaranglon.

Ook op de particuliere landen ging men voort met het graven van waterleidingen.

Posterijen bestonden in deze afdeeling nog niet. Men maakte voor de briefwisseling gebruik van loontrekkende politiebedienden, en ook van onbezoldigde brievenbestellers (*perijdies*).

PREANGER REGENTSCHAPPEN.

De landwegen voor den afvoer van koffij en andere producten voor de Europesche markt, namelijk de pedattiewegen:

van Tjandjor naar Wijnkoopsbaai;

van Tjandjor en Bandong naar Tjicao;

van Soemadang en Bandong naar Karang Sambong;

van het zuiden van Bandong, van Limbangan, van het zuiden van Soemadang en van Soekapoera naar Bandjar waren door het hooge gebergte, waaruit deze residentie bestaat, moeijelijk te onderhouden en vorderen de bijzondere aandacht van het bestuur.

Men zou een aanvang maken met die en ook de andere voor den afvoer van rijst enz. bestaande wegen, gedurende den regentijd van elk jaar, als wanneer de bevolking daartoe tijd beschikbaar heeft, zooveel mogelijk te doen verbeteren.

Bij voortduring gaven gelegenheid tot den afvoer, te weten:

de rivier Tjitarum van af Tjicao;

de Tjimanok van af Karang Sambong, en

de Tjitandoer van af Bandjar;

alle naar de aan zee gelegene plaatsen.

Sedert 1850 werd in de Tjitarum gewerkt, om dezelve tot 33 palen boven Tjicao bevaarbaar te maken. De zware regens van 1851 hebben den goeden voortgang van het werk belet, hetwelk men berekende dat in 1853 voltooid zou zijn.

Bij eene latere opname bleek ook, dat, hoezeer door de menigvuldige kronkelingen der rivier eene lengte van 33 palen bevaarbaar zou worden gemaakt, daardoor echter voor Tjondjor slechts 21, en voor Bandong niet meer dan 9 palen van den gewonen landweg zouden worden uitgewonnen, een voordeel, vooral voor Bandong niet evenredig aan de moeijelijkheid en kosten waarmede dit werk gepaard ging.

Daarom werd onderzocht:

1°. of de Tjitarum nog niet hooger op zou bevaarbaar zijn;

2°. of op het nader te kiezen hooger gelegene punt gelegenheid zou zijn tot het daarstellen van pakhuizen, en

3°. of de pedattie-weg van Bandong, naar dat punt aan te leggen, aan de zuidzijde blijft van de zeer moeijelijke Tjisoman.

Dat onderzoek had gewenschte resultaten opgeleverd.

Ook hield men zich onledig met het onderzoeken, of de rivier Tjimanok niet verder dan tot Karang Sambong bevaarbaar zou te maken zijn, en zulks mede in het belang van den afvoer van producten.

In 1851 heeft men in onderscheidene districten niet minder dan 29 waterleidingen in het belang van den rijstbouw voltooid, waardoor voor die cultuur bijna 600 bouws aangewonnen werden.

Een en twintig andere waren nog in aanleg, waardoor men ruim 3453 bouws dacht te zullen aanwinnen, boven en behalve eene enkele leiding in het Soemadangsche, ter lengte van ruim 9 palen, ten einde 1000 bouws sawavelden, die van den regen afhankelijk waren, van stroomend water te voorzien.

De regenten, die aan het werkvolk padie verstrekten, hadden, als een gevolg van hun regt van heffing op het rijstproduct, zoowel als de mindere hoofden, belang bij deze verbeteringen.

Intusschen werd daarbij met beleid te werk gegaan, ten einde de bevolking niet al te zeer in te spannen.

De verkregene sawa's zijn gedurende drie jaren vrij van de bedoelde heffing.

De posterijen waren goed ingerigt en werden goed bediend.

Enkele stations waren bouwvallig, doch men vermeende daaraan geene noodelooze kosten te moeten maken, uit hoofde van eene voorgenomene verlegging van den weg, aan welken zij gelegen zijn.

CHERIBON.

In deze residentie waren aanwezig 121 onder verschillende benamingen bekende wegen, die te zamen eene lengte doorliepen van 569 palen.

Dezelve waren alle goed aangelegd en onderhouden, zoodat eene gemakkelijke gemeenschap tusschen de districten onderling met de hoofdplaatsen der regentschappen en de hoofdplaats der residentie bestond.

In 1851 werden om de zuid nieuwe wegen voor het transport van producten geopend, en wel van Tjamies en Pandjaloe naar Bandjar.

Behalve de reeds hierboven genoemde en om de west der residentie stroomende rivier Tjimanok en Tjitandoei, gaf de Tjisangarong (ook Losjarie genaamd) voortdurend gelegenheid voor den afvoer van producten naar zee, van af Tjeledoek.

De meeste der sedert 1845 in de afdeeling Indramaijoe en het noordwestelijke gedeelte van het regentschap Cheribon gegravene waterleidingen konden door kleine praauwen (van 2—5 koijangs) worden bevaren, en stelden door haar onderling verband eene binnenlandsche gemeenschap daar tusschen zes districten over eene lengte van 100 palen.

De gezamenlijke leidingen (meer dan 400 in getal), gevoed door middel van een 300tal afdammingen, doorliepen eene lengte van 800 palen.

Men was ijverig bezig dezelve meer en meer uit te breiden; een bevaarbaar kanaal uit de rivier Tjiwinong muntte uit, omdat door hetzelve ruim 3000 bouws sawa-velden van stroomend water zouden worden voorzien.

Een voorgenomen (in 1852 toegestaan) waterwerk, bestaande in de afdamming der rivier Tjisangarong gaf het vooruitzigt niet alleen van 21,000 bouws sawas te zullen besproeijen, maar ook om het suikerriet voor drie fabrieken te water naar de molens te kunnen vervoeren.

De posterijen waren in voldoenden staat.

TAGAL.

Volgens het berigt van den resident viel in dit gewest nog veel te doen in het belang eener betere gemeenschap, zoowel tusschen de deelen der residentie als naar de zuid.

De bestaande wegen, hoezeer nu en dan door zware afwateringen leidende, werden in goeden staat onderhouden.

Drie kapitale bruggen, een townsbrug over de rivier Katiwong, en twee schoorbruggen over de rivieren Pamalie en Maribaija, van eene belangrijke spanning, hadden reeds meermalen zware afwateringen doorstaan en waren in goeden staat.

Tot uitlegging van een zeehoofd aan de monding der rivier Gong werd in het laatst van 1851 aanvankelijk eene som van ƒ 23,520 toegestaan.

Eene uit de rivier Djang Kollok gegravene waterleiding nadert hare voltooijing en besproeide reeds eene belangrijke uitgestrektheid rijstland.

De betrokken regent en een controleur der landelijke inkomsten bekwamen, voor hunne bemoeijenis daarmede, eene eervolle vermelding in de Javasche courant.

Een nieuw daargesteld waterwerk aan de rivier Laijangan bekwam hier en daar eenige schade.

Andere afdammingen en leidingen bevonden zich, volgens het rapport van den resident, in goeden staat.

De posterijen wenschte die hoofd-ambtenaar eenige verbeteringen en uitbreiding te doen ondergaan.

PEKALONGAN.

In het Pekalonganasche waren, op ultimo 1851, slechts twee rivieren, de Oeloedjami en Pekalongan, met laadvaartuigen bevaarbaar.

Vele kleine rivieren waren, doordien zij zich aan de stranden in moerassen verliezen en dus eene kostbare bewerking zouden moeten ondergaan, voor alsnog niet, zonder een aan te nemen stelsel van kanalisatie, bevaarbaar te maken.

Men was echter bezig ééne derzelve op die wijze te benuttigen.

Door het aanwezen van een groot aantal riviertakken, is Pekalongan een dier gewesten, waar de meeste bruggen te onderhouden zijn, hetgeen voor de bevolking hoogst bezwarend is.

In 1851 kwam het Gouvernement haar echter in de onkosten te gemoet, ofschoon het gemis aan djattiehout in die residentie een groot bezwaar bleef.

De wegen werden zoo goed mogelijk onderhouden. Van de veranderingen in de bepalingen omtrent de heerendiensten verwachtte de resident eene goede werking voor dezen tak van beheer.

Aan waterleidingen bestond nog eene groote behoefte.

Men was reeds ver gevorderd met de leiding uit de Senkarang, waarvoor in 1851 gelden werden toegestaan. Maar ook dat werk had, even als de leiding uit de Laijangan, van welke de residentie Tagal en Pekalongan gezamenlijk de vruchten zullen moeten plukken, door zware bandjirs geleden.

De in 1851 toegestane beschoeijing der rivier van Pekalongan voldeed slecht.

Met de voorhanden middelen werd de dienst der posterij zoo goed mogelijk gaande gehouden.

In den loop van het jaar werd door den resident eene binnenlandsche brievenposterij georganiseerd, waardoor veel noodeloos en overtollig gebruik van menschen en paarden werd voorgekomen.

KADOE.

Niettegenstaande de vele regens waren de wegen in vrij goeden staat. Een nieuwe rij- en karreweg over het Menorehsche gebergte, tusschen de residentien Kadoe en Bagelen, leed echter nog aanhoudend door aardstortingen, zonder dat daardoor evenwel de passagie gestremd werd.

De kapitale townsbrug over de Progo, bij Tempoeran, bleef zelfs bij den hoogen waterstand zonder eenig letsel.

Die over de rivier Krassak, op de grenzen van Djokjokarta, werd daarentegen slechts door buitengewone krachts-inspanning in den loop der maand November behouden, toen dezelve ieder oogenblik door zware bandjirs dreigde weg te drijven.

Vele lava-opstoppingen op de Merapi, waardoor eenige bergstroomen in hunnen natuurlijken loop gestuit werden en zich met kracht in de Krassak moesten ontlasten, deden voorzien dat dit punt meermalen op zware proeven zou worden gesteld.

Met het leggen van eene gelijke brug over de Progo, bij Temengoong, was men

Voor deze uitkomst worden verschillende oorzaken opgegeven.

Tijdens de werking der bazarbelasting moest ieder, die eenige waar ter markt bragt, bij den verkoop de belasting betalen. Het belang der pachters had echter veelal de gewoonte ingevoerd, dat de belasting dadelijk bij het ter markt brengen der waren werd voldaan. Wanneer de eigenaar er niet in slaagde het aangebragte te verkoopen en het later weder ter markt wilde brengen, moest hij de belasting op nieuw voldoen.

Het was dus in het belang van den belastingschuldige zijne waren, al was het dan ook voor eenen geringen prijs, bij de eerste ter-markt-brenging te verkoopen.

Dit belang heeft, sedert de afschaffing der belasting, opgehouden te bestaan. Vrij en onbelemmerd brengt de inlander zijne waren ter markt. Wanneer hij geenen goeden prijs bedingen kan, neemt hij ze ongestoord weder naar huis, om ze op eenen anderen dag of eene andere plaats weder aan te voeren, zonder dat hem dit iets kost dan de moeite van het vervoer.

Eene tweede reden van de niet-daling der prijzen is, dat de belasting van sommige artikelen door den kooper werd betaald; in dat geval kon de afschaffing der belasting natuurlijk slechts eenen geringen invloed op den verkoopprijs uitoefenen, hoewel het gekochte den kooper op zooveel minder te staan komt.

In het algemeen moet niet uit het oog worden verloren, dat, ofschoon het van den eenen kant aan geen redelijken twijfel onderhevig is, dat de afschaffing der bazarregten de strekking moet hebben gehad om de prijzen der zaken te verlagen, het gevolg dier strekking onmerkbaar kan zijn, doordien andere oorzaken in tegenovergestelden zin hebben gewerkt. Zoo kan bijv. aangenomen worden, dat meer vertier en meer vraag op de bazars de strekking heeft gehad tot verhooging der prijzen.

§ 3. *Onverpachte belastingen.*

a. Belastingen in arbeid opgebragt.

In toepassing van het beginsel van vervanging van den arbeid van dienstpligtigen door den arbeid van vrije werklieden, werd onder andere: 1°. bepaald, dat voortaan de werkzaamheden bij 's Lands algemeene en steenkolen-pakhuizen te Soerabaija door vrije koelies zullen worden verrigt; 2°. magtiging gevraagd en verkregen om in de residentie Soerabaija een aantal staljongens bij 's Gouvernements posterij en tegen bepaald loon, in dienst te stellen, ter vervanging van even zoovele heerendienstpligtigen.

Ten einde de op de inlandsche bevolking drukkende lasten te verligten, werd ook het ceremonieel bij reizen van den Gouverneur-Generaal en van ambtenaren en officieren van aanzien gewijzigd, gelijk reeds elders in dit verslag is medegedeeld.

b. Belastingen in geld opgebragt.

Ten gevolge van eene in 1852 ingevoerde wijziging, is de vroegere goudlevering te Menado door belasting in geld vervangen.

§ 4. *Onverpachte monopolien.*

De aanmaak van zout was voor 1852 op een minimum van 25,000 koijangs bepaald. Dit cijfer is echter, ten gevolge van de ongunstige weêrsgesteldheid, op onderscheidene voor den aanmaak bestemde plaatsen op verre na niet bereikt, zoo als uit de volgende opgaaf blijkt.

	Bevolen aanmaak.	Werkelijke aanmaak.	
	Koijangs.	Koijangs.	Pikols.
Panara	1,000	1,656	14
Pakkies	1,500	764	4½
Grissee	6,000	2,639	10
Boender	3,000	2,050	19
Sumanap.	13,500	11,606	6
Te zamen . .	25,000	18,715	53½

zoodat de werkelijke aanmaak 6288 koijangs en 6½ pikol minder bedroeg dan bevolen was.

In 1852 werden verkocht 17,738 koijangs en 19 20/32 pikols zout, welke opbragten eene som van . . . . *f* 3,978,937:105

In 1851 bedroeg de verkoop 18,594 koijangs en 24 12/32 pikol, renderende . . . . 3,575,172: 22^{8}

Het debiet is alzoo in 1852 856 koijangs en 4 24/32 pikol minder geweest dan in 1851, terwijl de opbrengst door de plaats gehad hebbende prijsverhooging van het zout in eerstgenoemd tijdvak *f* 403,765:82^{5} meer heeft bedragen. Die vermindering van het debiet is ten deele veroorzaakt doordien in de maand December van het jaar 1851, toen de ophanden zijnde prijsverhooging van het zout bekend werd, aanzienlijke inkoopen hebben plaats gehad. In die maand zijn circa 923 koijangs zout meer gesleten dan het gewone maandelijksche debiet bedraagt. Tot die vermindering heeft voorts bijgedragen de omstandigheid dat van de nieuwe binnenlandsche zout-verkooppakhuizen, tot de oprigting waarvan in het laatst van 1851 magtiging is verleend, vele eerst in het laatste gedeelte van 1852 voor den verkoop zijn kunnen worden opengesteld en eenige zelfs onder ultimo December nog niet voor het debiet geopend waren.

De bovenvermelde hoeveelheid van 923 koijangs zout is eigenlijk ten prejudice van 1852 verkocht geworden en zoude, bij eene juiste berekening van het debiet, van het cijfer van 1851 afgetrokken en bij dat van 1852 gevoegd moeten worden, als wanneer zoude blijken dat het debiet in 1852 eer toe dan afgenomen is.

XI. Nijverheid. (Voor zooverre deze niet onder andere hoofden van dit verslag verhandeld is.)

§ 1. *Landbouw en bereiding van, zoomede beschikking over het product van den grond.*

a. Java en Madura.

1°. Op gouvernementsgronden.

Koffij-cultuur.

De oogst van 1852 is het voordeeligst geweest in de residentien Bezoekie en Passaroean, alwaar gemiddeld 109 en 121 boomen een pikol koffij hebben afgeworpen, terwijl de productie het nadeeligst was in de navolgende afdeelingen en residentien, alwaar een pikol koffij is verkregen: in Buitenzorg van 2084, in Krawang van 1515, in Bantam van 662 en in Banjoemaas van 659 boomen.

Eene vergelijking der uitkomsten van de oogstjaren 1851 en 1852 doet zien: 1°. dat in 1852 minder dan in het vorige jaar aanwezig waren 3,618,624 vrucht-

PATJITAN.

De meeste in deze afdeeling aanwezige bruggen waren, bij gebrek aan een ander timmerhout, nog van wild hout zamengesteld.

Overigens verkeerden zij in goeden staat, zonder dat uit het onderhoud dier bruggen (welke echter van weinig beteekenis zijn) drukkende lasten voortvloeiden.

Waterleidingen waren er een 70tal aanwezig. Zij zijn echter grootendeels door de natuur gevormd.

Deze afdeeling telt drie vlakten, welke door goede wegen doorsneden worden.

De bergwegen waren over het algemeen breed en in goeden staat.

Het kostte echter veel tijds en aanhoudenden arbeid om dezelve in dien staat te onderhouden.

Het onderhoud van den weg naar Madioen zou veel minder moeijelijk worden door den weggenomen afvoer van al de producten uit die residentie naar Soerabaija.

De bevolking van Patjitan zou daardoor van een moeijelijken last worden bevrijd.

Eene gouvernements-paardenposterij bestond hier niet, als een gevolg van de gesteldheid der wegen, die voor het gebruik van rijtuigen niet geschikt zijn.

Het brievenverkeer vond plaats door bezoldigde personen.

KEDIRIE.

Vele bruggen moesten worden vernieuwd, en zou men daarmede spoedig eenen aanvang maken. De wegen waren in voldoenden staat.

De rivieren de Brantas, Kedirie, Konto, Poetjong, Serondol, Ongo en Lekso, die veel door de jongste uitbarsting van den Kloet geleden hadden, begonnen weder meer bevaarbaar te worden.

Ook de waterleidingen waren in vrij goeden staat. De groote leiding uit de Brantas, ten behoeve van het regentschap Ngrowo, in 1849 geprojecteerd, was geheel voltooid en beantwoordde volkomen aan het doel.

Tot het vervoer van personen moest men nog zijne toevlugt nemen tot de regentsposterij.

Alleen de brievenposterij werd van gouvernementswege gevoerd.

BAGELEN.

Volgens het berigt van het hoofd van het gewestelijk bestuur, weden de wegen in eenen goeden staat onderhouden, en zooveel mogelijk verbeterd en uitgebreid.

Daarentegen waren de bruggen niet alle in eenen gewenschten toestand, als een gevolg van derzelver minder deugdzame constructie.

Met uitzondering van een tweetal, die bij hare mondingen voor kleine praauwen toegankelijk zijn, bevinden zich in deze residentie geene bevaarbare rivieren.

Voor een tweetal in het belang van den landbouw aan te leggen waterleidingen waren de noodige fondsen toegestaan.

De wagen- en paardenposterij bevond zich nog in handen van de regenten, werd vrij goed bediend, doch liet nogtans veel te wenschen over.

Het brievenverkeer geschiedde nog door postillons, ofschoon er gelegenheid bestond hetzelve per as te onderhouden.

Aan het betrokken departement waren voorstellen tot verbetering ingediend.

BANJOEMAAS.

Terwijl men zich beijverde om de wegen in goeden staat te houden, kwam het Gouvernement de bevolking daarin in 1851 te gemoet, voor zooveel betrof het onderhoud van den weg tusschen de grens van het zuidelijk gedeelte van Bagelen en Tjindaga in het district Kalie Redjo, door den aankoop van karren en buffels, voor den aanvoer van steenen en zand.

De weg van Banjoemaas naar Tagal liet veel te wenschen over.

Het kanaal Kalie IJosto verkeerde mede in eenen ongunstigen staat en de vaart op de rivieren Seraijoe, Klawing, Toojong, Logawan en Tjitandoei was voor uitbreiding vatbaar.

Het beginsel om de bruggen voortaan zooveel mogelijk van steenen landhoofden te voorzien werd in deze residentie met succes toegepast op eenige aldaar in 1851 opgerigte bruggen, waardoor de communicatie, zonder meerdere lasten voor de bevolking, meer verzekerd zou worden.

De binnenwegen, vooral in de afdeelingen Bandjar, Megara en Tjilatjap lieten veel te wenschen over; aanhoudende aardstortingen in het gebergte en overstroomingen in de benedenlanden, bragten daaraan veel schade toe.

De waterleidingen werden, naar gelang van de beschikbare middelen en bevolking, zoo goed mogelijk onderhouden.

De regentswagen- en paardenposterij voldeed vrij goed en bragt in 1851 eenige voordeelen op.

Vermits ook daar de brievenposterij nog ten laste der bevolking was, werden voorstellen gedaan om daarin te voorzien.

JAPARA.

Eenige steenen bruggen werden in 1851 opgeworpen, waaronder twee in het Japarasche, twee in het regentschap Pattie en twee in het Kadoesche.

De werklieden en materialen werden van gouvernementswege bekostigd. De bevolking volbragt kosteloos het koeliewerk en voerde ook zand en steenen, bij wijze van heerendienst, aan.

De lasten werden echter zoo dragelijk mogelijk gemaakt.

De wegen verkeerden in het algemeen in eenen goeden staat.

De bestaande waterleidingen en dammen hadden in 1851 eenigzins door zware regens geleden, doch werden spoedig hersteld.

Het aanwezen van slechts een stel postpaarden op elk station gaf in deze residentie, en trouwens ook in andere gewesten, aanleiding tot klagten en voorstellen dienaangaande.

De stations voldeden vrij goed.

REMBANG.

In vergelijk met andere gewesten is de residentie Rembang karig van levend water voorzien.

In de laatste jaren werden echter vele werken ondernomen, en werd de bevolking daarin van gouvernementswege geldelijk ondersteund.

In de districten Bantjar en Rengel werden op die wijze meer dan 3600 bouws sawa's van levend water voorzien.

Ook in het district Djilnoe kwam een kanaal tot stand, door hetwelk niet alleen een aantal sawa's besproeid werden, maar tevens gelegenheid ontstond tot vervoer van goederen naar de hoofdplaats, en van suikerriet van de velden naar eene suikerfabriek.

Het gouvernement stelde daarvoor *f* 8938 beschikbaar.

In de afdeeling Rembang zou in de rivier van Soelang een stuwdam worden gelegd, voor welken mede over *f* 10,500 zou kunnen worden beschikt.

Andere belangrijke werken waren nog in project.

Omtrent de wegen valt niets van eenig belang mede te deelen.

Ook de gouvernements-paardenposterij leverde geene bijzonderheden op.

Het onderhoud der zoogenaamde vrijmanspaarden was nog voor een groot gedeelte ten laste der bevolking.

De dienst der brievenposterij liet te wenschen over.

SOERABAIJA.

De wegen werden algemeen in zeer goeden staat onderhouden. Hier en daar ondergingen dezelve eenige verbeteringen.

Bij het groote aantal in deze residentie bestaande bruggen, was het onderhoud derzelve een arbeid van grooten omvang.

Bij vernieuwing werden dezelve vervangen door steenen bruggen, dan wel door bruggen met steenen landhoofden; zoo werden onder anderen twee steenen bruggen van vrij aanzienlijke spanning, te Sidokaree en Kamassan (districten Djengollo II en III van het regentschap Soerabaija), daargesteld, waarvan de laatste, tevens als stuwsluis ingerigt, de opruiming van eenen houten stuwdam mogelijk maakte.

Voorts werd, ter vervanging van de over de Kedirie-rivier te Lengkong gelegen brug, eene andere gelegd over het sluiswerk te Meliriep, terwijl de districten Goenoeng Kending en Djengollo III te Djerebeng door eene brug over de Kalimaas vereenigd werden en zoo doende op deze hoogte het verkeer tusschen beide districten aanzienlijk verbeterd werd.

De bruggen te Brandjangan en Mangar werden in 1851 voltooid. Die te Wonokromo zou eene kapitale reparatie ondergaan.

Voor het binnenlandsche verkeer waren voldoende transportmiddelen voorhanden. Eene met eenen particulier geslotene overeenkomst voor den afvoer van producten van Kedirie en den opvoer van zout derwaarts, met gebruik van ijzeren ligters en aanwending van stoomkracht, zou dat verkeer aanvankelijk bevorderen.

Bij een ander gedeelte van het tegenwoordig Verslag is reeds gehandeld over de verbeteringen die men met betrekking tot de afleiding van overstroomingen in deze residentie op het oog had.

Daaromtrent kan hier nog worden aangeteekend, dat reeds voorbereidende maatregelen getroffen waren om spoedig met de voor Porrong geprojecteerde werken met kracht een aanvang te maken.

Minder gelukkig was men in het treffen van de noodige overeenkomst, ten einde met de daarstelling van den verlaat beneden Wono Kromo te kunnen beginnen.

Vruchteloos bleven alle pogingen om de eigenares van een perceel, op hetwelk dit werk over eene zekere uitgestrektheid zou worden aangelegd, te bewegen nopens de onteigening van dat terrein minnelijke schikkingen aan te gaan. Zij bleef verlangen dat de verlaat iets hooger zou worden daargesteld, waarom naar de mogelijkheid daartoe een bijzonder onderzoek bevolen werd.

Met den arbeid aan het sluiswerk te Plosso Semanding werd vlijtig voortgegaan. Men verwachtte dat dit werk in 1852 voltooid zou zijn.

Omtrent het postwezen komen geene bijzonderheden voor. Eene verbetering, wat het personeel bij het postkantoor betreft, was op handen.

PASSAROEAN.

De middelen van vervoer te land lieten weinig te wenschen over. Wegen en bruggen werden goed onderhouden, en hoe aanzienlijk de productie der residentie ook was, werd dezelve geregeld en tijdig uit het binnenland naar de hoofdplaats afgevoerd.

De riviervaart beteekende weinig. De Kalie Gombong, welke door de hoofdplaats stroomt, slibde meer en meer aan, en vorderde eene belangrijke voorziening.

De vele waterleidingen werden met zorg onderhouden. De groote dam in de Njomprong voldeed bij voortduring aan de verwachting. Met elk jaar breidde de irrigatie der van den regen afhankelijke sawa's zich uit.

Met de voorhanden middelen werkte de brievenposterij zoo goed mogelijk.

Het aantal paarden bij de onderscheidene stations voor deze posterij beschikbaar was ontoereikende.

Tusschen Soerabaija en Probolingo bestaat eene geprivilegieerde postwagendienst, die, ongeacht het zeer drukke verkeer, of liever juist daardoor, zeer goed voldeed en kon voldoen.

BANJOEWANGIE.

In 1851 werd in deze afdeeling eenige verbetering in de middelen van communicatie aangebragt, waardoor de afvoer van producten zeer bevorderd werd.

De wegen werden over het algemeen in bruikbaren staat en, daar waar het mogelijk was, voor voertuigen toegankelijk gehouden.

Te water bestond geene andere communicatie dan langs de kusten.

In het noordelijke gedeelte der afdeeling werd eene belangrijke waterleiding ontworpen en voltooid.

De dienst bij de brievenposterij werd door postiljons verrigt. In die der wagen- en paardenposterij werd door de bevolking voorzien tegen betaling.

Algemeen overzigt.

Na het voorgaande gewestelijk overzigt kan in het algemeen een vrij gunstig oordeel worden geveld over hetgeen in het jaar 1851 verrigt en aangevangen werd tot bevordering van het binnenlandsch verkeer.

Van de eigenlijke, bij de bevolking gebruikelijke vervoermiddelen (de pedattie, den buffel, het Javasche paard enz.) werd met voordacht niet gewaagd, omdat daarin geene meldingswaardige veranderingen werden waargenomen.

Alleen kan (afgescheiden van de bestaande neiging om daar, waar zulks mogelijk was, stoomkracht aan te wenden) nog aanteekening worden gehouden van een aan het Gouvernement ingediend project, om in het Bataviasche een leuning-spoorweg tot bespoediging van den afvoer van producten aan te leggen. Dienaangaande werd echter in 1851 niets beslist.

Zeer wenschelijke veranderingen in de dienst bij het postwezen werden afhankelijk gemaakt van nadere overwegingen, in verband met de bestaande noodzakelijkheid, om de voorlichting van een kundig beambte in dat vak in te winnen, waarom het Indische Bestuur dan ook aandrong op de uitzending van een zoodanig beambte voor Indie.

Intusschen werd de dienst bij de paardenposterij aanmerkelijk verligt door noodzakelijke restrictien in het verleenen van vergunning tot het kosteloos gebruik daarvan, zoowel aan ambtenaren en officieren als aan particuliere ingezetenen.

Die vergunningen werden in den regel alleen verleend in het belang van de dienst, terwijl ook bij de bekendmaking der te houdene verpachtingen aan de gegadigden werd te kennen gegeven, dat zij niet meer op het vrij gebruik van postpaarden moesten rekenen.

Eindelijk werd nog, met wijziging der tarieven van transportloonen zoo te land als te water, voor de verschillende residentien en afdeelingen op Java, het koelieloon voor het transport van gouvernementsgoederen op Java, waar zulks minder bedroeg, in het algemeen vastgesteld op 2½ duit aan elken koelie voor iederen paal afstands.

§ 2. *Over zee; tusschen deelen van Nederlandsch Indie.*

Hoezeer in 1851 quaestie was om met de directie der Oost-Indische stoom-bootmaatschappij eene overeenkomst te treffen voor de opening eener geregelde stoomvaart tusschen Batavia en Soerabaija, werd daarvan afgezien, omdat, volgens het in 1850 met den heer *Cores de Vries* gesloten contract, deze in het begin van 1852 een aanvang moest maken met een proefstoomvaart tusschen Batavia en Padang, en zoodra van het welslagen dier proef gebleken zou zijn, onmiddellijk met hem eene nadere overeenkomst zou worden aangegaan tot het onderhouden eener geregelde gemeenschap op gelijke wijze tusschen Batavia, via Soerabaija, naar Macassar.

Intusschen werd het door genoemde maatschappij gekochte stoomschip *City of Glasgow* (hernaamd *Java*) voorloopig onder Nederlandsche vlag tot de kustvaart toegelaten, en werd ook daardoor de gemeenschap tusschen de 3 hoofdplaatsen bevorderd.

regentschappen, Cheribon, Pekalongan, Bagelen, Banjoemaas en Kedirie, tot een gezamenlijk bedrag van 4073⅞ bouws. Dit heeft plaats gehad daar waar de aanplant in verhouding tot den beschikbaren grond en de krachten der bevolking bij sommige fabrieken te uitgebreid was en slechte resultaten werden verkregen.

In de residentien Preanger regentschappen, Bagelen en Banjoemaas werden proeven genomen met de bemesting der indigo-velden, waarvan de uitkomsten in een volgend verslag zullen worden medegedeeld. De vroeger genomen proeven met vreemden zaad-indigo zijn mislukt. Alleen in de residentie Madioen worden nog 24 bouws zaad-indigo aangehouden. Tegenwoordig wordt alleen de zoogenaamde taroem-kembang geplant op een afstand van 1½ en 2 voeten. De stekken worden op een voet lengte van den 2den snid gewoonlijk gesneden.

Het onderhoud der indigo-tuinen leverde geene bezwaren op. Het getal huisgezinnen daartoe beschikbaar en afgezonderd is dan ook op vele plaatsen aanmerkelijk toegenomen, ten gevolge van de in de laatste jaren plaats gehad hebbende vermindering dezer cultuur.

De weêrsgesteldheid was over het algemeen vrij gunstig, inzonderheid in de residentie Banjoemaas, waar het regenachtige klimaat voor de indigo-cultuur zich zeer eigent.

Niettegenstaande de aanplantingen dit jaar met 4073 bouws afnamen, vermeerderde de productie aanmerkelijk. Alleen in de residentie Bezoekie ging, bij eene gelijke aanplanting, de opbrengst 1200 pond achteruit.

De verhooging van het plantloon met 30 duiten per pond (*Besluit*, 6 November 1852, n°. 4), zoomede de bepaling, dat aan de dessa-besturen voor hunne bemoeijingen met de indigo-aanplantingen geene betalingen hoegenaamd zullen worden gedaan, noch kortingen ten hunnen behoeve op het loon der aanplanting zullen mogen geschieden, doch dat in stede daarvan ten laste van den Lande aan die besturen zal worden toegekend eene belooning van 10 duiten voor elk van de aanplantingen hunner dessa's verkregen Amsterdamsch pond indigo (*Besluit*, 6 November 1852, n°. 3), verschafte aan de bevolking eene aanmerkelijke tegemoetkoming.

Het getal fabrieken verminderde met 69. In de residentie Cheribon alleen werden er 62 ingetrokken; in Pekalongan 3; in Bagelen 1 en in Kedirie 3. De fabrieken zijn in goeden staat en de bereiding laat over het algemeen weinig te wenschen over. De betrokkene ambtenaren geven zich daarvoor veel moeite.

In de afdeeling Poerbolingo, residentie Banjoemaas, heeft men met goed gevolg eene verbeterde pers gebezigd met dubbele hefboomen, waardoor de persing gelijkmatiger plaats heeft. Bij nader bevestigde doelmatigheid zal deze wijziging zeker algemeene navolging vinden.

De afpakking werd met de meeste zorg verrigt. Tot gemak van de afscheping en verzending naar Nederland maakt men tegenwoordig zooveel mogelijk gebruik van kleine kisten, inhoudende van 80 tot 100 pond.

De uitkomsten van 1852 met die van 1851 vergelijkend, ziet men: 1°. dat het getal fabrieken in 1852 is verminderd met 69; 2°. dat in 1852 4073 bouws minder zijn gesneden dan in 1851; 3°. dat in 1852 119,306¼ pond indigo meer zijn verkregen dan in 1851.

Hieronder volgt de staat der uitkomsten van de indigo-cultuur.

In	Getal fabrieken.	Uitgestrektheid der indigo-velden op welke gesneden is. — Bouws van 500 vierk. roeden.	Verkregen indigo. — Pikols.	Gezamenlijke kosten van den indigo aan het Gouvernement geleverd. — Guldens.	Gemiddelde prijs waarop een pond indigo aan het Gouvernement te staan komt. — Guldens.	Gedurende dit jaar was de opbrengst van den in Nederland geveilden indigo per pikol. — Nederl. courant. Bruto.	Netto.
1852	368	18,832	6,391	ƒ 1,358,728	ƒ 1: 84	ƒ476.37⁹⁄₁₀	ƒ428.07³⁄₁₀

Thee-cultuur.

In de residentie Bagelen werden in 1852 1,000,000 jonge heesters aangeplant. Deze aanplant staat zeer welig. Daarentegen zijn de oude tuinen schraal. In de Preanger regentschappen werden de aanplantingen met 635,600 jonge heesters vermeerderd. De productie nam in dit jaar, in vergelijk met 1851, weder toe, zijnde ongeveer 80,000 Amsterdamsche ponden thee meer geleverd.

De thee-contractanten voorzien zelven in de benoodigde arbeiders. Het bestuur heeft daar geene bemoeijenis mede. De verkrijging van vrijwillige werklieden, zoo voor den fabriek- als veldarbeid, schijnt voor de contractanten niet het minste bezwaar op te leveren. Eene proef met de afpakking van thee in blik, in het klein genomen in de afdeeling Ledok, vond in Nederland geen bijval, weshalve de voortzetting daarvan is gestaakt.

Het is gebleken, dat de hoedanigheid van zwarte en groene thee-soorten van de particuliere planters, voornamelijk van den contractant te Tjioemboeloeit in de Preanger regentschappen afkomstig, veel is verbeterd, zoodat zij thans die der Chinesche soorten evenaart. Daarentegen liet het product uit de afdeeling Ledok nog al te wenschen over. Het laat zich echter niet verwachten, dat de prijzen der Java-thee in de eerste jaren dermate zullen stijgen, dat het Gouvernement de kosten van bereiding en transport zal kunnen goedmaken.

Op de particuliere landen Tjiassem en Pamanoekan, in de afdeeling Krawang, bestaat nog een thee-contract (Jaggernaik poeram) voor 300 bouws, waarvan het product door den heer *L. Weber* voor de Europesche markt wordt bereid en afgepakt.

Op het land Pondok Gedeh, in de afdeeling Buitenzorg, bestaan nog de thee-aanplantingen van het geëxpireerde doch niet verlengde contract van den Chinees *Lie Englie*. De eigenaar zendt het grootste gedeelte van zijnen oogst voor eigene rekening naar Europa. Een klein gedeelte wordt bereid voor particuliere consumtie.

De uitkomsten der thee-cultuur waren als volgt:

In	Getal fabrieken.	Uitgestrektheid der theetuinen in bouws van 500 vierk. roeden.	Verkregen thee. — Amsterd. ponden.	Gezamenlijke kosten der thee — Guldens.	Gemiddelde prijs waarop het pond thee het Gouvernement te staan komt. — Duiten.	Gedurende dit jaar was de opbrengst van de in Nederland geveilde thee per pikol. — Nederl. courant. Bruto.	Netto.
1852	26	2,675	1,050,495	*f* 792,526	90½	*f* 84,64³⁄₁₀	*f* 50,14⁷⁄₁₀

Kaneel-cultuur.

De resultaten der kaneel-cultuur waren in 1852 bijzonder voordeelig, hetgeen moet worden toegeschreven aan de voor de kaneel gunstige regenmousson. Het laat zich aanzien, dat de productie nog meer zal toenemen, zoodra de 200,000 jonge boomen, welke in 1851 in de residentie Banjoemaas zijn aangeplant, schilbaar zullen zijn, hetgeen reeds in 1854 het geval zal kunnen wezen.

Met het oog op de resultaten tot hiertoe jaarlijks dooreen op Java verkregen, schijnt het er voor gehouden te mogen worden, dat de voor de kaneel-cultuur gebezigde gronden over het algemeen daarvoor geschikt zijn, met uitzondering echter van die in de afdeeling Ambal, waar zelfs de voor die cultuur onmisbare dadapboomen slecht groeijen en die in het regentschap Toeban, waar, ongeacht de bestede zorgen, de uitkomsten zeer ongunstig zijn geweest; uit welken hoofde dan ook de intrekking der kaneel-cultuur in dat gewest is bevolen.

en het fabriekwezen, en men zou zulke toestellen en zelfs volledige stoomwerktuigen voor schepen van het charter van de *Foenix* of de *Etna* kunnen aanmaken, wanneer de nieuwe gieterij voltooid en de stoomsmeedhamer met een blok van 1500 Ned. ponden en verder toebehooren in werking zou zijn.

Wegens dat vermogen der fabriek, hare vestiging te Soerabaija en de zamenwerking met het nieuwe maritime etablissement aldaar, gevoegd bij de locale voordeelen harer vestiging aan de Kalimaas, en de lage arbeidsloonen, vleide men zich, dat zij met eenige trapgewijze verbeteringen het doel zoude bereiken dat men zich voorgesteld had, namelijk om in den boezem onzer Indische bezittingen de middelen te hebben tot instandhouding der stoomvaart, zoo militaire als andere, en tot bevordering van het fabriekwezen en de nijverheid in het algemeen; kunnende hierbij nog als eene belangrijke omstandigheid worden medegedeeld, dat de bij deze fabriek gebezigde Borneosche steenkolen uitmuntend voldeden.

Ook de gebouwen enz. voldeden, doch soms liep de fabriek bij hooge waterstanden aan de waterzijde onder, waarin men spoedig zou voorzien, terwijl de vorderingen van het personeel, en betrekkelijk vooral die van het inlandsche (563 in getal) voor de toekomst veel beloofden. Alleen in het maken van modellen, naar teekeningen of bestekken, gingen de Javasche werklieden weinig vooruit, hoofdzakelijk omdat er moeijelijk personen te vinden waren met voldoende geschiktheid en geduld om hen daarin op te leiden. Daarentegen toonden zij veel aanleg als *vormers* en vond men onder hen reeds bekwame *bankwerkers*.

Het was echter moeijelijk de geoefenden bijeen te houden, vermits zij al spoedig geneigd waren de verworvene kennis tot eigen voordeel elders te benuttigen.

De meeste bedrevenheid werd echter onder de ketelmakers en smeden aangetroffen.

Wat de *verrigtingen* van de fabriek in het algemeen betrof, valt op te merken, dat de middelen niet altijd voorhanden waren om het gevorderde werk zonder vertraging af te doen.

In 1851 werden, met inbegrip van die, welke bij den aanvang van het dienstjaar reeds onderhanden waren, 300 bestellingen ontvangen, waarvan 139 voor het marine, 97 voor het civiel en 3 voor het militair departement, terwijl de 61 overige voor particulieren waren.

Het aantal zaken, waaraan men gelijktijdig werkte, klom reeds tot 40.

Belangrijk waren de verrigtingen ten behoeve der marine.

De fabriek werkte mede tot voltooijing en oprigting van den ketelbok, en, bij andere niet minder belangrijke verrigtingen, legde zij de kiel voor het uit Nederland gezonden ijzeren stoomschip *Celebes*, hetwelk in 1852 in de vaart moest komen. De kiel werd den 3den Mei gelegd, en reeds op 23 September, dus na 143 dagen, werd het vaartuig te water gebragt. De vergelijking van denzelfden arbeid voor de *Borneo*, die in 1847 330 dagen vorderde, kan tot maatstaf dienen van de vorderingen in dit vak in Nederlandsch Indie gemaakt.

Het personeel bestond toen gedeeltelijk uit daartoe uit Nederland gezondene werklieden, terwijl bij de *Celebes* slechts één Europeaan werkzaam was. Al de overigen waren inlanders.

De fabriek leverde in 1850 aan de onderscheidene departementen en aan zich zelve voor eene geldswaarde van ƒ 274,124.

De overige bescheiden tot opmaking van eene balans waren nog niet alle voorhanden.

Met betrekking tot de geldelijke uitkomsten van den constructie-winkel in 1850 kan worden aangeteekend, dat de *baten* . . . . ƒ 536,582

en de *lasten* . . 649,130

bedroegen, dus *meerder* de lasten . . ƒ 112,548

Volgens de algemeene boeken van 1850 bedroegen de *lasten* van de stoomfabriek *Phoenix* over dat jaar . . . . ƒ 189,752

en de *baten* . . 96,649

meerder de *lasten* . . ƒ 93,103

aldaar in 1852 met het bevolken van onoverdekte planten genomen heeft betere resultaten opgeleverd dan in 1851. Het getal der ongedekte bevolkte nopals was nu bepaald op plm. 200,000 planten.

De nopal-aanplantingen in de verschillende residentien en in de afdeeling Banjoewangie worden, met uitzondering van die in Cheribon, waar dezelve door het overlijden van den contractaat verwaarloosd zijn, bij voortduring goed onderhouden en de inzameling van het cochenille-insect wordt met de meeste zorg bewerkstelligd.

Het cochenille-product was in 1852 van eene goede qualiteit.

De volgende uitkomsten zijn verkregen:

In	Getal cochenille inrigtingen.	Uitgestrektheid der nopal-aanplantingen in bouws van 500 vierk. roeden.	Verkregen cochenille. — Amsterd. ponden.	Gezamenlijke kosten der cochenille aan het Gouvernement geleverd. — Guldens.	Gemiddelde prijs waarop het pond cochenille aan het Gouvernement te staan komt. — Guldens.	Gedurende dit jaar was de opbrengst der in Nederland geveilde cochenille per pikol. — Nederl. courant. Bruto.	Netto.
1852	6	351½	90,029	ƒ 73,614	ƒ 1: 43	ƒ273.55⁵/₁₀	ƒ240.63³/₁₀

Tabaks-cultuur.

De tabaks-cultuur heeft gedurende het jaar 1852 in het algemeen betere resultaten opgeleverd dan die in 1851 verkregen. Veel hebben daartoe bijgedragen de pogingen, welke door het Gouvernement in de laatste jaren zijn in het werk gesteld tot verbetering van de gebrekkige regeling dezer cultuur.

De aanplantingen worden daar, waar ze de kracht der bevolking te boven gaan, van lieverlede ingekrompen en steeds wordt elke gelegenheid te baat genomen om de tabaks-cultuur, voor zoover de omstandigheden zulks toelaten, voor de bevolking voordeeliger te maken. Op dezen weg voortgaande hoopt men, langzaam doch zeker, tot het beoogde doel te geraken, om namelijk de teelt van tabak voor de Europesche markt duurzaam en met voordeel voor alle partijen in stand te houden.

Even als in 1851 zijn met sommige contractanten wederom suppletoire overeenkomsten voor den oogst van 1852 gesloten, waarbij dezelfde voorwaarden zijn bedongen als die van 1851, terwijl met anderen nieuwe overeenkomsten voor den nog loopenden contracttijd zijn getroffen, met beding eener verminderde aanplanting, kapitalisatie der schulden, bepaling van restitutie bij jaarlijksche termijnen en geheel vrije beschikking over het product, mits borgtogt stellende voor de restitutie van het verschuldigde wegens aflossing der kapitale schuld, plantloonen enz.

Ten gevolge van vele regens hebben de tabaksplanten aanmerkelijk veel geleden en verwachtte men weinig goeds van den oogst, doch later invallende droogte heeft veel hersteld en de oogst is over het algemeen vrij goed uitgevallen. De productie nam in dit jaar, in vergelijking met 1851, weder toe, hebbende 3284 pikols meer bedragen dan in 1851, nagenoeg geheel voor de Europesche markt. In de residentie Rembang zijn echter enkele tabaksvelden tot eene uitgestrektheid van 33¼ bouws, ten gevolge van de hevige regens, mislukt, welk lot ook trof 8 bouws behoorende tot eene onderneming in de residentie Soerabaija. Bovendien zijn bij eene fabriek in de residentie Samarang door brandschade verloren geraakt 720 pikols, welke ramp echter eenigermate is gelenigd, doordien het Gouvernement aan den fabrikant later behalve eene tegemoetkoming met opzigt tot het plantloon, de vrije beschikking heeft verleend over den nog overgebleven tabak uit den oogst van 1852, alsmede over het product van het oogstjaar 1853.

De schuurruimte der verschillende ondernemingen is nog niet overal in evenredigheid tot de aanplantingen. In de residentie Rembang hebben sommige fabrikanten, bij welslaging van het gewas, geene toereikende bergruimte en zijn zij daarom verpligt de bladeren half droog in elkander te schuiven, welke behandeling zeer nadeelig op den tabak werkt. De meeste fabrikanten in die residentie zijn ijverig bezig hunne schuren met pannen te dekken. Bij eene onderneming te Soerabaija wordt mede een aanvang gemaakt, om den atap der schuren door pannen te vervangen. Voortdurend worden door het Gouvernement de noodige maatregelen genomen om de verliezen tegen te gaan, welke door de fabrikanten dikwijls door het afbranden hunner schuren worden geleden. Aan dezen is onder andere aangezegd, dat, bij het niet voorzien hunner schuren met pannen daken, geen acht zal worden geslagen op verzoeken om schadeloosstelling of te gemoetkoming in geval van brand, terwijl hun tevens is aanbevolen om kleinere tabakschuren te bezigen dan die welke tot dusverre in gebruik zijn, opdat aldus zoude kunnen worden voorgekomen dat bij brand belangrijke kapitalen aan waarde verloren gaan.

De tabaksfabrikanten voorzien in hun eigen werkvolk. In dringende omstandigheden alleen komt het Gouvernement hun daarin te gemoet. In de laatste jaren is de vrije beschikking over hun product aan al de fabrikanten toegestaan. Bij de nieuwe overeenkomsten wordt hun dit onvoorwaardelijk toegestaan, mits voldoenden waarborg stellende voor de aan het Gouvernement verschuldigde gelden.

De teelt van tabak voor de binnenlandsche consumtie is gedurende 1852 vrij belangrijk geweest en neemt jaarlijks toe, blijkens de vermeerdering van consumtieregten in de residentie Rembang. Ook de vrije cultuur voor de Europesche markt neemt in den laatsten tijd belangrijk toe en het Gouvernement beijvert zich dezelve door gepaste middelen aan te moedigen. Door drie ondernemers zijn met de dessahoofden en bevolking in de residentie Rembang vrijwillige overeenkomsten voor den aanplant van tabak gesloten en zijn op deze wijze ruim 100 bouws aangeplant.

Ten tijde dat de Chinezen meer vrijen toegang tot de binnenlanden hadden, kochten deze veel tabak, op overeenkomsten met de bevolking voor den aanplant van eene zekere hoeveelheid planten, onder genot van voorschotten. De Europesche opkoopers betalen den tabak per plant. Ook de contractanten met het Gouvernement gaan thans vrijwillige overeenkomsten met de bevolking aan en men mag aannemen, dat door hen op die wijze pl. m. 2000 pikols van pl. m. *f* 20 per pikol zijn verkregen. Voor eenen contractant is onder andere, bij wijze van proef, vrijwillig 5 bouws tabak geplant tegen dagelijksche betaling der bevolking. De op de bewerking dezer velden gevallen kosten hebben bedragen *f* 483,55, zoodat voor iedere bouw tabak is ontvangen *f* 96,73, ongeveer gelijkstaande met de bij contract vastgestelde betaling voor eene bouw n°. 1. De bevolking was met deze wijze van werken en betaling zeer ingenomen en er werden van vele zijden verzoeken ontvangen om even zoo te mogen arbeiden. Hoogst waarschijnlijk is het dus, dat de vrije tabaks-cultuur, van welker voortdurende welslaging ruime bewijzen zijn verkregen, meer en meer zal toenemen en voor de betrokkene partijen beter zal zijn.

Met betrekking tot de aangelegenheden dezer cultuur in het algemeen kan worden opgemerkt, dat dezelve gedurende de laatste jaren, vooral in de residentie Rembang, redelijk goed heeft gewerkt. De betere regeling der werkzaamheden heeft van lieverlede de bezwaren aan deze cultuur verbonden, zoomede den tegenzin der bevolking doen verdwijnen, daar het aan dezelve niet onverschillig kan zijn, dat zij jaarlijks alleen aan plantloon pl. m. *f* 150,000 geniet, terwijl nog bijna even zooveel voor bereiding van het product en herstelling der droogschuren wordt uitgegeven.

De meeste in werking zijnde tabaks-ondernemingen, slechts een paar uitgezonderd, verkeeren in betrekkelijk gunstige omstandigheden.

Van de contracten voor de ondernemingen, welke ten gevolge van onvermogen en overlijden der eigenaars niet gewerkt hebben, zijnde 3 in getal, is een ontbonden geworden, terwijl met de overige ter zake werd onderhandeld.

De uitkomsten der tabaks-cultuur waren:

In	Getal tabaks-ondernemingen.	Uitgestrektheid der tabaksvelden van welke geoogst is. — Bouws van 500 vierk. roeden.	Opbrengst. — Pikols.	Hoeveelheid tabak bereid voor de Europesche markt. — Pikols.	Genoten betaling door de tabakplantende huisgezinnen. — Guldens van 120 duiten.
1852	17	2057¾	20,173	19,663	ƒ 190,698

Peper-cultuur.

Het resultaat der peper-cultuur was in 1852 bijzonder ongunstig, hetgeen moet worden toegeschreven aan de menigvuldige regens, welke gedurende de laatste westmousson zijn gevallen en ten gevolge waarvan een aantal ranken zijn uitgestorven. Met het oog op de resultaten tot hiertoe dooreen verkregen, schijnt het evenwel er voor gehouden te mogen worden, dat de voor die cultuur gebezigde gronden daarvoor geschikt zijn, met uitzondering echter van de residentie Bantam, waar zelfs de boomen, waartegen de peperranken moeten worden opgeleid, slecht groeijen en door de witte mieren worden vernield.

De peper-aanplantingen zijn steeds aangelegd tusschen die der koffij. De tijd heeft geleerd, dat deze gemengde aanplantingen voor de peper-cultuur nadeelig zijn. Er zullen mitsdien in den vervolge zooveel mogelijk afzonderlijke peper-aanplantingen worden aangelegd.

De uitkomsten waren als volgt:

In	Aanwezig getal peperranken.		Geleverde hoeveelheid. — Pikols.	Gezamenlijke kosten der aan het Gouvernement geleverde peper. — Guldens.	Gemiddelde prijs waarop de pikol peper aan het Gouvernement te staan komt. — Guldens.	Gedurende dit jaar was de opbrengst der in Nederland geveilde peper per pikol. — Nederl. courant.	
	Vruchtdragende.	Jonge.				Bruto.	Netto.
1852	878,975	741,980	1087	ƒ 6954	ƒ 6: 48	ƒ 24.24	ƒ 16.67²⁄₁₀

2°. OP DE GRONDEN GEBLEVEN TER BESCHIKKING VAN DE INLANDSCHE BEVOLKING.

Ten opzigte van de rijstcultuur wordt hier residentiegewijze het volgende aangeteekend.

Bantam. De oogst was in 1852 in deze residentie weder even voordeelig als in 1851. Onderscheidene in vroegere jaren aangevangene waterwerken werden voltooid of voortgezet en andere nieuw aangelegd.

Preanger regentschappen. De productie der rijstvelden was niet zoo groot als in 1851, hoezeer dezelve gunstig te noemen is. Volgens opgaven, van de inlandsche hoofden afkomstig, bedroeg de oogst in het geheel 3,028,595 pikols of gemiddeld 24.13 pikols per bouw. Op deze cijfers kan echter niet veel vertrouwd worden, vermits de hoofden steeds geneigd zijn minder dan de wezenlijke productie op te geven.

Krawang. In deze afdeeling was de rijstoogst in vergelijk met 1851 nie tgunstig, hebbende de velden in 1852 dooreen circa drie pikols per bouw minder opgeleverd, hetgeen men toeschrijft aan het slecht slagen der van den regen afhankelijke velden, ten gevolge van ongunstige weêrsgesteldheid.

De werkzaamheden aan de in bewerking zijnde waterleiding uit de rivier Tjikaranglam zijn gedurende 1852 voortgezet.

Cheribon. Hoezeer de maand Maart 1852 zich kenmerkte door zorgwekkend droog weder, zoo was de oogst echter over het algemeen gunstig, hetgeen voornamelijk te danken is aan den uitmuntenden staat waarin bendoengans en waterleidingen verkeerden.

Ten gevolge der in de laatste vijf jaren daargestelde nieuwe waterwerken zijn de voedingsmiddelen in de residentie Cheribon overvloedig, zoo zelfs, dat men gedurende de jaren 1850, 1851 en 1852 te zamen ruim een millioen pikols rijst heeft kunnen uitvoeren.

Tagal. In 1852 was de weêrsgesteldheid voor de rijstcultuur in deze residentie zeer ongunstig. De eerst in de maand Januarij doorgekomen regens waren toen op eens zoo menigvuldig, dat de uitgezaaide zaadpadie op vele plaatsen door overstroomingen werd vernield, waardoor de beplanting der velden op nieuw werd vertraagd, en naauwelijks was dit afgeloopen, of er kwam eene zeer langdurige droogte, vergezeld van de zoogenaamde angien koembang, waardoor het gewas vooral op de van den regen afhankelijke velden, voor een groot gedeelte verloren ging. Wel is waar vielen in het laatst der maand April weder overvloedige regens, doch voor de meeste velden was zulks te laat. De oogst was dan ook over het algemeen zeer ongunstig en eene aanzienlijke uitgestrektheid van 26,477½ bouws is geheel mislukt.

Eene ruime aanplanting van tweede gewassen; als djagong, katella, komkommers, katjang oebie enz., welke voor het grootste gedeelte slaagde, heeft zeer veel bijgedragen om gebrek aan voedsel voor te komen onder die landbouwers, wier rijstvelden waren mislukt. Tot het bewerkstelligen dezer aanplantingen werd een voorschot van *f* 2000 toegestaan, waarvan echter slechts de helft is uitgegeven, omdat de meeste landbouwers nog djagongzaad hadden en de prijzen der rijst zeer matig bleven, zoodat zij niet verpligt waren hetzelve als voedsel aan te wenden.

Pekalongan. De oogst was in 1852 ongunstiger dan in de twee laatstvoorgaande jaren. De misgewassen waren algemeen en de geslaagde velden wierpen minder af dan in gewone tijden. Door belangrijke aanplantingen van tweede gewassen heeft men evenwel gebrek aan voedsel en armoede voorkomen.

Samarang. In deze residentie was de padie-oogst, voornamelijk in de regentschappen Samarang en Demak, niet bijzonder gunstig, hetgeen moet worden toegeschreven aan de in Maart 1852 geheerscht hebbende sterke droogte. Ter vermeerdering van de rijstproductie heeft men in 1852 eene proef genomen met de aanplanting van uit Panaroekan (residentie Bezoekie) ontboden zaadpadie, welke proef in alle opzigten aan de verwachting heeft beantwoord. Ook aan de ontginning van nieuwe gronden wordt voortdurend veel gedaan. In 1852 heeft dezelve bedragen 4504 bouws van 500 vierkante roeden.

Van het belangrijke waterwerk in de rivier Toentang is elders reeds gesproken. Bovendien zijn in 1852 aangevangen de navolgende waterwerken: 1°. het graven eener waterleiding van af de rivier Bondo tot aan de waterleiding van Karang Anjer: 2°. het leggen van eenen steenen dam in de rivier Ketapang; 3°. het herstellen van den steenen dam te Pedalangan.

Japara. De uitkomsten der rijstcultuur waren in dit jaar minder gunstig dan in 1851, hebbende de oogst omstreeks 100,000 pikols padie minder bedragen. Deze slechte resultaten zijn hoofdzakelijk door de ongunstige weêrsgesteldheid veroorzaakt. In sommige districten ondervond men gevoelige misgewassen.

Rembang. Niettegenstaande de min gunstige weêrsgesteldheid en vele overstroomingen van het te veld staande gewas was echter de oogst in deze residentie over het algemeen redelijk. De misgewassen besloegen over het algemeen eene uitgestrektgeid van 14,647 bouws.

In dit jaar is tot stand gekomen een stuwdam met eene waterleiding ter lengte van 3 palen uit de rivier Soelang, waardoor ongeveer 500 bouws oude en cirça 700 bouws nieuwe velden van levend water zullen kunnen worden voorzien.

Soerabaija. De rijstcultuur heeft in 1852 in deze residentie, in vergelijking met vroegere jaren, bevredigende resultaten opgeleverd, hebbende de oogst in het geheel bedragen 2,461,521 pikols padie, of 13.24 pikols per bouw.

Door een dijkbreuk van de Porrong-rivier ging eene aanplanting van 600 bouws geheel verloren.

Passaroean. De rijstoogst was in deze residentie zeer voordeelig en zou bij gunstiger weêrsgesteldheid nog hooger zijn geweest. Ook de aanplanting van tweede gewassen heeft goede resultaten opgeleverd. Daarmede werden in 1852 niet minder dan 32,940 bouws beplant, welke men bij eene matige schatting gerustelijk stellen kan dat aan de bevolking hebben gerendeerd ongeveer ƒ 600,000 (pl. m. ƒ 18 per bouw).

In 1852 zijn de volgende waterwerken aangelegd: 1°. eene waterleiding te Tangoel Angien, onder Wangkal, dienende tot betere toevoer en verdeeling van water; 2°. twee dammen in de rivieren Tjokro en Ladjeng (afdeeling Malang), waardoor ruim 600 bouws rijstvelden van levend water kunnen voorzien worden.

Bezoekie. Het resultaat was in deze residentie iets beter dan in 1851. De gemiddelde opbrengst in 1851, bedragende 18,56 pikols per bouw, was in 1852 19,60 pikols per bouw.

In het district Soemberwaroe is in 1852 eene leiding gegraven om een duizendtal tegalvelden van levend water te voorzien.

Banjoewangie. De padie-oogst was in Banjoewangie zeer gunstig, hebbende dezelve opgeleverd 160,270 pikols padie, of gemiddeld 26 pikols per bouw.

Kedirie. Ten gevolge der minder gunstige weêrsgesteldheid in 1852 was de padie-oogst over het algemeen niet zoo voordeelig als in het vorige jaar. In de landrente betalende districten Kertosono, Lengkang en Gemenging zijn 300 bouws sawa's mislukt, waardoor ook de landrente in vergelijk met 1851 op de helft is gedaald. Uit deze residentie wordt jaarlijks eene belangrijke hoeveelheid padie en rijst naar Soerabaija gevoerd. In 1852 bedroeg dit pl. m. 10,000 pikols padie en pl. m. 80,000 pikols rijst.

De in 1851 voltooide waterleiding of liever aftapping uit de rivier Brantas voldoet aanvankelijk vrij wel. In 1852 ontstonden hierdoor 900 bouws nieuwe sawavelden in het regentschap Ngrowo.

Madioen. De oogst was in 1852 alhier iets gunstiger dan in 1851, hebbende dezelve overvloedig voorzien in de behoefte der bevolking. De misgewassen besloegen in het Madioensche 4520 bouw en in de afdeeling Ngawie pl. m. 3000 bouws.

Aan het aanleggen van waterwerken werd voortdurend gearbeid. Reeds bestaan in deze residentie verscheidene doelmatige leidingen en dammen.

Patjitan. In deze afdeeling was de rijstoogst veel voordeeliger dan in 1851, hebbende dezelve bedragen gemiddeld per bouw 18,13 pikols, en in 1851 slechts 7,96 pikols.

Kadoe. De rijstcultuur was in 1852 alhier zeer bevredigend. De productie bedroeg gemiddeld per bouw 21,41 pikols padie.

Bagelen. De weêrsgesteldheid was in deze residentie zeer gunstig en de padieoogst voordeelig.

Op sommige plaatsen heeft het gewas evenwel te lijden gehad van insecten en op andere plaatsen van overstroomingen; als mislukt zijn opgegeven pl. m. 12,000 bouws.

De werkzaamheden aan de waterleidingen uit de rivieren Laoeloe en Gebang, in de afdeeling Keboemen, werden met kracht voortgezet.

Banjoemaas. De oogst was alhier zeer gunstig. In het jaar 1852 is in deze residentie eene proef genomen met de uitplanting van Buitenzorgsche en Indramaijoesche zaadpadie, welke geleid heeft tot de overtuiging, dat de Buitenzorgsche padie alleen in hooge en de Indramaijoesche in lagere meer moerassige streken goed slaagt.

De inlander is over het algemeen met deze padiesoorten zeer ingenomen.

De leidingen worden door de bevolking, zonder hulp van het Bestuur, behoorlijk daargesteld en onderhouden. Dezelve zijn in deze residentie in overvloed aanwezig.

De van de verschillende autoriteiten op Java en Madura ontvangen opgaven wijzen eene vermeerdering aan van 72,904 landbouwende huisgezinnen. Eene belangrijke vermeerdering merkt men op in de residentien Bantam, Samarang en Bagelen. De overige residentien hebben in vergelijk met 1851 geene groote verandering in dit opzigt ondergaan.

In 1852 bedroeg de geheele uitgestrektheid aanwezige velden 1,854,889 bouws van 500 vierkante roeden.

Hiervan werden voor het Gouvernement beplant.	61,263³/₄
door de bevolking voor eigen cultuur gebezigd	1,624,151³/₄
zoodat onbeplant zijn gebleven.	169,473¹/₂
	1,854,889

In 1852 zijn 12,173 bouws sawavelden ontgonnen. Ten gevolge der voortdurende bemoeijingen van het Europeesch Bestuur was de verhouding van de goede tot de slechtere padiesoorten in 1852 merkelijk voordeeliger dan in de vorige jaren. Hier en daar beproefde men de qualiteit van het product te verbeteren door bestelling van zaadpadie uit andere residentien. Op andere plaatsen werd aanbevolen de beste soorten aan te houden als bibiet voor den volgenden oogst. Het is te verwachten dat een en ander ook op de toekomstige oogsten wederom gunstig werken zal.

Ook de aanplanting van tweede gewassen is in 1852 merkelijk vooruitgegaan. De voornaamste soorten dezer gewassen zijn: djagong (maïs), verschillende katjangen cassave-soorten, Spaansche peper, uijen enz.

Proeven met Sydneysche, Beyruthsche en Amerikaansche maïs genomen beantwoordden niet aan de verwachting.

De gemiddelde prijzen der padie waren lager dan in het voorgaande jaar. De hoogste prijs was gemiddeld *f* 2:92 en de laagste *f* 1:98 per pikol.

Ten gevolge van het mislukken van het rijstgewas in het jaar 1850 in een paar districten der residentie Bantam en van het daardoor ontstaan gebrek aan levensmiddelen, is men er op bedacht geworden om de gronden, welke aldaar van zeer slechte hoedanigheid zijn, door kunstmatige bemesting meer productief te maken.

De hieromtrent genomen maatregelen hebben bestaan in het doen aanleggen in de dessa's, naar mate van derzelver uitgestrektheid, van verschillende gaten ter diepte van 2 à 3 voet, ter verzameling van alle vuilnis, en om hetzelve aldaar tot verrotting te doen overgaan.

Het bedrag der vrijgestelde landrenten op Java was in 1852 *f* 410,825:81.

Uit hoofde van de gebrekkige werking der belasting op het bedrijf werden de daaromtrent bestaande bepalingen herzien en de nieuwe verordeningen gearresteerd bij besluit van 16 December 1851, n°. 5 (*Staatsblad* n°. 75).

Het gevolg hiervan was eene meerdere opbrengst van dat middel in 1852.

Omtrent de klapper-aanplantingen kan het volgende worden medegedeeld:

Geregeld aangelegde klappertuinen bestaan er niet. Alleen in de residentie Japara, namelijk in het district Oendaan, afdeeling Koedoes, vindt men eene geregelde gouvernements-aanplanting in tuinen. Van de in de jaren 1850 en 1851 voor deze aanplanting afgezonderde uitgestrektheid van 400 bouws waren nog slechts gebezigd 200 bouws, die 16,000 klapperboomen bevatten, geplant op eenen afstand van 30 vierkante voeten. Van deze 16,000 boomen zijn er 233 uitgestorven, zoodat er 15,767 overblijven. Deze jonge planten staan niet zeer voordeelig, hebben veel te lijden gehad van wilde varkens en geven weinig aanmoediging om met de 200 overige bouws voort te gaan. De vooruitzigten kunnen echter nu nog niet met zekerheid worden opgegeven, omdat de boomen, waarvan de oudste 2 en de jongste 1 jaar oud waren, welligt later beter zullen opgroeijen.

Het aanleggen van goten en paggers om de tuinen, ten einde die tegen het indringen van wilde varkens te beveiligen, kost veel arbeid en tijd. Het onderhouden der klapperboomen in het algemeen en het uitroeijen der voor de klappers schadelijke dieren wordt door alle gepaste middelen aanbevolen.

Geregelde, op eene groote schaal ingerigte molens, zoo als die van den heer *Lange* op Balie en van den heer *Ross* op de Kokos-eilanden, bestaan er niet op Java. De inlanders bereiden hunne olie door persing of koking, en verkrijgen gemiddeld van 7 tot 8 klappers eene wijnflesch olie. In de residentie Bagelen is de aanmaak van olie belangrijk.

Uit de mededeelingen van sommige hoofden ontvangen blijkt dat de binnenlandsche handel in klappers en klapperolie levendig is en van lieverlede toeneemt, vooral sedert de bevolking door de regeling der heerendiensten meer tijd ter harer beschikking heeft gekregen, terwijl ook de afschaffing der bazarpacht krachtdadig medewerkt tot meerdere ontwikkeling van den handel.

De teelt van klappers is bijzonder nuttig omdat al wat van dezen boom komt door de bevolking wordt gebruikt voor huisselijke behoefte. De stam dient voor goten, stijlen enz.; de wortel voor sigarenkokers en andere voorwerpen; het sap voor olie, suiker, zeep, kaarsen, azijn; de bast voor touw, vloermatten enz.; de noot voor spijs en drank; de bladen voor bezems, mandjes, huisdekking enz.

De stand der teelt van klapperboomen op Java, onder ultimo December 1852, blijkt uit de hier volgende opgave.

RESIDENTIEN.	Aanwezig getal klapperboomen op 1°. Januarij 1852.			Gedurende 1852 zijn		Aanwezig getal klapperboomen onder ultimo December 1852.			Gemiddelde prijzen der				Aanmerkingen.
	Vrucht-dragende.	Jonge.	Totaal.	Uitgestorven of uitgeroeid.	Bijgeplant.	Vrucht-dragende.	Jonge.	Totaal.	Klappers per 100 stuks.		Klapper-olie per pikol.		
Bantam	a	a	582,987	86,781	116,352	a	a	612,558	f 3	24	f 18	38	a. Niet opgegeven.
Buitenzorg . . .	65,333	44,093	109,426	2,729	10,066	64,928	51,835	116,763	6	„	43	„	
Krawang	16,573	27,472	44,045	2,962	2,989	16,856	27,216	44,072	9	60	„	„	f 0.35 à f 0.50 de flesch.
Preanger Regentsch.	170,651	663,667	834,318	29,348	58,025	181,968	681,027	862,995	4	05	„	„	f 0.44½ de flesch.
Cheribon	123,085	183,849	306,934	9,024	41,773	123,735	215,948	339,683	4	„	35	50	
Tagal	119,425	179,760	299,185	17,129	52,125	136,077	198,104	334,181	2	62	22	33	
Pekalongan . . .	169,045	88,782	257,827	2,631	26,114	173,769	107,541	281,310	3	23	22	„	
Samarang. . . .	291,181	230,753	521,934	32,824	100,415	298,625	290,900	589,525	4	85	18	„	
Japara	a	a	464,027	14,027 b	„	± 350,000	± 100,000	± 450,000	a		a		b. Verschil tusschen de opgaven over 1851 en 1852.
Rembang	331,217	392,049	723,266	16,304	62,709	353,440	416,231	769,671	3	114	25	71	
Soerabaija. . . .	417,110	707,182	1,124,292	81,099	476,144	425,034	1,094,303	1,519,337	6	„	26	56	
Passaroean . . .	140,963	256,033	396,996	52,092	277,349	143,759	478,494	622,253	6	24	26	43	
Bezoekie	369,366	646,525	1,015,891	27,337	141,365	384,057	745,862	1,129,919	3	87	21	78	
Banjoewangie . .	28,005	32,549	60,554	130	120	27,925	62,619	90,544	4	„	20	„	
Kedirie	165,888	144,299	310,187	4,285	24,998	167,069	163,831	330,900	5	„	25	72	
Madioen	177,387	157,533	834,920	13,936	40,844	183,862	177,966	361,828	4	60	23	„	
Patjitan	67,442	96,522	163,964	1,020	20,189	77,950	105,183	183,133	3	„	15	„	
Kadoe	164,816	180,236	345,052	7,552	58,022	159,994	235,528	395,522	5	60	19	„	
Bagelen	763,657	707,880	1,471,537	11,106	80,999	793,071	748,359	1,541,430	1	119	11	69	
Banjoemaas . . .	296,737	258,313	555,050	5,938	47,960	292,400	304,672	597,072	2	51	85	94	
	„	„	9,922,892	418,254	1,688,558	„	„	11,142,696	* f 4	47	„	„	* Zonder Japara.

e. Houtzaagmolens.

Geene bijzonderheden.

§ 3. *Bewaarplaatsen.*

Hier kan worden aangeteekend, dat het militair departement de aandacht vestigde op een allezins belangrijk en hoogst ongunstig rapport door den majoor, waarnemenden directeur bij den artillerie-constructie-winkel te Soerabaija, over den staat der houtstapelplaatsen te Boenga en Bedanten uitgebragt, na een door denzelve gehouden onderzoek naar het aantal houtwerken aldaar voorradig en geschikt om ten dienste van genoemden winkel te worden aangewend.

Dat rapport bewees de dringende noodzakelijkheid, om ten spoedigste middelen te beramen om den staat van bederf, waarin verreweg het meerendeel der voorhanden houtwerken ten gevolge eener onoordeelkundige opstapeling daarvan en hoofdzakelijk als een onvermijdelijk gevolg van de vochtige gesteldheid der plaats verkeerden, zooveel mogelijk tegen te gaan.

De Gouverneur-Generaal vond zich dan ook verpligt, eenen inspecteur van finantien derwaarts te dirigeren, met last om, in overleg met genoemden hoofd-officier, ter zake de noodige voorstellen te doen, terwijl de resident van Soerabaija gemagtigd werd, om al dadelijk die maatregelen van voorziening te nemen, welke geen uitstel zouden gedoogen.

Naar aanleiding van het daarop ontvangen verslag, werden eenige door den resident genomene huishoudelijke schikkingen goedgekeurd en magtiging verleend om de defecte houtwerken naar Grissee over te voeren, aldaar zooveel mogelijk te benuttigen en overigens te doen verkoopen.

Voorts werd onder anderen nog bepaald, dat de stapelplaats Boenga vergroot en Bedanten ontruimd zou worden en ook het personeel zou worden uitgebreid.

Onderscheidene voorschriften nopens de administratie werden gegeven, het technisch toezigt over de inrigting opgedragen aan den bovenbedoelden hoofd-officier en voorstellen in behandeling genomen betrekkelijk eene meer voordeelige wijze van aankap der houtwerken in de bosschen, in verband met het denkbeeld om op genoemde stapelplaats een stoom-houtzaagmolen op te rigten.

X. BRONNEN VAN INKOMSTEN.

§ 1. *Belastingen in het algemeen.*

Het algemeen reglement nopens de verpachtingen en andere met betrekking tot de belastingen bestaande organieke bepalingen ondergingen geene andere wijzigingen dan hieronder zullen worden aangegeven.

§ 2. *Verpachte belastingen. Monopolien.*

In de maand Maart werd aan de onderscheidene hoofden van gewestelijk bestuur eene reeks van vragen ter beantwoording voorgelegd, omtrent de middelen die zouden behooren te worden aangewend om den druk der belastingen op de bazars en warongs voor de bevolking te verminderen.

Hoogst belangrijk was het overzigt der successivelijk ingekomene antwoorden en beschouwingen dienaangaande, en niet minder belangrijk het gevolg dat nog in 1851 gegeven werd aan het reeds lang geopperde denkbeeld om de bedoelde belasting af te schaffen.

Die afschaffing vindt men vermeld in de publicatie van den Gouverneur-Generaal van 16 December 1851 (*Indisch Staatsblad* n°. 73).

De voorwaarden der onderscheidene verpachtingen voor 1852, voor zooveel de betrokkene belastingen in werking bleven, werden geregeld bij de besluiten en publicatie, opgenomen in het Indisch Staatsblad van 1851, n°. 60 en 62.

Over 1851 werden de verpachte middelen aangeslagen tegen de volgende sommen:

	OPIUM.	ANDERE.	TOTAAL.
Java en Madura	ƒ 5,064,360	ƒ 3,729,912	ƒ 8,794,272
Buitenbezittingen	496,220	300,224	796,444
	ƒ 5,560,580	ƒ 4,030,136	ƒ 9,590,716
Over 1850 werden dezelve afgestaan op Java en Madura	ƒ 5,354,700	ƒ 4,218,324	ƒ 9,573,024
Buitenbezittingen	561,248	291,545	852,793
	ƒ 5,915,948	ƒ 4,509,869	ƒ 10,425,817
Dus *minder* in 1851 . .	ƒ 355,368	ƒ 479,733	ƒ 835,101

Om evenwel tot een juist vergelijk te kunnen geraken, behoort van het nadeelig verschil te worden afgetrokken het inkoopsbedrag van 2292 katties opium, die in 1851 minder aan de pachters zou worden verstrekt, en waarvan het kostende werd geraamd op p. m. ƒ 15 per kattie, of ƒ 34,380 voor het geheel.

Het nadeelige verschil bepaalde zich alzoo tot p. m. ƒ 800,721.

Eene vermindering op dezen tak van 's Lands inkomsten was te verwachten, en geloofde men, dat, alle omstandigheden in aanmerking genomen, er redenen waren om met het verkregen resultaat tevreden te zijn, ofschoon dan ook de verachtering der pachten in de laatste jaren aanzienlijk te noemen was.

Dit was vooral het geval met de opiumpacht, die, in vergelijking met 1846, ruim 27 tonnen gouds was achteruitgegaan, en waarvan de schatkist over het zesjarig tijdvak van 1846 tot en met 1851 gemiddeld 's jaars ƒ 797,157 minder had ontvangen dan de jaren 1840 tot en met 1845, bij eene gemiddelde mindere verstrekking van 1310 katties opium 's jaars, de siram-verstrekkingen buiten aanmerking gelaten.

Daarentegen werd een gunstig resultaat verkregen bij eene vergelijking der opbrengst van de overige middelen over dezelfde tijdvakken, zoodat, hoezeer het pachtcijfer sedert 1848 noemenswaardig was achteruitgegaan, er nogtans een gemiddeld voordeelig verschil bestond van ƒ 553,548 's jaars, verdeeld over bijna alle middelen. Slechts de pachten der varkensslagterij en der po- en topho-spelen toonden eene gemiddelde vermindering aan van ƒ 48,446.

De uitkomsten der verpachting van de hier bedoelde middelen toonden het voordeeligste cijfer aan over 1848; sedert verminderden de pachten met ƒ 1,323,040, zijnde nagenoeg zooveel als waarmede die van 1842 tot 1848 waren toegenomen, waardoor het pachtcijfer over 1851 nagenoeg gelijkstond met dat over 1842.

Het voornaamste verschil tusschen 1848 en 1851 bestond op het middel der bazars en warongs, hetwelk in het geheel ƒ 1,163,508 minder opgebragt.

Tot die aanzienlijke vermindering droegen voor een groot gedeelte bij de vrijstelling van marktgeregtigheid van padie en rijst, en de bepalingen en maatregelen tot beperking der willekeurige heffingen door de pachters.

Neemt men eindelijk een overslag van hetgeen in de beide bovenvermelde tijd-

vakken gemiddeld per jaar ontvangen werd, dan wordt het overzigt minder ongunstig, want gedurende 1840—1845 werden op Java en Madura gemiddeld per jaar ontvangen:

voor de opiumpacht		*f*	7,244,067
„ „ overige middelen			4,022,521
te zamen . .		*f*	11,266,588
en gedurende het volgende tijdvak van 1847—1851:			
voor de opium . . . . *f*	6,446,910		
en de andere middelen	4,576,069		
			11,022,979
zoodat het gemiddeld jaarlijksch verschil tusschen de beide tijdperken slechts bedroeg		*f*	243,609

§ 3. *Onverpachte belastingen.*

a. Belastingen in arbeid opgebragt.

Terwijl het misbruik, dat van de heerendienstpligtigheid der bevolking werd gemaakt, in de onderscheidene gewesten zooveel mogelijk werd tegengegaan, won de vrije arbeid, vooral bij de vestingwerken, meer en meer veld en werd in den aanvang van 1851 door den kolonel-directeur der genie berigt, dat reeds sedert een geruimen tijd geene gedwongene levering van koelies meer plaats vond ten behoeve der buitengewone defensiewerken te Batavia, Samarang, Willem I en Ngawie, doch dat de deswege bestaande bepalingen te Soerabaija en Tjilatjap vooreerst zouden behooren te worden in stand gehouden, omdat het daar nog niet gelukt was een genoegzaam aantal vrijwilligers aan te werven.

Ook op die plaatsen werd echter, als een gevolg van gehoudene conferentien en gegevene voorschriften, het milde beginsel, door de Regering aangenomen, beter begrepen en toegepast, met het gevolg dat zich na dien tijd meer vrijwilligers voor den koelie-arbeid opdeden.

Reeds in de maand Maart 1851 kon dan ook van gouvernementswege worden overgegaan tot het nemen van een besluit, waarbij onder verklaring dat alle tot dien tijd verleende magtigingen voor het leveren van koelies bij wijze van verpligte dienst ten behoeve der buitengewone fortificatiewerken op Java en het maritiem etablissement te Soerabaija vervallen waren, bepaald werd dat in den vervolge voor die werken geene koelies meer op die wijze zouden worden geleverd dan na verkregene magtiging van den Gouverneur-Generaal.

Naar luid van dezelfde verordening zou die magtiging niet mogen worden gevraagd dan bij volstrekte noodzakelijkheid, terwijl het militair departement gehouden zou zijn, alvorens voorstellen tot oproeping van koelies te doen, de betrokkene eerste burgerlijke ambtenaren te raadplegen over de mogelijkheid van de levering, in verband tot de diensten welke van de betrokkene bevolking voor andere einden gevergd worden.

De betrokkene civiele autoriteiten werden gelijktijdig verantwoordelijk gesteld, dat geene gedwongene levering van koelies ten behoeve der bovenbedoelde werken plaats hebbe, onder de benaming van vrijwillige aanbieding van arbeid, of onder welk ander voorwendsel ook.

Het was echter te verwachten dat het dagloon der vrijwilligers op sommige plaatsen meer zou bedragen dan noodig was, waarom ook aanbevolen werd, hetzelve in dat geval te verminderen, even als reeds had plaats gehad te Salatiga en te Ambarawa, waar hetzelve van 30 op 25 duiten werd teruggebragt, terwijl het loon te Ngawie reeds niet meer dan 20 duiten bedroeg.

Tabaks-cultuur.

Nagenoeg overal wordt tabak geteeld; die van de Lima poeloeh kotta wordt voor de beste gehouden, maar is van mindere qualiteit dan de Javasche.

Sago.

Sago komt veel op Sumatra voor. Op de Batoe-eilanden worden jaarlijks 30,000 of 40,000 pikols verbruikt of in den handel gebragt.

Klappernoten.

Deze vrucht is aan de stranden overvloedig. De klapper-productie der Batoe-eilanden wordt op 5 à 6 millioen stuks 's jaars geschat. Het kleine district Oela kau (afdeeling Priaman) voert jaarlijks 1½ à 2 millioen naar Padang uit.

Katoenteelt.

Inlandsche katoen wordt veel in de afdeeling Priaman geteeld voor het verbruik der Padangsche bovenlanden, die zich vroeger meerendeels uit de oostelijke onafhankelijke landen voorzagen, maar zich thans meer van het westerstrand voorzien.

Pinangnoten.

Deze vrucht is een belangrijk artikel van uitvoer geworden, sedert het hoofdproduct, de koffij, den tusschenhandel minder vindt.

Veeteelt.

De veestapel, bestaande uit paarden, buffels, schapen en geiten is zeer belangrijk.

De groote sterfte van draag- en trekdieren bij de sedert 1848 opgerigte transport-inrigtingen had eene schaarschte aan paarden doen ontstaan, zoodat het Bestuur het noodig achtte der bevolking de paardenfokkerij aan te bevelen. Ten gevolge van deze aanbeveling is het aantal veulens in 1852 aanzienlijk toegenomen.

2. BENKOELEN.

Rijstcultuur.

Hoewel geschikte sawagronden overvloedig aanwezig zijn, teelt de bevolking hare meeste rijst op drooge velden (ladangs) of op moerasgronden (pamahs), daar zij te traag is om voor de bearbeiding van sawavelden noodige waterleidingen aan te leggen.

De hoeveelheid uitgezaaide padie bedroeg:

1850.	173,031	koelaks
1851.	177,317	„
1852.	167,747	„

waarvan respectivelijk 28,332, 51,063 en 50,597 koelaks (elk van ¹⁄₁₆ pikol) op sawa- en pamah-gronden werden uitgeworpen.

ben bedragen ƒ 1,221,107, nederkomende op ƒ 1,16 per pikol, terwijl dezelve in 1850 gemiddeld ƒ 1,17 per pikol beliepen;

5°. dat de koffij in 1851 het Gouvernement gemiddeld 35 duiten minder is te staan gekomen dan in 1850.

Gedurende het jaar 1851 is aan deze belangrijke cultuur veel zorg besteed. Bij de omstandigheid dat op vele plaatsen gebrek aan geschikte gronden begint te ontstaan, kon niet worden gedacht aan groote uitbreiding der aanplantingen.

Men heeft zich zooveel mogelijk moeten bepalen tot het goed onderhouden der bestaande tuinen en bijplanting tot aan het bestaande cijfer der boomen.

Op sommige plaatsen, vooral in de Preanger Regentschappen en Samarang, zijn belangrijke hoeveelheden boomen, die wegens ouderdom of ongeschiktheid der gronden weinig of in het geheel niet meer produceerden, afgeschreven. Door de daaruit voortvloeijende beperking der aanplantingen en vermindering van arbeid op die plaatsen, zijn de planters aldaar thans beter dan vroeger in de mogelijkheid om het onderhoud en den oogst met zorg te verrigten.

Over het algemeen stonden de aanplantingen goed; alleen de residentien Japara en Rembang maken hierop een uitzondering. De tuinen zijn aldaar aangelegd op gronden, die gebleken zijn ongeschikt te zijn en veelal verwijderd van de woningen der planters.

De kwijnende toestand der aanplantingen en de voortdurende achteruitgang der productie doen voorzien, dat deze cultuur in genoemde residentien binnen weinige jaren zal moeten worden opgegeven.

Eene uitbreiding der bestaande aanplantingen is slechts op enkele plaatsen mogelijk.

In de residentien Cheribon en Pekalongan zal daartoe eenige gelegenheid zijn, na de vermindering der indigo-aanplantingen.

In de residentie Bagelen, alwaar ook weinig goede gronden meer worden aangetroffen, biedt alleen de afdeeling Ledok gelegenheid tot uitbreiding aan, waarvan dan ook reeds gebruik is gemaakt.

Het geaccidenteerd terrein laat, even als in de afdeeling Patjitan, den aanleg van groote aaneengeschakelde tuinen niet toe, zoodat aldaar in de nabijheid der dessa's en van de woningen der planters kleine tuinen worden daargesteld die zeer wel aan de verwachting voldoen en voor de bevolking veel gemak opleveren.

Bij het aanleggen van nieuwe aanplantingen wordt zorg gedragen voor eene goede keuze van gronden, zoowel wat derzelver geschiktheid als ligging betreft.

Men heeft op vele plaatsen, onder anderen in de residentie Bezoekie, ondervonden, dat aanplantingen ten gevolge van slechte keuze en aanvankelijk min goede bewerking der gronden vroegtijdig uitstierven.

In de Preanger Regentschappen zijn van de aanplantingen onder het bestuur van wijlen den resident *Overhand* gedaan, reeds schoone uitkomsten verkregen.

In enkele residentien, zoo als Samarang en Rembang, is de oogst van 1851 ongunstig uitgevallen ten gevolge van de ongeschiktheid der gronden en den nadeeligen invloed der weêrsgesteldheid.

In de meeste andere residentien, vooral in Passaroean en de Preanger Regentschappen, is een buitengewoon gunstige en boven alle verwachting voordeelige oogst verkregen.

De productie van 1851 heeft bedragen 1,069,896 pikols.

Een vergelijk dezer productie met die van de laatst verloopene tien jaren doet zien, dat die van 1851 alle vroegere oogsten heeft overtroffen, zelfs die van 1843, die 1,048,411 pikols heeft opgebragt.

De oorzaken van deze gunstige uitkomst zijn niet met juistheid op te sporen.

Op de eene plaats zegt men dat droogten oorzaak zijn van den minder gunstigen oogst, terwijl men op andere plaatsen aan dezelfde droogten de verkregen voordeelige uitkomsten toeschrijft.

De daaromtrent bestaande tegenstrijdige meeningen ter zijde stellende, mag men in het algemeen aannemen, dat de weêrsgesteldheid veel tot den voordeeligen oogst heeft bijgedragen, maar ook dat de ijver en zorg der ambtenaren ontegenzeggelijk daartoe hebben medegewerkt.

In de residentie Passaroean bijv. zijn buitengewone gecommitteerden in dienst gesteld om den koffij-oogst te surveilleren.

Waar zulks mogelijk is, wordt getracht de voor de bevolking bestaande bezwaren dezer cultuur uit den weg te ruimen.

Met dat doel is getracht eene verandering te maken in de wijze van bereiding van het product.

Men heeft namelijk in eenige residentien, zoo als Pekalongan, Samarang, Kadoe, Rembang, Bagelen en Banjoewangie beproefd voor de bereiding der koffij op de gewone wijze, voor gouvernementsrekening, etablissementen op te rigten, alwaar de koffij door de bevolking, tegen contante betaling, nat in de roode schil zou worden geleverd.

Het met deze proefneming beoogde doel is meest overal niet bereikt, zoodat hier en daar reeds daarvan is teruggekomen.

Behalve deze zijn nog in de residentien Preanger Regentschappen en Cheribon gouvernements-etablissementen aanwezig voor de bereiding van het product op de Braziliaansche wijze.

Die van de Preanger Regentschappen voldoen niet, hoofdzakelijk omdat de gebouwen zijn opgerigt van materialen van oude gesupprimeerde indigo-fabrieken, terwijl ook de machinerien niet behoorlijk zijn geconstrueerd.

Ten gevolge van gedane opnamen zullen aan een en ander voorzieningen worden aangebragt.

De resultaten der Cheribonsche pelmolens zijn vrij gunstig.

De aldaar bewerkte koffij is het Gouvernement in 1851 te staan gekomen op *f* 7.53 per pikol, dus 107 duiten minder dan gewoonlijk van de bevolking ingekocht wordende koffij.

De in de Preanger Regentschappen bestaande etablissementen voor de bereiding der koffij op de West-Indische wijze zijn vier in getal, op contract met particulieren.

Deze ondernemers bereiden de hun nat door de bevolking geleverde koffij voor het Gouvernement tegen eenen vasten prijs. Deze inrigtingen hebben in 1851 gezamenlijk 282,000 pikols natte koffij verwerkt.

Overigens is de bereiding der koffij op de West-Indische wijze, en de verhoogde betaling daarvoor aan de bevolking, met uitzondering van Padjitan, afgeschaft, omdat de meerdere waarde niet opwoog tegen de meerdere kosten.

De hier en daar langzamerhand ingevoerd wordende regelingen om de koffij-cultuur voor de bevolking aangenaam en winstgevend te doen worden, deden verwachten dat in de toekomst zoo niet voordeelige dan toch redelijke uitkomsten zullen worden verkregen.

De vooruitzigten voor 1852 waren niet gunstig, zijnde reeds berigten ontvangen dat de weêrsgesteldheid en rampen van Hooger hand nadeelig op den oogst influenceerden.

Een minder gunstige oogst dan de buitengewoon voordeelige van 1851 was te verwachten, omdat het bij de koffij-cultuur een gewoon verschijnsel is, dat een schoone oogst gevolgd wordt door eenen minder gunstigen.

Het is daarom opmerkelijk, dat in de residentie Passaroean drie gunstige oogsten zich achtereen hebben opgevolgd.

De volgende uitkomsten van den koffi-oogst zijn verkregen:

In	Getal vruchtdragende koffijboomen, van welke geoogst is.	Verkregen hoeveelheid in pikols.	Gezamenlijke kosten van de koffij aan het Gouvernement geleverd. — De gulden van 120 duiten.	Gemiddelde prijs waarop de pikol koffij van 100 katties aan het Gouvernement te staan komt, berekend over de ontvangene hoeveelheid tot aan de afscheep-pakhuizen.	Gedurende dit jaar was de opbrengst van de in Nederland geveilde koffij per pikol. — Nederl. courant.	
					Bruto.	Netto.
1851	231,693,843	1,162,717	*f* 10,371,244	*f* 8:110	*f* 32.24½	*f* 23.95³⁄₁₀

Ter wederlegging van de bewering, als of de cijfers in het Verslag opgegeven, niet geheel in vergelijking kunnen worden gebragt, vermits de onkosten worden opgegeven in recepis-guldens en de opbrengst in Nederlandsche munt, kan hier gezegd worden, dat er bij het Gouvernement in Indie geen verschil wordt gemaakt tusschen die twee muntwaarden en derzelver berekeningen.

Hoezeer zulks uit de bovenstaande en volgende tabellen duidelijk blijkt, wordt hier niettemin de verzekering gegeven, dat de onkosten van vracht, commissie als anderzins, bij de berekening van het netto provenu der producten wel degelijk in aanmerking genomen zijn, en dat door die onkosten wordt veroorzaakt het verschil tusschen de *bruto* en *netto* opbrengst in de verschillende kolommen aangewezen.

Suiker-cultuur.

In de residentie Cheribon overtrof de productie van dit jaar den reeds voor die residentie betrekkelijk goeden oogst van 1850 (25.14 pikols per bouw) nog met ruim 3 pikols per bouw. De gronden, voornamelijk die der nieuwe fabrikanten, zijn goed. De ondernemingen werkten algemeen redelijk, en de regeling van den arbeid is verbeterd.

In het district Ploembon werd een nieuw contract gesloten voor den tijd van 20 jaren, aanvankelijk met 200 bouws, later uit te breiden tot 400 bouws.

Ten gevolge van de uitgifte van dit contract werden de indigo-aanplantingen in dat district ingetrokken.

Cheribon staat echter, wat de suiker-cultuur betreft, nog niet op de hoogte van de daaraan grenzende residentie.

In de residentie Tagal waren de resultaten dit jaar niet zeer gunstig. Gemiddeld werden verkregen $23^{54}/_{100}$ pikols per bouw. Verschillende oorzaken hebben daartoe bijgedragen: *vooreerst* de ongunstige weêrsgesteldheid gedurende de laatste maanden van 1850 en het begin van 1851; *ten andere* de omstandigheid dat de fabriek *Pangka*, waarvan het riet, ten gevolge eener nog hangende procedure met den contractant, op publieke vendutie werd verkocht, minder product heeft afgeworpen dan wanneer de aanplant op behoorlijken tijd gesneden en het riet op de fabriek *Pangka* zelve ware vermalen geworden: en voorts de verwaarloosde staat waarin een paar fabrieken door de eigenaren aan de Oost-Indische maatschappij van administratie en lijfrente werden overgedragen.

De proeve op de fabriek *Adiwerna* genomen met het centrifuge-appareil voor de drooging der suiker, mislukte en het op die wijze bereide product werd door de factorij der Nederlandsche Handel-maatschappij voor de verzending naar Nederland afgekeurd.

Er bestaat echter vooruitzigt dat herhaalde proeven tot een beter resultaat zullen leiden, wanneer men meer kennis en ondervinding zal hebben verkregen van de aanwending van dezen toestel.

De suikeroogst in de residentie Pekalongan was dit jaar weder redelijk gunstig, bedragende bij $21^{66}/_{100}$ pikols per bouw, eene opbrengst voor de aldaar aanwezige middelmatige gronden als vrij ruim te beschouwen.

De suikerriet-aanplantingen in de residentie Samarang hadden dit jaar veel te lijden van de aldaar in den oost-moesson gevallene regens. De productie, in het jaar 1850 gemiddeld $28^{10}/_{100}$ per bouw, bedroeg dien ten gevolge in 1851 slechts $24^{40}/_{100}$ pikols per bouw.

Het breken van de water-as op de fabriek *Poegoe* heeft tot die geringe opbrengst het zijne bijgedragen, vermits die fabriek juist in den gunstigsten maaltijd lang moest stilstaan.

Men beijvert zich om de fabrieken in deze residentie te verbeteren en hare capaciteit te vermeerderen.

Het jaar 1851 was, wat de suiker-cultuur aangaat, voor de residentie Japara een belangrijk jaar.

In het belang der bevolking werden namelijk, nadat de dringende noodzakelijkheid daarvan gebleken was, eenige beschikkingen genomen waarvan de strekking hoofdzakelijk was:

ongeveer 4000 pikols 's jaars. Op gouvernements-grondgebied is de cultuur van katoen hoogst onbeduidend en voorziet naauwelijks in de plaatselijke behoefte. De proefnemingen met edeler katoensoorten zijn mislukt.

Veeteelt.

De veestapel is hoogst onbeduidend en bestaat slechts uit eenige weinige karbouwen in de Tanah Laut en op enkele plaatsen der Oostkust, als Pagattan en Passir. Paarden telen hier slecht voort.

9. Celebes en onderhoorigheden.

Rijstcultuur.

In de afdeeling Macassar is deze cultuur niet voldoende om in de behoeften te voorzien en ook voor geene uitbreiding vatbaar. In de noorder-districten was de oogst in 1852 zeer voordeelig; de vertiening bragt *f* 57,053:24 op, zijnde bijna *f* 10,000 meer dan in 1851. In de zuider-districten mislukte de oogst ten gevolge van de felle droogte geheel en al. De oogst te Boelekomba en Bonthain was niet zeer overvloedig, maar toch toereikend om in de plaatselijke behoeften te voorzien.

Koffij-cultuur.

In Boelekomba en Bonthain wordt eene vrij aanzienlijke hoeveelheid koffij van voortreffelijke hoedanigheid geproduceerd. Alleen over zee werden in 1852 5737 pikols uitgevoerd. De cultuur heeft nog ongeregeld plaats in de nabijheid der kampongs en is voor groote uitbreiding en verbetering vatbaar.

Klapperteelt.

Vooral op het eiland Saleijer wordt eene menigte klapperboomen gevonden.

Veeteelt.

Van de fokkerij van rundvee en karbouwen wordt weinig werk gemaakt. Ook de paardenfokkerij wordt zeer veronachtzaamd. De uitvoer naar Java, vroeger op 700 stuks 's jaars geschat, bedroeg in 1851 slechts 276 stuks. Deze vermindering wordt aan de verhooging van den prijs der paarden toegeschreven.

10. Amboina.

Kruidnagelteelt.

Op ultimo 1852 was de stand der nageltuinen in de residentie Amboina als volgt:

Vruchtdragende boomen 134,767, niet-vruchtdragende boomen 272,946. In dat jaar was het getal vruchtdragende boomen met 944 en dat der niet vruchtdragende met 4755 vermeerderd.

De oogst bedroeg in 1852 op:

Amboina	34,162 pond.
Hila en Lariké	18,404 „
Saparoea en Haroekoe	256,730 „
Te zamen	309,296 pond.

of ongeveer 200,000 pond meer dan in 1851.

Andere cultures.

De sago-cultuur is op de Ambonsche eilanden voor weinig uitbreiding vatbaar, uit hoofde van de gesteldheid van den grond. De voor de consumtie benoodigde sago wordt grootendeels van Ceram en Boeroe aangevoerd. De teelt van klapperboomen wordt door het bestuur aangemoedigd. Ook de teelt van notenmuskaatboomen wordt aangemoedigd, reeds zijn op Amboina ongeveer 6000 boomen aangeplant. De lage prijzen der noten (16 tot 24 duiten de 100 stuks) maken deze cultuur weinig voordeelig.

Veestapel.

De veestapel is gering. Op ultimo 1852 waren aanwezig 677 stuks runderen, die aan particulieren en 996 die aan het Gouvernement toebehooren. De gouvernementskudde is sedert 1850 eenigzins vermeerderd, maar daarentegen die van particulieren vrij sterk afgenomen. De weinige aanwezige paarden zijn van buiten ingevoerd, daar geene fokkerijen op de Ambonsche eilanden bestaan.

11. BANDA.

Notenmuskaat-teelt.

De landbouw op de Banda-eilanden bepaald zich tot de aankweeking van notenmuskaatboomen.

In het geheel zijn er 34 specerijperken, als: op Neira 8, op Groot Banda 25, op Ay 6.

Op ultimo 1852 waren bij de perken werkzaam op:

	Banda Neira.	Groot Banda.	Poeloe Ay.	Totaal.
Bannelingen	12	316	94	422
Huurlingen en volgelingen	45	473	101	619
Vrij geworden bannelingen en volgelingen	3	45	14	62
Giblorezen en Tobellorezen	2	75	11	88
Perkslaven (onbekwame)	10	79	25	114
„ (bekwame)	158	809	123	1090
Totaal	230	1797	368	2395

al niet vergiftig zijn, dan toch in elk geval op den duur voor de gezondheid nadeelige looddeelen bevatte.

Naar aanleiding hiervan zijn de suiker-fabrikanten, ingevolge art. 2 van het besluit dd. 4 Februarij 1852, n°. 7, gewaarschuwd tegen het gebruik van looden of met loodverw bestreken werktuigen.

De doelmatigheid van de *Bersemers*-pers, strekkende tot krachtiger, langduriger en gelijkmatiger uitpersing van het riet, werd door den inspecteur-honorair der cultures *Diärd* onderzocht in een breedvoerig rapport behandeld.

Ofschoon de voordeelen door die pers aan te brengen buiten twijfel groot zijn, zoo bleek het toch dat hare aanwending in de plaats der cylindervermaling met moeijelijkheden zal gepaard gaan, ongerekend de kostbaarheid, wordende tot vermaling van 300 bouws in 150 dagen minstens twee zoodanige persen vereischt.

Over de qualiteit der suiker gedurende 1851 viel niet te klagen, ofschoon daarin geene aanmerkelijke vorderingen te bespeuren waren.

In sommige residentien, vooral in Passaroean, werd groot ongerief in het verstrekken van dagelijksche voorschotten ondervonden, vermits de beschikbare gelden somtijds niet toereikende waren om op eens aanzienlijke sommen uit te betalen, welke door de fabrikanten veelal in de maanden Januarij en Februarij aangevraagd worden.

Ten einde daarin te voorzien heeft het Gouvernement, bij besluit van 14 Augustus 1851 n°. 28, de betrokkene residenten gelast, zich op hunne speciale verantwoordelijkheid te houden aan de bestaande contractbepalingen en de uitbetaling van voorschotten aan de verschillende suikerfabrikanten te regelen naar de werkelijk bestaande behoefte van het oogenblik.

Ook werden bij besluit van den 27sten October 1851, n°. 5, meer stipte maatregelen bevolen, strekkende tot de behoorlijke aanzuivering, binnen den vastgestelden tijd, van de nadeelige saldo's der fabrikanten.

Het jaar 1851 was over het geheel voor de suiker-cultuur niet onvoordeelig. De opbrengst, qualiteit en prijzen waren betrekkelijk bevredigend en de vooruitzigten voor den oogst van 1852 lieten zich met eenige uitzonderingen gunstig aanzien.

Eene vergelijking der uitkomsten van 1850 en 1851 doet zien:

1°. dat het getal etablissementen in het jaar 1851 met 2 is verminderd;

2°. dat de productie in 1851 minder heeft bedragen dan in 1850 31,749,24 pikols;

3°. dat het loon der suikerplanters in 1851 met ƒ 0:02½ per bouw is vermeerderd;

4°. dat de inkoop en verdere kosten der suiker in 1851 zijn verminderd met 0:04 per pikol;

5°. dat in 1851 54,805.95 pikols suiker minder aan het Gouvernement zijn geleverd dan in het voorgaande jaar, en

6°. dat in 1851 8,201.58½ pikols suiker meer ter beschikking van de fabrikanten zijn gelaten.

De uitkomsten van 1851 zijn vervat in den hieronder volgenden staat:

In	Getal fabrieken.	Uitgestrektheid der suiker-velden van welke gesneden is. — Bouws van 500 vierk. roeden.	Werkelijk van de velden verkregen suiker. — Pikols.	Hoeveelheid suiker aan het Gouvernement geleverd. — Pikols.	Gezamenlijke kosten van deze suiker. — Guldens van 120 duiten.	Gemiddelde prijs waarop de pikol suiker aan het Gouvernement te staan komt. — Guldens van 120 duiten.	Hoeveelheid suiker die ter beschikking van de fabrikanten is gelaten. — Pikols.	Gedurende dit jaar was de opbrengst der in Nederland geveilde suiker per pikol. — Nederl. courant.	
								Bruto.	Netto.
1851	97	41,588³/₈	1,874,715	999,067⁹⁷²/₁₀₀₀	ƒ 9,849,158:56	ƒ 9:103	367,781	ƒ 16.40³/₁₀	ƒ 9.71¹/₁₀

Indigo-cultuur.

De ongunstige voorteekenen waaronder het oogstjaar 1851 voor de indigo-cultuur was ingetreden gaven weinig hoop op de verkregen uitkomsten.

De in het centrum van Java in het laatst van 1850 geheerscht hebbende felle droogte, en later de overstroomingen hebben in Pekalongan, Bagelen en Banjoemaas het plantsoen zwaar geteisterd.

Voor de inboeting der door de droogte uitstervende jonge aanplantingen in Bagelen, ondervond men gebrek aan bibiet, die men verpligt was uit andere residentien te ontbieden.

De overvoer van deze bibiet ging niet naar wensch, daar de plantjes gedurende de reis door de hitte verdorden en stierven. Men heeft toen expresselijk kweekbeddingen ter verkrijging van bibiet moeten aanleggen.

Dit een en ander heeft veel bijgedragen dat in de residentie Bagelen, met uitzondering van de afdeeling Keboemen, de oogst minder voordeelig is geweest.

In de residentie Banjoemaas is aan de indigo-aanplantingen niet alleen door de droogten, maar ook door insecten veel nadeel toegebragt, doch door den ijver en de zorg van de betrokken ambtenaren is zulks niet merkbaar aan de verkregen productie te bespeuren geweest.

De resultaten der cultuur in de residentie Pekalongan blijven steeds ongunstig, waarvan de ongeschiktheid der gronden, vooral in de afdeeling Bandar, eene voorname reden is.

In deze en in andere residentien is de bespeurd wordende uitputting der gronden een punt van ernstige overweging.

Waar zulks mogelijk is tracht men door eene verwisseling der gronden het kwaad te vermijden, doch niet overal bestaat daartoe ruime gelegenheid.

In de afdeeling Keboemen, residentie Bagelen, heeft men de gronden bemest met *ampastom* of *titen*, waarvan een zeer gunstig resultaat is verkregen, hebbende de bouw gemiddeld 44 ponden indigo opgeleverd.

Eene algemeene bemesting der indigo-aanplantingen is niet wel uitvoerbaar, zonder dat zulks op vele plaatsen tot bezwaar der bevolking zou strekken.

In vergelijk met het jaar 1850 is de oogst van 1851 voor de bevolking voordeelig geweest.

Over het algemeen kan gezegd worden dat gedurende 1851 veel is aangewend, om de bevolking deze, voor haar anders niet zeer voordeelige cultuur, zoo aangenaam en winstgevend mogelijk te maken.

Ten gevolge der bevolene regeling om niet meer dan een vijfde der velden van de bevolking voor de indigo-cultuur te bestemmen, is ook gedurende 1851 voortgegaan met het reduceren der uitgestrektheid van de indigo-aanplantingen.

In streken, zoo als de districten Koeningan en Tjawigebang (Cheribon), alwaar de cultuur slechte resultaten opleverde, is overgegaan tot de intrekking der cultuur, veelal in het belang der bevolking.

In de residentien Pekalongan en Bagelen wordt het bezwarende der cultuur van indigo zooveel mogelijk verminderd door meerdere huisgezinnen per bouw in te deelen.

In de Preanger Regentschappen zijn aan de bevolking 90 bouws der voor de indigo-cultuur bestemde gronden in het distriet Tassikmaleija, ten dienste van den rijstbouw teruggegeven.

Aan de bevolking is eene groote weldaad bewezen door de bevolene hoofdelijke uitbetaling der plantloonen.

Het door deze verschillende maatregelen opgewekt belang der bevolking, maar vooral ook de vlijt en zorg der betrokkene ambtenaren moeten hoofdzakelijk als oorzaak beschouwd worden, dat de productie, in weerwil van ongunstige omstandigheden en vermindering der aanplanting met 3132 bouws, nog 64,818 pond meer heeft bedragen dan die van 1850.

Ten aanzien der qualiteit van het verkregen product zijn bij de keuringen in Indie geene aanmerkingen van eenige beteekenis gemaakt.

De mislukte proefnemingen met de indigo fera argentea, coerulea en anil zijn niet herhaald.

In de residentie Madioen zijn bij verschillende fabrieken kapitale vernieuwingen aangebragt aan de schepraderen, en bij andere zijn kook- en pakhuizen gebouwd van steen, met houten pannen gedekt.

Ten bewijze dat de qualiteit der Java-indigo in het algemeen weinig te wenschen overlaat, strekken de bevredigende uitkomsten der gehoudene veilingen in Nederland.

Men veronderstelt echter dat de vermindering der cultuur op Java tot de rijzing der prijzen van indigo, gedurende het jaar 1851, heeft bijgedragen.

Zoo als nu de regeling der aanplantingen en de uitbetaling der loonen plaats vindt, mag men hopen dat de indigo-cultuur zal kunnen in stand blijven.

Tot uitbreiding dezer cultuur echter behoort niet dan met omzigtigheid te worden overgegaan.

De vooruitzigten van den oogst van 1852 waren over het algemeen vrij gunstig.

De uitkomsten van 1850 met die van 1851 vergelijkende, blijkt

1°. dat in 1851 3132 bouws minder zijn gesneden dan in 1850;

2°. dat in 1851 64,813 pond indigo meer zijn verkregen dan in 1850;

3°. dat in 1851 een bouw 6 pond meer heeft opgeleverd dan in 1850;

4°. dat in 1851 de indigo 6 duiten per pond minder heeft gekost dan in 1850.

De navolgende staat bevat de uitkomsten der indigo cultuur.

In	Getal fabrieken.	Uitgestrektheid der indigo-velden op welke gesneden is. — Bouws van 500 vierk. roeden.	Verkregen indigo. — Pikols.	Gezamenlijke kosten van den indigo aan het Gouvernement geleverd. — Guldens.	Gemiddelde prijs waarop een pikol indigo aan het Gouvernement te staan komt. — Guldens.	Gedurende dit jaar was de opbrengst van den in Nederland geveilden indigo per pikol. — Nederl. courant. Bruto.	Netto.
1851	437	22,905	4,995	ƒ 1,110,834,66½	ƒ 222.47	ƒ468.04 $^{2}/_{10}$	ƒ419.31 $^{4}/_{10}$

Thee-cultuur.

Gedurende het hier behandelde tijdvak is geheel ingetrokken en ingerigt tot eene kazerne de thee-inrigting te Meester Cornelis, nabij Batavia.

Deze inrigting kon voor den vervolge gemist worden, omdat, met uitzondering van de afdeeling Ledok (residentie Bagelen), de gouvernements-thee-cultuur overal is ingetrokken en met de meeste thee-contractanten overeenkomsten zijn aangegaan voor de bereiding en afpakking van hun product, geheel gereed voor de Europesche markt.

Voor de geringe hoeveelheid thee, geleverd door die weinige contractanten, die niet verkozen hebben het product zelf voor de Nederlandsche markt gereed te maken, was eene inrigting als die te Meester Cornelis overbodig.

De hierbedoelde contractanten zijn die gevestigd op de particuliere landen Pondok Gedee en Pamanoekan (Buitenzorg en Krawang). Zij waren niet te bewegen om tegen billijke vergoeding hun product zelf geheel te bereiden en af te pakken, waardoor de noodzakelijkheid is ontstaan om eene kleine inrigting voor de eindbewerking van hun product daar te stellen.

Hiertoe is de goedkoopste en geschiktste gelegenheid gevonden te Tjogrek nabij Buitenzorg, bij het vroeger aldaar bestaan hebbend thee-etablissement.

Er is daar een afzonderlijk contract gesloten voor de verdere bereiding en afpakking voor de Europesche markt van het product, geleverd door de Buitenzorgsche en Krawangsche contractanten, tegen een bereidingsloon van vijf en twintig duiten per Amsterdamsch pond.

Uit den oogst van 1851 zijn aldaar reeds overgewerkt 66,028 Amsterdamsche ponden thee.

De bestaande ondernemingen in de residentie Preanger Regentschappen, waarvoor suppletoire overeenkomsten zijn gesloten, hebben in 1851 voor de fabrieken over het algemeen zeer bevredigend, doch voor 's Lands kas daarentegen zeer nadeelige uitkomsten opgeleverd, hebbende de oogst aldaar 119,662 Amsterdamsche ponden thee meer bedragen dan in 1850.

Eene in 1851 verlatene onderneming in de residentie Cheribon heeft hare werkzaamheden weder hervat en in 1851 nog 14,427 Amsterdamsche ponden thee afgeleverd; daarentegen is een contract in de residentie Samarang definitief ontbonden, met afschrijving der daarop rustende schulden aan den Lande.

Het thee-etablissement te Wonosobo, in de afdeeling Ledok, residentie Bagelen (de eenige nog bestaande gouvernements-thee-inrigting), heeft in 1851 weder vrij gunstige resultaten opgeleverd, althans indien als zoodanig mag aangemerkt worden, dat het daarbij verkregen product ongelijk veel minder nadeel aan 's Lands kas heeft toegebragt dan de thee door de contractanten aan het Gouvernement geleverd, hebbende gemeld product over den oogst van 1851, bij het etablissement te Wonosobo, dooreen slechts gekost ƒ 0:68½ per Amsterdamsch pond.

De uitkomsten der thee-cultuur in 1851 waren de volgende:

In	Getal fabrieken.	Uitgestrektheid der theetuinen in bouws van 500 vierk. roeden.	Verkregen thee. — Pikols.	Gezamenlijke kosten der thee — Guldens.	Gemiddelde prijs waarop de pikol thee het Gouvernement te staan komt. — Guldens.	Gedurende dit jaar was de opbrengst van de in Nederland geveilde thee per pikol. — Nederl. courant.	
						Bruto.	Netto.
1851	25	2638	7,765 208/1000	*) ƒ 689,792:116½	ƒ 88:100	ƒ 84,40 3/10	ƒ 47,07 7/10

Kaneel-cultuur.

De resultaten der kaneel-cultuur waren in 1851 bijzonder voordeelig, hetgeen voornamelijk moet worden toegeschreven aan den gunstigen laatsten regenmoesson, eene omstandigheid die als nadere bevestiging mag worden beschouwd van het voorkomende in het laatste Verslag, dat droogte voor deze cultuur nadeelig is.

Voor de bij besluit dd. 9 Mei 1850, n°. 8, voor eene uitbreiding van deze cultuur toegestane som van ƒ 2000, zijn in het district Tjilatjap der residentie Banjoemaas, op eene uitgestrektheid van 100 bouws, geplant geworden 200,000 kaneelboomen, die met de meeste zorg worden onderhouden, hetgeen ook het geval is, zoowel met de overige aanplantingen der evengenoemde als die der andere residentiën.

De qualiteit van het product laat weinig te wenschen over.

Met opzigt tot de kaneel-olie-stokerijen is in 1851 niets veranderd.

In de afdeeling Krawang is gedurende dit tijdvak verkregen eene hoeveelheid

*) Hieronder zijn niet begrepen de kosten van overwerking van de bovenbedoelde 66,028 Amsterdamsche ponden thee.

een en ander werd, onder nadere goedkeuring des Konings in 1852 bepaald: dat die ambtenaren werkzaam zullen zijn overeenkomstig de bevelen van den Gouverneur-Generaal, doch onder leiding van een der oudsten en bekwaamsten onder hen, door den Gouverneur-Generaal met die taak te belasten, en dat zij, te zamen werkende, aan elkander ondergeschikt zullen zijn naar den rang hunner benoeming, indien geen andere rang door den Gouverneur-Generaal is bepaald. Tevens werd de aard hunner werkzaamheden omschreven en de hulp bepaald, waarop zij aanspraak kunnen maken en die zij verpligt zijn te verleenen. Ook omtrent het beheer der bestaande ontginningen en daarmede in verband staande fabriekmatige inrigtingen werden regelingen gemaakt. (*Staatsblad* 1852, n°. 37.)

Aan den ingenieur *C. de Groot*, belast met de leiding der overige mijn-ingeniers, was in 1852 Soerabaija als standplaats aangewezen. De ondervinding leerde echter weldra de ondoelmatigheid van eene zoo verre verwijdering van den zetel der Regering kennen, weshalve de Gouverneur-Generaal goedkeurde, dat hij voortaan te Buitenzorg verblijf zal houden.

De ingenieur *de Groot* vertrok in het begin van Maart naar de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo en ging alle bijzonderheden der ontginning te Pengaron na. Vervolgens nam hij, op Zr. Ms. stoomschip *Vesuvius*, op groote schaal proeven met kolen van de mijn Oranje-Nassau en nam verscheidene plaatsen op in het binnenland en langs de kust van zuid-oostelijk Borneo en Poeloe Laut, waar kolen voorkomen. In het begin van April stak hij naar Celebes over, ter bevordering van het aan den adspirant-ingenieur *Schreuder* opgedragen onderzoek naar steenkolen in de noorder-districten (Maros). Hier onderzocht hij de onderscheidene plaatsen waar kolen gevonden werden en kwam, na het nemen van proeven, tot de overtuiging dat de in die streken gedolven kolen volstrekt onbruikbaar zijn voor stoomgebruik. Van Macassar te Soerabaija teruggekomen, begaf hij zich naar Madura, voornamelijk ten einde een onderzoek in te stellen naar het aanwezen van ontginbare kolen op dat eiland. Uit dit onderzoek bleek dat Madura geen ontginbare kolen oplevert. In Junij begaf hij zich naar Samarang, ten einde het in die residentie ingestelde onderzoek naar kolen en kwik te regelen.

De adspirant-ingenieur *Schreuder* bleef de onderzoekingen naar steenkolen in Maros (Celebes) voortzetten.

De adspirant-ingenieur *Liebert* kwam tegen het einde van Maart van Banka te Samarang aan, en was sedert werkzaam met onderzoekingen naar kolen in de residentien Samarang en Kadoe, naar kwik in Demak en naar de zoutwerken van Koewoe Mindiekel en Tjiwarak, in de residentie Samarang.

De adspirant-ingenieur *Huguenin* volbragt een onderzoek in de Padangsche bovenlanden, maar werd door ziekte verhinderd het verslag zijner bevinding op te maken.

In weerwil van de voor den mijnbouw niet gunstige weêrsgesteldheid, ging de productie van tin op Banka die van het als gunstig bekende jaar 1851 nog te boven. De levering bedroeg in 1852 79,317,77 pikols. Wanneer men hiervan aftrekt den overgebleven erts van 1851, en bijtelt den onverwerkt gebleven erts van 1852, dan krijgt men voor de productie van 1852 78,301,02 of 612$^{60}/_{100}$ pikol meer dan in 1851.

De mijnschulden bedroegen op ultimo 1851 *f* 303,476.47½; in 1852 werd afgeschreven *f* 73,829.24.

Daarentegen werden nieuwe schulden gemaakt tot een bedrag van *f* 29,968.36, zoodat de schulden op ultimo 1852 te zamen bedroegen *f* 259,615.59½.

Deze schuld werd verdeeld in *f*	19,320. 75½	goede,
	140,782. 00½	onzekere en
	99,512.10 3½	kwade.
	259,615. 59½	

Ter aanmoediging van de tin-productie werd bepaald, dat voortaan de kosten

van vervoer van plaatsen verder dan 12 palen van den districtszetel verwijderd voor rekening van den Lande zullen worden genomen.

De genomene proef met tonmolens, ter vervanging der kettingmolens, kan geacht worden mislukt te zijn, daar de betere werking derzelve in geene verhouding staat tot de meerdere kosten.

Evenzoo heeft eene poging om de houten assen der kruiwagens door ijzeren te doen vervangen op de gehechtheid der Chinezen aan hunne gewoonten schipbreuk geleden.

Onder de ingewortelde misbruiken bij de tin-ontginning op Banka bekleeden de Djembomijnen — zijnde kleine particuliere mijnen, welke in sommige districten door Chinezen werden ontgonnen en buiten het register van contrôle gehouden — eene voorname plaats. Deze wijze van ontginning werd, als in strijd met de artt. 8 en 38 van *Staatsblad* 1832, n°. 45, door den resident afgeschaft en verboden.

Van de 13,778 op ultimo 1852 op Banka aanwezige Chinezen waren 6,324 aan het mijnwerk verbonden.

In het verslag over 1851 werd melding gemaakt van de met den heer *London*, namens *Z. K. H. Prins Hendrik der Nederlanden* en met *V. G.* baron *van Tuijll van Serooskerken* aangeknoopte onderhandelingen over eene hun te verleenen concessie tot ontginning van den delfstoffelijken rijkdom van het eiland Billiton. In het begin van 1852 werden de onderhandelingen krachtig doorgezet, met dat gevolg, dat in de maand Maart de directeur der middelen en domeinen gemagtigd werd om, op de door de Regering goedgekeurde voorwaarden, met de verzoekers over de ontginning van Billiton een contract aan te gaan, hetwelk in de maand April gesloten werd. Tot de eerste ontginning van mijnen en de bebouwing van woeste gronden werd, in voldoening aan art. 9 des ontwerps, aangewend het terrein van de monding der rivier Samma, oostwaarts tot bezuiden den berg Tadjem, en van daar over dien berg naar den hoek van Batoe Bediel. In het belang der onderneming werd verder toegestaan, dat vaartuigen, komende van plaatsen buiten Nederlandsch Indie zonder Muntok te hebben aangedaan, in de havens van Billiton worden toegelaten tot ontscheping van werklieden voor de ontginning der mijnen.

Over de afscheiding van Billiton van de residentie Banka en de verheffing van dat eiland tot eene afzonderlijke adsistent-residentie wordt onder de rubriek „Grondgebied" gehandeld.

Nog in hetzelfde jaar werd de onderneming krachtig in werking gebragt.

In den stand der met mr. *A. G. Brouwer* aangeknoopte onderhandelingen over eene hem te verleenen concessie tot ontginning van kopermijnen op het eiland Timor (waarvan in het vorig verslag melding is gemaakt), kwam in 1852 geene verandering. Alleen werd aan dien heer, op door hem ingediende bezwaren tegen de voorwaarden waarop de Regering genegen was hem de verlangde concessie te verleenen, te kennen gegeven, dat de gegrondheid dier bezwaren niet kon worden erkend, en dat hem mitsdien met eenige wijziging werd herhaald hetgeen hem reeds vroeger was medegedeeld.

In het vorige verslag werd een kort overzigt gegeven van hetgeen door het Gouvernement ten behoeve der goudmijnen in het Landaksche (Westkust van Borneo) van af het jaar 1832 werd verrigt, van de verschillende pogingen om tot eene voordeelige ontginning dier mijnen te geraken en van hetgeen laatstelijk dienaangaande door de Regering was bepaald. In de maand October werd de briefwisseling daarover weder door den resident der Wester-afdeeling van Borneo aangevangen, zonder dat voor het einde van het jaar eenige beschikking daarop volgde.

De resident van Ternate vestigde de aandacht der Regering op den mineralen rijkdom van het eiland Batjan, welks bodem gezegd wordt goud, koper en steenkool te bevatten. Een door den resident aangeboden monster door wassching verkregen Batjansch goud werd bevonden van vrij zuiver gehalte te zijn.

Reeds in 1781 had de Sultan de goudproductie van Batjan verpacht, doch door gebrek aan werkvolk en andere oorzaken leverde die onderneming toen geene voordeelen op. In 1848 werd een plan tot ontginning van de Batjansche goudmijnen aangeboden, waaraan echter geen gevolg werd gegeven.

De thans ontvangene berigten, vooral van het aanwezen van steenkolen aldaar, hetgeen bij de uitbreiding der stoomvaart van het hoogste belang kan worden geacht, kwamen der Regering belangrijk genoeg voor om de zaak nader in overweging te nemen, weshalve bepaald werd, dat een onderzoek naar den mineralogischen rijkdom van Batjan zal worden ingesteld.

Daar het uit verschillende bronnen gebleken was dat de bodem van Kandawangan, onder Matam (Westkust van Borneo) behoorende, en van de op die kust gelegene Karamata-eilanden, tinerts bevat, werd een onderzoek daarnaar bevolen en goedgekeurd dat het door den resident aan twee deskundige Chinezen was opgedragen.

§ 4. *Onderscheidene takken van nijverheid.*

Ter voldoening aan eene van het opperbestuur ontvangen aanbeveling van de belangen der Nederlandsche nijverheid, werden de hoofden van gewestelijk bestuur in Indie aangeschreven, om bij het sluiten van contracten voor ondernemingen, waarbij de aanwending van werktuigen te pas komt, aan de betrokken personen mede te deelen, dat, hoezeer het niet in de bedoeling van het Gouvernement ligt hen in hunne vrijheid te beperken, het evenwel doelmatig is voorgekomen hunne aandacht te vestigen op het belang, hetwelk er voor Nederland in gelegen is, dat, zooveel mogelijk, werktuigen van Nederlandschen oorsprong en Nederlandsche werklieden gebezigd worden.

§ 5. *Handel.*

a. Buitenlandsche handel en tusschen deelen van Indie.

Even als in het vorige jaar is gedaan, wordt ook thans verwezen naar het gedrukt verslag van den handel over 1852, opgemaakt door den directeur der middelen en domeinen.

b. Binnenlandsche handel op Java en Madura.

De behartiging der belangen van den binnenlandschen handel op Java en Madura heeft reeds dadelijk na de herstelling van het Nederlandsch gezag in Indie, een voornaam punt van de zorg der Regering uitgemaakt. Bij art. 17 van het reglement op het binnenlandsch bestuur en dat der finantien op Java (*Staatsblad* 1819, n°. 16) werd den residenten ten sterkste aanbevolen, den landbouw op alle gepaste wijzen aan te moedigen en ter bevordering van denzelven zoowel als van den geoorloofden handel, alle hulp en bijstand te verleenen welke met de algemeene verordeningen overeenkomstig zijn. Ook in de opvolgende reglementen op het beleid der regering van Nederlandsch Indie, werd aan het Indisch bestuur de verpligting opgelegd om den binnenlandschen handel zooveel mogelijk te beschermen en te bevorderen (*Staatsblad* 1827, n°. 89, artt. 79, 80, 111, en 1836, n°. 48, artt. 61 en 65).

In 1850 vestigde de Regering bij de behandeling van de aangelegenheden der klapperteelt hare aandacht op het groote verschil tusschen de prijzen der klapper-olie, in de onderscheidene residentien op Java en in de verschillende deelen dier residentien, en stelde ter zake een onderzoek in. Uit dit onderzoek bleek, dat de fluctuatie der olieprijzen te wijten is aan de omstandigheden, die ook op den geheelen binnenlandschen handel eenen onmiskenbaren invloed uitoefenen. Onder deze oorzaken bekleedden de voornaamste plaats: heffingen op de wegen en bij de bruggen en overvaarten; ontoereikendheid der vervoermiddelen en gebrekkige communicatie; onvoldoende bekendheid met de voorwerpen van den handel en de prijzen daarvan in elke residentie in het algemeen; gebrekkige werking der politie en daaruit voortvloeijende onveiligheid.

Hieruit werd aanleiding genomen om naar den staat waarin die handel verkeert onderzoek te doen, ten einde, zoo zulks noodig mogt bevonden worden, plaatselijk of algemeen werkende middelen van redres en verbetering aan te wenden. De hoofden van gewestelijk bestuur, daartoe uitgenoodigd, bragten over deze zaak rapporten uit, waaraan, wat aangaat den staat van den binnenlandschen handel in de onderscheidene residentien (Solo en Djokjo uitgezonderd), hoofdzakelijk het volgende is ontleend. Vooreerst zal, voor zoover zulks uit de verslagen der hoofden van gewestelijk bestuur blijkt, de staat waarin de binnenlandsche handel van elk gewest verkeert, worden aangetoond, met korte opgaven van de oorzaken, die op den bloei of op de kwijning invloed hebben gehad.

Ter gelegener plaats zal hieronder over de genoemde oorzaken breeder worden gehandeld en het een en ander over den invloed, welke hare meerdere of mindere intensiteit op de welvaart der bevolking en daardoor op den binnenlandschen handel uitoefent, worden gezegd.

De onderstaande opgaven zijn getrokken uit berigten van het laatst van 1851, en stellen dus den staat van zaken voor, zoo als hij was voor de afschaffing der belasting op de bazars en warongs.

Bantam. De binnenlandsche handel van deze residentie heeft eene ontwikkeling verkregen die hem, wanneer men denzelve met den handel van meerdere deelen van Java vergelijkt, bloeijend kan doen noemen.

De uitvoer bestaat uit de producten van den grond, rijst, katjang, uijen en andere aardvruchten, arangsuiker enz. en uit eenige voortbrengselen van nijverheid, als bamboezen en biezen matten, grove kleedjes en aardewerk. De invoer bestaat hoofdzakelijk uit lijnwaden en eenige andere voorwerpen van behoefte der inlandsche bevolking. Voor zoover de in- en uitvoer over zee plaats heeft, is dezelve bijna uitsluitend in handen van Chinesche groothandelaars. De handel in de binnenlanden en de in- en uitvoer over land naar de aangrenzende residentien wordt daarentegen uitsluitend door inlanders gedreven.

De veiligheid der wegen en het eigenaardig karakter van den Bantammer waarborgen hem genoegzaam tegen verdrukking en knevelarij. De veiligheid van zijn persoon en goederen is daarenboven gewaarborgd door de gewoonte, dat aan alle inlandsche handelaars op de plaatsen waar zij aankomen, door het eerste inlandsche hoofd nachtverblijf en bewaking worden verleend. Langs de groote en ook langs de binnenwegen zijn op afstanden die naar mate de bevolktheid van ½ tot 5 palen verschillen, wachthuizen geplaatst, die des nachts steeds door eene wacht van 4 tot 6 met klewangs, pieken en vorken gewapende mannen worden bezet.

Deze bloei van den handel is des te meer opmerkelijk, daar de gebrekkigheid der transportmiddelen zijne ontwikkeling belemmert. Draagpaarden, ossen en karren worden volstrekt niet gebruikt; alle vervoer van koopwaren of voortbrengselen van den grond geschiedt op de oude Javaansche wijze, namelijk door menschen. Aan eene plotselinge verandering van dit diep ingeworteld gebruik valt niet te denken, en men mag alleen van de gedurige voorhouding van het nadeelige en tijdroovende van dit gebruik de invoering van andere transportmiddelen verwachten.

Batavia. In deze residentie is de binnenlandsche handel zeer bloeijend ten gevolge: 1°. van den aanzienlijken buitenlandschen handel, die op de hoofdplaats gedreven wordt, waardoor alle voorwerpen van binnen in groote hoeveelheid worden aangevoerd; en 2°. van het groot getal Europeanen en andere niet-landbouwende personen, die zich bij het landbouwende gedeelte der bevolking van levensmiddelen moeten voorzien. De opgezetenen der ommelanden brengen voornamelijk levensmiddelen aan de markt, als: rijst, padie, maïs (djagong), aard- en boomvruchten, klappers, kippen en andere gevogelte, klapper- en katjangolie. De strandbewoners leven van de vischvangst en van den handel in visch. De vrouwen houden zich met batikken en weven bezig.

De inlandsche bevolking gebruikt lijnwaden, gambir, tabak, koffij, Chineesch en Europeesch grof aardewerk, koper en ijzerwerk enz. De handel in deze laatste artikelen wordt bijna alleen door Chinezen gedreven.

De inlander bedingt gewoonlijk goede prijzen voor de voortbrengselen van zijnen arbeid, daar de menigte der verbruikers hem in de gelegenheid stelt om zijne waren op prijs te houden. De prijzen der artikelen waaraan hij behoeften heeft zijn gewoonlijk niet hoog, daar de concurrentie van de menigte Chinesche rondventers deze dwingt zich met eene geringe winst te vergenoegen.

De veiligheid der wegen laat niets te wenschen over; de wachthuizen zijn op zeer korte afstanden van elkander, sommige slechts op $^1/_{10}$ paal gelegen en sterk bezet.

Buitenzorg. De nabijheid van de hoofdplaats Batavia oefent op den binnenlandschen handel der adsistent-residentie Buitenzorg eenen weldadigen invloed uit. De meeste opmerkingen, die nopens dien tak van volksbestaan in de residentie Batavia gemaakt zijn, gelden ook voor Buitenzorg.

Krawang. De binnenlandsche handel in dit gewest is zeer gering en alleen op de oude hoofdplaats Poerwakarta eenigzins levendig. De binnenlanden worden schaars door inlandsche kooplieden bezocht. De weinige handel die daar gedreven wordt is bijna uitsluitend in handen der Chinezen.

Preanger regentschappen. De binnenlandsche handel in deze residentie is niet zeer levendig. Ver van het noorder strand gelegen, voor de Chinezen gesloten, wordt zij door slechts weinige handelaars bezocht. Naar Krawang, Buitenzorg, Batavia, Cheribon en Banjoemaas wordt uitgevoerd: rijst, olie, tabak, Preanger sarongs, ligt houtwerk, kool, aardappelen, pinang en paarden. De invoer bestaat uit lijnwaden, lakens, ijzer, koper, Javasche sarongs, garens en gambir. Van tijd tot tijd worden op de hoofdplaatsen der regentschappen openbare verkoopingen van lijnwaden en andere artikelen van dagelijksche behoefte gehouden.

Cheribon. Slechts weinig laat de binnenlandsche handel dezer residentie, wat uitgebreidheid en levendigheid aangaat, te wenschen over. Tot dezen gunstigen staat van zaken werken verschillende oorzaken mede, waaronder in de eerste plaats moet geteld worden de aanleg in de laatste 7 jaren van ruim 250 palen lengte nieuwe waterleidingen, waardoor eene hoeveelheid van ruim 4000 bouws sawa's van het tot bebouwing noodige water is voorzien of voor overstroomingen beveiligd. Hierdoor is de rijstproductie in die mate geklommen, dat men den uitvoer van dat artikel op 300,000 pikols 's jaars schatten kan. Door de vermindering der indigocultuur heeft de bevolking ruim 8000 bouws voor de teelt van tweede gewassen beschikbaar gekregen, welke minstens een millioen voordeel jaarlijks afwerpen. De aanslag der landrenten is sedert eenige jaren op eenen billijken voet geregeld en voor de niet-overschrijding der bazar-tarieven wordt streng gewaakt.

De wegen zijn talrijk en worden goed onderhouden, en over 80 palen lengte zijn de waterleidingen bevaarbaar gemaakt. De politie is goed geregeld en wordt goed gehandhaafd. Deze verschillende omstandigheden van vermeerdering van productie en daaraan verbonden veiligheid hebben op de welvaart der bevolking en daardoor op den binnenlandschen handel den gunstigsten invloed uitgeoefend.

Eene in het jaar 1851 genomene proeve, om Balinesche ossen als trekvee te gebruiken, is aanvankelijk goed geslaagd.

Tagal. De binnenlandsche handel van deze residentie verkeert in eenen kwijnenden toestand, hetgeen door den resident voornamelijk wordt toegeschreven aan de te hooge opvoering der bazarpacht.

De wegen zijn goed en worden behoorlijk onderhouden, maar het niet-bestaan van bruggen over de rivieren Lossari en Tjomal belemmert bij hoogen waterstand de gemeenschap. De onveiligheid der reede van Tagal werkt ook zeer nadeelig op den handel van die hoofdplaats.

De politie wordt goed gehandhaafd, en de veiligheid der wegen laat niets te wenschen over. Het gebruik van karren en zelfs van boerenwagens neemt in de laatste jaren sterk toe.

Pekalongan. De transportmiddelen zijn in deze residentie zeer goed en overvloe-

dig; paarden, buffels en ander trekvee zijn in menigte aanwezig en het vervoer met karren is algemeen.

De wegen zijn goed en worden voortdurend in goeden staat gehouden. De rivieren zijn over het algemeen niet bevaarbaar, maar er bestaat ook weinig behoefte aan transport te water, daar het transport te lande gemakkelijk en goedkoop is.

De veiligheid liet eenige jaren geleden zeer veel te wenschen over. Rooftogten en straatrooverijen grepen veelvuldig plaats. Sedert 1851 heeft dit echter door de zorg van het gewestelijk bestuur bijna geheel opgehouden. De rooverbenden, waarvan sommige zeer goed waren georganiseerd, zijn vernietigd en door het uitloven van premien voor het vatten van roovers, en door het behoorlijk regelen der politie en der wachten is aan deze geweldenarijen paal en perk gesteld. In weerwil van deze gemakkelijkheid van het vervoer en van de herstelde veiligheid, begint de binnenlandschen handel zich slechts zeer langzaam te herstellen van de kwijning in welke hij reeds sedert jaren vervallen was.

In vroegere tijden werd een levendige handel gedreven in rijst, dingding (gedroogd herten- of varkensvleesch), kapas, aila, indigo, pap van zaad-indigo en tabak.

De uitvoer van rijst had meestal naar China en den Oosterschen Archipel plaats. De duurte der levensmiddelen heeft de kapasteelt en handel geheel doen vervallen. De plaatselijke aanmaak van lijnwaden is thans gering, daar door de Europesche goedkooper in de behoefte voorzien wordt. Vroeger voorzag Pekalongan geheel Java van nila, doch de nila-teelt en handel zijn thans vervallen. De handel in tabak is in de laatste jaren sterk achteruit gegaan. In 1846 bedroeg de uitvoer over zee 22,749 pikols, in 1850 slechts 12,821.

De uitvoer over land naar Tagal, Cheribon en de Preanger Regentschappen is nog vrij aanzienlijk. De goede tabaksoorten worden naar de Preanger regentschappen uitgevoerd en van daar de mindere qualiteiten ten behoeve van de armere bevolking van Pekalongan terugontvangen. De vermindering van dien handel moet worden toegeschreven aan de uitbreiding dier cultuur in de omliggende residentien; aan de meerdere kosten, die in Pekalongan aan de tabaksproductie verbonden zijn, aan het consumtieregt, hetwelk ten bedrage van *f* 2½ per pikol van den van Pekalongan uitgevoerd wordenden tabak wordt geheven; en aan het regt van 10 per cent op de waarde dat door den tabakspachter te Batavia bij invoer aldaar wordt geheven.

Samarang. In de laatste jaren was de binnenlandsche handel in deze residentie bijna geheel te niet gegaan. Eene gunstige verandering heeft daarin sedert het jaar 1850 plaats gehad; de handel herleeft en zelfs uit verafgelegen oorden begeven handelaars zich derwaarts; de middelen van gemeenschap laten echter nog veel te wenschen over. Wel wordt er door het bestuur veel tot verbetering gedaan, onder andere door het onderhouden van de groote postwegen en van den weg naar Poerwodadie, maar de talrijkheid der wegen en het bezwaarlijke om aan de bevolking groote lasten op te leggen hebben tot nog toe vele wenschelijke verbeteringen doen uitstellen.

Ten opzigte van den staat der wegen en veiligheid in elke afdeeling der residentie verdient nog het volgende te worden aangeteekend:

Samarang (afdeeling). Het vlakke terrein in de nabijheid der hoofdplaats Samarang bevordert den handel van deze afdeeling. De wegen zijn goed, talrijk en veilig.

Salatiga. Ook in deze afdeeling zijn vele goed onderhouden wegen, zoowel op de gouvernements- als op de particuliere gronden.

Damak en Grobogan. In deze afdeeling kan nog veel tot verbetering der wegen gedaan worden; de kleiachtige bodem scheurt in de oost-mousson door de droogte en gaat in de west-mousson al spoedig tot modder over. Ter verbetering der middelen van gemeenschap worden de kaden van de kanalen, die thans gegraven worden, zoo breed aangelegd, dat zij zoo wel door paarden als door voetgangers kunnen worden gebruikt.

Tot den zoo noodigen aanleg van wegen en voetpaden zal, zoodra de aangelegd wordende kanalen voltooid zullen zijn, worden overgegaan. De veiligheid der wegen is voldoende.

Kendal. De wegen en voetpaden verkeeren in goeden staat. De meeste groote transporten geschieden echter over zee. Ook hier zijn de wegen veilig.

Kaliewoengoe. De handel in lijnwaden, ijzerwerken, dingding, vruchten, bamboesen atapwerken, waardoor deze afdeeling vroeger bloeide, was te niet gegaan, doch door verbeteringen, in den laatsten tijd aangebragt, zijn handel en welvaart weder toegenomen. Daartoe heeft veel bijgedragen het verleggen van den westelijken arm der Samarangsche rivier naar Kaliewoengoe, waardoor de rivier van Kaliewoengoe weder bevaarbaar is geworden.

De veiligheid der wegen is volkomen hersteld, sedert bepaald is dat de wachthuizen door de dessa-bevolking beurtelings en niet zoo als vroeger door vast daartoe aangestelde personen, welke zich wel eens aan knevelarijen schuldig maakten, moeten worden bezet.

Banjoemaas. De gesteldheid van den grond der grensdistricten maakt het verkeer over land met de omliggende residentien uiterst moeijelijk; alleen dat met Bagelen is eenigzins gemakkelijker.

De schoone haven van Tjilatjap biedt eene voortreffelijke gelegenheid voor den zeehandel aan. Deze is echter nog niet belangrijk, hoewel reeds in 1847 die haven voor den kleinen handel is opengesteld.

De wegen zijn voor als nog toereikend en worden behoorlijk onderhouden. De wachthuizen zijn op behoorlijke afstanden geplaatst en worden geregeld bezet.

Bagelen. De staat van den binnenlandschen handel in deze residentie is zeer voldoende. Jaarlijks worden aanzienlijke hoeveelheden klapper-olie suiker, staartpeper en inlandsche weefsels uitgevoerd. De uitvoer van ossen, ten behoeve van suikerfabrikanten, en van tabak naar Pekalongan is ook belangrijk. De invoer bestaat hoofdzakelijk in Europesche lijnwaden, chitsen, ijzer- en koperwerken en gambir.

De staat der wegen laat niets te wenschen over; de veiligheid op dezelve wordt door de talrijke en goed bezette wachthuizen genoegzaam gewaarborgd.

Kadoe. De wegen in deze residentie verkeeren over het algemeen in eenen goeden staat; de politie wordt goed gehandhaafd en de veiligheid laats niets te wenschen over.

De jaarlijksche uitvoer bestaat hoofdzakelijk uit:

Tabak	30,000	pikols;
Suiker (*).	20,000	„
Katjang-olie	10,000	„
Uijen	800	„

een weinig rijst, huiden, matten enz. De invoer bestaat uit gambir pl. m. 4000 pikols; lijnwaden voor *f* 200,000; gebatikte kleedjes voor *f* 100,000, dingding, kassie, ijzeren broodpannen enz.

De handel is in de laatste twee jaren aanzienlijk vooruitgegaan. De inrigting der wachten en wachthuizen is vrij goed.

Patjitan. De handel van deze afdeeling is niet aanzienlijk; de artikelen van uitvoer zijn: rijst, klappers, klapper-olie; de invoer bestaat hoofdzakelijk in lijnwaden.

Het bergachtig terrein laat het vervoer met karren niet toe. Draagpaarden en

(*) Uit vrijwillig bij overeenkomst met de bevolking aangeplant riet.

menschen vervoeren de goederen langs de veelal bergachtige wegen, die goed onderhouden worden en veilig zijn.

De bergbewoner heeft over het algemeen geene behoefte dan aan artikelen van eerste levensnooddruft; in de behoeften van lijnwaden wordt door eigen weefgetouwen voorzien.

Madioen. De handel van deze residentie verkeert in geenen zeer bloeijenden toestand. Hij is geheel in handen van Chinezen, Arabieren en andere vreemde Oosterlingen. De veiligheid der wegen laat niets te wenschen over.

Kedirie. De menigte bevaarbare in de groote Kediriesche rivier uitloopende rivieren bevordert het handelsverkeer buitengemeen.

Groote hoeveelheden rijst worden òf door de producerende landbouwers zelve, òf door Chinesche opkoopers naar de hoofdplaats afgevoerd, ten einde van daar naar Soerabaija te worden ingescheept. Ditzelfde is het geval met tabak, katjang kapas, kapok, djarak en andere vruchten van den grond.

De handel met de vorstenlanden wordt grootendeels met draagpaarden gedreven en is vrij aanzienlijk.

De veiligheid laat niets te wenschen over. De hoofd- en binnenwegen zijn in goeden staat. De wachthuizen zijn talrijk en worden goed bezet.

Japara. De binnenlandsche handel van dit gewest verkeert in een kwijnenden toestand.

Rembang. De bevolking van deze zich over eene lengte van ongeveer 80 palen langs de zee uitstrekkende residentie houdt zich, voor zoover zij aan de stranden gevestigd is, hoofdzakelijk met de visscherij en den kleinen kusthandel bezig. Deze takken van nijverheid zijn vrij goed ontwikkeld en brengen veel toe tot de levendigheid van het binnenlandsch handelsverkeer. Zij zijn echter nog voor meerdere ontwikkeling vatbaar. De binnenlandsche handel wordt door gebrek aan goede wegen belemmerd.

Hoewel de wachthuizen niet zonder nut zijn voor de algemeene veiligheid, waarborgen zij haar niet genoegzaam en worden zij tot meerdere zekerheid door patrouilles uit de omliggende dessa's gesurveilleerd.

Soerabaija. Ondanks de vele bezwaren, welke aan de uitbreiding van den handel in den weg staan, verkeert deze tak van volksbestaan in de residentie Soerabaija in eenen bloeijenden toestand. De bazars op het eiland Madura niet medegerekend, bevat de residentie 135 inlandsche marktplaatsen, welke meest alle druk bezocht worden en waarop eene menigte artikelen voor matige prijzen te verkrijgen is.

De residentie wordt in alle rigtingen door wegen doorkruist, welke steeds in goeden staat gehouden en, zooveel de omstandigheden zulks toelaten, vermeerderd en verbeterd worden. De wachthuizen zijn, naar mate der behoefte, op grootere of kleinere afstanden geplaatst en worden goed bezet. Deze inrigting draagt veel bij tot de veiligheid der wegen.

Passaroean. Hoezeer de bevolking schaarsch is, staat de handel op een vrij hoogen trap van bloei.

De wegen, bruggen en andere middelen van gemeenschap zijn veelvuldig en worden goed onderhouden. De transportmiddelen zijn ruim toereikend en de openbare veiligheid laat niets te wenschen over.

Bezoekie. De handel van Bezoekie heeft zich in de laatste 10 jaren sterk ontwikkeld.

Er bestaan goede binnenwegen, langs welke de goederen voor het grootste gedeelte met karren en met draagpaarden worden vervoerd. Tot het vervoer per as worden gedeeltelijk karren gebruikt, maar menigvuldiger is het gebruik van inland sche voertuigen op schijfwielen (glebek), waaraan de inlander zeer gehecht is. Tot

het vervoer van suikerriet worden meestal karren gebruikt, wier eigenaren, na afloop hunner verbindtenis bij de fabrieken, voor het verdiende geld in het binnenland geruilde waren ingekocht hebbende, zich naar de binnenlanden begeven en van daar met ladingen rijst, padie, djagong en andere grondproducten naar de hoofdplaats terugkeeren.

De wachthuizen en wachten zijn goed ingerigt en voldoen volkomen aan hun doel.

Banjoewangie. Wanneer men de geringe bevolking van dit gewest in aanmerking neemt, mag de handel aanzienlijk worden genoemd. De uitvoer-artikelen zijn rijst, klapper-olie, kamirie-noten, rottang, pellethout, sadongbladeren en tabak, welke tegen lijnwaden, Balinesche ossen en koebeesten, paarden, gambir, aarden potten en pannen, matten enz. verruild worden.

Ter hoofdplaats Banjoewangie zijn verschillende handwerkslieden gevestigd, als goud-, zilver- en kopersmeden, timmerlieden en metselaars, wapensmeden, werkers in ivoor en horen. De bevolking is grootendeels op en om de hoofdplaatsen der districten Banjoewangie en Rogodjampie geconcentreerd, hetgeen de communicatie zeer vergemakkelijkt.

De wegen zijn toereikend en in goeden staat. Ook voor het houden van wachten wordt behoorlijk gezorgd. De communicatie met Bezoekie over land wordt zeer bemoeijelijkt door het bosch van Soemberwaroe, hetwelk enkel door een voetpad doorsneden is, en waar de toestand van het terrein aan het aanleggen van eenen beteren weg groote zwarigheden verbindt.

TWEEDE AFDEELING.

PERSONELE VERORDENINGEN OMTRENT ALLE LANDSDIENAREN IN NEDERLANDSCH INDIE.

A. Burgerlijke ambtenaren.

I. EUROPESCHE.

Volgens de bepalingen omtrent het verleenen van kortingen wegens schuld op de tractementen der ambtenaren kon geene korting worden verleend dan nadat daartoe door den Gouverneur-Generaal verlof was gegeven. Deze wijze van behandeling gaf een noodeloozen omslag. Ten einde dien voor het vervolg te vermijden, werd de directeur-generaal van finantien in het algemeen gemagtigd, om wanneer bij regterlijk vonnis korting op tractementen van ambtenaren is verleend en het vonnis geregtelijk uitvoerbaar is, daaraan, op verzoek van de belanghebbenden, de vereischte administratieve uitvoering te geven, tenzij daartegen bij hem bedenkingen mogten rijzen, in welk geval hij de beslissing van het Gouvernement zal inroepen (*Staatsblad* 1852, n°. 16).

Met wijziging in zooverre van art. 1 van het besluit van 28 December 1851, n°. 4 (*Staatsblad* 1851, n°. 77), werd bepaald: „dat door ambtenaren op wachtgeld of non-activiteit het een vierde gedeelte van het laatst door hen genoten tractement naar Nederland kan worden gedelegeerd (*Staatsblad* 1851, n°. 11)."

Artikel 2 van 's Konings besluit van 15 October 1849, n°. 53 (*Indisch Staatsblad* 1849, n°. 62), luidt: „Van den verloftijd tot herstel van gezondheid buiten Nederlandsch Indie doorgebragt, zal de helft, doch in geen geval meer dan één jaar, als Indische diensttijd bij de berekening van pensioen in aanmerking komen." Deze bepaling werd in Indie zoo verstaan, dat van de gezamenlijke verloven, door een ambtenaar gedurende zijn geheelen diensttijd genoten, slechts één jaar bij de berekening van het pensioen, als Indische diensttijd werd toegelaten. Daar het echter niet twijfelachtig was, dat het in de intentie heeft gelegen, om bij de toepassing der voorschreven bepaling elk verlof, in de bovenvermelde categorie vallende, op

zich zelf te beschouwen en niet den gezamenlijken tijd, welken men afwezig is geweest, ingeval men meer dan eenmaal verlof wegens ziekte heeft bekomen, werd het Indische Bestuur, voor zooveel noodig, gemagtigd om art. 2 van 's Konings aangehaald besluit voortaan te doen opvolgen als of het ware gesteld als volgt:

„Van een verlof tot herstel van gezondheid buiten Nederlandsch Indie doorgebragt, zal de helft, doch in geen geval meer dan één jaar, als Indische diensttijd bij de berekening van het pensioen worden toegelaten;

„dat elk verlof, wegens ziekte buiten Nederlandsch Indie doorgebragt, alzoo voor de helft, behoudens een maximum van één jaar, in aanmerking komt hetzij die verloven voor korteren of langeren tijd zijn verleend, hetzij dezelve elkander spoedig opvolgen of dat tusschen dezelve eene grootere tijdsruimte ligt;

„dat daarentegen van een en hetzelfde verlof, al duurde het ook verscheidene jaren achter elkander, niet meer dan één jaar als diensttijd mag worden toegelaten."

Van deze uitlegging had openbare bekendmaking plaats (*Staatsblad* 1852, n°. 39).

In 1834 werden door 's Konings commissarissen-generaal bepalingen uitgevaardigd nopens de verloven van burgerlijke ambtenaren en officieren.

De verloven werden verdeeld in drie klassen: 1°. tot herstel van gezondheid; 2°. wegens langdurige, onafgebrokene, minstens vijftienjarige dienst; 3°. wegens familiebelangen bij eene dienst van minstens twaalf jaren in Indie.

De verloftractementen der ongehuwden waren onderhevig aan eene korting van 10 per cent (*Staatsblad* 1834, n°. 1). In het belang der met verlof naar Nederland vertrekkende ambtenaren en officieren werd de slotbepaling van art. 5 van het aangehaald besluit, waarbij deze korting was gelast, ingetrokken (*Staatsblad* 1852, n°. 30).

De ten opzigte der inkomsten van niet in actieve dienst zijnde ambtenaren bestaande bepalingen, gedeeltelijk afkomstig van den commissaris-generaal *Du Bus*, waren in 1835 (*Staatsblad* n°. 9) en laatstelijk in 1851 (*Staatsblad* n°. 49 en 54), aangevuld en veranderd geworden. Langzamerhand was echter afgeweken van het beginsel, om alleen aan ambtenaren, die buiten hunne schuld hunne betrekking verliezen, wachtgeld te verleenen, waardoor de som, jaarlijks aan wachtgelden uitgegeven wordende, tot een aanmerkelijk bedrag was geklommen. Ten einde dezen staat van zaken te doen ophouden, werd het nuttig geoordeeld nieuwe regelen ter zake vast te stellen en werd het volgende bepaald:

„*Art.* 1. Non-activiteits-tractement wordt genoten door niet in actieve dienst zijnde ambtenaren;

a. die uit Nederland voor de dienst in Nederlandsch Indie zijn gezonden, indien hun bij de acte van aanstelling een voorloopig tractement of wachtgeld is toegestaan;

b. die uit Nederland van verlof terugkomen.

De eerste categorie geniet het bij de acte van aanstelling bepaald bedrag.

De tweede geniet het een derde van het laatst genoten activiteits-tractement, doch niet meer dan *ƒ* 500 's maands.

Art. 2. Wachtgeld wordt genoten door de niet in actieve dienst zijnde ambtenaren;

a. wier betrekking bij eene reorganisatie is ingetrokken;

b. die door andere oorzaken, buiten hunne schuld of toedoen, genoodzaakt zijn hunne betrekking te verlaten.

Het wachtgeld bedraagt een derde van het laatst genoten activiteits-tractement, doch niet meer dan *ƒ* 500 's maands.

Art. 3. Aan de niet in actieve dienst zijnde ambtenaren, voor zoover zij niet vallen in de termen van artt. 1 en 2, zal, bij gebrek aan middelen van bestaan, tijdelijk een onderstand kunnen worden verleend ten einde in dat gebrek te voorzien.

Art. 4. Zij die niet behooren tot de categorien van artt. 1 en 2 blijven het hun verleend wachtgeld genieten gedurende den tijd waarvoor het hun is toegestaan.

Art. 5. De generale directie van finantien zendt vóór of op den 15den Januarij 1852, en voorts alle drie maanden, eenen staat aan de Regering van het bedrag der non-activiteits-tractementen, wachtgelden en onderstandgelden op den eersten der maand nog voortloopende, en van de genieters, naar de orde van artt. 1, 2 en 3 van dit besluit (*Staatsblad* 1852, n° 1)."

Ten opzigte van de berekening van den Nederlandschen diensttijd van Indische ambtenaren werd vastgesteld, dat de bepaling van art 1 van het Koninklijk besluit van 15 October 1849, n°. 53, „dat als Indische dienstjaren zullen worden aangenomen, naar den maatstaf van twee Nederlandsche dienstjaren voor één Indisch dienstjaar, de diensten in Nederland bewezen, hetzij in eene burgerlijke betrekking, hetzij bij de land- of zeemagt," alleen slaat op de diensten in Nederland bewezen, voor dat de belanghebbenden aan de Indische dienst waren verbonden; terwijl aangenomen werd, „dat de tijd, door personen, die reeds Nederlandsch-Indische ambtenaren zijn, in Nederlandsche dienst doorgebragt (*Staatsblad* 1848, n°. 32), voor het volle bedrag als Indische diensttijd, dat is jaar voor jaar, bij de berekening van pensioen moet worden toegelaten."

Ten opzigte der door de ambtenaren op te brengen contributien aan het civiel weduwen- en weezenfonds werd aangeteekend, „dat het reglement op het civiel weduwen- en weezenfonds (*Staatsblad* 1836, n°. 21) niet toelaat contributien te heffen van onderstand, verleend hetzij aan buiten actieve dienst zijnde ambtenaren, hetzij aan personen die niet meer ambtenaren zijn, tenzij uit eene beschikking van den Gouverneur-Generaal blijkt, dat het de bedoeling is geweest den onderstand gelijk te stellen met wachtgeld of pensioen."

Met alteratie van art. 3 van het *Staatsblad* van 1838, n°. 16, werd bepaald, „dat de daarbij bedoelde contributie ad 2 per cent voor de met de waarneming van civiele betrekkingen belast geweest zijnde officieren, onder-officieren of manschappen, over de tractementen en emolumenten, aan de waargenomene betrekkingen verbonden, zal worden ingehouden terstond na het overgaan in werkelijke dienst, en wel naar de reden van 10 per cent van het genoten wordende maandelijksche tractement tot aan de volle aanzuivering toe; terwijl de korting, bedoeld bij art. 23 van het reglement in *Staatsblad* 1837, n° 50, zal geschieden op de wijze daarbij omschreven, dat is, van af 1 November 1837 (*Staatsblad* 1852, n°. 40)."

De stand van het civiel weduwen- en weezenfonds op 31 December 1852 kan hier niet opgegeven worden, aangezien de betrekkelijke opgaven tijdens de opmaking van dit verslag nog niet uit Indie ontvangen waren.

II. INLANDSCHE.

Hier wordt gerefereerd aan hetgeen onder de rubriek: „Magt van den Gouverneur-Generaal in zaken van justitie en politie" is aangeteekend nopens het verlof van den Gouverneur-Generaal tot regterlijke vervolging van inlandsche hoofden en ambtenaren."

B. Landmagt.

I. EUROPESCHE OFFICIEREN.

De boven onder de rubriek „Burgerlijke Ambtenaren" aangeteekende intrekking van de bepaling, dat de verloftractementen van ongehuwden bij verlof naar Nederland eene verdere vermindering van 10 per cent zullen ondergaan, is ook op officieren toepasselijk (*Staatsblad* 1852, n°. 30).

Op voorstel der Indische regering werd beslist: „dat de toekenning van verhoogde „pensioenen aan officieren van het leger in Indie uit het daarvoor bestemde fonds

„in het vervolg kan plaats hebben in Nederland door het Departement van Ko-„lonien, en in Indie door de directie van dat fonds."

De stand van het verhoogd militair pensioenfonds, mitsgaders die van het militair weduwen- en weezenfonds kan mede hier niet worden opgegeven, uit hoofde de betrekkelijke opgaven nog niet uit Indie zijn ingekomen. De latere inzending dier stukken is een gevolg der bepaling in Indie genomen, volgens welke de jaarlijksche uitkomsten dier fondsen eerst dan zullen worden aangetoond, wanneer de ontvangsten en betalingen, zoowel in Indie als in Nederland gedurende het betrokken jaar gedaan, aldaar bekend zullen zijn.

II. EUROPESCHE ONDER-OFFICIEREN EN SOLDATEN.

Krachtens de bepalingen van art. 12 van het besluit van 4 April 1842, n°. 7, behoefden kadets en volontairs, dingende naar den rang van officier bij het Indische leger, slechts twee en onder-officieren slechts drie jaren dienst te tellen, om na aflegging van het gevorderd examen tot 2de luitenants benoembaar te zijn. Door deze bepaling genoten zij, die tot hunne in-dienst-stelling in Nederland slechts bewijzen hadden behoeven te leveren van te kunnen lezen, schrijven en rekenen, een voorregt boven de kadets der militaire academie, die, om aldaar opgenomen te kunnen worden, een veel zwaarder examen moeten afleggen. Deze onbillijke verhouding wordt verevend door de bepaling: „dat de kadets en volontairs, dingende naar den rang van officier, alvorens tot officier benoemd te kunnen worden, minstens evenveel werkelijke dienstjaren moeten tellen als het getal jaren, bepaald voor de opleiding van kadets bij de militaire academie te *Breda*.

Art. 77 van het algemeene reglement op de administratie der landmagt werd veranderd als volgt: „Onder-officieren en manschappen, met paspoort of gagement naar Nederland vertrekkende, blijven hunne soldij genieten tot en met den dag voor de inscheping, en hebben bovendien aanspraak op een voorschot van vier maanden (122 dagen) infanterie-soldij, zullende voor de gegageerden het gagement ingaan na ommekomst van dat tijdvak. Van dat verschot zal hun, vóór het vertrek, hoogstens de helft of zooveel minder als zij begeeren, worden uitbetaald. Het overige zal in Nederlandsche muntspecien worden opgedragen aan den scheepsgezagvoerder, die daarvan een bewijs zal afgeven, en daarentegen van de administrateurs eene nominatieve aanwijzing van de hem opgedragene gelden zal bekomen." (*Staatsblad* 1852, n°. 56).

Met ampliatie der voorschriften voor de gezagvoerders van naar Nederland bestemde particuliere schepen, opzigtelijk de administratie en verantwoording der gelden en goederen van gouvernements-passagiers, voor zooverre die tot het militair departement behooren (*Staatsblad* 1851, n°. 56), werd aan de gezagvoerders van schepen, waarmede gewezen militairen naar Nederland terugkeeren, uitdrukkelijk verboden, om gedurende de reis vooruit te betalen de hun ter hand gestelde twee maanden voorschot van soldij ten behoeve van die militairen en om nalatenschappen van op reis overleden militairen, hetzij geheel of gedeeltelijk, aan boord aan hunne kameraden af te geven (*Staatsblad* 1852, n°. 47).

III. MILITAIRE AMBTENAREN.

Bij art. 6 der bepalingen omtrent de ambtenaren en geëmploijeerden bij het militair departement was bepaald, dat bij de toekenning van verloftractement of pensioen in aanmerking zullen worden gebragt de geldelijke en materiele voordeelen dier beambten, berekend voor eenen ambtenaar der 1ste klasse op *f* 100, der 2de op *f* 75 en der 3de op *f* 50 's maands. Bij de berekening van wachtgeld werden deze voordeelen, bestaande in vrije woning, kostelooze geneeskundige hulp enz., niet in aanmerking genomen. De billijkheid eischte echter dat zij werden medegerekend, aangezien zij strekken tot aanvulling van het vaste inkomen en dat over dezelve de contributien voor het pensioen en voor het weduwen- en weezenfonds

worden voldaan. Uit aanmerking hiervan werd, ter aanvulling van art. 6 de bovenbedoelde bepalingen, vastgesteld: „dat ook bij de berekening van wachtgeld „van militaire ambtenaren, de materiele voordeelen aan hunne rangen verbonden „zullen worden in aanmerking gebragt."

C. Zeemagt.

I. OFFICIEREN EN MANSCHAPPEN VAN HET NEDERLANDSCH ESKADER.

Ingevolge de bepalingen op de Indische tafelgelden van officieren van het Nederlandsch eskader, vervat in het Koninklijk besluit van 9 December 1841, n°. 120, werden dezelve niet, zoo als vroeger, cumulatief met de Nederlandsche genoten, maar traden zij in de plaats dezer laatste. In de verstrekking derzelve werd de ook bij de toekenning van Nederlandsche tafelgelden aangenomen regel gevolgd, om dezelve alleen over den werkelijk aan boord doorgebragten tijd uit te betalen. De laatste bepaling zoude zeer billijk zijn, indien de indische tafelgelden moesten worden beschouwd als eene vergoeding voor hetgeen de tafel aan de officieren der marine werkelijk kost. Dit is echter het geval niet; integendeel, het blijkt uit vele omstandigheden, dat aan de verstrekking dezer gelden niet zoo zeer het denkbeeld van de bovenbedoelde vergoeding als dat van een buitengewoon inkomen, strekkende om in de buitengewone uitgaven der betrokkenen gedurende hun verblijf in Indie te voorzien, heeft ten grondslag gelegen.

In dezen stand van zaken eischte de billijkheid, dat zij, gedurende hun verblijf aan wal in het belang der dienst, ten minste een gedeelte van bovenbedoelde inkomsten bleven genieten, weshalve bepaald werd: „dat de officieren der Nederlandsche marine, wanneer zij in Oost-Indie aan wal zijn gedetacheerd of in commissie reizen, en aan hen ter zake van een of ander geene buitengewone inkomsten (met uitzondering der reis- en verblijfkosten) worden toegelegd, in het genot zullen blijven van de helft der Oost-Indische tafelgelden."

II. OFFICIEREN EN VERDER PERSONEEL IN SEDENTAIRE BETREKKINGEN IN NEDERLANDSCH INDIE.

Aan sommige betrekkingen van het sedentaire zeewezen in Nederlandsche Indie waren voordeelen verbonden, welke de inkomsten der titularissen verre buiten verhouding bragten met hunnen militairen rang. Ten einde in dezen eene gepaste evenredigheid te herstellen, werden de aan de ondervolgende betrekkingen verknochte voordeelen ingetrokken en daarentegen het daaraan verbonden vaste tractement verhoogd, als: haven- en equipagemeester te Samarang, onder-haven- en equipagemeester te Batavia, administrateur van het Gunia-veer te Batavia.

De Minister van Kolonien,

CHS. F. PAHUD.

C. Zeemagt.

I. OFFICIEREN EN MANSCHAPPEN VAN HET NEDERLANDSCH ESKADER.

Behalve hetgeen onder het hoofd „Zeemagt", en ook aangaande hunne verhouding tot de justitie in Nederlandsch Indie is verhandeld, valt ten hunnen aanzien niets meldenswaardig aan te teekenen.

II. OFFICIEREN EN VERDER PERSONEEL IN SEDENTAIRE BETREKKINGEN BIJ HET ZEEWEZEN IN NEDERLANDSCH INDIE.

Bij Koninklijk besluit werd goedgekeurd de in 1850 gemaakte bepaling, dat de betrekking van administrateur van het Tjuniaveer te Batavia, zal behooren onder de sedentaire betrekkingen bij het zeewezen in Indie, en daaraan verbonden zal zijn de rang van luitenant ter zee der 1ste of 2de klasse.

De Minister van Kolonien,

CHS. F. PAHUD.

NAMEN DER HOSPITALEN, GARNIZOENEN EN DETACHEMENTEN.	Bleven onder behandeling bij het vorig rapport.	ONDER BEHANDELING GEKOMEN. Bij den aanvang der ziekten.	VAN ONDER BEHANDELING GEGAAN. Hersteld.	Overleden.	Blijven onder behandeling.	AANMERKINGEN.
Hospitaal te Weltevreden	357	6,257	5,945	289	380	
Garnizoen te idem	35	1,409	1,403	13	28	
„ „ Buitenzorg	13	188	177	17	7	
„ „ Palmanang	4	148	135	3	14	
„ „ Indramaijoe	„	146	145	1	„	
„ „ Serang	43	634	646	19	12	
„ „ Anjer	„	4	2	„	2	
Te zamen	452	8,786	8,453	342	443	
TOTAAL	9,238		9,238			
Hospitaal te Samarang	133	2,017	1,935	100	115	
Garnizoen „ idem	55	383	407	8	23	
Hospitaal „ Willem I	129	2,928	2,881	78	98	
Garnizoen „ idem	6	589	560	1	34	
Hospitaal „ Salatiga	72	1,046	1,041	22	55	
Garnizoen „ idem	1	125	125	1	„	
Hospitaal „ Soerakarta	33	583	517	18	81	
Garnizoen „ idem	„	574	572	2	„	
Hospitaal „ Djokjokarta	43	724	710	17	40	
Garnizoen „ idem	8	835	835	„	3	
Hospitaal „ Ngawie	88	601	695	19	15	
[illegible]	„	110	110	„	„	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	

BIJLAGE A.

OVERZIGT der door het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie gedurende de jaren 1850 en 1851 in revisie behandelde strafzaken.

Regtbanken door welke de ter revisie opgezonden vonnissen zijn gewezen.	Jaar 1850.	Jaar 1851.	*Aanmerkingen.*
Raden van justitie	14	35	
Regtbanken van omgang	796	714	
Regtbank van Djokjokarta.	78	104	
Regtbank van Soerakarta	»	1	
Buitenbezittingen.	113	113	
Landraden	1899	2395	(Tweede Kamer.)
Te zamen . . .	2900	3362	

Het Hoog Geregtshof heeft bovendien nog kennis genomen van de navolgende zaken.

Omschrijving der zaken.	Jaar 1850.	Jaar 1851.	*Aanmerkingen.*
In zaken van misdrijf, in eersten aanleg .	»	»	
In hooger beroep, op vonnissen in zaken van overtreding door raden van justitie gewezen	2	4	
In cassatie, op vonnissen in het hoogste ressort gewezen door landraden, residenten, alleen regt sprekende in zaken van overtreding, en door raden van justitie, als ook in regeling van regtsgebied . .	5	1	
Te zamen . . .	7	5	

De aan het Hoog Geregtshof ter revisie gedurende ieder der voorzegde jaren opgezonden zaken zijn bij de navolgende tabellen nader omschreven.

ALGEMEEN OVERZIGT.

LIJDERS. Behoorende tot de	Van welken landaard.	Onder behandeling: gebleven bij het vorig rapport.	Onder behandeling: gekomen.	Hersteld.	Overleden.	Blijven onder behandeling.	*Aanmerkingen.*
Landmagt	Europeanen.	632	11,072	10,819	340	545	
	Afrikanen.	30	332	380	19	13	
	Inlanders.	434	9,802	9,669	204	363	
Zeemagt	Europeanen.	84	1,399	1,371	32	80	
	Inlanders.	14	273	229	17	41	
Part. zeevarenden. .	Europeanen.	32	588	542	44	34	
	Inlanders.	»	5	4	1	»	
Id. ambtenaren . .	Europeanen.	47	973	893	69	58	
	Inlanders.	225	1,397	1,451	127	44	
Vrouwen	Europesche.	22	484	476	5	25	
	Inlandsche.	65	1,130	1,090	43	62	
Kinderen	Europesche.	41	1,009	1,001	22	27	
	Inlandsche.	6	371	364	7	6	
	TOTAAL . .	1,632	28,835	28,239	930	1,298	
	TOTAAL GENERAAL . .	30,467		30,467			

BIJLAGE B.

Jaartallen.	Verhouding der herstelden tot de behandelden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.	Verhouding der overledenen tot de herstelden.	Verhouding der overledenen tot de legersterkte.	*Aanmerkingen.*
1848.	***Behandeld*** **30,914** ***lijders.*** 1:1,16 of 86 pct.	1:35,01 of 2,85 pct.	1:30,2 of 3,30 pct.	1:20,5 of circa 5 pct.	
1849.	***Behandeld*** **40,263** ***lijders.*** 1:1,09 of 91 pct.	1:26,4 of 3,8 pct.	1:24,3 of 4,1 pct.	1:12,9 of 7,7 pct.	De ongunstige verhouding der behandelden en overledenen moet toegeschreven worden aan de expeditie van Balie.
1850.	***Behandeld*** **34,109** ***lijders.*** 1:11 of 91 pct.	1:34,6 of 2,9 pct.	1:31,6 of 3,1 pct.	1:20 of 5 pct.	
1851.	***Behandeld*** **32,254** ***lijders.*** 1:1,097 of 91 pct.	1:25,5 of 3,8 pct.	1:23,2 of 4,3 pct.	1:17,6 of 5,6 pct.	De ongunstige verhouding der behandelden en overledenen moet toegeschreven worden aan de cholera-epidemie.
1852.	***Behandeld*** **30,467** ***lijders.*** 1:1,07 of 92 pct.	1:32,7 of 3,2 pct.	1:30,3 of 3,3 pct.	1:20,4 of circa 5 pct.	

BIJLAGE E.

RAMING

DER

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VAN DE

INDISCHE ADMINISTRATIE

OVER

1852.

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

IN

INDIE.

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
I.	*Verpachtingen.*		
	Hoofdgeld der Chinezen, Maleijers en Parnakans .	ƒ 20,750	
	Slagten van rundvee, buffels, schapen en geiten. .	385,354	
	Slagten van Varkens	126,036	
	Vischmarkten en vischpachten	202,772	
	Visscherijen en het regt om vischnetten te stellen .	131,220	
	Arak en andere sterke dranken	221,934	
	Verkoop van saguweer	7,490	
	Inlandsche tabak	90,780	
	Waijangs, bazars, warangs, groentekramen en winkels	196,211	
	Tolbruggen, sluisgelden, veren en overtoomen . .	68,316	
	Diverse kleine middelen	33,246	
	Diverse kleine eilanden	8,220	
	Vogelnestklippen.	32,903	
	Kleine Lombard.	281,113	
	Amfioenpacht en verkoop van amfioen	5,835,150	
	Licenten op de pho- en topho-spelen	294,466	
	Niepa-hout en kreupelbosschen.	21,936	
			ƒ 7,967,897
II.	*Belastingen en inkomsten van onderscheiden aard.*		
	Inkomende en uitgaande regten, entrepôt- en waaggelden	ƒ 5,026,559	
	5 % additioneel regt	247,858	
	Consumtieregt	69,729	
	Belasting op den verkoop van tabak.	13,000	
	Haven-, ankaragie- en loodsgelden	114,361	
	Klein-zegelregt	370,883	
	Collaterale successien	27,137	
	's Heeren geregtigheid.	164,536	
	Belasting op goud	2,740	
	5 % op de particuliere bazars.	4,538	
	Tolpoorten en tollen	19,384	
	IJkgelden.	1,955	
	Belasting op slaven	16,163	
	Oorgeld der paarden en belasting op de rijtuigen .	107,055	
	Transporteren . .	ƒ 6,185,398	ƒ 7,967,897

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
I.	*Hooge regering.*		
	Inkomsten van den Gouverneur-Generaal en kosten van deszelfs huis.	*f* 170,667	
	Raad van Nederlandsch Indie	151,200	
	Algemeene secretarie	162,000	
	Reiskosten.	60,000	
			f 543,867
II.	*Departement van Justitie.*		
	Hooggeregtshof	*f* 199,057	
	Hoog militair geregtshof	2,860	
	Raden van justitie	323,327	
	Criminele en diverse justitiekosten (de landraden er onder begrepen)	130,680	
			655,924
III.	*Hooge en lagere collegien.*		
	Algemeene Rekenkamer	. . . . .	179,680
IV.	*Provinciaal bestuur en politie.*		
	Provinciaal bestuur.	*f* 1,865,900	
	Algemeene politie	880,644	
	Districtspolitie	605,472	
	Kruis- of residentie-praauwen	35,000	
	Djaijang-sekars (inlandsche maréchaussée).	85,000	
	Barissans of pradjoerits (plaatselijke corpsen) . . .	185,000	
	Gevangenen, kettinggangers en bannelingen . . .	559,900	
	Diverse uitgaven van politie.	57,000	
			4,273,916
V.	*Eeredienst, kunsten en wetenschappen.*		
	Kosten ter bevordering van kunsten en wetenschappen	*f* 22,000	
	Christelijke eeredienst.	243,000	
	Inlandsche „	11,900	
	Onderwijs of schoolwezen	220,023	
	Geneeskundige dienst en vaccine	164,086	
			661,009
	Transporteren . .	. . . . .	*f* 6,314,396

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	*f* 6,185,398	*f* 7,967,897
	Recognitien of tributen van inlandsche vorsten en andere oosterlingen	29,284	
	Venduregten	291,263	
	Belasting op het djattie- en ijzerhout.	2,476	
	Inkomsten van 's Lands-drukkerij	64,608	
	Inkomsten der brievenposterij	210,125	
	Inkomsten der paardenposterij	59,627	
	Verponding	474,789	
	Territoriale belasting op de koffij en peper . . .	191,870	
	Verhuring van vogelnestklippen	3,113	
			7,512,553
III.	*Landelijke inkomsten en cultures.*		
	Ongebouwde en gebouwde eigendommen en tuinen.	*f* 9,786,296	
	Vischvijvers (tambaks).	183,766	
	Vertiening van landerijen en landerijen aan particulieren verhuurd of afgestaan.	104,950	
	Restitutien van verleende voorschotten ter zake van landbouwkundige ondernemingen	270,279	
			10,345,291
IV.	*Koophandel.*		
	Handel met Japan	*f* 22,860	
	Verkoop van koffij.	911,442	
	„ „ specerijen	52,056	
	„ „ peper.	71,225	
	„ „ vogelnestjes.	148,000	
	„ „ houtwerken.	56,700	
	„ „ zout	5,154,200	
	„ „ rijst	375,000	
	„ „ arengsuiker	69,325	
	„ „ diverse goederen	63,066	
	„ „ steenkolen	6,885	
			6,930,759
V.	*Diverse buitengewone inkomsten.*		
	Praauwenveren	*f* 19,305	
	Waterleidingen	651	
	Transporteren . .	*f* 19,956	*f* 32,756,500

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	. . . . .	*f* 6,314,396
VI.	*Civiel bouw-departement.*		
	Civiele gebouwen en waterstaat (personeel). . . .	*f* 137,574	
	Gebouwen en waterstaat (materieel)	800,000	
	Verschillende inrigtingen van waterleidingen, steenbakkerijen, brandspuiten en transport-etablissementen.	14,400	951,974
VII.	*Finantien, cultures en koophandel.*		
	A. *Finantien.*		
	Generale directie van finantien.	*f* 314,436	
	Beheer van 's Lands algemeene geldkassen. . . .	237,000	
	Kosten op de verpachtingen.	19,500	
	„ „ het kleinzegel.	26,390	
	„ „ 's Heeren geregtigheid en de collateriale successien	1,400	
	Civiele haveninrigtingen en kosten op de ankeragiegelden	92,129	
	Beheer der inkomende en uitgaande regten. . . .	352,000	
	Kosten op de ijking van maten en gewigten . . .	300	
	Consulaat in China.	10,710	
	Kosten der posterijen in het algemeen	330,000	
	Beheer der openbare verkoopingen	103,800	
	Kosten der Lands-drukkerij	52,800	
	Beheer van 's Lands civiele pakhuizen, emballage en gemengde onkosten	228,000	
	Renten en aflossingen.	23,076	1,791,541
	B. *Landbouw, landelijke inkomsten en cultures.*		
	Landbouw, paardenstoeterijen en veefokkerij . . .	*f* 39,818	
	Kosten op de landelijke inkomsten en andere grondlasten	1,243,890	
	Cultures in het algemeen.	399,035	
	Inkoop en kosten van peper	68,646	
	„ „ „ „ houtwerken (bosschen). . .	242,501	
	„ „ „ „ koffij.	8,507,844	
	„ „ „ „ specerijen	367,065	
	„ „ „ „ suiker	9,379,615	
	„ „ „ „ indigo	1,181,057	
	„ „ „ „ thee	771,943	
	Transporteren . .	*f* 22,201,414	*f* 9,057,911

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	*f* 19,956	*f* 32,756,500
	Stortingen door bedevaartgangers naar Arabie. . .	8,000	
	Verkoop en verhuur van huizen en gronden . . .	42,820	
	Boeten en confiscatien.	110,000	
	Diverse inkomsten	166,800	
	Inhoudingen op de jaarwedden ter zake van burgerlijke pensioenen	145,718	
	Contributien van tot het zeewezen van Nederlandsch Indie behoorende officieren	3,025	
	Civiele proceskosten.	18,405	
	Onderwijs of schoolwezen	43,369	
	Restitutien van in vroegere jaren verleende buitengewone voorschotten.	170,000	
			728,093
VI.	*Departement van Oorlog.*		
	Verstrekkingen aan particulieren en verkoop van onbruikbare goederen.	. . . . .	159,880
VII.	*Departement van Marine.*		
	Verstrekkingen aan particulieren en verkoop van onbruikbare goederen	*f* 31,000	
	Maritiem etablissement op het eiland Onrust . . .	48,500	
	Stoompakketvaart tusschen Java en Singapore. . .	30,200	
	Fabriek voor de marine, het stoomwezen en de nijverheid	16,000	
			125,700
	Transporteren . .	. . . . .	*f* 33,770,173

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	*f* 22,201,414	*f* 9,057,911
	Inkoop en kosten van tabak	5,000	
	Teelt van klappers of kokosnoten.	4,360	
	Inkoop en kosten van goeniezakken	1,000	
	„ „ „ „ rameh	8,333	
	„ „ „ „ cochenille	101,945	
	„ „ „ „ kaneel	161,158	
	Voorschotten voor landbouwkundige ondernemingen.	150,000	22,633,210
	C. *Koophandel.*		
	Inkoop en kosten van diverse goederen.	*f* 258,722	
	Kosten op den handel met Japan.	157,290	
	„ „ de amfioenpacht en inkoop van amfioen.	283,652	
	Inkoop en kosten van vogelnestjes	15,000	
	„ „ „ „ tin	1,065,000	
	„ „ „ „ houtwerken (stapelplaatsen) .	94,000	
	Kosten van zout.	1,203,000	
	Inkoop en kosten van rijst	623,600	
	„ „ „ „ arengsuiker.	11,500	
	Kosten van steenkolen.	166,487	
	„ tot het nemen van proeven met de ontginning van steenkolen elders dan op Borneo .	4,000	
	Onkosten aan de Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, te voldoen op de producten naar Nederland verzonden wordende.	474,494	
	Provisiepenningen aan de Factorij te voldoen op idem	148,000	4,504,745
VIII.	*Departement van Oorlog.*		
	Voor het Nederlandsch-Indisch leger.	*f* 8,774,549	
	„ de pradjoerits, barissans en andere inlandsche corpsen, niet behoorende tot de vaste landmagt.	99,764	
	„ buitengewone fortificatiewerken.	544,710	9,419,023
IX.	*Departement van Marine.*		
	Uitgaven, en wel dat gedeelte, hetwelk niet komt ten laste der Nederlandsche Staatsbegrooting, als:		
	Voor schepen en vaartuigen van oorlog. . . .	*f* 1,023,674	
	„ de stoompakketvaart tusschen Java en Singapore	58,740	
	Transporteren . .	*f* 1,082,414	*f* 45,614,889

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	. . . . .	*f* 33,770,173
	TOTAAL DER ONTVANGSTEN VAN DE KOLONIALE ADMINISTRATIE	. . . . .	*f* 33,770,173
	Transporteren . .	. . . . .	*f* 33,770,173

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	*f* 1,082,414	*f* 45,614,889
	Voor sedentaire inrigtingen ten dienste van het zeewezen	330,065	
	„ Gouvernements-schoeners en kruisbooten . .	297,555	
	„ het maritiem etablissement op het eiland Onrust	81,158	
	„ de fabriek voor de marine, het stoomwezen en de nijverheid	226,630	
			2,017,822
X.	*Pensioenen en gestichten van weldadigheid.*		
	Civiele pensioenen	*f* 236,000	
	Militaire idem	345,000	
	Inlandsche idem	185,000	
	Pensioenen aan weduwen van civiele, militaire en inlandsche personen	60,000	
	Godshuizen en gestichten van weldadigheid . . .	164,000	
			990,000
XI.	*Uitgaven van onderscheiden aard.*		
	Hofhouding van inlandsche vorsten, schadeloosstellingen en gratificatien aan dezelven	*f* 1,815,000	
	Kosten der ambachtskwartieren.	24,600	
	Buitengewone voorschotten welke niet binnen hetzelfde dienstjaar worden teruggegeven	170,000	
	Onderhoud van inlandsche gezanten, grooten en staatsgevangenen	114,000	
	Geschenken aan inlandsche vorsten en grooten . .	10,000	
	Publieke feesten.	17,208	
	Civiele transpostkosten uit en naar Nederland . .	93,000	
	Civiele reis- en transportkosten in Indie	60,334	
	Gratificatien	15,000	
	Personele toelagen	18,000	
	Non-activiteitstractementen en wachtgelden. . . .	82,000	
	Verloftractementen	10,000	
	Uitgaven in Indie wegens door het Min. van Kol. aan het Indisch bestuur te doene bestellingen als anderzins	2,000	
	Kosten van het mijnwezen in het algemeen . . .	21,850	
	„ „ „ stoomwezen „ „ „ . . .	20,760	
			2,473,752
XII.	*Dagelijksche onvoorziene uitgaven*	. . . . .	100,000
XIII.	*Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden*	. . . . .	496,500
	TOTAAL DER UITGAVEN VAN DE KOLONIALE ADMINISTRATIE	. . . . .	*f* 51,692,963
	Transporteren . .	. . . . .	*f* 51,692,963

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	. . . . .	*f* 33,770,173
VIII.	***Ontvangsten voor rekening van anderen.***		
	Voor den Keizer van Soerakarta, in restitutie van voor denzelven te doene betalingen	*f* 7,080	
	Van den Sultan van Djokjokarta idem	16,252	
	Van diverse personen idem	8,680	
	Civiel weduwen- en weezenfonds	529,564	
	Militair weduwen- en weezenfonds	230,000	
	Verhoogd militair pensioenfonds	242,800	
	Delegatien (civiele).	381,983	
	„ (militaire)	160,000	
	„ (marine-)	15,800	
	Van de officieren der landmagt in restitutie van in Nederland te doene uitgaven voor goederen ten dienste van het officiers-kleedingmagazijn . . .	66,870	1,659,029
			f 35,429,202
	Nadeelig verschil tusschen de geldelijke ontvangsten en uitgaven in *Indie* om te worden gedekt uit den verkoop der producten in *Nederland* . . .	. . . . .	17,439,329
			f 52,868,531

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	. . . . .	ƒ 51,692,963
XIV.	*Betalingen voor rekening van anderen.*		
	Voor rekening van den Keizer van Soerakarta . .	ƒ 7,080	
	„ „ „ „ Sultan van Djokjokarta . .	16,252	
	„ „ „ diverse personen	8,680	
	Civiel weduwen- en weezenfonds	355,000	
	Militair „ „ „	165,000	
	Verhoogd militair pensioenfonds	91,300	
	Voor goederen ten dienste van het officiers-kleeding-magazijn	53,364	
			669,676
			ƒ 52,389,639
	Voor zooveel het administratief kapitaal onder ultimo December 1851 bevonden is minder te bedragen dan de bepaalde som	. . . . .	478,892
			ƒ 52,868,531

BIJLAGE F.

RAMING

DER

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VAN DE

INDISCHE ADMINISTRATIE

OVER

1852.

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

IN

NEDERLAND.

OMSCHRIJVING.								BEDRAG.
Gouvernements-producten in 1852 te verkoopen:								
Koffij . . .	1,000,000	pikols	à *f*	20.84	Ned. Ct.	per pikol	*f* 20,840,000	
Suiker . . .	930,000	„	„	8.29	„ „	„ „	7,709,700	
Indigo . . .	4,800	„	„	299.70	„ „	„ „	1,438,600	
Cochenille . .	400	„	„	148.52	„ „	„ „	59,400	
Tin	70,000	„	„	43.97	„ „	„ „	3,077,900	
Thee	7,000	„	„	39.10	„ „	„ „	273,700	
Kaneel . . .	„	„	„	„	„ „	„ „	80,000	
Peper . . .	„	„	„	„	„ „	„ „	20,000	
Notenmuskaat.	„	„	„	„	„ „	„ „	} 900,000	
Foelie . . .	„	„	„	„	„ „	„ „		
Kruidnagelen .	„	„	„	„	„ „	„ „		
Notenzeep . .	„	„	„	„	„ „	„ „		
Tabak . . .	„	„	„	„	„ „	„ „	40,400	
Rameh . . .	400	„	„	20.83⅓	„ „	„ „	8,333	
								f 34,448,033
Winst op assurantie, besparing op onkosten enz.								236,700
Ontvangsten voor rekening van anderen.								
Civiel weduwen- en weezenfonds								20,436
Militair weduwen en weezenfonds								40,000
Verhoogd militair pensioenfonds								5,500
								f 34.750,669

OMSCHRIJVING.		BEDRAG.
Tot dekking van het nadeelig verschil tusschen de ontvangsten en uitgaven in Indie		*f* 17,439,329
Renten der Oost-Indische schulden volgens de wetten van 24 April 1836, 11 Maart 1837, 27 Maart 1838 en 22 December 1838		9,800.000
Renten der restant-schuld à *f* 10,000,000 aan de Nederlandsche Handel-maatschappij, volgens de wetten van 6 Maart en 23 November 1844. .		400,000
Scheeps- en oorlogsbehoeften en goederen van onderscheiden aard naar Indie te zenden, voor de administratie aldaar.		3,353,461
Pensioenen ten laste der Indische kas		475,200
Verloftractementen		140,000
Kosten van het koloniaal werf-depôt te Harderwijk . . . Uitzending van suppletie-troepen . . . . Transportkosten van repatrierende militairen . . . . . Diverse betalingen aan teruggekeerde militairen	*f* 463,885	
Studiekosten van jongelingen op de Militaire Academie te Breda, bestemd voor de Oost-Indische dienst	24,000	
Opleiding van jongelingen tot genees- en scheikundigen, voor de Oost-Indische dienst.	20,000	
		507,885
Kosten van het onderwijs in de Oostersche taal-, land- en volkenkunde aan de Academie te Delft.		10,000
Kosten vallende op de uitzending van burgerlijke ambtenaren, zeevarenden enz.		20,120
Diverse uitgaven.		100,000
Betalingen voor rekening van anderen.		
Civiel weduwen- en weezenfonds		195,000
Militair weduwen- en weezenfonds.		105,000
Verhoogd militair pensioenfonds.		157,000
Civiele delegatien		381,983
Militaire „		160,000
Marine „		15,800
Goederen ten dienste van het officiers-kleedingmagazijn (begrepen onder het hierboven uitgetrokken totaal van *f* 3,353,461).		„
		f 33,260,778
Geraamd excedent . .		1,489,891
		f 34,750,669

11*

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
I.	*Verpachtingen.*		
	Hoofdgeld der Chinezen, Maleijers en Parnakans .	ƒ 39,277	
	Slagten van rundvee, buffels, schapen en geiten. .	319,250	
	Slagten van varkens	120,724	
	Vischmarkten en vischpachten	196,100	
	Vischvijvers en het regt om vischnetten te stellen .	138,876	
	Arak en andere sterke dranken	228,225	
	Verkoop van saguweer	7,070	
	Inlandsche tabak	90,360	
	Waijans, bazars, warons, groentenkramen en winkels	2,173,427	
	Tolbruggen, sluisgelden en overtoomen.	79,716	
	Diverse kleine middelen	31,626	
	Diverse kleine eilanden	6,720	
	Vogelnestklippen.	40,314	
	Kleine lombard	258,043	
	Amfioenpacht en verkoop van amfioen	5,615,834	
	Licentien op de pho- en topho-spelen	290,376	
	Niepa-hout en kreupelbosschen.	23,735	
			ƒ 9,659,673
II.	*Belastingen en inkomsten van onderscheiden aard.*		
	Inkomende en uitgaande regten, entrepôt en waaggelden	ƒ 4,982,041	
	5 % additioneel regt	242,293	
	Consumtieregt	79,330	
	Belastingen op den verkoop van tabak	13,000	
	Haven-, ankeragie- en loodsgelden	92,145	
	Kleinzegel-regt	370,747	
	Collaterale successien	33,613	
	's Heeren geregtigheid.	188,760	
	Belasting op het goud	220	
	5 % op de particuliere bazars	5,538	
	Tolpoorten en tollen	13,993	
	IJkgelden	1,955	
	Belasting op slaven	17,963	
	Oorgeld der paarden en belasting op de rijtuigen .	76,308	
	Transporteren . .	ƒ 6,117,906	ƒ 9,659,673

BIJLAGE G.

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

DER

INDISCHE ADMINISTRATIE IN INDIE.

1852.

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
I.	*Verpachtingen.*		
	Hoofdgeld der Chinezen, Maleijers en Parnakans .	ƒ 21,136	
	Slagten van rundvee, buffels, schapen en geiten. .	388,249	
	Slagten van varkens	129,897	
	Vischmarkten en vischpachten	228,291	
	Visscherijen en het regt om vischnetten te stellen .	131,220	
	Arak en andere sterke dranken	221,326	
	Verkoop van saguweer	8,800	
	Inlandsche tabak	96,248	
	Waijangs, bazars, warongs, groentekramen en winkels	164,662	
	Tolbruggen, sluisgelden, veren en overtoomen . .	73,006	
	Diverse kleine middelen	63,118	
	Diverse kleine eilanden	9,470	
	Vogelnestklippen.	42,906	
	Kleine Lombard.	280,540	
	Amfioenpacht en verkoop van amfioen	6,155,957	
	Licentiën op de pho- en topho-spelen	333,854	
	Niepa-hout en kreupelbosschen.	23,919	
			ƒ 8,372,599
II.	*Belastingen en inkomsten van onderscheiden aard.*		
	Inkomende en uitgaande regten, entrepôt- en waaggelden	ƒ 6,331,823	
	5 % additioneel regt	306,658	
	Consumtieregt	54,454	
	Belasting op den verkoop van tabak.	10,286	
	Haven-, ankeragie- en loodsgelden	123,452	
	Klein-zegelregt	367,768	
	Collaterale successien	82,785	
	's Heeren geregtigheid.	207,563	
	Belasting op goud	96	
	5 % op de particuliere bazars.	5,296	
	Tolpoorten en tollen	17,378	
	IJkgelden.	768	
	Belasting op slaven	13,866	
	Oorgeld der paarden en belasting op de rijtuigen .	211,746	
	Transporteren . .	ƒ 7,733,939	ƒ 8,372,599

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
I.	*Hooge regering.*		
	Inkomsten van den Gouverneur-Generaal en kosten van deszelfs huis.	*f* 171,005	
	Raad van Nederlandsch Indie	127,200	
	Algemeene secretarie	162,000	
	Reiskosten.	36,070	
			f 496,275
II.	*Departement van Justitie.*		
	Hooggeregtshof	*f* 195,457	
	Hoog militair geregtshof	4,300	
	Raden van justitie	313,396	
	Criminele en diverse justitiekosten (de landraden er onder begrepen)	140,013	
			653,166
III.	*Hooge en lagere collegien.*		
	Algemeene Rekenkamer	. . . . . .	172,820
IV.	*Provinciaal bestuur en politie.*		
	Provinciaal bestuur.	*f* 1,784,262	
	Algemeene politie	881,344	
	Districtspolitie	590,084	
	Kruis- of residentie-praauwen	25,728	
	Djaijang-sekars (inlandsche maréchaussée).	93,335	
	Barissans of pradjoerits (plaatselijke corpsen) . . .	175,806	
	Gevangenen, kettinggangers en bannelingen . . .	581,791	
	Diverse uitgaven van politie.	55,642	
			4,187,992
V.	*Eeredienst, kunsten en wetenschappen.*		
	Kosten ter bevordering van kunsten en wetenschappen	*f* 14,795	
	Christelijke eeredienst.	254,213	
	Inlandsche „	10,034	
	Onderwijs of schoolwezen	223,612	
	Geneeskundige dienst en vaccine	154,324	
			656,978
	Transporteren . .	. . . . . .	*f* 6,167,231

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport .	. . . . .	ƒ 33,978,222
V.	*Diverse en buitengewone inkomsten.*		
	Praauwenveren	21,105	
	Waterleidingen	1,085	
	Stortingen door bedevaartgangers naar Arabie . .	12,100	
	Verkoop en verhuur van huizen en gronden . .	38,226	
	Boeten en confiscatien.	117,500	
	Inkomsten van het land Nangoelan	25,000	
	Diverse inkomsten	990,403	
	Inhoudingen op de jaarwedden ter zake van burgerlijke pensioenen	118,000	
	Contributie van tot het zeewezen van Nederlandsch Indie behoorende officieren	2,075	
	Civiele proceskosten	17,753	
	Onderwijs of schoolwezen	60,932	
	Restitutie van in vroegere jaren verleende buitengewone voorschotten	30,000	
			1,434,179
VI.	*Departement van Oorlog.*		
	Verstrekkingen aan particulieren en verkoop van onbruikbare goederen	. . . . .	145,319
VII.	*Departement van Marine.*		
	Verstrekkingen aan particulieren en verkoop van onbruikbare goederen	ƒ 31,700	
	Maritiem etablissement op het eiland Onrust. . .	128,947	
	Stoompakketvaart tusschen Java en Singapore . .	30,300	
	Fabriek voor de marine, het stoomwezen en de nijverheid	119,230	
			310,177
	Transporteren . .	. . . . .	ƒ 35,867,897

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	*f* 22,866,215	*f* 8,961,741
	Inkoop en kosten van thee	676,890	
	„ „ „ „ tabak	282,700	
	Teelt van klappers of kokosnoten	8,720	
	Inkoop en kosten van rameh	8,333	
	„ „ „ „ goeniezakken	1,158	
	„ „ „ „ cochenille	103,837	
	„ „ „ „ kaneel	142,301	
	Voorschotten voor landbouwkundige ondernemingen.	100,000	24,190,154
	C. *Koophandel.*		
	Inkoop en kosten van diverse goederen	*f* 196,974	
	Kosten op den handel met Japan	157,290	
	Kosten op de amfioenpacht en inkoop van amfioen.	263,552	
	Inkoop en kosten van vogelnestjes	16,000	
	„ „ „ „ tin	907,000	
	„ „ „ „ houtwerken (stapelplaatsen). .	63,000	
	Kosten van zout	870,000	
	Inkoop en kosten van rijst	698,500	
	„ „ „ „ arengsuiker	15,000	
	„ „ „ „ stofgoud	200	
	Kosten van steenkolen	89,756	
	Onkosten aan de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij te voldoen op de producten naar Nederland verzonden wordende	508,523	
	Provisiepenningen aan de factorij te voldoen op idem	148,000	3,933,795
VIII.	*Departement van Oorlog.*		
	Voor het Nederlandsch Indisch leger	*f* 8,344,526	
	Voor de pradjoerits, barissans en andere inlandsche corpsen, niet behoorende tot de vaste landmagt .	91,022	
	Voor buitengewone fortificatiewerken	995,126	9,430,674
IX.	*Departement van Marine.*		
	Uitgaven, en wel dat gedeelte, hetwelk niet komt ten laste der Nederlandsche Staatsbegrooting, als:		
	voor schepen en vaartuigen van oorlog	*f* 962,846	
	„ de stoompakketvaart tusschen Java en Singapore.	59,020	
	Transporteren . .	*f* 1,021,866	*f* 46,516,364

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport	. . . . .	f 35,867,897
	TOTAAL DER ONTVANGSTEN VAN DE KOLONIALE ADMINISTRATIE	. . . . . .	f 35,867,897
	Transporteren	. . . . .	f 35,867,897

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	*f* 1,021,866	*f* 46,516,364
	Voor sedentaire betrekkingen ten dienste van het zeewezen	173,847	
	„ gouvernements-schoeners en kruisbooten . .	287,645	
	„ het maritiem etablissement op het eiland Onrust	88,224	
	„ de fabriek voor de marine, het stoomwezen en de nijverheid	152,000	1,723,582
X.	*Pensioenen en gestichten van weldadigheid.*		
	Civiele pensioenen	*f* 223,000	
	Militaire idem	350,000	
	Inlandsche idem.	204,000	
	Pensioenen aan weduwen van civiele, militaire en inlandsche personen.	66,000	
	Godshuizen en gestichten van weldadigheid . . .	122,947	965,947
XI.	*Uitgaven van onderscheiden aard.*		
	Hofhouding van inlandsche Vorsten, schadeloosstellingen en gratificatien aan dezelven	*f* 1,814,000	
	Kosten der ambachtskwartieren.	21,000	
	Buitengewone voorschotten, welke niet binnen hetzelfde dienstjaar worden teruggegeven	30,000	
	Onderhoud van inlandsche gezanten, grooten en staatsgevangenen.	115,000	
	Uitgaven van het land Nangoelan.	20,208	
	Geschenken aan inlandsche Vorsten en grooten . .	5,100	
	Publieke feesten.	15,717	
	Civiele transportkosten uit en naar Nederland . .	66,000	
	Reis- en transportkosten in Indie.	53,000	
	Gratificatien	15,000	
	Personele toelagen	18,000	
	Nonactiviteits-tractementen en wachtgelden. . . .	90,000	
	Verlofstractementen.	10,000	2,273,025
XII.	*Dagelijksche onvoorziene uitgaven*	. . . . .	100,000
XIII.	*Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden*	. . . . .	498,110
	TOTAAL DER UITGAVEN VAN DE KOLONIALE ADMINISTRATIE	. . . . .	*f* 52,077,028
	Transporteren . .	. . . . .	*f* 52,077,028

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	. . . . .	*f* 35,867,897
VIII.	*Ontvangsten voor rekening van anderen.*		
	Van den Keizer van Soerakarta in restitutie van voor denzelven te doene betalingen	*f* 6,780	
	Van den Sultan van Djokjokarta idem	16,996	
	Van diverse personen idem	8,680	
	Civiel weduwen- en weezenfonds	485,000	
	Militair weduwen- en weezenfonds	218,000	
	Verhoogd militair pensioenfonds	248,700	
	Delegatien (civiele)	396,071	
	„ (militaire)	147,300	
	„ (marine)	12,800	
	Van de officieren der landmagt in restitutie van in Nederland te doene uitgaven voor goederen ten dienste van het officiers-kleedingmagazijn . . .	32,819	
			1,573,146
			f 37,441,043
	Nadeelig verschil tusschen de geldelijke ontvangsten en uitgaven in Indie om te worden gedekt uit den verkoop der producten in Nederland . . .	. . . . .	15,560,537
			f 53,001,580

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	. . . . .	*f* 52,077,028
XIV.	*Betaling voor rekening van anderen.*		
	Voor rekening van den Keizer van Soerakarta . .	*f* 6,780	
	» » » » Sultan van Djokjokarta . .	16,996	
	» » » diverse personen	8,680	
	Civiel weduwen- en weezenfonds	320,000	
	Militair weduwen- en weezenfonds	155,600	
	Verhoogd militair pensioenfonds	99,200	
			607,256
			f 52,684,284
	Voor zooveel het administratief kapitaal onder ult°. December 1850 bevonden is minder te bedragen dan de bepaalde som	. . . . .	317,296
			f 53,001,580

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	. . . . .	*f* 38,799,981
VIII.	*Ontvangsten voor rekening van anderen.*		
	Van den Keizer van Soerakarta, in restitutie van voor denzelven te doene betalingen	*f* 7,160	
	Van den Sultan van Djokjokarta idem	17,430	
	Van diverse personen idem	9,052	
	Civiel weduwen- en weezenfonds	576,638	
	Militair weduwen- en weezenfonds	311,834	
	Verhoogd militair pensioenfonds	202,673	
	Delegatien (civiele).	387,776	
	„ (militaire)	136,203	
	„ (marine-)	11,296	
	Van de officieren der landmagt in restitutie van in Nederland te doene uitgaven voor goederen ten dienste van het officiers-kleedingmagazijn . . .	95,676	1,755,738
			f 40,555,719
	Nadeelig verschil tusschen de geldelijke ontvangsten en uitgaven in Indie om te worden gedekt uit den verkoop der producten in Nederland . . .	. . . . .	13,764,076
			f 54,319,795

BIJLAGE *C.*

RAMING

DER

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VAN DE

INDISCHE ADMINISTRATIE

OVER

1851.

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

IN

NEDERLAND.

OMSCHRIJVING.				BEDRAG.
Gouvernements-producten in 1851 te verkoopen:				
Koffij . . .	725,000 pikols a *f*	19.00 Ned. Ct. per pikol.	*f* 13,775,000.00	
Suiker . . .	992,000 „ „	9.52 „ „ „ „	9,443,840.00	
Indigo . . .	8,300 „ „	302.67 „ „ „ „	2,512,200.00	
Cochenille . .	400 „ „	233.30 „ „ „ „	93,300.00	
Tin	70,000 „ „	46.70 „ „ „ „	3,269,000.00	
Thee	7,000 „ „	38.08 „ „ „ „	266,600.00	
Kaneel . . .	2,000 „ „	50.31¼ „ „ „ „	100,625.00	
Peper . . .	3,000 „ „	6.90 „ „ „ „	20,700.00	
Notenmuskaat.	8,400 „ „	81.00 „ „ „ „	700,400.00	
Foelie . . .	1,800 „ „	92.00 „ „ „ „	165,600.00	
Kruidnagelen .	8,800 „ „	24.00 „ „ „ „	211,200.00	
Notenzeep . .	50 „ „	29.49 „ „ „ „	1,475.00	
Tabak . . .	4,000 „ „	47.43 „ „ „ „	189,720.00	
Rameh . . .	400 „ „	20.83⅓ „ „ „ „	8,333.00	
				f 30,757,993.00
Winst op assurantie.				180,000.00
Besparing op onkosten.				50,000.00
Diverse ontvangsten.				48,735.00
Ontvangsten voor rekening van anderen.				
Civiel weduwen- en weezenfonds				25,000.00
Militair weduwen- en weezenfonds.				36,000.00
Verhoogd militair pensioenfonds . . . , ...				5,500.00
Van het Departement van Marine, in restitutie van in Indie betaalde vaste tractementen aan officieren, afkomstig van de voormalige koloniale marine				»
				f 31,103,228.00

OMSCHRIJVING.		BEDRAG.
Tot dekking van het nadeelig verschil tusschen de ontvangsten en uitgaven in Indie		ƒ 15,560,537.00
Renten der Oost-Indische schulden, volgens de wetten van 24 April 1836, 11 Maart 1837, 27 Maart 1838 en 22 December 1838.		9,800,000,00
Renten der restant-schuld à ƒ 10,000,000 aan de Nederlandsche Handel-maatschappij, volgens de wetten van 6 Maart en 23 November 1844. .		400,000.00
Scheeps- en oorlogsbehoeften en goederen van onderscheiden aard naar Indie te zenden, voor de administratie aldaar.		3,185,877,00
Pensioenen ten laste der Indische kas.		475,200.00
Verlofstractementen, ...		140,000.00
Kosten van het koloniaal werfdepôt te Harderwijk . . .	ƒ 290,547.00	
Uitzending van suppletie-troepen		
Transportkosten van repatrierende militairen		
Diverse betalingen aan teruggekeerde militairen		
Studiekosten van jongelingen op de Militaire Akademie te Breda, bestemd voor de Oost-Indische dienst	21,000.00	
Opleiding van jongelingen tot genees- en scheikundigen, voor de Oost-Indische dienst.	20,100.00	
		331,647.00
Kosten van het onderwijs in de Oostersche taal-, land- en volkenkunde aan de Academie te Delft		10,000.00
Kosten, vallende op de uitzending van burgerlijke ambtenaren, zeevarenden enz.		20,120.00
Diverse uitgaven.		100,000.00
Betalingen voor rekening van anderen.		
Civiel weduwen- en weezenfonds		190,000.00
Militair weduwen- en weezenfonds		98,400.00
Verhoogd militair pensioenfonds		155,000,00
Civiele delegatien		396,071.00
Militaire „		147,300.00
Marine- „		12,800.00
Goederen ten dienste van het officiers-kleedingmagazijn (begrepen onder het hierboven uitgetrokken totaal van ƒ 3,185,877 . . , ...		„
		ƒ 31,022,952.00
Geraamd excedent . .		80,276.00
		ƒ 31,103,228.00

OMSCHRIJVING.				BEDRAG.
Gouvernements-producten in 1852 verkocht.				
Koffij	1,053,133$^{580}/_{1000}$ pik. à cc.	*f* 23.06$^{3}/_{10}$	*f* 24,288,785.35	
Suiker . . .	1,012,324$^{330}/_{1000}$ » » »	9.65	9,768,175.43^{5}	
Indigo. . . .	4,509$^{404}/_{1000}$ » » »	428.07$^{3}/_{10}$	1,930,380.80	
Notenmuskaat .	4,817$^{932}/_{1000}$ » » »	155.26$^{8}/_{10}$	748,072.67	
Foelie	483$^{264}/_{1000}$ » » »	189.78	91,717.23	
Kruidnagelen .	2,150 » » »	34.17$^{6}/_{10}$	73,479.09	
Kaneel . . .	1,223$^{676}/_{1000}$ » » »	77.02$^{1}/_{10}$	94,249.41	
Notenzeep . .	42$^{976}/_{1000}$ » » »	72.11	3,099.01	
Cochenille . .	596$^{792}/_{1000}$ » » »	240.63$^{3}/_{10}$	143,608.15	
Thee	7,115$^{892}/_{1000}$ » » »	50.14$^{7}/_{10}$	356,844.68	
Tabak	1,918$^{224}/_{1000}$ » » »	17.48$^{1}/_{10}$	33,533.14	
Sigaren . . .	240,000 stuks » »	11.86$^{1}/_{10}$ per 1000 st.	2,870.74	
Peper	1,233$^{608}/_{1000}$ pik. » »	16.67$^{2}/_{10}$	20,568.98	
Staartpeper . .	$^{540}/_{1000}$ » » »	58.77$^{8}/_{10}$	31.74	
Pakoe kidang of pengha warijamba . . .	6 kisten » »	85.70 per kist.	514.18	
Tin. in Nederland verkocht. .	80,890$^{500}/_{1000}$ pik. » »	53.37$^{9}/_{10}$	4,346,513.82	
Tin. in China verkocht.	1,153$^{720}/_{1000}$ » » »	49.54$^{7}/_{10}$	57,163.35	
				f 41,959,607.77^{5}
Winst op assurantie				258,154.94
Diverse ontvangsten				258,520.29
Saldo der laatste suppletoire remise-rekening over 1850, waarmede de verantwoording van dat jaar geheel is afgeloopen.				49,916.72^{5}
Idem over 1851				70,947.57^{5}
Ontvangsten voor rekening van anderen.				
Civiel weduwen- en weezenfonds.			*f* 32,210.55	
Militair weduwen- en weezenfonds			52,382.63^{5}	
Verhoogd militair pensioenfonds.			7,017.87^{5}	
Nalatenschappen en diverse ontvangsten			26,424.98^{5}	
				118,036.04^{5}
				f 42,715,183.35

BIJLAGE D.

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

DER

INDISCHE ADMINISTRATIE IN INDIE.

1 8 5 1.

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
I.	*Verpachtingen.*		
	Hoofdgelden der Chinezen, Maleijers en Parnakans.	*f* 38,481	
	Slagten van rundvee, buffels, schapen en geiten. .	318,390	
	Slagten van varkens	177,616	
	Vischmarkten en vischpachten	195,212	
	Visscherijen en het regt om vischnetten te stellen .	138,876	
	Arak en andere sterke dranken	226,308	
	Verkoop van saguweer	8,276	
	Inlandsche tabak	90,360	
	Waijans, bazars, warons, groentenkramen en winkels	2,121,428	
	Tolbruggen, sluisgelden, veren en overtoomen . .	70,334	
	Diverse kleine middelen	35,546	
	Diverse kleine eilanden	7,770	
	Vogelnestklippen.	42,688	
	Kleine lombard	256,022	
	Amfioenpacht en verkoop van amfioen	5,796,152	
	Licenten op de topho-spelen	267,029	
	Niepa-hout en kreupelbosschen.	23,172	
			f 9,753,660
II.	***Belastingen op de inkomsten van onderscheiden aard.***		
	Inkomende en uitgaande regten, entrepôt en waaggelden	*f* 6,361,624	
	5 % additioneel regt	302,137	
	Consumtieregt	60,661	
	Belastingen op den verkoop van tabak	9,774	
	Haven-, ankeragie- en loodsgelden	154,499	
	Kleinzegel-regt	363,331	
	Collaterale successien	62,923	
	's Heeren geregtigheid.	182,411	
	Belasting op goud	90	
	5 % op de particuliere bazars	6,134	
	Tolpoorten en tollen	17,309	
	IJkgelden	1,370	
	Belasting op slaven	15,154	
	Oorgeld der paarden en belasting op de rijtuigen .	79,936	
	Transporteren . .	*f* 7,617,353	*f* 9,753,660

VERSLAG van het beheer van Suriname en van den staat waarin de Kolonie zich bevindt, over het jaar 1852.

EERSTE HOOFDSTUK.

Grondgebied en bevolking waarover het beheer gevoerd wordt.

A. Grondgebied.

De briefwisseling over de bepaling der grensscheiding tusschen Nederlandsch en Fransch Guyana had bij het einde van 1852 nog niet tot een bepaald resultaat geleid. Hoezeer in vroegere verslagen reeds een en ander voorkomt omtrent het grondgebied van Suriname, meent men de volgende bijzonderheden deswege, in het uit Suriname ontvangen Verslag voorkomende, niet te moeten achterwege laten.

a. Ligging en grenzen.

De kolonie Suriname, of liever Nederlandsch Guyana, is een gedeelte van de noord-oostelijke kust van Zuid-Amerika, en meer bepaald van de strook lands onder den naam van Guyana of Wilde Kust bekend, liggende tusschen de rivieren Orenoko en Amazone, twee zeer groote stroomen, die door de Rio-Negro, eene nevenrivier van de Amazone of Maranon, en door de Cassiquiare met elkander in gemeenschap staan.

Suriname grenst ten noorden aan den Atlantischen Oceaan.

De oostelijke grens is, zoo als hierboven is aangeteekend, nog niet met juistheid bepaald. Dit is ook het geval met de zuidelijke grensscheiding, doordien de bewoners nimmer tot de binnenlanden zijn doorgedrongen en met deze dus nog geheel onbekend zijn. In de meeste aardrijkskundige berigten wordt als zuidelijke grens van Suriname aangenomen het Tumucumaque-gebergte, waaruit de meeste Surinaamsche rivieren zouden ontspringen. De strook lands tusschen deze en de kust beslaat ten minste eene oppervlakte van drie malen de breedte der tot nu toe door Europeanen bezochte streek; terwijl er buiten twijfel een gelijke afstand tusschen onze zuidelijkste grenzen en de eerste Braziliaansche nederzetting ligt.

De westelijke grens van Suriname is de rivier Corantijn, die haar van Britsch Guyana en meer bepaald van de vroeger Nederlandsche kolonie Berbice scheidt.

Eene overeenkomst, in 1799 tusschen de gouverneurs *de Friderici* en *van Batenburg* aangaande deze grensbepepaling gesloten, is bij de overgave door de Engelschen in 1816 voor geldig erkend.

Het grondgebied, door de hiervoren aangegevene grenzen bepaald, vormt de Nederlandsche bezitting. Een gering gedeelte daarvan is slechts bekend, waarvan dan nog zeer weinig bebouwd en bewoond is. Het is begrepen tusschen ongeveer 54° en 57° W. L. van Greenwich en 6°. tot 2°. N. B., en beslaat alzoo eene oppervlakte van ruim 2500 vierk. geographische mijlen; in sommige opgaven 2812,5 vierk. geographische mijlen, overeenkomende met 12,5 vierk. graden, zijnde dit die van den luitenant ter zee baron *P. Melvill van Carnbée*, in het verslag over 1849 opgenomen.

De grootste oppervlakte van het bekende of bezochte gedeelte kan gerekend worden nagenoeg 700 vierk. geographische mijlen uit te maken, immers wanneer men van het meest zuidelijke en goed gekende punt afrekent: Victoria namelijk ligt op 5° 2′ N. B. Het gedeelte der kolonie, dat thans aan nog in bebouwing zijnde plantagien is uitgegeven, beslaat eene oppervlakte van nog geen 400,000 akkers of slechts 31 vierk. geographische mijlen. Daar nu hiervan nog zeer weinig bebouwd is, kan men veilig aannemen dat de in cultuur zijnde landen der kolonie geen honderdste gedeelte van hare oppervlakte beslaan.

De rigting welke de kust dezer kolonie volgt is van het oosten naar het westen. Langs de geheele kust loopen zand- en modderbanken, die telkens door aan- en afspoelingen van het land zich verzetten. Het meest is dit merkbaar aan de monding der rivier Suriname (Braamspunt), alwaar gedurende de eerste helft dezer eeuw reeds eene aanmerkelijke strook lands is afgespoeld en aan de oostelijke punt van de monding der rivier Saramacca, waar daarentegen eene aanzienlijke strook lands is aangespoeld.

De rivieren doorsnijden het land in eene noord-westelijke strekking of rigting en ontlasten zich in den oceaan.

Het geheele land is doorsneden met kreken en kanalen, die zich gedeeltelijk in de grootere rivieren, gedeeltelijk in zee ontlasten.

Achter de in bepoldering en bebouwing gebragte landen strekt zich eene eindelooze reeks van bossen, savannas en moerassen uit.

b. Rivieren.

De voornaamste rivieren zijn:

1°. de Suriname. Deze wordt het eerst genoemd omdat de kolonie haren naam draagt;

2°. de Commewijne, die zich in de Suriname, nagenoeg 1½ mijl voor hare uitwatering, ontlast;

3°. de Marowijne, ten oosten der Suriname;

4°. de Saramacca, westelijk van de Suriname gelegen;

5°. de Coppename, die met de Saramacca ééne uitwatering in zee heeft;

6°. de Corantijn, die de westelijke grens daarstelt en waarin zich de Nickerie aan hare monding uitstort.

De Suriname is door de meerdere bevolking harer oevers thans de belangrijkste, zij is het meest bezocht en het meest bekend. Haar vaarwater laat schepen van 18 à 19 voet diepgang toe, alhoewel hare monding zeer naauw is en waarom voor diepgeladen schepen springvloeden moeten worden afgewacht. Het vaarwater wordt door vier tonnen afgebakend, die door de felle noord-westelijke stroomen meermalen moeten verlegd worden, ook doordien de zandbanken het vaarwater gedurig doen veranderen.

Nadat men de rivier 1½ mijl heeft opgevaren, krijgt men de monding der rivier Commewijne nagenoeg regt vooruit. Beide deze rivieren worden door het fort Nieuw Amsterdam bestreken, dat gebouwd is op de delta, welke door de zamenvloeijing dezer beide rivieren gevormd wordt.

Daar het vaarwater de schepen verpligt om onder het bereik van het geschut te blijven, zoo stelt dit fort een goed verdedigingspunt daar, hetwelk in vroegere jaren nog meer versterkt werd door de kruisvuren van de thans verlatene redouten Leyden en Purmerend, de eerste op den regter oever der Commewijne, de laatste op den linker oever der Suriname gebouwd.

Eene mijl hooger de rivier opvarende komt men aan de hoofdstad der kolonie, die op den linker oever der rivier op eene schulprits gebouwd is en door het fort Zeelandia wordt gedekt.

De rivier heeft hier eene breedte van ongeveer eene mijl, zoodat zij eene schoone en veilige ankerplaats aanbiedt.

De zoogenaamde Blaauwberg ligt aan den linker oever der Suriname, op ongeveer 12 geographische mijlen afstands van zee (hemelsbreedte); zijn kruin is nagenoeg 400 Rhijnl. voeten hoog. Eenige mijlen hooger heeft men het laatste bewoonde punt, den post Victoria, zijnde de zetel van den posthouder bij de Saramaccaner boschnegers.

Van den verderen loop der Suriname is niet veel bekend, daar de hooger opwonende Saramaccaner boschnegers weinig bezocht worden; door de moeijelijke en gevaarvolle vaart op de rivier en het aldaar thans nog onmogelijke om over land te reizen, is dit zonder buitengewoon groote kosten niet doenlijk. Deze rivier zoude ontspringen uit het Tumucumaque-gebergte.

De Commewijne loop evenwijdig met de zeekust en is eene breede en diepe rivier. Alleen bij hare monding ligt eene modderbank, waardoor schepen van eenigen diepgang steeds het hoogste getij moeten afwachten om haar af te varen.

Bij het nagenoeg verlaten fort Sommelsdijk verdeelt zij zich, na alvorens nog links de Orelana-kreek opgenomen te hebben, in twee armen, de regtsche den naam van Boven-Commewijne behoudende, de andere dien van Cottica aannemende.

De Boven-Commewijne loopt in eene nagenoeg zuidelijke rigting en is tot eene aanzienlijke hoogte bevaarbaar. Zij neemt verscheidene kreeken in zich op.

De Cottica volgt de rigting der Beneden-Commewijne, evenwijdig met de kust loopende en verdeelt zich later in Perica en Boven-Cottica.

De Perica blijft in dezelfde zuidelijke rigting voortgaan, en neemt mede eenige kreeken op.

De Boven-Cottica behoudt doorgaans denzelfden loop als de Commewijne, en verdeelt zich, na alvorens de Koopmans- en Cassipoere-kreeken opgenomen te hebben, in twee takken. De een behoudt den naam van Cottica, en verliest zich in eene nagenoeg zuidelijke rigting; de andere, de Coermotibo, geeft later de Wanekreek af, waardoor men met de Marowijne gemeenschap te water kan daarstellen.

Het is opmerkelijk, dat deze rivieren, vooral de Commewijne en de Cottica, tot eene zoo aanmerkelijke hoogte bevaarbaar blijven en eene aanzienlijke diepte behouden. Zoo is bijv. de Cottica tot aan de vereeniging met de Koopmans-kreek, nog verder dan het laatste bewoonde punt, 30 voet en meer diep, en behoudt zij daarbij eene tamelijke breedte.

De Marowijne is eene van de grootste rivieren van Guyana, doch zeer weinig bekend. Door de vele zandbanken en rotsen die reeds digt bij hare uitwatering gevonden worden, is haar vaarwater zeer moeijelijk en zelfs gevaarlijk. Eerst sedert latere jaren hebben zich aldaar eenige weinige Europeanen nedergezet. Overigens is deze rivier door de Indianen bewoond. Zeer hoog op, aan de vereeniging met de Tapanahonie- en de Joka-kreeken, even als aan het hoogere gedeelte der rivieren Suriname en Saramacca, hebben zich echter de vroeger weggeloopene en later onafhankelijk verklaarde negers gevestigd, die, thans onder den naam van Aukaner en Saramaccaner boschnegers bekend, verschillende stammen vormen.

Voorbij dezen zijn nog geene Europeanen doorgedrongen, en men heeft dus van de dieper landwaarts wonende Indianen geene dan zeer onvolkomene en verwarde berigten kunnen inwinnen.

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	ƒ 8,368,604	ƒ 28,522,517
	Verkoop van stofgoud	3,438	
	„ „ kaneel	162	
	„ „ diverse goederen	112,354	
	„ „ steenkolen	3,311	
			8,487,869
V.	*Diverse buitengewone inkomsten.*		
	Praauwenveren	21,013	
	Waterleidingen	1,141	
	Stortingen door bedevaartgangers naar Arabie . .	12,540	
	Verkoop en verhuur van huizen en gronden . . .	62,492	
	Boeten en confiscatien.	139,491	
	Inkomsten van het land Nangoelan	2,444	
	Diverse inkomsten	669,393	
	Burgerlijke pensioenen	139,861	
	Contributie van tot het zeewezen van Nederlandsch Indie behoorende officieren voor aan hen te verleenen verhoogde pensioenen.	2,689	
	Civiele proceskosten	11,920	
	Onderwijs of schoolwezen	45,013	
	Restitutie van in vorige jaren verleende buitengewone voorschotten	105,844	
			1,213,841
VI.	*Departement van Oorlog.*		
	Verstrekkingen aan particulieren en verkoop van onbruikbare goederen	. . . . .	296,998
VII.	*Departement van Marine.*		
	Verstrekkingen aan particulieren en verkoop van onbruikbare goederen	ƒ 49,323	
	Maritiem etablissement op het eiland Onrust. . .	34,233	
	Stoompakketvaart tusschen Java en Singapore . .	05,740	
	Fabriek voor de marine, het stoomwezen en de nijverheid	14,648	
			103,944
	Transporteren . .	. . . . .	ƒ 38,625,169

Ter linkrzijde ontvangt de Coppename de Waijambo, eene lange zeer bevaarbare kreek, die door de Arrawarra-, Maratacca- en Nickerie-kreeken eene gemeenschap met de Corantijn daarstelt.

De Waijambo, slechts oppervlakkig bekend, is door Indianen bewoond.

Onder vele andere kan de Maratacca als nevenkreek genoemd worden. Verder zijn er nog eenige kreeken, die zich in de zee ontlasten: als de Wia-wia- en de Saramina-kreeken. Deze zijn in de laatste jaren door geene Europeanen bezocht, daar zij geene gemeenschap met andere rivieren hebben en door moerassen nagenoeg ontoegankelijk zijn.

Hier dient opgemerkt te worden, dat vele dezer kleine rivieren en kreeken van uit moerassen haren oorsprong nemen en dus eigenlijk als afwatering dezer zwampen moeten aangemerkt worden.

De rivieren Commewijne en Cottica hebben nog gemeenschap met de zee door de Vredenburger- of Oranje-kreek, door de Motkreek, de Matappica- en de Warappakreeken. De oevers der eerste zijn weinig, die der beide laatste vrij goed bebouwd, de geringe bevolking van Suriname in aanmerking nemende. Overigens zijn er nog eenige minder bekende en tot nu toe weinig belangrijke kreeken langs de kust, waarvan alleen te Coronie eenige tot op korteren afstand van de kust bevaren worden.

Door de talrijkheid der rivieren en kreeken, waarmede het geheele land doorsneden is, wordt de gemeenschap naar vele deelen der kolonie te water zeer gemakkelijk gemaakt; zijnde er in de vorige eeuw nog vele kanalen gegraven, waardoor van deze gunstige gesteldheid van het land nog meer voordeel getrokken is, zoodat het gemis aan wegen, die door de natuurlijke gesteldheid van het land en deszelfs geringe bevolking slechts met moeite en met weinig nut zouden worden daargesteld en onderhouden, daardoor eenigzins vergoed wordt. Genoegzaam zonder de zee te zien, kan men van de Marowijne naar de Corantijn varen, of van de eene grens der kolonie tot de andere zich bewegen. Op vele plaatsen is de vaart door het doorgraven van groote bogten der rivieren zeer verkort, zoo als in de Boven-Cottica en Commewijne.

De wegen die men in de kolonie vindt bepalen zich slechts tot voetpaden om de communicatien tusschen de plantagien gemakkelijk te maken, en zijn, met eenige uitzondering, hoogstens voor ruiters bruikbaar. Het district Coronie maakt hierop alleen eene uitzondering: men heeft aldaar, over eene uitgestrektheid van ongeveer 8 uren, langs de kust eenen tamelijk wel onderhouden weg.

De natuurlijke gesteldheid van den grond der kolonie doet zich voornamelijk kennen door eenen nimmer verwelkenden, steeds weligen plantengroei. De kustlanden zijn laag en liggen met hoog water en springvloeden grootendeels beneden het peil der zee, zoodat zij alleen door inpoldering in bebouwing kunnen worden gebragt. Zij bestaan uit alluvialen aangespoelden grond, hier en daar met zand en schulpritsen doorsneden, die in eene evenwijdige rigting met de kust liggen en overblijfselen zijn van vroegere stranden.

Het geheele land is, met uitzondering van eenige opene vlakken of savanna's, met ondoordringbare bosschen begroeid; de zand- en schulpritsen zijn met hout bewassen, terwijl overal, door het niet genoegzaam afleiden van het water, moerassen, aldaar zwampen genaamd, worden aangetroffen. De bosschen prijken met eene onbegrijpelijke hoeveelheid boomen van het edelste timmerhout, die, uit gebrek aan menschenhanden, niet gebruikt kunnen worden. De alluviale of kustlanden zijn grootendeels bebouwd, terwijl de hoogere streken, uit graniet-formatie bestaande, nog minder onderzocht zijn.

3. KLIMAAT.

Het klimaat kenmerkt zich door vochtigheid en warmte. De weêrsgesteldheid is afhankelijk van wind en regen, die naar de jaargetijden zeer verschillen. Vier saisoenen wisselen elkander af. Men heeft eenen kleinen en grooten regentijd, en een kleinen en eenen grooten droogen tijd.

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport	. . . . .	*f* 38,625,169
	Transporteren	. . . . .	*f* 38,625,169

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	*f* 962,373	*f* 47,068,275
	Voor sedentaire betrekkingen ten dienste van het zeewezen	265,043	
	„ gouvernements-schoeners en kruisbooten . .	277,648	
	„ het maritiem etablissement op het eiland Onrust	69,509	
	„ de fabriek voor de marine, het stoomwezen en de nijverheid	133,890	1,758,463
X.	*Pensioenen en gestichten van weldadigheid.*		
	Civiele pensioenen	*f* 243,300	
	Militaire idem	341,412	
	Verhoogde marine idem	217	
	Inlandsche idem.	182,643	
	Pensioenen aan weduwen van civiele, militaire en inlandsche personen.	57,134	
	Godshuizen en gestichten van weldadigheid . . .	120,935	945,641
XI.	*Uitgaven van verschillenden aard.*		
	Hofhouding van inlandsche Vorsten, schadeloosstellingen en gratificatien aan dezelven	*f* 1,822,636	
	Kosten der ambachtskwartieren.	17,353	
	Buitengewone voorschotten, welke niet binnen hetzelfde jaar worden teruggegeven	252,124	
	Onderhoud van inlandsche gezanten, grooten en staatsgevangenen.	110,969	
	Geschenken aan inlandsche Vorsten en grooten . .	4,493	
	Publieke feesten.	16,072	
	Civiele transportkosten uit en naar Nederland . .	104,239	
	Reis- en transportkosten in Indie.	54,698	
	Gratificatien	5,650	
	Personele toelagen	12,640	
	Nonactiviteits-tractementen en wachtgelden. . . .	116,067	
	Verloftractementen	16,186	2,533,127
XII.	*Dagelijksche onvoorziene uitgaven*	. . . . . .	„
XIII.	*Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden*	. . . . . .	329,069
	TOTAAL DER UITGAVEN VAN DE KOLONIALE ADMINISTRATIE	. . . . . .	*f* 54,633,575
	Transporteren . .	. . . . . .	*f* 54,633,575

De geboorten hebben in 1852 onder de vrije bevolking bedragen 376, de sterfgevallen 358. In dat jaar zijn 281 slaven tot den vrijdom geraakt.

De geboorten onder de slavenbevolking bedroegen mede in dat jaar 1227 en de sterfgevallen 1250. In 1852 zijn 242 slaven weggeloopen, waartegen echter 148 teruggekeerd zijn.

De hieronder volgende tabel wijst meer volledig aan de verdeeling der bevolking over de verschillende divisien en districten:

	VRIJEN.			NIET-VRIJEN.			TOTAAL-GENERAAL.
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	
De stad Paramaribo en hare buitenwijken . .	4,557	6,007	10,564	2,076	3,391	5,467	16,031
De forten Zeelandia en Nieuw Amsterdam en de verschillende posten in de divisien en districten.	873	105	978	97	65	162	1,140
Divisie Boven-Suriname en Thorarica. . . .	84	20	104	2,391	2,513	4,904	5,008
„ Para	122	71	193	1,682	1,799	3,481	3,674
„ Beneden - Commewijne	43	17	60	1,620	1,566	3,186	3,246
„ Beneden-Cottica .	108	26	134	2,970	3,060	6,030	6,164
„ Matappica . . .	50	23	73	1,087	1,215	2,302	2,375
„ Boven - Commewijne	50	14	64	1,334	1,413	2,747	2,811
„ Boven - Cottica en Perica.	71	24	95	1,986	2,244	4,230	4,325
„ Saramacca . . .	49	20	69	1,007	996	2,003	2,072
Etablissement der Europesche kolonisatie te Groningen aan de Saramacca	38	45	83	„	„	„	83
District Nickerie. . . .	122	95	217	863	879	1,742	1,959
„ Coronie	21	10	31	1,059	948	2,007	2,038
Etablissement Batavia aan de Coppename . . .	21	6	27	194	235	429	456
	6,209	6,483	12,692	18,366	20,324	38,690	51,382

In de boven gedane opgaven zullen gelijksoortige verschillen gevonden worden, als die welke door de Commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal, in wier handen het verslag van 1851 ter onderzoek gesteld was, bij haar verslag, uitgebragt in de zitting van 30 Mei 1854, zijn aangeduid. Hiertegen wordt aangemerkt, dat de medegedeelde opgaven getrokken zijn uit de wijkregisters en plantagie-staten voor welker naauwkeurigheid de Regering niet kan instaan. Het be-

stuur tracht wel zooveel mogelijk juiste opgaven te bekomen, doch zulks is in eene kolonie als Suriname, waar de plantagien zoo ver verspreid liggen en dus geene contrôle als in het moederland kan uitgeoefend worden, eene moeijelijke zaak. Voorts dient nog gezegd, dat de vrijgegeven slaven, onder de vrije bevolking opgenomen, bij het getal der geborenen moeten geteld worden, als de slotsom der vermindering of vermeerdering der vrije bevolking opgemaakt wordt. Ook het verschil tusschen het getal aankomende of met der woon uit de kolonie vertrekkende personen, alsmede in de kolonie overlijdende en buiten dezelve te huis behoorende zeevarenden, zijn daarop van invloed.

De slavenregisters verdienen meer vertrouwen. In 1851 waren op die registers bij het einde des jaars ingeschreven 39,676 slaven en op ultimo December 1852 39,309. In het vervolg zal bij de opgaven, aan de wijkregisters en plantagiestaten ontleend, ook het getal ingeschrevenen op de slavenregisters worden medegedeeld.

In het algemeen kan gezegd worden, dat de koloniale bevolking in zedelijkheid en maatschappelijke beschaving, hoe weinig dan ook, vooruitgaat. Tot staving hiervan kan strekken het, vooral bij den minderen stand, op te merken vermeerderend aantal huwelijken, hetwelk gedeeltelijk toe te schrijven is aan het verlangen der ouders, om daardoor hunne in onecht geboren kinderen te legitimeren, waaromtrent vroeger eene groote onverschilligheid bestond.

Onder de Boschnegers vielen er geene veranderingen voor der vermelding waardig. Men bemerkte nog steeds dat de lust om zich op de plantagien te verhuren bij hen toenam.

Tot het deelnemen in het godsdienstig onderrigt zijn zij echter nog niet te bewegen geweest.

Na hetgeen nopens de Indianen, die de kolonie bewonen, in het verslag over 1850 gezegd is, valt omtrent hen niets bijzonders meer te vermelden. Hun toestand is in 1852 dezelfde gebleven.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Middelen van beheer en staat waarin hetzelve zich bevindt.

A. Algemeen beheer.

§ 1. *Gouverneur.*

Op den 1sten Maart 1852 had de overgave van het bestuur plaats door den Gouverneur *R. F.* baron *van Raders*, aan wien als zoodanig, bij Koninklijk besluit van 29 December 1851, n°. 1, een eervol ontslag was verleend, aan den procureur-generaal bij het geregtshof en oudste lid van den Kolonialen Raad, mr. *P de Kanter*, tot de interimaire waarneming van dat bestuur aangewezen. Door het overlijden van den heer mr. *P. de Kanter*, op 14 Junij 1852, ging het beheer der kolonie tijdelijk over op den heer *C Barends*, oudst in rang aanwezig lid van den Kolonialen Raad. De heer *Barends* was echter reeds weinige dagen later, door de aankomst van den nieuw benoemden Gouverneur, jhr. *J. G. O. S. von Schmidt auf Altenstadt*, in de gelegenheid het bestuur aan dezen over te dragen. Dit vond plaats op den 22sten derzelfde maand.

§ 2. *Koloniale raad.*

In het jaar 1852 is in plaats van den heer *H Kamerling*, die op zijn verzoek

eervol is ontslagen, de heer *A. A. Gehrels* tot lid van den Kolonialen Raad benoemd geworden. Ter vervanging van den heer *F. G. Henkel*, die op 1°. Januarij 1852 als lid van den Raad moest aftreden, en die reeds vroeger uit hoofde van zijnen gezondheidstoestand om een eervol ontslag als zoodanig verzocht had, is de heer *P. R. Planteau* benoemd geworden.

Ook ontvielen in het jaar 1852 aan den Kolonialen Raad de heer mr. *P. de Kanter*, procureur-generaal, toen waarnemend Gouverneur, en de heer *C Leers*, administrateur der finantien, beiden uit hoofde hunner betrekkingen leden van dien Raad.

De heer mr. *J. M. Lisman*, vroeger gouvernements-secretaris en later bij de voortdurende ongesteldheid van den procureur-generaal met het publiek ministerie belast geworden, werd bij de tijdelijke opdragt van het bestuur aan den heer *de Kanter*, tot waarnemend procureur-generaal der kolonie benoemd, in welke hij nader is bevestigd geworden.

§ 3. *Gouvernements-secretarie.*

De waarnemende gouvernements-secretaris, de heer mr. *A. Kikkert Schotborgh*, werd mede daarin bij Koninklijke beschikking bevestigd.

B. Militair beheer.

§ 1. *Landmagt.*

De sterkte van het militair garnizoen heeft geene noemenswaardige veranderingen ondergaan. Voor zooveel betreft het personeel van de landmagt in West-Indie, in 1852 van daar naar Nederland vertrokken, op den voet van 's Konings besluit van 20 December 1851, n°. 78, en het resultaat van dien maatregel onder ultimo December 1852 verkregen, kan hier aangeteekend worden, dat de belanghebbenden, behoudens enkele uitzonderingen, blijken hebben gegeven van geschiktheid voor hoogeren rang.

De sterkte der stedelijke schutterij in de stad Paramaribo en hare buitenwijken was op 31 December 1852 als volgt:

officieren	28
onder-officieren en manschappen	501
Te zamen	529

De gewapende burgermagt te Nieuw Rotterdam benevens het district Nickerie bedroeg:

officieren	5
manschappen	76
Te zamen	81

Bij Zijner Majesteits besluit van 9 Januarij 1852, n°. 17, is Hoogstdesselfs besluit van 5 December 1851 (*Staatsblad* n°. 149), houdende instelling van een eereteeken wegens eervolle langdurige werkelijke dienst bij de schutterijen, mutatis mutandis, toepasselijk verklaard voor de schutterijen in de Nederlandsche overzeesche bezittingen en alzoo ook voor die in Suriname.

§ 2. *Inrigtingen welke tot de troepen in verband staan.*

De magazijnen van het garnizoen, aangewend wordende tot berging der kleedingstukken en wapenen, alsmede het kleeder-, schoen- en geweermakers-atelier bevonden zich in voldoenden toestand.

BIJLAGE E.

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

DER

INDISCHE ADMINISTRATIE IN NEDERLAND.

1851.

C. Regtswezen en politie.

I. WETGEVING.

Bij publicatie van den 28sten December 1852 *(Gouvernementsblad)* n°. 19) is ingetrokken het eerste lid van het 12de artikel der publicatie van 4 Maart 1850 *(Gouvernementsblad* n°. 4), waarbij nadere voorzieningen zijn daargesteld omtrent de vervolging voor landsbelastingen.

II. BURGERREGT.

In den loop van het jaar 1852 is het burgerregt verleend aan 118 personen. Van die personen waren geboren: 91 in Suriname, 15 in Nederland, 12 in vreemde plaatsen.

III. REGTERLIJKE MAGT.

Bij het Geregtshof werden gedurende het jaar 1852 gewezen 140 vonnissen en arresten in burgerlijke zaken. Voorts 16 vonnissen en arresten in strafzaken, waaronder 1 wegens opzettelijken doodslag, onder verzachtende omstandigheden; 3 wegens gequalificeerd feitelijk geweld, 1 wegens rebellie, 7 wegens diefstal, zoo met als zonder verzwarende omstandigheden, 1 wegens wederregterlijke gevangenhouding en 3 ter zake van hooger beroep van het Collegie van kleine zaken.

Door het Collegie van kleine zaken zijn gedurende het jaar 1852 gewezen 134 vonnissen in burgerlijke en 90 in strafzaken.

Het getal advocaten en procureurs bedroeg op het laatst van 1852 6 advocaten en 3 procureurs.

IV. POLITIE.

§ 1. *Algemeen gewestelijk en plaatselijk beheer.*

In het jaar 1852 werd niet alleen toegezien dat, even als vroeger te Paramaribo en hare buitenwijken, de straten en wegen in reinen en goeden staat door de eigenaars werden gehouden, maar ondergingen de communicatie-middelen van de zijde der politie zelve aanmerkelijke verbeteringen.

Bij resolutie van den Gouverneur der kolonie, dd. 13 September 1852, n°. 1182, opgenomen in het Gouvernementsblad onder n°. 14, zijn ter openbare kennis gebragt de reeds bij gouvernements-resolutie van 4 December 1848, n°. 1509, gemaakte wijzigingen in het tarief van emolumenten voor de politie.

§ 2. *Eenige onderwerpen van politie bij algemeene verordeningen geregeld.*

a. Regt van verblijf.

In 1852 is het regt van verblijf verleend aan 98 personen.

b. Passen voor personen.

Gedurende het jaar 1852 zijn aan 203 personen passen van vertrek uitgereikt.

c. Passen voor vaartuigen.

Aan kustvaarders of zoogenaamde droghers-vaartuigen zijn geene nieuwe passen uitgereikt, maar zijn er 3 vernieuwd geworden.

OMSCHRIJVING.		BEDRAG.
Tot dekking van het nadeelig verschil tusschen de ontvangsten en uitgaven in Indie.		*f* 11,799,273.32•
Renten der Oost-Indische schulden, volgens de wetten van 24 April 1836, 11 Maart 1837, 27 Maart 1838 en 22 December 1838		9,800,000.00
Renten der restant-schuld à *f* 10,000,000 aan de Nederlandsche Handel-maatschappij, volgens de wetten van 6 Maart en 23 November 1844 en 14 September 1849.		400,000.00
Scheeps- en oorlogsbehoeften en goederen van onderscheiden aard naar Indie gezonden voor de administratie aldaar		2,965,250.79
Pensioenen ten laste der Indische kas		638,645.30
Verlof-tractementen		162,747.62•
Kosten van het koloniaal-werfdepôt te Harderwijk. . . .	*f* 197,324.89	
Uitzending van suppletie-troepen.	86,587.93	
Transportkosten van repatrierende militairen	40,935.50	
Studiekosten van jongelingen op de Militaire Academie te Breda, bestemd voor de Oost-Indische dienst	24,981.25	
Opleiding van jongelingen voor genees- en scheikundigen, voor de Oost-Indische dienst . . . :	18,966.65	
Diverse betalingen aan terugkeerende militairen	7,805.40	
		376,601.62
Kosten van het onderwijs in de Oostersche taal-, land- en volkenkunde aan de Academie te Delft.		10,700.00
Kosten, gevallen op de uitzending van burgerlijke ambtenaren, zeevarenden enz.		129,271.27
Diverse uitgaven. . . . . , .		100,745.98
Betalingen voor rekening van anderen.		
Civiel weduwen- en weezenfonds	*f* 198,774.69	
Militair weduwen- en weezenfonds	104,579.95	
Verhoogd militair pensioenfonds.	178,223.16•	
Civiele delegatien.	414,297.83	
Militaire „	147,700.40	
Goederen ten dienste van het officiers-kleedingmagazijn en andere inrigtingen.	34,749.21	
Nalatenschappen en diverse betalingen	4,162.28	
		1,082,487.52•
Uitgaven voor de West-Indische kolonien en de Kust van Guinea.		
Subsidie over 1851 aan de kolonie Suriname	*f* 170,000.00	
Idem aan Curaçao en onderhoorigheden	213,415.28•	
Idem aan de Kust van Guinea	70,500.00	
		453,915.28•
KOLONIAAL BATIG SLOT . .		7,879,447.48
(NB. Hiervan is *f* 3,179,447.48 bestemd tot herstel van het Muntwezen in Nederlandsch Indie.)		
		f 35,799,086.20

gebleken van eenen heilzamen invloed te zijn geweest; de pogingen door hare kerkelijke commissie aangewend om in de behoefte der gemeente te voorzien door vrijwillige bijdragen en door het verhuren van zitplaatsen in het kerkgebouw, beantwoordden aan de verwachting. Door de aankomst van den tweeden predikant, den weleerwaarden heer *C. van Schaik*, werd de dienst bij de gemeente te Paramaribo door twee leeraren waargenomen, terwijl twee malen in de maand avond-godsdienst-oefening wordt gehouden. Het aantal catechisanten bedroeg op het einde van 1852: 120 van het mannelijk geslacht en 135 van het vrouwelijk geslacht, te zamen 255 catechisanten.

Bij de Evangelisch-Luthersche gemeente werden gedurende het jaar 1852 33 personen tot lidmaat aangenomen; voorts 100 kinderen en 3 bejaarden gedoopt; 3 kwamen met attestatien in. Aan een getal van 14 behoeftigen werd maandelijksche eenige onderstand verstrekt. Het getal catechisanten bedroeg op het einde van het jaar 1852, 198 kinderen van beide kunnen.

Het getal belijders van de Moravische broedergemeente was op het einde van 1852 18,972 zielen, waaronder 9231 candidaten en 9741 gedoopten. Onder dit laatste getal waren 2102 communicanten. In dat jaar zijn bij deze gemeente 668 volwassenen en 341 kinderen gedoopt. Deze gemeente is in het gemelde jaar vermeerderd met 141 zielen, verspreid in de stad en in de onderscheidene divisien en districten.

Onvermoeid waren ook weder in het verstreken jaar de pogingen van de zendelingen, om in het algemeen de slavenmagten, bij welke hun toegang was verleend, tot beter begrip van godsdienst te brengen. Het aantal zendelingen bij de Moravische broedergemeente bedroeg 48 personen, namelijk 25 mannen en 23 vrouwen.

II. ROOMSCH-CATHOLIJKE.

Het getal Roomsch-katholijken, zoo te Paramaribo als in de districten Nickerie en Coronie en op het etablissement Batavia, bedroeg op het einde van het jaar 1852 1220 vrije en 5908 niet-vrije personen.

Door het verlies, hetwelk de Roomsch-katholijke gemeente heeft gehad van haren bisschop den Hoog Eerwaarden heer *J. Groof*, die op den 29sten April 1852 overleed, werd de dienst verrigt door 5 geestelijken, namelijk twee te Paramaribo, twee in de districten Nickerie en Coronie en een op het etablissement Batavia. De deelneming, die genoemd sterfgeval bij de geheele Surinaamsche bevolking heeft ondervonden, mag als een blijk worden aangemerkt van den hoogen prijs, waarop bij allen werden gehouden de veelvuldige bewijzen van liefdadigheid door den overledene betoond ten behoeve van personen, ook niet tot zijne gemeente behoorende, doch bovenal zijne onvermoeide pogingen en opofferingen tot leniging van het lot van de ongelukkigen op het etablissement Batavia.

III. ISRAËLITISCHE.

Bij de beide Israëlitische gemeenten hebben in 1852 geene groote veranderingen plaats gevonden.

Bij de Nederlandsche Portugesche Israëlitische gemeente hadden 14 geboorte en 14 sterfgevallen plaats. Het getal lidmaten bedroeg op het einde van 1852 684 personen.

Bij de Nederlandsche Israëlitische gemeente hadden in het jaar 1852 18 sterfgevallen plaats. Het aantal geboorten alsmede de getalsterkte der gemeente zijn niet opgegeven.

Bij de beide gemeenten zijn, door eene daartoe uit haar midden benoemde commissie, pogingen aangewend geworden tot het invoeren van meer zuivere begrippen van hunne godsdienstleer.

F. Instellingen van liefdadigheid.

De Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid gaat steeds voort te trachten aan haar doel te beantwoorden.

In het jaar 1852 vierde zij haar 25jarig bestaan. Het daarbij gegeven algemeen overzigt van hetgeen door haar in dat tijdvak is verrigt, gaf de meest voldoende blijken, dat zij steeds hare roeping begrijpt. Sedert ontviel haar haar medestichter en geneesheer *M. M. A. Coupijn.* Ook is binnen de volkplanting opgerigt eene ziekenbus, ten doel hebbende om aan minvermogenden, door geringe bijdrage hunnerzijds, op eene min kostbare wijze genees-, heel- en verloskundige hulp te verschaffen. Deze inrigting is nog in hare geboorte. De maatschappij tot onderlinge welvaart, welke op eene minder ruime schaal aangelegd is, heeft eene gelijksoortige strekking.

G. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Noemenswaardige veranderingen zijn hierin in 1852 niet voorgevallen.

Het aanwezig getal genees-, heel- en verloskundigen, apothekers enz. was als volgt: 4 med. chir. et art. obst. doctoren, 2 med. et art. obst. doctoren, 1 med. doct. en chirurgijn, 1 chirurgijn en vroedmeester, 9 vroedvrouwen en 10 apothekers. In de divisien en districten: 1 med. doctor, chirurgijn en vroedmeester, 1 med. doctor en 8 chirurgijns; te zamen 27 genees-, heel- en verloskundigen.

Het aantal besmette slaven neemt nog niet af. Door de onophoudelijke waakzaamheid der politie worden er voortdurend opgespoord, die zich niet ontzien onder de bevolking te blijven circuleren en voor de commissie tot onderzoek naar de ziekte der melaatschheid gebragt, ten einde deze zich vergewisse omtrent het al dan niet bestaan van die ongelukkige ziekte. De besmet-verklaarden worden zoo spoedig mogelijk naar het etablissement Batavia opgezonden. Dit bepaalt zich niet tot de niet-vrije personen, maar strekt zich ook uit tot de vrijen: zijnde er in het jaar 1852 naar voormeld etablissement 12 vrijen en 24 slaven opgezonden geworden. Ten einde de verspreiding van deze kwaal zooveel mogelijk voor te komen, zijn door den Gouverneur der kolonie eenige maatregelen genomen, waardoor het noodzakelijk verkeer van het etablissement Batavia met Paramaribo aan een strikter toezigt is onderworpen. Op het etablissement is weder een geneeskundige geplaatst, zoowel tot algemeene behandeling der ziekte aldaar, als speciaal ter opsporing van den oorsprong en den voortgang der kwaal, alsmede van de geneesmiddelen, welke de verspreiding dier ziekte zouden kunnen stuiten. De directeur geeft bij voortduring door ijverige pligtsbetrachting het bestuur reden tot tevredenheid.

Op den 1sten Januarij 1852 waren op het etablissement Batavia aanwezig:

Vrije bevolking.

Mannen	14
Vrouwen. . . .	3
Te zamen . . .	17

Gedurende het jaar 1852 zijn aldaar overgebragt:

Mannen	9
waarvan overleden	2
	7
Vrouwen. . . .	3
Te zamen . . .	10

in de verschillende divisien en districten:

vrije personen 1,173
niet-vrije 33,384

te zamen . . 34,557

uitmakende een totaal van 51,539 zielen, verdeeld als volgt:

	BEVOLKING.						
	VRIJEN.			NIET-VRIJEN.			TOTAAL-GENERAAL.
	GESLACHTEN.						
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	
De stad Paramaribo en hare buitenwijken . .	4,351	5,823	10,174	2134	3535	5669	15,843
De forten Zeelandia en Nieuw Amsterdam en de verschillende posten in de divisien en districten.	899	136	1035	51	53	104	1139
De divisie Boven-Suriname en Thorarica. .	96	22	118	2298	2333	4631	4749
„ „ Para	117	79	196	1696	1810	3506	3702
„ „ Beneden - Commewijne . . .	52	14	66	1654	1607	3261	3327
„ „ Beneden-Cottica	92	25	117	2982	3044	6027	6144
„ „ Mattappica . .	54	32	86	1371	1544	2915	3001
„ „ Boven - Commewijne	50	15	65	1329	1400	2729	2794
„ „ Boven-Cottica en Perica. . . .	65	19	84	1898	2146	4044	4128
„ „ Saramacca . .	49	27	76	1008	1011	2019	2095
„ „ Etablissem. van Europesche kolonisatie aan de Saramacca . .	48	50	98	„	„	„	98
District Nickerie. . . .	117	97	214	904	879	1783	1997
„ Coronie. . . ,	24	10	34	1081	948	2029	2063
Etablissement Batavia aan de Coppename . . .	17	2	19	202	238	440	459
	6,031	6,351	12,382	18,609	20,548	39,157	51,539

Bovenstaande opgaaf wijst eene vermindering der bevolking in 1851 tegen over 1850 aan van 541 zielen, welke vermindering hoofdzakelijk moet worden toegeschreven aan de in eerstgemeld jaar in Suriname geheerscht hebbende gele koorts, opgevolgd door de zoogenaamde griep, welke mede vele slagtoffers heeft gemaakt.

De geboorten bedroegen in 1851 onder de vrije bevolking 384, de sterfgevallen 742.

Onder de slavenbevolking hebben 1250 geboorten en 1544 sterfgevallen plaats gehad; 215 slaven zijn weggeloopen, doch 156 teruggekeerd.

381 slaven zijn vrijgegeven.

Ten aanzien van den maatschappelijken toestand der bevolking kan herhaald worden wat ten verleden jaren werd gezegd, namelijk dat dezelve niet ongunstig is, en dat blijken van meerdere arbeidzaamheid worden waargenomen.

Van de Indianen valt niets bijzonders te zeggen.

Bij de Boschnegers vertoont zich meer en meer toenadering tot de vrije bevolking, blijkbaar uit de gedurige aanzoeken hunnentwege tot het verhuren van hunne personen bij de vrije bevolking, ter verrigting van veldarbeid. De meesten hunner echter houden zich op den duur bezig met het vellen van boomen tot het bewerken van vierkant hout, hetwelk zij bij vlotten naar de plantagien en de stad vervoeren.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Middelen van beheer en staat waarin hetzelve zich bevindt.

A. Algemeen beheer.

§ 1. *Gouverneur.*

Bij Koninklijk besluit van 29 December 1851, n°. 1, werd aan den generaal-majoor titulair *R. F.* baron *van Raders* een eervol ontslag verleend uit de betrekking van Gouverneur der kolonie Suriname en de voorloopige waarneming van dat ambt opgedragen aan mr. *P. de Kanter*, procureur-generaal bij het Geregtshof en oudste lid van den Kolonialen Raad aldaar.

§ 2. *Koloniale Raad.*

§ 3. *Gouvernements-secretarie.*

Hieromtrent valt niets bijzonders over 1851 te vermelden dan alleen dat het raadslid *J. F. Roux*, die volgens de bestaande bepalingen op 1 Januarij 1851 moest aftreden, als zoodanig herkozen is en dat deze herkiezing is goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 10 Februarij 1851 n°. 86. Ook werd in plaats van den heer *G. C. Boschreitz* Jr., op 23 December 1851 overleden, de heer *F. L. Pichot* tot lid van den Kolonialen Raad benoemd.

De redenen die geleid hebben den gouvernements secretaris mr. *J. A. Lisman* tijdelijk van de uitoefening zijner functien te ontheffen en hem als zoodanig provisioneel door mr. *A. Kikkert Schotborgh* te doen vervangen, zijn onder de afdeeling regtswezen en politie opgegeven.

B. Gewestelijk beheer.

De organieke bepalingen daaromtrent hebben geene wijzigingen ondergaan.

§ 2. *Begrooting.*

Nopens de begrooting over het jaar 1852 alsmede de uitkomsten derzelve wordt de staat lit. *A.* hiernevens overgelegd.

§ 3. *Bronnen van inkomsten.*

In de bestaande en vroeger opgenoemde belastingen is in 1852 geene andere verandering gebragt, dan dat bij publicatie van 3 September 1852 (*Gouvernementsblad* n°. 12), eene belasting op den grond en op de gebouwen te Nieuw Rotterdam, aan de Nickerie-punt, is ingevoerd.

L. Personele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Hieromtrent kan alleen worden aangeteekend, dat nopens het verleenen van pensioenen eene wijziging is gebragt in eenige artikelen van het bij Koninklijk besluit van den 10den October 1848, n°. 72, vastgesteld reglement op het verleenen van pensioenen aan burgerlijke ambtenaren (*Gouvernementsblad* 1852, n°. 8). Ook zijn, met wijziging der gouvernementsresolutie van 17 Mei 1837, n°. 498, eenige bepalingen daargesteld omtrent de berekening en verantwoording van tractementen der ambtenaren bij hunne in-dienst-treding, verplaatsing, op-wachtgeldstelling, schorsing enz., alsmede omtrent de uitbetaling der tractementen van overledene ambtenaren aan hunne weduwen en kinderen (*Gouvernementsblad* 1852, n°. 10).

M. Slavenbevolking.

Het nieuwe reglement op de behandeling der slaven is niet lang genoeg in werking om dienaangaande afdoende berigten te kunnen geven. Dat hetzelve over het algemeen gunstig werken moet, zal nogtans geen betoog behoeven, hoezeer het niet te bevreemden zou zijn, dat niet overal, ook in de divisien, hetzelve nu reeds zoo strikt wordt opgevolgd, als van lieverlede zal moeten geschieden. Het bestuur, dat op de handhaving daarvan, zoo naauwlettend als dit geschieden kan, waakt, zal geene gelegenheid verzuimen om van zijne zorgen deswege te doen blijken. De slavenmagt op de plantagie Catharina Sophia, alwaar dat reglement stipt wordt nageleefd, kenmerkt zich door orde en ondergeschiktheid, zoodat het eene zeldzaamheid is wanneer aldaar bestraffingen van eenigen ernstigen aard moeten aangewend worden.

De nieuwe slavenreglementen zijn opgenomen in het *Gouvernementsblad* van 1851, n°. 4. Nadat hetzelve was afgedrukt, aangeplakt en verkrijgbaar gesteld, werd het nog opvolgelijk stuksgewijze in de *Surinaamsche Courant en Gouvernements-advertentieblad* geplaatst. Bij het Departement van Kolonien is wel bekend dat de strafbepalingen zijn toegepast in eenige gevallen van overtreding der nieuwe slavenreglementen, doch hoe dikwijls dit geschied is, is niet gebleken.

Of de verordeningen omtrent de voeding van den slaaf overal en met dezelfde naauwgezetheid opgevolgd worden kan niet bepaald bevestigend worden beantwoord. Wel mag men aannemen dat die verordeningen in het algemeen vele verbeteringen hebben aangebragt, doch kan men het daarvoor houden, dat er nog wel hier of daar afwijkingen zullen plaats hebben, die uit hoofde der uitgestrektheid van de kolonie niet onder het oog van het bestuur gekomen zijn. Ofschoon in 1851 voor eene mindere waarde dan in de voorafgaande jaren aan vleesch, spek en visch in Suriname is ingevoerd, is daaruit nog niet af te leiden dat de bepaalde hoeveelheid voedsel aan elken slaaf niet is kunnen worden uitgereikt.

Bij openbare inschrijving in 1851 ter levering der behoeften voor de militaire rantsoenen voor de dienst van 1852 heeft een koopman te Paramaribo aangenomen te leveren,

het gezouten vleesch	tegen	11	cents het pond.
„ „ spek	„	26	„ „ „
den „ visch (bakkeljaauw)	„	$5\frac{1}{2}$	„ „ „

Onder de slavenbevolking, zoo in de stad als in de onderscheidene divisien en districten, heerschten in het jaar 1852 over het algemeen orde en rust. Zoo als immer in elke slaven-kolonie zal plaats hebben, zijn er nogtans in dat tijdvak enkele geïsoleerde gevallen geweest van deserties, welke zich echter hoodzakelijk tot plantagie-slaven bepaalden.

Eene weigering van de slavenmagt van de plantagie Katwijk om zich naar elders te laten transporteren bleef lang voortduren. De vrees, welke door velen werd gedeeld, dat zulks tot bedenkelijke gevolgen voor de algemeene rust en orde kon leiden, heeft echter opgehouden te bestaan sedert die magt naar de plantagie Johannesburg is overgebragt geworden.

Diegenen onder de slavenbevolking, welke zich door een stil en rustig gedrag onderscheiden, behooren over het algemeen tot de zoodanigen, die eene der gevestigde gezindten zijn toegedaan. De onvermoeide pogingen der onderscheidene leeraren ter verspreiding van godsdienstzin en beginselen van zedekunde mogen alhier ter plaatse niet onvermeld worden gelaten.

N. Europesche kolonisatie.

Het aantal aanwezige kolonisten op Groningen aan de Saramacca bedroeg, behalve een zestal ambtenaren en geëmploijeerden, op het einde van 1852 77 personen, als 32 mannen en 45 vrouwen. Dit gering getal wijst reeds aan in welken kwijnenden toestand deze onderneming zich bevond. Alles aldaar had een verlaten aanzien. Gedurig zag men dan ook kolonisten het etablissement verlaten om zich bij Paramaribo te komen nederzetten, alwaar zij door arbeidzaamheid zich gunstig doen kennen. Sedert is het etablissement dan ook opgebroken geworden.

De geboorten op Groningen bedroegen gedurende het jaar 1852 3, terwijl er geene sterfgevallen hebben plaats gehad. Slechts 2 huwelijken werden aldaar gesloten.

DERDE HOOFDSTUK.

Nijverheid.

A. Landbouw.

Het aantal plantagien en bewerkte gronden bedroeg op het einde van het jaar 1852 256, waaronder ook de gouvernements-plantagie Catharina Sophia. De vereenigde magt op deze laatste bestond uit 327 mannen en 213 vrouwen; de geboorten bedroegen 15, de sterfgevallen daarentegen 25. De voorbereidende werkzaamheden, in 1850 aangevangen, hebben in het jaar 1852 reeds goede vruchten gedragen. Ruim 1000 vaten suiker zijn in dit jaar verkregen en de plantagie Catharina Sophia kan eene der schoonste en meest rentegevende plantagien der kolonie genoemd worden.

Te rekenen van 1 Januarij 1852 is het beheer der Gouvernements-plantagie Catharina Sophia voor vijf achtereenvolgende jaren opgedragen aan den heer *W. Humphreijs*, die zich verbonden heeft jaarlijks als minimum te leveren 800 vaten of pl. m. een milioen ponden suiker. Tot dat einde is hem, onder de noodige bepalingen, de bevoegdheid gegeven, omtrent de Catharina Sophia te handelen als administrateur eener particuliere plantagie.

titel van waarnemenden procureur-generaal voor het openbaar ministerie, met bepaling dat de artt. 4, 5, 6, 7, 9, 35, 36, 37 en 38 der instructie voor den procureur-generaal, gearresteerd bij Koninklijk besluit van den 25sten Junij 1837, n°. 2, en opgenomen in het Gouvernementsblad 1843, n°. 2, en alle andere voor die functien daargestelde bepalingen, voor hem als instructie zullen gelden;

b. de functien van advocaat-fiscaal bij het militair geregtshof der Nederlandsche West-Indische bezittingen;

3°. het lid van het geregtshof mr. *A. Kikkert Schotborgh* tijdelijk te ontheffen van die betrekking en denzelven provisioneel te belasten met de waarneming van die van gouvernements-secretaris der kolonie;

4°. den heer jhr. mr. *J. M. A. Martini van Geffen*, auditeur-militair, te bestemmen om provisioneel zitting te nemen als lid van het geregtshof, met tijdelijke ontheffing van denzelven als plaatsvervangend assessor bij het collegie van kleine zaken.

Nog is, na het plaats gehad hebbende overlijden van den lands-advocaat mr. *P. Sichterman*, de procureur *H. F. Wesenhagen* voorloopig tot ultimo December 1853 gequalificeerd geworden, om als practizijn voor het Koloniaal Gouvernement op te treden en te ageren in alle zaken en gedingen, hetzij ter zake van verschuldigde belastingen als anderzins, waarin het bestuur als partij zal betrokken zijn.

Bij het geregtshof zijn in 1851 121 civiele zaken bij vonnis en arrest afgedaan; voorts 15 strafzaken, waaronder 3 wegens diefstal, 1 wegens feitelijk geweld, 1 wegens moord, 1 wegens provocatie, 1 wegens manslag, 1 wegens verwonding, 7 in cas van hooger beroep van het collegie van kleine zaken.

Bij het collegie van kleine zaken zijn in civiele gedingen 239 en in strafzaken 123 vonnissen gewezen.

II. POLITIE.

Bij publicatie van den 11 October 1851 (*Gouvernementsblad* n°. 11) zijn reglementaire bepalingen voor de plaatselijke en landelijke politie in het district Nickerie daargesteld.

Ook is noodig geoordeeld om, in verband tot de nieuwe ingevoerde slavenreglementen, de §§ 6 en 7 van de Instructie van den procureur-generaal en de landdrosten der beide districten Nickerie, bij publicatie van 3 Junij 1851 (*Gouvernementsblad* n°. 5) af te kondigen en ter kennis van het algemeen te brengen.

Wijders is, bij publicatie van den 13den September 1851 (*Gouvernementsblad* n°. 9), het reglement op het havenen voor de rivier Suriname en de reede van Paramaribo, gearresteerd den 7den October 1828 (*Gouvernementsblad* n°. 14), met alle daarin gebragte of nog te brengen wijzigingen, voor zoover de locale gesteldheid zulks toelaat, verbindend verklaard voor de rivier Nickerie en de reede van Nieuw Rotterdam.

III. MIDDELEN VAN BEHEER MET HET REGTSWEZEN IN VERBAND.

Bij Zijner Majesteits besluit van den 4den December 1851 n°. 24, is de Gouverneur van Suriname gemagtigd geworden de uitvoering van art. 19 van het bij Koninklijk besluit van 8 October 1835, n°. 3, vastgesteld reglement voor het departement der onbeheerde boedels en weezen te schorsen, zoo dikwijls de toepassing van hetzelve betrekking heeft op schepen buiten het gebied der kolonie Suriname te huis behoorende, en waarvan het beheer, krachtens art. 6 van dat reglement, door het departement der onbeheerde boedels is aanvaard.

De schorsing mag niet langer duren dan een jaar, tenzij de verlenging van dit tijdvak uitdrukkelijk verzocht is door of van wege den afwezigen eigenaar of reeder van het betrokken schip.

In 1851 is het ook doelmatig geacht, de slavenregisters van het parket van den

procureur-generaal over te brengen naar het bureau van den burgerlijken stand, en is dit dan ook, op 15 Junij van dat jaar, bewerkstelligd.

E. Eeredienst.

I. PROTESTANTSCHE.

De Hervormde gemeente telt ruim 3600 zielen, waarvan ongeveer 1800 ledematen.

Gedurende het jaar 1851 zijn bij dezelve 77 tot ledematen aangenomen en 207 kinderen benevens 6 bejaarden gedoopt.

Bij 's Konings besluit van 27 Mei 1851, n°. 10, is goedkeuring verleend op het verrigtte in de bijeenkomsten van meerderjarige ledematen der Hervormde gemeente te Paramaribo, gehouden den 20sten Julij en 22sten September 1850, met het doel om te voorzien in hare geldelijke ongelegenheden en ter regeling van de kerkelijke administratie, terwijl tevens is bekrachtigd het in laatstgemelde vergadering behandeld en aangenomen *Provisioneel reglement op het beheer der kerkelijke fondsen en de kosten van de Eeredienst bij de Hervormde Christelijke gemeente te Paramaribo*.

Aan den predikant *A. Roeloffs* werd met ingang van 1 Mei 1851 pensioen verleend.

Dit gaf aanleiding tot onderscheidene adressen van den kerkeraad en verdere leden van de Hervormde gemeente te Paramaribo, strekkende om in plaats van den met pensioen afgetreden predikant, twee predikanten bij die gemeente te erlangen.

Het verzoek om twee predikanten bij gemelde gemeente was vroeger reeds bij herhaling gedaan, doch uit hoofde van bezwaren van geldelijken aard was daarin toen niet getreden.

De vervanging van den predikant *Roeloffs* gaf thans de gelegenheid om aan de herhaalde vertoogen ten deze van verschillende zijden gedaan toe te geven en zijn dan ook bij Koninklijke besluiten van 6 September en 24 October 1851, n°. 55 en 3, tot predikanten bij de Hervormde gemeente in de kolonie Suriname benoemd de heeren: *J. H. Betting*, tot dusverre buitengewoon predikant te Curaçao, en *C. van Schaick*, predikant te Dwingeloo, in de provincie Drenthe.

Ten behoeve van noodzakelijke herstellingen aan het kerkgebouw der Hervormde gemeente in het Neder-district Nickerie is, als bijdrage daartoe uit de koloniale kas, bij 's Konings besluit van 8 Maart 1851, n°. 49, beschikbaar gesteld eene som van *twee duizend gulden*.

Bij de Evangelisch-Luthersche gemeente, omstreeks 2000 zielen groot, zijn 88 kinderen en een volwassen persoon gedoopt, terwijl bij dezelve 26 ledematen zijn aangenomen.

De Moravische broedergemeente telde in 1851:

te Paramaribo	4,845
in de onderscheidene divisien en districten	13,986
te zamen . . .	18,831 zielen.

De voorstanders dezer gemeente hebben reeds in het laatst van 1850 het plan gevormd om eene centrale school tot vorming van onderwijzers voor de plantagien op te rigten op den voet en de wijze aangegeven in de onder lit. C in afschrift hiernevens gevoegde cirkulaire, dd. 14 September van dat jaar, gerigt aan de eigenaren of administrateuren van plantagien.

Het Gouvernement, door het bestuur der gemeente daarvan kennis bekomen hebbende, heeft in 1851 op zich genomen deze onderneming, welke zeer doëlmatig voorkomt, zooveel zulks van de Regering afhangt, te ondersteunen en ook twee jonge slaven van de gouvernementsplantagie voor die school toegezegd.

II. ROOMSCH-KATHOLIJKE.

Deze gemeente telde zoo te Paramaribo als te Coronie en op het etablissement Batavia, 1,181 vrije en 5,671 niet-vrije personen.

Omtrent het getal gedoopten als anderzins zijn geene bijzonderheden medegedeeld.

III. Israëlitische.

De beide Israëlitische gemeenten, namelijk de Nederlandsch-Portugesche en de Nederlandsche tellen ieder bij de 700 leden; bij de eerste had eene vermindering van 3 personen plaats.

F. Burgerlijke geneeskundige dienst.

De berigten omtrent den gezondheidstoestand in de kolonie Suriname luiden over 1851 niet zoo gunstig als die over 1850 ontvangen, en was de sterfte in eerstgemeld jaar aanzienlijk.

Deze betreurenswaardige uitkomst is bij uitsluiting te wijten aan de in 1851 in de kolonie, ook onder de schepelingen geheerscht hebbende gele koorts, die opgevolgd werd door de zoogenaamde griep, welke mede vele slagtoffers heeft gemaakt.

Volgens de bekomene mededeelingen, zou de verschrikkelijke plaag der melaatschheid niet afnemen, doch het zamenstellen van een volledig en juist rapport aangaande deze ziekte is tot hiertoe niet mogelijk geweest, waartoe vooral bijdraagt, dat men er niet in geslaagd is tot de kennis van het juiste getal der lijders aan die ziekte te geraken.

Dit is dan ook eene der oorzaken, waarom tot nu toe de aangewende pogingen tot wering of althans tot stuiting van den loop dezer ongelukkige ziekte nog met geen gewenschten uitslag zijn bekroond geworden.

Er werd echter in den laatsten tijd met verdubbelde werkzaamheid toegezien om de besmettelingen op het spoor te komen, ten einde tot hunne meer strikte afzondering en opzending naar het etablissement Batavia te geraken.

Het getal lijders aan deze ziekte op dat etablissement was op 1 Januarij 1851 als volgt:

Vrije bevolking.

Van het mannelijk geslacht. . . .	17
„ „ vrouwelijk „ . . .	2
te zamen . .	19

Gedurende het jaar 1851 overleden:

van het mannelijk geslagt. . . .	4
„ „ vrouwelijk „	1
te zamen . .	5

Opgezonden 3 mannen.

Zoodat op het einde van 1851 aldaar aanwezig waren 17

Slavenbevolking.

Het getal der daar aanwezige slaven was op 1 Januarij 1851:

van het mannelijk geslacht . . .	202
„ „ vrouwelijk „ . . .	238
te zamen . .	440

Sedert gemeld tijdstip zijn aldaar geboren:

van het mannelijk geslacht	. . .	4
„ „ vrouwelijk „	. . .	2
	te zamen . .	6

derwaarts opgezonden 11 mannen en 10 vrouwen, te zamen 21.

Overleden:

van het mannelijk geslacht	. . .	21
„ „ vrouwelijk „	. . .	17
	te zamen . .	38

Zoodat op het einde van 1851 het getal besmettelingen van den slavenstand aldaar bedroeg:

van het mannelijk geslacht	. . .	196
„ „ vrouwelijk „	. . .	233
	te zamen . .	429

In 1851 overleed op het etablissement Batavia de aldaar geplaatste geneesheer *Deutschbein.* Hij was te kort op het etablissement om eenige afdoende proeven omtrent het ontstaan en den oorsprong van de ziekte der melaatschheid te nemen, zoodat men verstoken is gebleven van een omstandig verslag zijnerzijds betreffende de verschillende verschijnselen en zijne denkbeelden omtrent de mogelijkheid eener genezing der lepra. Zijn overlijden kan te regt worden aangemerkt als eene teleurstelling in de gegronde verwachting, welke de plaatsing van dien voor de hem toevertrouwde taak zoo ijverig gestemden geneesheer had doen ontstaan.

G. Onderwijs.

Bij de gehoudene prijsuitdeeling aan de schooljeugd, bij welke gelegenheid tevens verslag is gedaan van hetgeen bij de commissie van onderwijs voor het lager onderwijs is verrigt en van de gebeurtenissen welke hierin hebben plaats gevonden, heeft het Bestuur der kolonie met genoegen opgemerkt, dat aan deze gewigtige zaak vele zorgen worden besteed.

Het getal scholen is in 1851 weder vermeerderd, hoewel niet opgegeven is met hoevele.

Op de scholen te Paramaribo is in dat jaar onderwijs gegeven aan 1216 leerlingen. 426 van dit getal genoten hetzelve op kosten van het Gouvernement.

De school in het district Nickerie telde 27 leerlingen.

H. Geldelijk beheer.

In het begin van 1851 werd van den Gouverneur van Suriname het berigt ontvangen van den finalen afloop der inwisseling tegen specie van de bank- en schatkistbiljetten, welke in de kolonie in omloop zijn geweest.

De staat onder letter D wijst de begrootingscijfers voor 1851, alsmede derzelver uitkomsten aan.

Bij publicatie van den 18 Augustus 1851 (*Gouvernementsblad* n°. 8) is verklaard, dat art. 10 der wet van 12 April 1850 (*Staatsblad* n°. 15), opgenomen in de publicatie dd. 1/2 Julij 1850 (*Gouvernementsblad* n°. 9), voor de posterij in Suriname niet van toepassing is.

I. Europesche kolonisatie.

Behalve de ambtenaren en geëmploijeerden bestond de Europesche kolonisatie te Groningen, aan de Saramacca, op het einde van 1851 uit 91 personen, waarvan:

41 van het mannelijke en
50 „ „ vrouwelijke geslacht.

Gedurende dat jaar hebben er 7 geboorten en 27 sterfgevallen plaats gehad en werd er een huwelijk gesloten.

Onder die sterfgevallen, voornamelijk toe te schrijven aan de ook aldaar geheerscht hebbende gele koorts en griep, hebben de kolonisten te betreuren gehad het verlies van den schoolonderwijzer *van Hateren.*

Deze Europesche nederzetting verkeerde overigens ook in 1851 in eenen toestand van achteruitgang, zoodat de Regering tot het besluit is moeten komen om de kosten daarvan op den tot nu toe gevolgden voet niet langer voor rekening van de koloniale kas te nemen dan tot ultimo December 1852.

Ten gevolge daarvan is aan de kolonisten aangekondigd, dat gerekend van den 1sten Januarij 1853 alle geldelijke ondersteuning, tot dusverre door het koloniaal bestuur aan hen verleend, zou ophouden; dat hun van dat tijdstip af geene levensmiddelen meer zouden worden verstrekt; dat zij, van af den dag dezer aankondiging, zelven in de herstelling hunner woningen zouden moeten voorzien; dat het werken in daghuur nog zou kunnen worden voortgezet tot ultimo December 1852, maar reeds met den eersten Junij 1852 tot op de helft zou worden verminderd, ten einde hun tijd te geven om behoorlijk hunne tuinen te bewerken; dat zij alzoo na den 31sten December 1852 geheel aan hunne eigene krachten zouden zijn overgelaten en er dus dadelijk op bedacht behoorden te zijn, om hunnen veestapel te vermeerderen en hun land behoorlijk te bebouwen, dat allen, die bewijzen konden bij hunne aankomst aan de Saramacca geen vee of landbouwwerktuigen bekomen te hebben, zich alsnog daartoe bij het koloniaal bestuur konden aanmelden; dat mitsdien de kolonisten zich den tijd tot het einde des jaars 1852 behoorden ten nutte te maken als spaarzame en vlijtige kolonisten, vermits het Gouvernement na dezen naderen proeftijd zich ten eenen male onverpligt achtte voor hunnen terugvoer naar het moederland te zorgen.

Tevens werden zij op eene ernstige wijze aangemaand tot ondergeschiktheid, onderlinge eendragt, matigheid en spaarzaamheid, als zijnde de eenige middelen om zich zonder ondersteuning van gouvernementswege staande te houden, terwijl hun na verloop van den gestelden termijn de eigendom verzekerd bleef van hunne huizen en tuinen, alsmede het gebruik der gemeene weiden.

DERDE HOOFDSTUK.

Nijverheid.

A. Landbouw.

Op ultimo December 1851 bedroeg het aantal plantagien en bewerkte gronden 265.

De ineensmelting van de slavenmagt der landsplantagien Vlammenburg, Mijn Vermaak, Anna Maria en van het etablissement van houtvelling aan de Coppename, Andrésa, naar de landsplantagie Catharina Sophia, belooft voor die plantagie goede resullaten en geeft alle hoop, dat daardoor betere resultaten, dat is ruimere en betere producten van die bezitting zullen worden verkregen.

Onder de slavenmagt heerschte eene gewenschte stemming en eene goede gezindheid tot werken.

Per transport . .	ƒ	961,435.38
Confituren		7,353.50
Bloem.		90.00
Rijst		8,616.00
Rijtuigen en tuigen		952.00
Steenkolen		19,866.75
Thee		2,743.00
Gezouten visch.		1,680.50
„ vleesch		3,841.50
„ spek		9,822.50
Zout		1,827.00
Geneesmiddelen		14,063.49
Suiker		8,124.50
	ƒ	1,040,416.12

De invoer met Noord-Amerikaansche schepen bedroeg als volgt:

Manufacturen	ƒ	4,086.69		
Huisraad		11,518.20		
Kleederen		1,022.50		
Lederwerk		155.72		
Schrijfbehoeften		46.25		
Diverse goederen		923.66		
			ƒ	17,753.02
Aarde- en porseleinwerk				10,029.99
Diverse provisien	ƒ	11,159.94		
Kaarsen en lampolie		31,997.75		
Boter		1,986.40		
Kaas		86.00		
Tabak en snuif		30,540.82		
Zeep.		4,653.51		
				80,424.42
Jenever en sterke dranken	ƒ	453.73		
Wijnen		658.50		
				1,112.23
Bouwmaterialen	ƒ	1,864.81		
Kalk		669.00		
Cement		225.00		
Timmerhout (planken)		27,114.51		
Verwwaren		2,578.59		
				32,481.91
Transporteren . .			ƒ	141,180.57

Per transport . .		*f* 141,180.57
Gereedschappen en machinerien	*f* 3,261.84	
Touwwerk.	9,207.12	
		12,468.96
Vee		14,700.00
Confituren		582.56
Bloem.		96,903.00
Rijtuigen en tuigen		2,630.00
Thee		611.25
Gezouten visch		152,470.59
" vleesch		48,736.67
Spek		39,414,00
Zout		474.65
Geneesmiddelen		1,612.83
		f 512,406.08

Uit andere vreemde plaatsen worden ingevoerd:

Manufacturen	*f* 10,690.24	
Huisraad	2,315.00	
Kleederen.	15,208.00	
Kramerijen	2,139,00	
Lederwerk. . , ...	136,85	
Parfumerien	449,35	
Schrijfbehoeften	188.00	
Diverse goederen	348.67	
		f 31,476.01
Aarde- en porseleinwerk		12,674.00
Diverse provisien	*f* 5,521.25	
Kaarsen en lampolie	2,144.00	
Boter	125.00	
Tabak en snuif	3,122.20	
Zeep.	5,535.12	
		16,447.57
Bier.	*f* 6,184.00	
Jenever en sterke dranken	4,330.00	
Wijnen.	8,376.80	
		18,840.80
Bouwmaterialen	*f* 4,580.82	
Kalk	1,638.50	
Cement	182.50	
Timmerhout (planken).	13,926.61	
Verwwaren	1,117.25	
		21,445.68
Transporteren . .		*f* 100,884.06

In 1851 is in de kolonie weinig lust of genegenheid bespeurd tot verbetering van het fabriekwezen. Dit moet in de eerste plaats worden toegeschreven aan gebrek aan de noodige middelen daartoe. Ook schijnt het denkbeeld, dat eene eventuele emancipatie de bestaande orde van zaken zou kunnen veranderen en de belangen der industrielen mogt benadeelen, van het doen van proefnemingen te hebben teruggehouden, en zulks te meer, daar bijna alles wat men van dien aard tot nog toe in Suriname ondernomen heeft tegengevallen is.

Door tusschenkomst van den Gouverneur van Curaçao en Onderhoorigheden zijn in Suriname kakao-plantjes en zaden van de meer veredelde soort van kakao van den Nederlandschen consul-generaal in Columbia ontvangen.

De zaden zijn echter bedorven aangekomen en van de plantjes is slechts een gering gedeelte in groeizamen staat ontvangen, hetwelk in den tuin achter het gouvernementshuis is gepoot, in de hoop dat het onder eene goede verzorging den grondslag zal leggen eener mogelijke uitbreiding der cultuur van de betere soort kakao, en Suriname in tijd en wijle een product moge opleveren dat gelijke waarde zal hebben als de Curaçaosche kakao, welke op de Europesche markten nagenoeg 20 cent per pond hooger genoteerd staat dan voor de tegenwoordige Surinaamsche kakao kan worden verkregen.

Ook de uitbreiding der rijstcultuur wordt door het koloniaal bestuur als eene wenschelijke zaak beschouwd, daar telken jare, nu eens in mindere dan weder in meerdere hoeveelheid, rijst moet aangevoerd worden ter voeding van de plantagieslaven, ten gevolge van het te kort schieten van den voorraad bananen, en zulks aanzienlijke sommen in betaling vordert.

Het Surinaamsche Bestuur heeft dan ook getracht aldaar meer en meer belangstelling voor die cultuur in te boezemen, en ten dien einde, ook door middel van de *Surinaamsche courant en Gouvernements advertentieblad* van 15 Julij 1851, ter openbare bekendheid gebragt den zakelijken inhoud eener missive van den heer *J. F. Meijer*, eigenaar der plantagie Magaretha's gift, gelegen aan de Saramacca, betreffende eene proeve met de rijstcultuur.

In de kolonie Suriname mogten, ingevolge de bepalingen der publicatie van 19 November 1828 (*Gouvernementsblad* n°. 20), geene openbare verkoopingen worden gehouden dan door de vendumeesters.

Dit bragt te weeg dat in die kolonie nimmer producten van plantagien openbaar verkocht werden, met uitzondering van de voortbrengselen der houtgronden. In plaats der openbare verkooping bezigde men tot dusverre ten aanzien van alle producten het middel van inschrijving na voorafgaande openbare aankondiging in de couranten, eene wijze van handelen voor den planter minder voordeelig dan waarschijnlijk de openbare verkooping zijn zoude, indien de lasten en onkosten daaraan verbonden niet zoo zwaar waren.

Ten einde nu de gelegenheid daar te stellen om de voortbrengselen afkomstig van plantagien en gronden op eene minder kostbare wijze in het openbaar te kunnen doen verkoopen, is, bij Koninklijk besluit van 19 April 1851, n°. 46, eene publicatie goedgekeurd, regelende de wijze van dien verkoop, welke voortaan geschieden kan te Paramaribo ten overstaan van een der gezworen klerken, zonder tusschenkomst van vendumeesteren.

Nadere bedenkingen van den Kolonialen Raad welke evenwel tot geene verandering in de bepalingen, zoo als die door voormeld Koninklijk besluit waren goedgekeurd, hebben geleid, gaven echter aanleiding dat die publicatie eerst in 1852 is afgekondigd, zijnde dezelve opgenomen in het Gouvernementsblad van dat jaar, onder n°. 11.

B. Veeteelt.

De veestapel erlangt van lieverlede een gunstiger aanzien. Naar het uiterlijke van het vee te oordeelen, geraakt men tot de gunstige gevolgtrekking, dat het nut en voordeel van den veestapel al meer en meer wordt ingezien.

Staat van den veestapel der kolonie Suriname op 31 *December* 1851.

	Rund-vee.	Paar-den.	Muil-ezels.	Ezels.	Var-kens.	Scha-pen.	Gei-ten.
De stad Paramaribo en derzelver buitenwijken	1196	19	6	70	20	71	12
Divisie Bov.-Suriname en Thorarica	534	26	27	7	571	254	28
„ Para	831	31	18	28	383	222	49
„ Beneden-Commewijne . .	328	12	1	4	577	131	27
„ „ Cottica	776	21	1	16	794	396	54
„ Matappica	181	2	„	5	254	96	63
„ Boven-Commewijne . . .	279	5	„	„	359	107	76
„ „ Cottica en Perica .	439	„	„	7	385	349	50
„ Saramacca	224	8	2	34	379	33	60
District Nickerie	693	40	16	8	177	348	103
„ Coronie	915	16	„	16	303	664	20
	6396	180	71	195	4202	2671	542

C. Uitgifte van nieuwe gronden.

Gedurende het jaar 1851 zijn aan particulieren in allodialen eigendom afgestaan een perceel groot 500 akkers, en in pacht 9 perceelen, groot te zamen 19¾ akkers.

Bij resolutie van den Gouverneur van Suriname, dd. 6 Junij, 1851 n°. 714, (*Gouvernementsblad* n°. 6), zijn bepalingen vastgesteld omtrent het bekomen van kleine perceelen landsgrond tot den aanbouw van huizen te Nieuw Rotterdam of elders.

D. Handel en Scheepvaart.

Het getal koopvaardijschepen, in den loop van het jaar 1851, in Suriname aangekomen bedroeg;

uit Nederland	65
„ Noord-Amerika	27
„ andere vreemde plaatsen	96
dus	188 schepen

te zamen metende 11,214 lasten.

Met deze schepen is voor eene geldswaarde van ƒ 1,881,146.04 ingevoerd, en wel:

uit Nederland	ƒ 1,024,338.13
„ Noord-Amerika	540,808.34⁵
„ andere vreemde plaatsen . .	315,999.56⁵
te zamen . .	ƒ 1,881,146.04

De uitvoer geschiedde met 192 schepen als:

Nederlandsche	70
Noord-Amerikaansche	29
van andere vreemde plaatsen	93
te zamen . .	192 schepen,

metende 11,585 lasten.

De waarde van het uitgevoerde bedroeg:

naar Nederland	*f* 1,891,004.97^{5}
„ Noord-Amerika	335,065.32^{5}
„ andere vreemde plaatsen .	267,309.03^{5}
te zamen . .	*f* 2,493,379.33^{5}

De uitgevoerde Surinaamsche producten hebben bedragen *f* 2,448,816.93^{5}, en de overige artikelen, niet tot de producten van Suriname behoorende, *f* 44,562.40.

De met Nederlandsche schepen ingevoerde artikelen bestonden in het navolgende en bedroegen:

Manufacturen, huisraad, kleederen, kramerijen, lederwerk, parfumerien, schrijfbehoeften en diverse goederen		*f* 457,032.40
Diverse provisien.	*f* 151,068.30	
Boter.	68,004.55	
Kaas	23,489.00	
Lichtstoffen.	33,128.02	
		275,689.87
Bier	*f* 11,388.75	
Jenever	27,441.35	
Wijn	22,058.00	
		60,888.10
Bouwmaterialen, metselsteenen, kalk, cement, pannen, tigchels, timmerhout, verwwaren enz.		109,569.82^{5}
Machinerien, gereedschappen, duigen, hoepels, touwwerk. .		100,779.08^{5}
Geneesmiddelen		20,286.85
Vee van allerlei soort		92.00
		f 1,024,338.13

De invoer met Noord-Amerikaansche schepen bestond uit het volgende:

Manufacturen, huisraad, kleederen, kramerijen, lederwerk, parfumerien, schrijfbehoeften en diverse goederen		*f* 10,940.37
Diverse provisien.	*f* 55,235.71^{5}	
Visch.	184,054.16	
Blom.	124,785.00	
		364,074.87^{5}
Transporteren . .		*f* 375,015.24^{5}

Per transport		*f* 375,015.24^{5}
Spek	35,709.72^{5}	
Vleesch	41,307.30	
Lichtstoffen	23,353.08	
Zeep	8,415.43	
		472,860.41
Wijn	*f* 260.17^{5}	
Bier	36.00	
		296.17^{5}
Bouwmaterialen, metselsteenen, kalk, cement, pannen, tigchels, timmerhout, verwwaren enz.		42,019.40
Machinerien, gereedschappen, duigen, hoepels en touwwerk		3,965.53
Geneesmiddelen		1,544.46
Paarden	*f* 6,800.00	
Ezels	2,400.00	
		9,200.00
		f 540,806.34^{5}

Uit andere vreemde plaatsen werden de volgende artikelen ingevoerd, als:

Manufacturen, huisraad, kleederen, kramerijen, lederwerk, parfumerien, schrijfbehoeften en diverse goederen		*f* 37,740.75
Diverse provisien	*f* 143,010.67	
Visch	32,658.66	
Blom	35,326.70	
Spek	3,555.00	
Zout	4,872.25	
Zeep	4,394.64	
Lichtstoffen	2,493.38	
		226,311.30
Sterke dranken	*f* 1,986.90	
Wijn	6,963.28	
Bier	3,747.50	
		12,679.68
Bouwmaterialen, metselsteenen, kalk en cement, pannen, tigchels, timmerhout en verwwaren enz.		20,339.57
Machinerien, gereedschappen, duigen, hoepels en touwwerk		9,879.59
Geneesmiddelen		2,187.67^{5}
Paarden	*f* 1,800.00	
Ezels	2,880.00	
Rundvee	2,040.00	
Schapen	141.00	
		6,861.00
		f 315,999.56^{5}

RECAPITULATIE VAN DEN INVOER.

Manufacturen, huisraad, kramerijen, kleederen, lederwerk, parfumerien, schrijfbehoeften en diverse goederen.

Uit Nederland.	*f* 457,032.40	
„ Noord-Amerika	10,940.37	
„ andere vreemde landen	37,740.75	
		f 505,713.52

Provisien, lichtstoffen, tabak, zeep, ens.

Uit Nederland.	*f* 275,689.87	
„ Noord-Amerika	472,860.41	
„ andere vreemde landen	226,311.30	
		974,861.58

Dranken, bier, wijn en gedistilleerd.

Uit Nederland.	*f* 60,888.10	
„ Noord-Amerika	296,17^{5}	
„ andere vreemde landen	12,679.68	
		73,863.95^{5}

Bouwmaterialen, metselsteenen, kalk en cement, pannen, tigchels, timmerhout, verwwaren enz.

Uit Nederland.	*f* 109,569.82^{5}	
„ Noord-Amerika	42,019.40	
„ andere vreemde landen	20,339.57	
		171,928.79^{5}

Machinerien, gereedschappen, duigen, hoepels, touwwerk.

Uit Nederland.	*f* 100,779.08^{5}	
„ Noord-Amerika	3,965.53	
„ andere vreemde landen	9,879.59	
		114,624,20^{5}

Geneesmiddelen.

Uit Nederland.	*f* 20,286.85	
„ Noord-Amerika	1,524,46	
„ andere vreemde landen	2,187,67^{5}	
		23,998.98^{5}

Vee van allerlei soort.

Uit Nederland.	*f* 92.00	
„ Noord-Amerika	9,200.00	
„ andere vreemde landen	6,861.00	
		16,153.00
	te zamen	*f* 1,881,144.04

Per transport . .		ƒ 2,516,298.97

Jenever ens.

Naar Nederland.	„	
„ Noord-Amerika	ƒ 208.00	
„ andere vreemde plaatsen.	2,441.00	
		2,649.00

Houtwaren.

Naar Nederland.	ƒ 3,746.50	
„ Noord-Amerika	„	
„ andere vreemde plaatsen.	12,015.25	
		15,761.75

Vee.

Naar Nederland.	„	
„ Noord-Amerika	„	
„ andere vreemde plaatsen.	ƒ 1,597.00	
		1,597.00

Diverse goederen.

Naar Nederland.	ƒ 3,231.80	
„ Noord-Amerika	3,903.40	
„ andere vreemde plaatsen.	20,018.10	
		27,153.30

Melasse.

Naar Nederland.	„	
„ Noord-Amerika	ƒ 130,429.60	
„ andere vreemde plaatsen.	23,772.80	
		154,202.40
		ƒ 2,777,662.42

De aanvoer der goederen, welke door het entrepôt zijn gegaan, bedraagt:

van Nederland	ƒ 14,895.81
„ Noord-Amerika	18,350.00
„ andere vreemde plaatsen	„
	ƒ 33,245.81

De invoer door het entrepôt in de kolonie.	ƒ 12,169.51

De uitvoer door het entrepôt:

naar Nederland		„
„ Noord-Amerika	*f*	2,852.67
„ andere vreemde plaatsen		4,728.13
	f	7,580.80

Bij resolutien van den Gouverneur van Suriname, opgenomen in het *Gouvernementsblad* van 1852, n^is^. 4, 15, 16 en 17, zijn de bepalingen bekend gemaakt nopens de gelijkstelling der schepen van den Kerkelijken Staat, van Zweden, van Griekenland en de Jonische eilanden en van die van het Duitsche Tolverbond in de kolonien van het Rijk met de Nederlandsche schepen.

E. Kustvaart.

Bij publicatie van 8 September 1852 (*Gouvernementsblad* n°. 18) zijn de lasten op de scheepvaart der kolonie rustende voor kleinere vaartuigen, die uitsluitend de kustvaart uitoefenen, eenigermate verligt.

F. Nijverheid in het algemeen.

Bij gemis aan kapitalen wordt de eigenlijk gezegde nijverheid in Suriname niet gevonden. Het verslag omtrent de inlandsche nijverheid moet zich uit dien hoofde alleen tot het volgende bepalen.

In het jaar 1852 is in de nabijheid der stad Paramaribo door vier ingezetenen eene steen- en tigchelbakkerij opgerigt. De geleverde steenen schenen, zoo wat grondstof als wat maaksel betreft, voldoende te zijn. Het bestuur was echter beducht, dat door gebrek aan middelen benoodigd om een geschikt en bekwaam persoon, zoo als de ondernemers gaarne wenschten, uit Europa te kunnen ontbieden, deze anders zoo goede en niet onvoordeelige onderneming, even als zoovele van de vroegere koloniale speculatien van gelijken aard, te niet zou gaan.

De Minister van Kolonien,

CHS. F. PAHUD.

Katoen.

Naar Nederland	741,381	pond.	ƒ 242,978.11½
„ Noord-Amerika	„		„
„ andere vreemde landen	224,156	„	74,802.44
	965,537	pond.	ƒ 317,780.55½

Kakao.

Naar Nederland	2,235	pond.	ƒ 386.40
„ Noord-Amerika	106,911	„	18,902.01
„ andere vreemde landen	„		„
	109,146	pond.	ƒ 19,288.41

Verschillende producten.

Naar Nederland	ƒ 9,115.13
„ Noord-Amerika	1,380.65
„ andere vreemde landen	5,703.05
	ƒ 16,198.83

Houtwaren.

Naar Nederland	ƒ 1,674.00
„ Noord-Amerika	140.00
„ andere vreemde landen	17,467.26
	ƒ 19,281,26

Verschillende vreemde artikelen.

Naar Nederland	ƒ 6,481.30
„ Noord-Amerika	4,903.00
„ andere vreemde landen	28,390.50
	ƒ 39,774.80

Verschillende vreemde dranken.

Naar Nederland	ƒ 132.00
„ Noord-Amerika	244.00
„ andere vreemde landen	4,411.60
	ƒ 4,787.60

BIJLAGE A.

STAAT

DER

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VAN DE KOLONIE

SURINAME,

OVER

1852,

vergeleken met de raming van dat jaar.

OMSCHRIJVING.	GERAAMD BEDRAG.	WERKELIJK BEDRAG.
Hoofdgelden.	*f* 195,000.00	*f* 162,997.73
Personeel.	20,000.00	21,413.33
Quota van suikerplantagien en houtgronden	17,000.00	13,772.65
Landtaxen of akkergelden	8,000.00	7,232.30^{5}
Erfpachten	600.00	927.41
Huurwaarde van huizen.	17,000.00	14,781.33^{5}
Bruggen- en wegengelden	300.00	442.00
Pleizierpaarden- en rijtuiggelden	300.00	272.00
Patentregt	31,000.00	24,111.76^{5}
Zegelregt.	52,000.00	39,777.75
Inkomende, uitgaande en entrepôtregten	242,000.00	219,883.91
Lastgeld van schepen	37,000.00	36,278.50
Baak-, los- en steigergeld	3,000.00	2,150.00
Venduregten.	18,000.00	6,103.87
Transportregten	11,000.00	6,620.87
Collaterale, successie- en overgangsregten.	15,000.00	2,944.15^{5}
Waag- en rooigelden.	8,000.00	5,784.74
Diverse inkomsten.	50,000.00	54,593.14
Begraafplaats- of kerkhofsregten	2,000.00	2,005.00
Kortingen op de inkomsten der ambtenaren wegens pensioenen	25,000.00	28,003.71^{5}
Renten van het kapitaal, vroeger op het grootboek der nationale schuld ingeschreven ten name van het voormalig pensioenfonds der West-Indische ambtenaren. .	10,950.00	10,947.28
Inkomsten der particuliere West-Indische Bank. . . .	60,000.00	60,000.00
Opbrengsten der gouvernements-plantagien	88,000.00	108,578.35
	f 911,150.00	*f* 824,621.79^{5}

OMSCHRIJVING.	GERAAMD BEDRAG.	WERKELIJK BEDRAG.
Kosten van het algemeen bestuur	*f* 54,342.67	*f* 55,031.06^{5}
„ „ politie en justitie. . . . . . . , ...	83,189.00	75,802.89^{5}
Administratie van finantien	119,573.01	107,145.72
Departement van onbeheerde boedels en weezen . . .	17,400.00	16,955.25
Kosten van de eeredienst en het lager onderwijs . . .	42,500.00	42,624.70
Plaatselijke en huishoudelijke kosten	49,337.00	41,538.79
Kosten der bevredigde Boschnegers en vrije Indianen .	12,592.00	8,634.45
Landsgebouwen en publieke werken	32,000.00	22,897.19
Kosten van de geneeskundige dienst	70,258.77	53,773.49
Militaire kosten	305,311.66^{5}	271,961.25^{5}
Kosten der genie, fortificatie-werken en verdere middelen van defensie.	56,703.06^{5}	63,474.95^{5}
Koloniale vaartuigen en het loodswezen	25,373.20	16,699.79
Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden . .	91,049.62	174,481.66^{5}
Betalingen voor de gouvernements-plantagien	51,520.00	71,031.29
Kosten der Europesche kolonisatie	30,000.00	22,838.56
	f 1,041,150.00	*f* 1,044,891.06^{5}

uit West-Indie en vóór het aannemen der terugreis uit Nederland, en zij zelven moeten voorzien in de kosten voor de kajuitstafel gedurende de reizen.

Art. 3.

De officieren, die geen gebruik wenschen te maken van het aanbod bij art. 2 vermeld, zullen beschouwd worden van het uitzigt op bevordering te hebben afgezien.

Zij die zich met verlof herwaarts begeven, zullen op het koloniaal werfdepôt worden gedirigeerd en van daar gedetacheerd bij een der corpsen van Ons leger in Nederland, waarbij zij zooveel mogelijk tot zoodanige diensten zullen worden geroepen en zoolang zullen verblijven, als noodig zal zijn om te beslissen, of zij al dan niet de vereischte bekwaamheid en geschiktheid bezitten voor den hoogeren rang dan dien zij bekleeden. Geschikt bevonden wordende, zullen zij, na hunne terugkomst in West-Indie, werwaarts zij zoodra mogelijk zullen worden teruggezonden, bij eene eerstvolgende gelegenheid in aanmerking worden gebragt ter bevordering.

Art. 4.

Het in art. 3 bedoeld verlof zal zoodanig worden geregeld, dat van het wapen der infanterie niet meer dan

een kapitein;

een 1ste luitenant; en

twee 2de luitenants

zich, in voege voorschreven, gelijktijdig uit West-Indie afwezig bevinden.

Ten aanzien van de officieren der artillerie zal, in verhouding tot het getal officieren van dat wapen, op denzelfden voet kunnen worden gehandeld, zoodra van de noodzakelijkheid daartoe aan Onzen Minister van Kolonien zal zijn gebleken. De alzoo met verlof naar Nederland bestemde officieren zullen de reize derwaarts aannemen naar gelang de bij het volgende artikel bedoelde officieren uit Nederland zullen zijn aangekomen in West-Indie en daardoor de gelegenheid zal zijn ontstaan, om in de dienst te voorzien.

Art. 5.

In verband tot het bepaalde bij art. 4 en tot de eerlang te ontstane vacature in den rang van majoor bij het battaillon jagers n°. 27 in West-Indie, zal al dadelijk bij het leger hier te lande de gelegenheid worden geopend aan vijf officieren, om voor den tijd van vijf jaren (met inbegrip der uit- en t'huisreizen), te worden gedetacheerd bij de landmagt in West-Indie, en wel: een in den rang van majoor, een in den rang van kapitein, een in den rang van 1sten luitenant, twee in den rang van 2den luitenant, onder genot der voordeelen verbonden aan eene overplaatsing in de voormelde rangen van het leger hier te lande, bij de landmagt in West-Indie, zullende het koloniaal tractement ingaan met den dag van inschrijving naar West-Indie, en ophouden van en met den dag na de terugkomst van daar in Nederland.

Art. 6.

Voortaan zal geen onder-officier van de landmagt in West-Indie daarbij tot 2den

luitenant worden benoemd, tenzij hij vooraf hier te lande op de gewone wijze het officiers-examen voor het wapen waartoe hij behoort, bepaald, behoorlijk zal hebben afgelegd, zullende dien ten gevolge, doch altijd naar gelang van de behoefte van de dienst, diegenen der onder-officieren, die aldaar geacht worden zich tot het afleggen van het examen te hebben voorbereid, waarvan door een in West-Indie te ondergaan tentamen zal moeten blijken en, voor zooveel zij uit hoofde van onberispelijk gedrag en beschaving tot den officiersrang in aanmerking verdienen te komen, herwaarts worden opgezonden, op den voet als zulks ten aanzien van naar Nederland vertrekkende militairen gebruikelijk is, en bij het koloniaal werfdepôt in subsistentie worden geplaatst, ten einde, na, des noodig, vooraf eenigen tijd bij eenig korps van het leger te zijn gedetacheerd geweest, aan het voorgeschreven officiers-examen te worden onderworpen.

Art. 7.

De onder-officieren, die het examen op eene voldoende wijze hebben afgelegd, zullen, naar gelang er bij de landmagt in West-Indie vacatures in den rang van 2den luitenant bestaan of openvallen, opvolgelijk naar rangorde van kunde bij het examen verkregen, tot eene bevordering in aanmerking worden gebragt na hunne terugkomst in West-Indie, voor zooverre namelijk zij door voortdurend goed gedrag zich zoodanige onderscheiding blijven waardig maken.

Art. 8.

De onder-officieren, die het examen niet naar behooren hebben afgelegd zullen, ingeval hunne loopende verbindtenis reeds zoo verre mogt zijn verstreken, dat zij geen twee jaren meer te dienen hebben, zich op nieuw moeten verbinden aan de koloniale dienst voor den tijd van vier jaren, in te gaan bij het einde van het loopende accoord.

Daartoe ongenegen zijnde, zullen zij hier te lande worden gepasporteerd in den loop der maand volgende op die, waarin het examen zal hebben plaats gehad.

Art. 9.

Behoudens diegenen, welke de koloniale dienst, naar luid van art. 8, met paspoort verlaten, zullen de belanghebbenden zoo spoedig mogelijk na afloop van het examen naar West-Indie worden teruggezonden.

Tot den overtogt uit en naar West-Indie zal zooveel mogelijk gebruik worden gemaakt van uit die gewesten terugkeerende en derwaarts vertrekkende rijksvaartuigen.

Art. 10.

Boven en behalve de ter militaire academie te Breda toe te laten kadets, bestemd voor Ons leger in Oost-Indie, zullen, op den voet van het voor die inrigting bestaande reglement, ook eenige kadets kunnen worden toegelaten, bestemd voor de landmagt in West-Indie, met bepaling dat zij, ingeval op het tijdstip van hunne benoeming tot 2den luitenant geene andere vacatures bij de landmagt in West-Indie in den rang van officier mogten bestaan of eerlang te wachten zijn, dan die vervuld kunnen worden door de bij art. 7 bedoelde onder-officieren, alsdan zullen worden bestemd voor de dienst in Oost-Indie.

Het getal der jaarlijks voor de landmagt in Oost- en West-Indie op de voornoemde academie toe te laten kadets voor de verschillende wapens, wordt door Onzen Minister van Kolonien bepaald naar gelang van de behoefte der dienst in die gewesten.

Dat de slaven-bevolking te Curaçao, zoowel in 1851 als in 1852, in weerwil dat er meerdere geboorten dan sterfgevallen hebben plaats gehad, verminderd is, moet deels aan eene onvolledige telling der bevolking, die door onbezoldigde districtsmeesters verrigt wordt, deels aan vrijgevingen worden toegeschreven.

II. BONAIRE.

Te Bonaire bestond de bevolking op hetzelfde tijdstip uit:

vrijen	1,563
niet-vrijen (met inbegrip van 653 gouvernements-slaven)	761
Te zamen	2,324

Hiervan waren:

Roomsch-katholijken	2,204
Protestanten	119
Israëlieten	1
Te zamen	2,324

In 1852 zijn aldaar:

geboren	vrijen	67	
	niet-vrijen	26	
			93
overleden	vrijen	35	
	niet-vrijen	11	
			46
meer geboren dan overleden			47

III. ARUBA.

Te Aruba bedroeg de bevolking op 31 December 1852:

vrijen	2,629
niet-vrijen (met inbegrip van 6 gouvernements-slaven)	573
Te zamen	3,202

verdeeld in:

Roomsch-katholijken	2,780
Protestanten	421
Israëlieten	1
Te zamen	3,202

In 1852 zijn aldaar:

geboren	vrijen	83	
	niet-vrijen	14	
			97
overleden	vrijen	26	
	niet-vrijen	6	
			32
meer geboren dan overleden			65

IV. ST. EUSTATIUS.

De bevolking was op dat eiland op 31 December 1852, als volgt:

vrijen	760
niet-vrijen	1,093
Te zamen	1,853

Verdeeld in:

Protestanten	1,316
Roomsch-katholijken	220
Methodisten	315
Israëlieten	2
Te zamen	1,853

Er zijn in 1852:

geboren	vrijen	17	
	niet-vrijen	39	
			56
overleden	vrijen	28	
	niet-vrijen	30	
			58
meer overleden dan geboren			2

V. SABA.

Op Sabà bedroeg de bevolking op bovengemeld tijdstip:

vrijen	1,021
niet-vrijen	656
Te zamen	1,677

verdeeld in:

Protestanten	1,650
Roomsch-katholijken	27
	1,677

In 1852 zijn aldaar:

geboren	vrijen	15	
	niet-vrijen	8	
			23
overleden	vrijen	24	
	niet-vrijen	3	
			27
meer overleden dan geboren			4

VI. St. Martin.

Te St. Martin bestond de bevolking mede op hetzelfde tijdstip uit:

vrijen	1,282
niet-vrijen	1,538
Te zamen	2,820

hiervan waren:

Protestanten	1,174
Roomsch-katholijken	95
Israëlieten	3
Te zamen	1,272

In 1852 zijn aldaar:

geboren	vrijen	25	
	niet-vrijen	57	
			82
overleden	vrijen	29	
	niet-vrijen	24	
			53
meer geboren dan overleden			29

TWEEDE HOOFDSTUK.

Middelen van beheer en staat waarin hetzelve zich bevindt.

A. Algemeen en gewestelijk beheer

is onveranderd gebleven.

B. Militaire zaken.

Garnizoen.

In de formatie van het garnizoen is in den loop van 1852 geene verandering gekomen. Alleen is in het begin van dat jaar het militair detachement te St.

BIJLAGE *C.*

PARAMARIBO, *den 14den September* 1850.

Weledele Heeren!

Eene veeljarige ondervinding in ons zendelingswerk, zoo hier als elders, heeft ons geleerd, dat, om de onder de negers heerschende afgoderij en het heidensche bijgeloof met den wortel uit te roeijen en Christelijken wandel en zedelijkheid onder dit onwetend volk algemeen in te voeren, het niet genoeg is, slechts de oudere in het heidendom opgegroeide negers het zaligmakend Evangelie van tijd tot tijd te verkondigen, maar dat het vooral noodig is, de aankomende jeugd reeds vroeg te onderrigten, met Gods woord bekend te maken en Christelijk op te leiden. Ofschoon wij nu tot dat oogmerk reeds op eenige onzer vestigingen voor de negerkinderen scholen hebben aangelegd, zoo zijn deze, naar verhouding, slechts voor weinigen toegankelijk en worden zij in den regel niet zòò bezocht, als wij het wel zouden wenschen. Daar het nu onze innige wensch is, dat Christelijk onderwijs en kennis onder de negerbevolking dezer kolonie nog meer worde verbreid dan het tot nu toe mogt plaats vinden, en daar wij overtuigd zijn, dat de bereiking van dezen onzen wensch bevorderd en onze zendelingsbemoeijingen ondersteund zullen worden daardoor, dat de negers Gods Woord in hunne eigene taal kunnen lezen, zoo veroorloven wij ons de vrijheid, U Weled. Heeren, onze daartoe betrekkelijke wenschen, voorstellen en plannen, met vriendelijk verzoek om uwe welwillende beoordeeling en medewerking, voor te dragen.

Wij vermeenen, dat er eerst dan eene algemeene verbreiding van Christelijke kennis en beschaving der zeden kan bereikt worden, wanneer op veel, zoo mogelijk alle plantagien dezer kolonie scholen worden opgerigt, waar door daartoe geschikt gemaakte slaven-jongens aan de kinderen onderwijs gegeven wordt in het lezen, zingen en de bijbelsche geschiedenis, zoo als dit op eenige weinige plantagien, bijvoorb. op Johan en Margaretha aan de Beneden-Commewijne, bereids met goed gevolg geschiedt. Het is onze bedoeling niet, dat door deze scholen de aankomende jeugd aan den arbeid zal worden onttrokken. Daarom zouden wij voorstellen, dat het een zoodanig opgeleiden slaaf wierd vergund, drie malen 's weeks, telkens 3 achtereenvolgende voormiddag-uren, dus 9 uren in de week, al de Creolen der plantagie, van 4 tot 12 jaren, in een daartoe ingerigt locaal te verzamelen, om hun het bovenvermelde onderwijs te verstrekken. En kon het zijn, zoo zoude hij ook eenige keeren in de week, na volbragten arbeid, een avondschool houden voor zoodanige jongelieden en volwassenen, als daartoe zouden willen toetreden; wij zouden in dat geval tevens om de noodige verlichting van het schoollocaal verzoeken. Wij gelooven, dat het verlies aan arbeid voor eene plantagie bij eene zoodanige school-inrigting slechts onbeduidend zal zijn, terwijl het voordeel daarentegen uit de onmisbare verbreiding van Christelijke grondbeginselen, uit het toenemen van gehoorzaamheid, vlijt en liefde tot orde, welke het Woord Gods ons leert en tot pligt stelt, dat verlies ruim zal opwegen.

Waar nu op eene plantagie zich reeds een jonge negerslaaf bevindt, die in staat is, de kinderen te onderwijzen, zouden wij verzoeken, zoodanige scholen dadelijk te mogen instellen en bij onze bezoeken op de plantagien te mogen nazien en in goeden gang houden.

Daar echter zulke behoorlijk onderwezene en tot het geven van onderrigt bekwame slaven slechts op weinige plantagien zullen gevonden worden, zoo zijn wij voor-

nemens, op de ons toebehoorende plantagie Beekhuizen eene centrale school tot vorming van onderwijzers voor de plantagien op te rigten onder de leiding van een bekwamen, bepaaldelijk voor het vak van onderwijs gevormden zendeling, die reeds door veeljarige ondervinding in het geven van onderrigt is geoefend. Wij zullen, wanneer gij, Weled. Heeren, deze onderneming goedkeurt, en genegen zijt, die door Uwe medewerking te schragen, zooveel jongelieden van omstreeks 15 jaren, als gij ons zult willen toevertrouwen (ten getale van ongeveer 30 of 40), van elke plantagie eenen, opnemen. Deze zouden wij, gedurende twee jaren (in hunne eigene taal), in de godsdienst, in het lezen van Gods Woord, in de bijbelsche geschiedenis en in het zingen onderwijzen, waarmede wij nog een weinig rekenen uit het hoofd zouden verbinden. Buiten de dagelijksche schooluren zouden wij hun (des Zondags uitgenomen) opleggen, om, zooverre zij daartoe in staat zijn, zelven den hun noodigen kost, onder behoorlijk opzigt, te bouwen, en hen in 't algemeen voortdurend bezig te houden, opdat zij niet, later op hunne plantagien teruggekeerd, aan den arbeid en de werkzaamheid ontwend mogen zijn. Voor versnaperingen zoude mede niet behoeven gezorgd te worden. Zouten visch en alles wat verder tot het onderhoud behoort, zouden wij hun uit de ons toegezegde giften van Christelijke vrienden in het moederland verstrekken. Alleen van kleeding zouden zij moeten voorzien zijn, en gedurende hun verblijf bij ons door hunne plantagien voorzien worden. Dat overigens het onderrigt kosteloos gegeven wordt, zal van zelf begrepen worden. Ook zouden wij de leerlingen van de tot hun eigen gebruik benoodigde schoolboeken voorzien.

De eenige voorwaarde, die wij op het aannemen van leerlingen zouden stellen, is deze, dat aan de aldus door ons opgeleide onderwijzers, wanneer zij na verloop van twee jaren op hunne plantagien zullen zijn teruggekeerd, worde toegestaan, om zoodanige scholen, als wij boven bedoeld hebben, te houden, en dat wij die van tijd tot tijd mogen komen in oogenschouw nemen. Het zal ons overigens altijd aangenaam zijn, wanneer diegene Uwer, welke ons leerlingen toezenden, nu en dan onze centrale school willen bezoeken en zich van de vorderingen der leerlingen overtuigen. De voldoende resultaten eener dergelijke school op Rust en Werk, alwaar de heeren *Chevalier* en *Gulcher* te Amsterdam onzen waardigen mede-arbeider, den heer *Wunsche*, sedert eenigen tijd hebben in staat gesteld, om negen knapen van hunne plantagien tot aanstaande plantagie-onderwijzers op te leiden, bemoedigen ons, om eene zoodanige school op eene grootere schaal te ondernemen, en wij vertrouwen, dat de zegenrijke invloed daarvan niet alleen op de daarbij betrokkene plantagien, maar in de geheele kolonie merkbaar zal zijn.

Vergunt ons, Weled. Heeren, hierbij nog de uitdrukkelijke verzekering te geven, indien dit noodig mogt zijn, dat het hoofd-, ja eenig doel, hetwelk wij daarbij in het oog hebben, de uitbreiding is der godsdienst van onzen Heer en Heiland Jezus Christus en den daarmede steeds hand in hand gaanden Christelijken wandel en zedelijke beschaving des volks, en dat wij ons van allen invloed, die niet daartoe strekt, zorgvuldig zullen verwijderd houden; dat wij derhalve de ons toevertrouwde slaven noch aan hun standpunt zullen trachten te ontrukken, noch hen daarmede ontevreden te maken, maar dat ons streven in tegendeel zal zijn, om hen in den stand, waartoe zij door Gods beschikking behooren, nog nuttiger, gelukkiger en tevredener te doen zijn.

Wij eindigen deze met het verzoek, om het U voorgehouden plan aan een ernstig onderzoek te onderwerpen, en, in geval het, zoo als wij hopen en wenschen, Uwe goedkeuring en ondersteuning mogt verwerven, Uwe aanmeldingen spoedig aan den ondergeteekende te doen toekomen, die steeds met genoegen zal bereid zijn, om, wanneer dit noodig mogt zijn, nadere inlichtingen te geven.

Met de meeste hoogachting noemen wij ons

de Voorstanders van de Zendelingen der Evangelische Broedergemeente in de Kolonie Suriname,

Namens dezelve

H. R. Wullschlägel.

BIJLAGE D.

STAAT

DER

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VAN DE KOLONIE

SURINAME,

OVER

1851,

vergeleken met de raming van dat jaar.

dat het eigen fonds of guarantie-kapitaal der kamer op ultimo December 1851, bedragen heeft		*f* 107,636.16
hetwelk met de in 1852 plaats gehad hebbende overwinst op de administratie, groot		3,421.35^{5}
bedoeld guarantie-kapitaal op ultimo December 1852 deed beloopen		*f* 111,057.51^{5}

zijnde in dat jaar geene verliezen geleden.

De aan particulieren toebehoorende kapitalen bedroegen op ultimo December 1851	*f* 331,759.49^{5}	
In 1852 ter administratie op de kamer geplaatst.	44,520.47	
Niet-ontvangen interesten, na 3 jaren op kapitaal gebragt	841.56	
	f 377,121.52^{5}	
Af: aan kapitaal afbetaald	11,242.19	
Bedrag der kapitalen van particulieren op ultimo December 1852.		365,879.33^{5}

Op ultimo December 1851 waren er hypotheken ten faveure van de kamer	*f* 404,625.26
Het weeskamergebouw in de Willemstad	6,191.40
Verschuldigde interesten door particulieren.	15,981.87
In de weeskamerkas	12,553.41^{5}
In de reservekas der kamer.	3,110.00
	f 442,461.94^{5}

Op ultimo December 1852 bedroegen de hypotheken ten faveure der kamer	*f* 423,033.36
Het huis in de Willemstad	6,191.40
Door particulieren aan de kamer verschuldigde interesten. . .	16,366.62^{5}
In de weeskamerkas was aanwezig	33,068.68^{5}
In de reservekas der kamer.	3,110.00
	f 481,770.07
Tegen ultimo December 1851.	442,461.94^{5}
Alzoo vermeerderd met . .	*f* 39,308.12^{5}

In 1852 is eene wijziging gebragt in art. 14 der instructie voor de kamer, strekkende om aan het bestuur de bevoegdheid te geven den verkoop van vreemde vaartuigen voor een jaar te schorsen en tot den verkoop niet over te gaan dan na alvorens de magtiging daartoe van het bestuur verzocht en verkregen te hebben.

De Israëlitische weeskamer.

Het kapitaal aan hypotheken met het saldo in kas bedroeg op ultimo December 1851 . . . . *f* 43,820.68

Deze administratie wordt belangeloos gevoerd en is slechts een tak van die der synagoge, aan welke het kapitaal behoort en die al de inkomsten trekt. Het kapitaal der synagoge was op ultimo December 1852	*f* 26,910.19		
van particulieren.	20,847.36		
		f	47,757.55
Meer op ultimo December 1852 . .		*f*	3,936.87

Te St. Martin is in den loop van 1851 aan de wees-, en onbeheerde en desolate-boedelkamer vervallen en door dezelve verevend één boedel met een batig saldo van *f* 158.

De baten hebben bedragen		*f*	1,088.90[5]
tegen in 1851	*f* 630.50		
De lasten.			1,076.50
tegen in 1851	*f* 616.21		
Batig saldo op ultimo December 1852 . .		*f*	12.40[5]

In 1852 is in de ordonnantie en instructie voor die kamer dezelfde wijziging gebragt als in die van Curaçao opzigtelijk den verkoop van vaartuigen, buiten het gebied der kolonie te huis behoorende.

De te St. Eustatius in de reservekas der kolonie gedeponeerde en niet gereclameerde gelden, afkomstig van verschillende boedels, bedroegen, even als ten vorigen jare, op ultimo December 1852 *f* 1558.41.

Behalve de vorenstaande som waren op ultimo December 1852 nog onder het beheer der kamer, ten behoeve van minderjarigen, *f* 2454.11, tegen *f* 2466.28 op ultimo December des voorafgeganen jaars.

In 1852 is één boedel onder het beheer der kamer gekomen.

§ 2. *Gevangenissen.*

Op ultimo December 1851 bleven in de gevangenissen op Curaçao 10 personen, waaronder 4 gecondemneerde militairen.

Gedurende 1852 zijn er bijgekomen	9	»
	19	»
en weder ontslagen	11	»
bleven in dezelve aanwezig op ultimo December 1852.	8	»

waaronder dezelfde 4 militairen, ten vorigen jaren vermeld.

De gevangenis aan de panzijde te St. Martin, dienende tot opsluiting van personen tot den slavenstand behoorende, is hersteld en de inwendige verdeeling meer doelmatig ingerigt, zoodat dit gebouw in goeden staat verkeert.

In 1852 heeft het aantal gevangenen op dat eiland bedragen:

vrijen	33
niet-vrijen . . .	162

Op ultimo December bleef aanwezig 1 vrij persoon.

In de gevangenissen te St. Eustatius en te Saba zijn gedurende 1852 geene gevangenen geweest.

D. Eeredienst.

I. PROTESTANTSCHE.

Bij de vereenigde Protestantsche gemeente te Curaçao is het personeel van 2 predikanten onveranderd gebleven.

De staatrekening over 1852, bevattende zoowel de kerke- als armenkas, toont aan dat de uitgaven hebben bedragen:

aan bedeeling der armen, waartoe door het Gouvernement is bijgedragen uit de armengelden *f* 366.30	*f*	2,492.04
aan reparatie enz		2,198.27
tractementen der beambten		983.68
belasting op hypotheken		438.12
	f	6,112.11
dat de inkomsten geweest zijn		4,069.02[5]
en alzoo een nadeelig slot is ontstaan van	*f*	2,043,08[5]
hetwelk op het kapitaal is afgeschreven.		
Het kapitaal der kerk, op ultimo December 1851 groot geweest zijnde	*f*	53,721.60[5]
bedroeg op ultimo December 1852		51,678.52
gelijk aan het opgegeven verschil	*f*	2,043.08[5]

In 1852 is door deze gemeente van het bestuur der kolonie ontvangen en afzonderlijk verantwoord de toevallige bate van *f* 540, welke in het verslag der kolonie over 1851, als tot dat jaar behoorende, reeds is vermeld. Wederom heeft in 1852 de gelegenheid bestaan om uit eene toevallige bate de kerkgemeenten te gemoet te komen met *f* 860, waarvan aan de Protestantsche armen is uitgekeerd *f* 280.

Weezenfonds dezer gemeente.

De ontvangsten hebben bestaan uit:

interesten van het door collecten bijeengebragte fonds	*f*	119.00
subsidie van het Gouvernement		1,500.00
	f	1,619.00

Uitgaven.

Maandelijksche onderstand en bedeeling aan 32 weezen	*f*	1,072.00		
Kleeding voor idem		268.70		
Geneeskundige behandeling van idem		30.00		
Belasting op hypotheken		19.00		
				1,389.70
Batig saldo op het kapitaal gebragt			*f*	229.30

VERSLAG van het beheer van Curaçao en Onderhoorigheden en van den staat waarin de Kolonie zich bevindt, over het jaar 1851.

EERSTE HOOFDSTUK.

Grondgebied en Bevolking.

A. Grondgebied.

Curaçao is verdeeld in drie divisien: de Oost-, de midden- en de West-divisie, en elk dezer in drie districten. De stad en hare voorsteden zijn in de Middendivisie gelegen en vormen een der districten.

B. Bevolking.

I. Curaçao.

Op dit eiland bedroeg de bevolking op ultimo December 1851:

vrije (met inbegrip van het garnizoen)	11,378
niet-vrije (met inbegrip van 119 gouvernements-slaven)	5,542
Te zamen	16,920

Deze cijfers zijn het resultaat van de jaarlijksche opgaven der wijk- en districtmeesters, die in het begin van elk jaar aan de huizen het getal inwoners opnemen, volgens de door dezen gedaan wordende mondelinge verklaringen.

Van het voormelde getal inwoners waren:

Roomsch-katholijk . . .	14,122
Hervormd	1,943
Israëlieten	855
	16,920

In 1851 zijn te Curaçao

geboren	vrijen	474	
	niet-vrijen	264	
			738
overleden	vrijen	305	
	niet-vrijen	134	
			439
Alzoo meer geboren dan overleden.			299

II. Bonaire.

Aldaar bestond de bevolking op hetzelfde tijdstip uit:

vrijen.		1,536
niet-vrijen:		
van particulieren.	115	
„ het Gouvernement. . .	603	
		718
Te zamen . .		2,254

waarvan:

Roomsch-katholijken . . .	2,138
Protestanten.	115
Israëlieten	1
	2,254

Gedurende 1851 zijn te Bonaire

geboren	vrijen.	59	
	niet-vrijen	31	
			90
overleden	vrijen.	18	
	niet-vrijen	17	
			35
Alzoo meer geboren dan overleden			55

III. Aruba.

Te Aruba bedroeg de bevolking insgelijks op 31 December 1851:

vrijen			2,455
niet-vrijen:			
van particulieren	561		
van het Gouvernement	6		
		567	
Te zamen			3,022

verdeeld in:

Roomsch-katholijken	2,606
Protestanten	415
Israëlieten	1
	3,022

In 1851 zijn aldaar

geboren	vrijen	90	
	niet-vrijen	23	
			113
overleden	vrijen	30	
	niet-vrijen	6	
			36
Meer geboren dan overleden			77

IV. St. Eustatius.

Op St. Eustatius was de bevolking onder ultimo December 1851 als volgt:

vrijen	763
niet-vrijen	1,107
Te zamen	1,870

verdeeld in:

Protestanten	1,299
Roomsch-katholijken	234
Methodisten	335
Israëlieten	2
	1,870

Er zijn

geboren	vrijen	21	
	niet-vrijen	24	
			45
overleden	vrijen	16	
	niet-vrijen	15	
			31
Meer geboren dan overleden			14

Uit de rekening en verantwoording blijkt al verder:

1°. dat op 1 Julij 1852 een voordeelig saldo aanwezig was ten bedrage van.			567.28
2°. dat de interesten van gelden, op panden uitgezet, gedurende het administratie-jaar hebben opgebragt			2,686.10
3°. dat die van kapitalen op hypotheken en obligatien beloopen hebben			585.76
terwijl de opbrengst van 104 nieuwe zakboekjes is geweest . .			10.50
Te zamen . .		*f*	3,849.64
en wijders dat de uitgaven voor toelagen en salaris van beambten, drukloon, schrijfbehoeften, licht, belasting enz., gedurende het verstreken administratie-jaar zijn geweest . . . . . *f*	1,143.30		
de interesten op de in de spaarbank belegde gelden hebben aangegeven een cijfer van	1,297.91^5		
het verlies in de maand October ll. op verkochte panden is geweest	37.39^5		
door abusivelijke uitbetaling bij de spaarbank een nadeel ontstaan is van	1.65		
			2,480.26
weshalve de instelling op den 1sten Julij 1853 een voordeelig saldo verkreeg ten bedrage van.		*f*	1,369.38
waarbij nog gevoegd moet worden de som van.			15.00
door aangenomene nieuwe leden gecontribueerd, waardoor dus het zuiver batig slot op laatstgemelden datum was		*f*	1,384.38

St. Martin.

Het armenfonds aldaar heeft in 1852 gehad:

aan ontvangsten	*f*	640.73
en heeft aan bedeelingen, geneesmiddelen enz. verstrekt voor. .		612.05
minder uitgegeven dan ontvangen	*f*	28.68

Als instelling van liefdadigheid op dat eiland kan nog vermeld worden een ten jare 1838 opgerigt klein gebouw, waarin een getal van 6 tot 8 oude behoeftige lieden kosteloos huisvesting wordt verleend.

St. Eustatius.

De kerke- en armenkas had op ultimo December 1851 een batig saldo van			*f*	1,169.06^5
In 1852 is door dezelve ontvangen:				
voor regten op uitgevoerde producten	*f*	694.46^5		
„ achterstallige interesten.		369.33^5		
„ ontvangen kapitalen.		1,600.00		
„ op rekening van idem		950.00		
			f	3,613.80
			f	4,782.86^5

De uitgaven zijn geweest:

bedeeling aan armen, met inbegrip van doodkisten	*f*	672.25		
diverse uitgaven		27.70		
belasting op notariele obligatien enz.		74.93^{5}		
belegde gelden		3,000.00		
			f	3,774.88^{5}
Saldo in kas . .			*f*	1,007.98
aan uitstaande vorderingen.				3,897.48^{5}
weshalve het fonds dier kas op ultimo December 1852 bedroeg.			*f*	4,905.46^{5}
tegen in 1851.				4,727.40
voordeelig verschil			*f*	178.06^{5}

F. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Omtrent Curaçao, Bonaire en Aruba wordt, wat den gezondheidstoestand der bevolking betreft, medegedeeld, dat in 1852 aldaar, even als in de omliggende gewesten, eene ongezonde luchtgesteldheid geheerscht heeft, doch dat, zoo andere eilanden en plaatsen in dezelve meer of minder groote verwoestingen hebben ondervonden, aangerigt door cholera, kinderziekte, mazelen enz., de opgenoemde eilanden der kolonie, bij krachtdadige maatregelen van voorzorg, van cholera bevrijd zijn gebleven, terwijl kinderziekte zich tot ettelijke van elders aangekomene en afgezonderd gehouden lijders heeft bepaald. Echter zijn mazelen algemeen heerschend geweest en zijn daaraan derhalve en verder aan de gevolgen der naziekten velen overleden.

In 1852 zijn de vaartuigen, komende van besmette plaatsen onder quarantaine gebragt en is te Curaçao een huisje aangehuurd tot het opnemen van lijders aan de kinderziekte, waarvan zich eenige gevallen aan boord derzelve hadden opgedaan. Geene koepokstof te Curaçao aanwezig zijnde, is, bij herhaalde mislukkingen met de van Venezuela overgezondene stof, Zijner Majesteits schoener *Adder* naar Laguaira en Porto Cavello gezonden, ter overbrenging van den officier van gezondheid der 1ste klasse *H. M. van Rhijn*, aan welken was opgedragen om een vijftal kinderen mede te nemen, ten einde door vaccinatie op de plaats de stof naar Curaçao over te brengen. Deze maatregel is met den besten uitslag bekroond geworden. Door de burgerlijke geneesheeren zijn met die stof herhaaldelijk vaccinatien bewerkstelligd, waarvan echter de opgaven niet zijn ingezonden.

Door den officier van gezondheid 1ste klasse *H. M. van Rhijn*, daarmede speciaal door het bestuur belast, zijn zoo in de stad als in de buitendistricten te Curaçao gevaccineerd als volgt:

1ste vaccinatie. . .	848	
revaccinatie. . . .	214	
hervaccinatie . . .	64	
		1126 te zamen;
daarvan zijn aangeslagen .		1023
niet aangeslagen		103

De gezondheidstoestand op de drie eilanden St. Martin (Nederlandsch gedeelte), St. Eustatius en Saba is over het algemeen bevredigend geweest. De kwaadaardige koortsen, welke in de twee laatste maanden van het jaar 1852 in het Fransche

Present.	*Afwezig.*
3 officieren en 138 onder-officieren en manschappen.	151 onder-officieren en manschappen.

De effectieve sterkte was alzoo 4 officieren en 289 onder-officieren en manschappen.

Te Aruba zijn de manschappen sedert 1816 slechts ingeschreven geworden en is de sterkte 283 man. De schutterij is echter niet georganiseerd, heeft geen kader, noch is dezelve gewapend, maar elken avond vereenigt zich een gedeelte in het fort, ten einde voor de handhaving der rust en orde beschikbaar te zijn.

Te St. Martin was de sterkte der schutterij op hetzelfde tijdstip 10 officieren en 139 onder-oficieren en manschappen.

Het corps vrijwilligers te paard telde 1 officier en 25 onder-officieren en manschappen.

Te St. Eustatius 4 officieren en 21 onder-officieren en schutters.

Het corps vrijwilligers te paard aldaar bestond uit 28 leden.

II. INRIGTINGEN TOT HET GARNIZOEN BETREKKELIJK.

Reservefonds.

Dit fonds bedroeg op 1 Januarij 1851:

van het bataillon jagers	*f*	2705.18		
der compagnien artillerie		1445.91		
			f	4151.09

Op ultimo December van dat jaar:

dat der jagers.	*f*	2903.95		
„ der artilleristen.		1553.91		
				4457.86
alzoo in 1851 vermeerderd met . .			*f*	306.77

Cantinefonds.

Het cantinefonds was op 1 Januarij 1851.	*f*	1350.87
Het bedroeg op ultimo December		2145.49
en was alzoo toegenomen met . .	*f*	794.62

Hospitaal.

Op 1 Januarij 1851 verbleven in hetzelve. . . .	15	man. (*)
Gedurende het jaar daarin verpleegd	157	„
„ „ „ „ overleden	5	„
Bleven op ultimo December 1851 in hetzelve . .	12	„

(*) Volgens het Verslag van 1850 waren op ultimo van dat jaar in behandeling gebleven 23. Omtrent het verschil tusschen deze cijfers is opheldering gevraagd.

C. Regtswezen.

I. BURGERREGT.

Te Curaçao is in 1851 aan twee personen, beiden aldaar geboren, het burgerregt verleend.

II. REGTERLIJKE MAGT.

Bij de regtbank te Curaçao zijn in 1851 behandeld:

15 civiele en 33 strafzaken, waarvan 18 wegens feitelijke gewelddadigheid, 1 wegens het verpanden van eens anders goed, 3 wegens diefstal, 1 wegens het nietverschijnen tot het geven van getuigenis, 6 wegens beleediging, 1 wegens het toebrengen van hindernis in het vervoer van vee, 1 wegens baldadigheid en 2 wegens overtreding van quarantaine-bepalingen.

Bij commissarissen tot de kleine zaken zijn 14 zaken behandeld.

Te St. Martin (*Nederlandsch gedeelte*) zijn in 1851 bij de regtbanken afgedaan 5 strafzaken.

Bij het collegie van kleine zaken zijn geene strafgedingen in 1851 aanhangig geweest.

Te St. Eustatius is in 1851 aanhangig gemaakt en afgedaan,

bij de regtbank:

1 civiele zaak;

1 strafzaak;

bij de regtbank tot de kleine zaken,

1 wegens opkooping van ontvreemd suikerriet; en

2 wegens feitelijk geweld.

Te Saba, door de gedelegeerde regtbank aldaar:

1 wegens diefstal;

8 wegens rustverstoringen en feitelijk geweld; en

6 civiele zaken.

Hier kan nog tot aanvulling van het Verslag van 1849 vermeld worden, dat bij de regtbanken te St. Eustatius en te St. Martin jaarlijks het oudste lid aftreedt, doch weder benoembaar is, en dat in deze zoowel als in andere tusschentijds opkomende vacatures voorzien wordt door eene keuze, onder nadere goedkeuring des Konings, welke door den Gouverneur geschiedt uit de nominatie van een drietal, welke door de gezaghebbers der eilanden aan denzelve wordt ingezonden.

De moeijelijkheden, welke te St. Martin en St. Eustatius dikwerf ondervonden worden om leden te vinden voor het regterlijk collegie, die elkander niet in eenen verboden graad van bloed- of aanverwantschap bestaan, worden te Saba nog sterker gevoeld, zoodat bij de gedelegeerde regtbank aldaar geene geregelde aftreding kan plaats hebben, en alleen in geval van vacature door overlijden al sanderzins ontstaan, de aanvulling als te St. Eustatius en te St. Martin plaats heeft.

III. POLITIE.

§ 1. *Regt van verblijf.*

Te Curaçao is in 1851 admissie tot inwoning verleend aan twee personen, beiden aldaar geboren.

Te St. Martin (*Nederlandsch gedeelte*) werd gelijke admissie verleend aan twee personen, afkomstig van het Deensche eiland St. Thomas en uit Noord-Amerika.

§ 2. *Passen voor vaartuigen.*

Zoogenaamde landloopers-passen, welke aan vaartuigen worden uitgereikt om voor den tijd van 3 maanden op de baaijen des eilands te varen zonder uit of in te klaren, zijn in 1851 uitgereikt aan 23 te Curaçao te huis behoorende vaartuigen, gezamenlijk metende 701¼ ton.

Te St. Eustatius werd een schoener van zeepapieren voorzien.

IV. EENIGE ONDERWERPEN MET HET REGTSWEZEN IN VERBAND STAANDE.

§ 1. *Wees-, onbeheerde- en desolate-boedel-kamers.*

Uit de verantwoordingstukken en rekening der Wees-, onbeheerde- en desolate-boedel-kamers te Curaçao over 1851, is gebleken:

dat op ult. December 1850 het weeskamer-fonds of garantie-kapitaal groot was		*f* 104,137.96
overwinst in 1851, op garantie-kapitaal gebragt		3,498.20
alzoo bedroeg het garantie-kapitaal op ult. December 1851		*f* 107,636.16
De kapitalen van particulieren bedroegen op ult. December 1850	*f* 282,823.53^{5}	
in 1851 ter administratie op de kamer geplaatst	90,089.15	
interesten na drie jaren op het kapitaal gebragt.	2,563.05	
	f 375,475.73^{5}	
afbetaalde kapitalen	43,716.24	
Bedrag van particuliere kapitalen op ult. December 1851		*f* 331,759.49^{5}

Op ult. December 1850 waren er:

hypotheken in faveur der kamer	*f* 330,292.42
het weeskamergebouw in de Willemstad	6,191.40
verschuldigde interesten aan de kamer	13,169.81
in de reservekas der kamer aanwezig	20,900.00
in de weeskamerkas	20,363.04
	f 390,916.67

Op ultimo December 1851 waren er:

hypotheken ten faveure der kamer	*f* 404,625.26
het weeskamergebouw	6,191.40
Transporteren	*f* 410,816.66

Per transport . .	ƒ	410,816.66
verschuldigde interesten aan de kamer		15,981.87
in de reservekas der weeskamer		3,110.00
in de weeskamerkas		12,553.41^5
	ƒ	442,461.94^5
tegen ultimo December 1850		390,916.67
Verschil.	ƒ	51,545.27^5

De Israëlitische weeskamer.

Op ultimo December 1851 bedroegen de kapitalen aan hypotheken met een bedrag in kas van ƒ 6,233.42			ƒ	43,820.68
terwijl het verschuldigde beliep:				
het aan de synagoge behoorende garantie-kapitaal groot	ƒ	26,232.10		
aan particulieren		17,558.58		
tegen ultimo December 1850				40,505.86
Verschil.			ƒ	3,314.82

Bij de wees-, onbeheerde- en desolate boedel-kamer te St. Martin hebben in 1851 de baten bedragen ƒ 630.50 en de lasten ƒ 616.21, zoodat het saldo op ultimo December 1851 bedroeg ƒ 14.29.

In dat jaar is aan de kamer vervallen en door haar verevend een boedel met een batig slot van ƒ 241.40, alsmede een desolate boedel.

Te St. Eustatius bedroegen de niet-gereclameerde en in de reserve-kas der kolonie gedeponeerde gelden van verschillende boedels, op ultimo December 1851, ƒ 1,553.41.

Onder het onmiddelijk beheer der kamer aldaar was op ultimo December 1851, in uitstaande obligatien ƒ 2,466.28.

In den loop van dat jaar zijn aan de kamer vervallen 4 boedels, waarvan 2 zonder saldo's en twee met saldo's, uit welke dividenden zijn betaald, van den eenen $82\frac{1}{2}$ per cent en van den anderen $8\frac{1}{4}$ per cent.

§ 2. *Gevangenissen.*

In de inrigting of het beheer der gevangenissen is in 1851 geene verandering gekomen.

Op 1 Januarij 1851 waren te Curaçao:

13 gevangenen (waaronder 3 militaire gecondemneerden);
gedurende 1841 bijgekomen 24 (waaronder 1 militair gecondemneerde).

Totaal 37

Ontslagen gedurende 1851 27 man.

Bleven op 31 December 10, waaronder 4 gecondemneerde militairen.

Te St. Martin (*Nederlandsch gedeelte*) heeft het aantal gevangenen in 1851 bedragen:

vrijen	36	
niet-vrijen	139	
		175

Op ultimo December bleven er geene in de gevangenis aanwezig.

Op het eiland St. Eustatius zijn gedurende 1851 twee personen in de gevangenis geweest. Op ultimo December bleef er geen in dezelve over.

D. Eeredienst.

I. PROTESTANTSCHE.

Bij de vereenigde Protestantsche gemeente te Curaçao is het geestelijk bezoldigd personeel verminderd met den buitengewonen predikant, die naar Suriname is verplaatst tot aanvulling eener aldaar ontstane vacature, en alzoo zijn bij deze gemeente overgebleven 2 predikanten, genietende elk *f* 3000 tractement en *f* 360 indemniteit voor huishuur.

De jongste van hen bezoekt van tijd tot tijd de eilanden Bonaire en Aruba, om te doopen, het nachtmaal uit te deelen, leden aan te nemen en te prediken.

Uit de ingezondene staatsrekening, welke zoowel de kerke-, als armenkas bevat, blijkt, dat de uitgaven hebben bedragen, als volgt:

verlies op interessen van eene hypotheek.	*f*	26.64
onkosten voor reparatien aan den kerktoren, het orgel, de klok, alsmede voor schoonmaken enz.		1073.01^{5}
tractementen aan beambten		958.18
belastingen op hypotheken.		430.07^{5}
bedeeling aan de armen (waartoe door het Gouvernement is bijgedragen $^{4}/_{10}$ der armengelden ad *f* 263.27½)		2598.00
	f	5107.91
dat de inkomsten zijn geweest		4066.25^{5}
en alzoo een nadeelig slot is ontstaan van	*f*	1041.65^{5}

hetwelk op kapitaal is afgeschreven.

Het kapitaal dezer kerk was op ultimo December 1851 groot *f* 53,721.06½, waaronder de kerkhoven dezer gemeente ter somma van *f* 2574.09½.

Aan deze gemeente is uit eene toevallige bate, welke aan de drie kerkgemeenten is toegewezen, verstrekt *f* 540.

Weezenfonds dezer gemeente.

De *ontvangsten* hebben bestaan uit interessen van het door collecten bijeengebragte fonds	*f*	119.00		
Subsidie van het Gouvernement		1500.00		
			f	1619.00
Transporteren . .			*f*	1619.00

Per transport . .		*f*	1619.00

Uitgaven.

Maandelijksche bedeeling aan 31 weezen	*f* 1020.00		
kleeding voor idem	274.49		
voor geneeskundige behandeling van idem . . .	30.00		
belasting op hypotheken.	19.00		
			1343.49
Batig saldo		*f*	275.51

Te St. Martin is in 1851 voltooid eene geschikte kerk voor het Methodistisch kerkgenootschap, die in het dorp Philipsburg is geplaatst, op een aan den leeraar dier gemeente door het Gouvernement afgestaan onbebouwd stuk gronds, en waarvoor de fondsen zijn bijeengebragt gedeeltelijk door vrijwillige bijdragen en gedeeltelijk door eene geldleening.

II. ROOMSCH-KATHOLIJKE.

Het apostholisch vicariaat te Curaçao heeft in 1851 geene verandering ondergaan Het door het Gouvernement bezoldigde personeel is hetzelfde gebleven. Het onbezoldigde bestond op ultimo December 1851 uit 16 priesters. Het getal der Rozendaalsche zusters van liefdadigheid was in dat jaar met 2 vermeerderd en bestond alzoo uit 22 personen.

Blijkens de ingediende staatsrekening der Roomsch-katholijke kerk bestond haar kapitaal aan hypotheken, gebouwen, eene slavin, uitstaande huishuren en een saldo in kas ad *f* 861.01^{5}, uit . . . . *f* 11,875.99^{5}

af aan eene verschuldigde rekening 30.41

Saldo, uitmakende haar kapitaal op ultimo December 1851 . . *f* 11,845.58^{5}

Roomsch-katholijke Maatschappij van Weldadigheid.

De inkomsten zijn geweest		*f*	1,002.51
De uitgaven aan de armen, waarvan door het Gouvernement $^{3}/_{10}$ gedeelten der armengelden zijn bijgedragen *f* 157.96^{5} .	*f* 1,113.00		
onkosten.	34.83		
		f	1,147.83
Alzoo heeft het nadeelig slot bedragen		*f*	145.32

Na afschrijving van het gezegde nadeelig slot van *f* 145.32, bedroeg het kapitaal dezer instelling, bestaande uit 2 hypotheken met interesten en het saldo in kas op ultimo December 1851 *f* 1,501.96.

Uit de toevallige bate, hierboven bij de Protestantsche gemeente vermeld, is overigens verstrekt aan den bisschop *Niewindt*, tot uitbreiding van het Christendom onder de slaven *f* 500 en aan de Roomsch-katholijke Maatschappij van Weldadigheid voor die gemeente *f* 324.

III. Israëlitische.

Bij deze gemeente is geen rabbijn, maar slechts een voorlezer.

De inkomsten derzelve hebben voor de dienst van 1851 bedragen	*f*	7,898.17
De uitgaven		7,883.11^{5}
Latende een voordeelig op kapitaal gebragt saldo van	*f*	15.05^{5}
Op ultimo December 1850 bedroeg haar kapitaal.		50,505.70^{5}
Ontvangene achterstallige rekeningen		155.28^{5}
Saldo van de administratie-kas 1851		15.05^{5}
	f	50,676.04^{5}
Afgeschreven als oninvorderbare pretentien		1,910.40
Kapitaal op ultimo December 1851	*f*	48,765.64^{5}

Voor de armen der gemeenten is onder de uitgaven, hierboven vermeld ad *f* 7,883.11^{5}, eene som begrepen van *f* 2,389.59, waartoe door het Gouvernement $^{2}/_{10}$ der armengelden is bijgedragen ad *f* 105,31^{5}.

Aan deze gemeente is overigens mede een aandeel afgedragen in de hiervoren aangeduide toevallige baat, ter somme van *f* 216.

E. Instellingen van liefdadigheid.

Na hetgeen hierboven onder het hoofd „Eeredienst" nopens de armenbedeeling reeds gezegd is, kunnen hier nog alleen in aanmerking komen:

1°. Het lazarus- en krankzinnigenhuis.

In 1851 zijn de verpleegdagen geweest gedurende het 1ste en 2de quartaal	5,539		
In 1851 zijn de verpleegdagen geweest gedurende het 3de en 4de quartaal	5,552		
		11,091 verpleegdagen.	
daarvoor is betaald:			
voor levensmiddelen . . . . *f*	1,859.78		
„ kleeding enz	147,74		
„ oppassers, pont en pontvoerders, begrafeniskosten enz	568.47^{5}		
		f	2,575.99^{5}

welke som, verdeeld over de 11,091 verpleegdagen, de kosten gemiddeld voor elken lijder heeft doen bedragen 23 cent per dag.

Op ultimo December 1851 bleven in het gesticht aanwezig:

krankzinnigen	4
leprozen	12
met andere kwalen behebt. .	11
te zamen . .	27

2°. Spaarbank en bank van leening.

Deze instelling heeft in haar tweede huishoudelijke jaar, eindigende met den 30sten Junij 1852, weder zeer bevredigende uitkomsten opgeleverd.

Het tegoed van de gezamelijke inleggers in de spaarbank op 1 Julij 1851 bedroeg;

aan kapitaal en interesten.	*f* 23,793.78^5
van 1 Julij 1851 tot ultimo Junij 1852, in 768 stortingen belegd	21,567,07^5
te goed gemaakte interesten over datzelfde jaar bedroegen. . .	901.69^5
	f 46,262.55^5
In dit huishoudelijke jaar is uit de spaarbank teruggenomen. .	13,750.08^5
zoodat het tegoed van de gezamenlijke inleggers op 1 Julij 1852, aan kapitaal en interest bedroeg	*f* 32,512.47

en dus *f* 8,708.69½ meer dan op 1 Julij des vorigen jaars. Het aantal stortingen heeft in dat jaar 41 meer bedragen dan in het voorafgaande. De stortingen van 50 cents tot en met *f* 10 zijn 37 meer geweest dan in het vorige huishoudelijke jaar, en de gezamenlijke beleggingen hebben die over hetzelve tijdsbestek van het vorige overtroffen met *f* 1,478.57½.

De bank van leening, met de spaarbank verbonden, heeft de volgende uitkomsten opgeleverd:

op 1 Julij 1851 waren bij de bank aanwezig 716 panden, waarop aan kapitaal en interest verschuldigd was.		*f* 16,489.04^5
gedurende de volgende 12 maanden werden bij de bank beleend 1440 panden met een bedrag van		27,325.00
de interesten op de gezamenlijke 2156 panden hebben tot en met 30 Junij 1852 bedragen		2,018.91
Te zamen . .		*f* 45,832.95^5
In den loop van dit 2de huishoudelijke jaar zijn afgelost 1074 panden met . . . . *f*	22,077.11	
verkocht 37 panden, waarop verschuldigd was. .	267.60^5	
		f 22,344.71^5
Bleven op 1 Julij 1852 aanwezig 1101 panden, waarop aan kapitaal en interesten verschuldigd was		*f* 23,488.24

In het vorige huishoudelijke jaar werden gedurende 15 maanden, van 8 April 1850 tot en met 30 Junij 1851, beleend 1247 panden met *f* 26,121, en gedurende hetzelfde tijdsverloop afgelost 531 panden met *f* 10,601.49½.

In de daarop volgende 12 maanden; tot ultimo Junij 1852, zijn beleend 1440 panden met *f* 27,325, en afgelost 1074 panden met *f* 22,077.11, zoodat in dit jaar 193 panden meer beleend en 543 panden meer afgelost zijn geworden dan in de vorige 15 maanden, en het bedrag der beleeningen tot ultimo Junij 1852 *f* 1204 meer beloopt dan dat van die over het 1ste huishoudelijke jaar, en de aflossingen gedurende het afgeloopene jaar *f* 11,475.61^5 meer hebben bedragen dan die over de vorige 15 maanden.

Op 1 Julij 1851 had de instelling op hypotheken en schuldbekentenissen uitstaan aan kapitaal en interesten	*f*	6,350.14
Gedurende het afgeloopen jaar uitgezet		3,500.00
Te goed gemaakt aan interesten op hypotheken en obligatien. .		399,21
Te zamen . .	*f*	10,249.35
Gedurende dat jaar afbetaald aan kapitaal en interesten . . .		3,578.42
Bleef uitstaan op 1 Julij 1852 op 2 hypotheken en 5 obligatien	*f*	6,670.93

De interesten van gelden, op panden uitgezet gedurende het afgeloopene jaar, hebben bedragen		2,018.91
Die op hypotheken uitstonden		250.00
„ „ schuldbekentenissen		149.21
Opbrengst van 80 zakboekjes		8.00
Te zamen . .	*f*	2,426.12

De inrigting was op 1 Julij 1851 ten achteren .	*f*	64.37^{5}	
De onkosten aan salaris, drukloon enz. hebben bedragen		833,32	
Aan belastingen op hypotheken is betaald . . .		33.33	
De interesten ten laste der instelling hebben bedragen		901.69^{5}	
Op verkochte panden verloren		26.12	
			1,858.84
Weshalve de inrigting op den 1sten Julij 1852 een voordeelig saldo heeft van		*f*	567.28

ST. MARTIN.

Aldaar staat het armenfonds onder eenen armmeester door het plaatselijk bestuur benoemd en die de administratie van hetzelve belangloos voert.

De ontvangsten zijn in 1851 geweest *f* 728,88 en de uitgaven aan bedeelingen enz. *f* 675.53.

ST. EUSTATIUS.

De aldaar bestaande kerke- en armenkas, staande onder eenen door het plaatselijk bestuur benoemden administrateur, had met den aanvang van 1851 een saldo groot. . . . . *f* 83,27

In den loop des jaars ontvangen, als:

aan regten en achterstallige interesten.	*f*	$1,398.01^{5}$		
aan kapitaal		1,750.00		
				$3,148.01^{5}$
Totaal der ontvangsten			*f*	$3,231.28^{5}$
Transporteren . .			*f*	$3,231.28^{5}$

Per transport . .		ƒ 3231.28[s]
Uitgegeven aan de armen . . . . ƒ	546.27	
Aan reparatien der kerk en belasting op notariele obligatien.	515.95	
Uitgezette gelden	1000.00	
		2062.22
Saldo in kas op ultimo December		ƒ 1169.06[s]
Deze kas had voorts uitstaande aan kapitaal en interessen . . .		3558.33[s]
Zoodat de bezitting op ultimo December 1851 was		ƒ 4727.40

F. Burgerlijke geneeskundige dienst.

De gezondheidstoestand der bevolking is gunstig geweest, daar deze bevrijd is gebleven van de verschillende, op omliggende plaatsen zich vertoond hebbende ziekten.

Bij Koninklijk besluit van 3 Februarij 1851, n°. 50, is goedgekeurd eene publicatie van den Gouverneur van Curaçao van 22 Augustus 1850, waarbij bepalingen worden vastgesteld wegens het houden van quarantaine op het eiland St. Eustatius.

In 1851 waren te Curaçao aanwezig, 2 med. chir. et art. obst. doctores, in Nederland gepromoveerd, en toegelaten tot de genees- en heelkunde 1 op eene vreemde hoogeschool gepromoveerd in de genees-, heel- en verloskunde, benevens drie in de genees- en heelkunde, welke van geene diploma's eener universiteit zijn voorzien; en eindelijk de officieren van gezondheid zoo van het garnizoen als der marine van het station, tot en met den rang der 2de klasse.

G. Onderwijs.

Door het Gouvernement is voor het onderwijs in 1851 te Curaçao verstrekt eene som van ƒ 4,734.29, waarvoor op de landsscholen gratis onderwijs, boeken, schoolbehoeften enz.

	Jongens.	Meisjes.
hebben genoten:	200	59
terwijl op de verschillende bijzondere inrigtingen, met inbegrip van bewaar- en zondagsscholen, onderwijs is gegeven aan.	420	1195
Te zamen . .	620	1254

zijnde een generaal totaal van 1874 kinderen.

	Jongens.	Meisjes.
Te Bonaire is in 1851 op de landsschool onderwijs gegeven:		
van landswege gratis aan	16	9
van particulieren aan	18	14
	34	23

zijnde een totaal van 57 kinderen.

Te Aruba bestaan 2 scholen; eene landsschool en eene particuliere, meer bepaaldelijk voor de Spaansche taal.

In 1851 hebben aldaar onderwijs genoten van landswege gratis 21.

Op de Spaansche school is het getal niet opgegeven.

De gehouden examina te Curaçao hebben zeer verschillende uitkomsten in opzigt tot de vorderingen der leerlingen opgeleverd.

Op de publieke scholen zijn met geringe wijzigingen dezelfde resultaten als in de vorige jaren waargenomen. Onder de particuliere scholen waren er twee in alle opzigten aanbevelenswaardig, terwijl op de school der Maatschappij, ofschoon door eene bijkomende omstandigheid vele leerlingen het examen niet hadden bijgewoond, de daar aanwezige kinderen genoegzaam hadden doen blijken, dat zij eene rationele opleiding genoten.

Te Bonaire heeft het gehouden examen alle reden van voldoening gegeven, en wordt met lof gewaagd van den ijver van den aldaar geplaatsten lands-onderwijzer.

Op het eiland Aruba zijn de vorderingen niet bevredigend geweest.

Te St. Martin is in 1851 door het Gouvernement voorzien in een ruim en luchtig landsschoolgebouw, gelegen in het dorp Philipsburg. Het afgenomen examen op de landsschool heeft voldoende uitkomsten opgeleverd.

In 1851 is aldaar onderwijs gegeven aan.	jongens	30	
	meisjes	12	
		42	
Voorts aan jongens waarvoor schoolgeld wordt betaald. . . .		20	
	Te zamen . .	62	kinderen.

H. Landsgebouwen en openbare wegen.

In het jaar 1851 is te Curaçao een gebouw in het fort Amsterdam, en wel dat gewoonlijk bestemd voor den kommandant van het garnizoen, geheel vernieuwd. De kaai in de Willemstad is almede geheel vernieuwd en zijn de duc d'alves waaraan de schepen gemeerd liggen vervangen door voor de dienst geheel onbruikbare oude stukken geschut.

De herstelling der groote wegen heeft zich bepaald tot dien op den grooten berg en den kleinen berg en een gedeelte in de verlenging van dien weg naar de zuidelijke plantagien in de westelijke districten des eilands gelegen.

Op het eiland St. Martin is, gelijk reeds gezegd is, in 1851 een schoolgebouw daargesteld; overigens is er ten deze in 1851, evenmin daar als te St. Eustatius, eenige verandering in de gebouwen of wegen gekomen.

I. Vervoerwezen.

In 1851 is eene verandering gebragt in de door de Curaçaosche pakketvaart-maatschappij gebruikt wordende vaartuigen, en de dienst 2 malen 's maands verzekerd, waardoor de brieven voor Europa en van daar voor Curaçao bestemd, in verband met de Engelsche pakketten, geregeld van en naar St. Thomas zijn overgebragt geworden.

J. Geldelijk beheer.

§ 1. *Muntstelsel en geldsomloop.*

Daaromtrent valt niets bijzonders aan te teekenen.

		Per transport . .	*f*	173,040.36
Curaçao:				
uit Laguaira	Mac.-d.	3,291.13		
„ Pto. Cavello	„	38,239.45		
„ Maracaibo	„	92,877.77		
„ La Vella (de Coro).	„	148,436.96		
„ Barcelona	„	470.00		
„ Cumarebo	„	18,505.66		
„ Columbia	„	2,496.35		
„ Hiquero	„	170.50		
	Mac.-d.	304,487.82	„	608,975.64
			f	782,016.00
Bonaire:				
uit Cumarebo	„	640.00	of	1,280.00
Aruba:				
uit La Vella (de Coro).	„	248.00		
„ Cumarebo	„	1,513.47		
	Mac.-d.	1,761.47	„	3,522.94
		Totaal der uitvoeren . .	*f*	786,818.94

Het totaal der uitvoeren heeft bedragen:

van 1850—1851	*f*	1,218,588,30
„ 1851—1852		786,818.94
Derhalve minder in het laatste jaar . .	*f*	431,769.36

Indien de handel-omzet met Venezuela zich alzoo niet op de hoogte van dien van het voorgaande jaar heeft gehouden, is daarentegen die met de havens van Nieuw Grenada, voornamelijk met St. Martha, vrij beduidend is geweest, en ofschoon de aangewende pogingen niet zijn geslaagd om van die republiek dezelfde opgaven te erlangen als de officiele memorie's van Venezuela jaarlijks doen kennen, zoo is het nogtans zeker, dat de handel op Nieuw Grenada, die voor nog zeer weinige jaren bijna geheel had opgehouden, langzamerhand is begonnen te herleven en in 1852 meer dan opgewogen heeft tegen den minderen omzet van Venezuela.

De uitvoeren naar Noord-Amerika hebben in 1851 bedragen .	*f*	767,698.75
In 1852 zijn dezelve geweest		516,273.98
Minder dan in 1851 . .	*f*	251,424.77

Te Curaçao zijn uit de particuliere zoutpannen in 1852 uitgevoerd naar verschillende haven . . . . 64 vaartuigen, metende 6029¼ ton, 35,718 vaten.

In 1852 was de uitvoer in. . 54 „	„ 5731	„ 37,218	„
Alzoo in 1852 in . . . . . 10 vaartuigen. . . .			
meer metende	298¼ ton,	1,500 v. min.	

In 1852 heeft te Bonaire opgebragt:

het ankergeld.	*f*	1,465.00
„ tonnengeld		174.10
„ recognitiegeld		761.99½
	f	2,401.09½
en in 1851 bedroegen deze inkomsten.	*f*	2,292.55
Alzoo meer in 1852 . . .	*f*	108.54½

Er zijn in 1852 aldaar ingeklaard.

399 vaartuigen, metende 19,145 tonnen, waaronder 135 in ballast, als:

215	onder	Nederlandsche vlag;
108	„	Venezuelasche „
58	„	Noord-Amerikaansche vlag;
13	„	Engelsche vlag;
5	„	Spaansche „
399	vaartuigen.	

hetgeen tegen 372 vaartuigen, metende 13,743 ton, in 1851 eene vermeerdering geeft van 27 vaartuigen, metende 5402 tonnen.

En uitgeklaard:

352 vaartuigen, metende 18,637 tonnen, als:

169	onder	Nederlandsche vlag;
108	„	Venezuelasche „
56	„	Noord-Amerikaansche vlag;
14	„	Engelsche vlag;
5	„	Spaansche „
352	vaartuigen.	

Dit mede tegen 1851 vergeleken, toen 320 vaartuigen, metende 13,603½ ton, werden uitgeklaard, geeft eene vermeerdering voor 1852 van 32 vaartuigen, metende 5033½ ton.

Het verschil tusschen de in- en uitklaringen ligt in de vaartuigen onder Nederlandsche vlag, die alle zeer klein zijn en in de vaart tusschen dat eiland en Curaçao gebezigd worden.

De handel op Bonaire is en blijft zeer gering. De Noord-Amerikaansche, Engelsche en Spaansche vaartuigen, in ballast aangekomen, hebben aldaar zout gekocht

en ingenomen voor retour-ladingen; door enkele der Venezuelasche schoeners zijn aldaar eenige goederen in deposito gebragt, terwijl de grootste der daar te huis behoorende vaartuigen worden gebezigd om de op de nabij gelegen Rocas-eilanden door de ingezetenen van Bonaire gebrande kalk af te halen, die te Curaçao wordt verkocht, en de booten, tusschen die eilanden tot de vischvangst gebezigd, den visch gezout of gedroogd meestal te Curaçao of te Porto Cavello ter markt brengen.

Het Gouvernement handhaaft het stelsel van uitsluiting te Bonaire ten opzigte van den handel hoofdzakelijk daarom, omdat Bonaire altijd als eene gouvernements-plantagie is beschouwd en overigens geene producten van den grond voor den uitvoer oplevert. De inwoners zouden zich de gouvernements-producten moeten toeeigenen, wilden zij handel drijven, hetgeen eene voortdurende werkzaamheid zoude vorderen.

Op ultimo December 1852 werd berekend, dat aan zout uit vorige oogsten aanwezig was . . . . 46,691 vaten.

Gedurende het jaar 1852 zijn ingezameld . . . . 97,816 vaten.

Te zamen . . 144,507 vaten

In 1852 zijn verkocht en afgeleverd . . . . 136,172 vaten.

Moesten alzoo op ultimo December 1852 aanwezig zijn. . . . 8,335 vaten.

welke echter op weinige na dienen afgeschreven te worden: eensdeels, wegens het gewoon verlies dat het zout bij lang liggen oplevert, en anderdeels, wegens dat hetwelk geleden werd door eenen zwaren zuid-westelijken regen, gepaard met hevigen wind in de maand September, die niet alleen nagenoeg 30,000 vaten zout, dat weldra tot inzameling geschikt zou zijn geweest, in de pannen deed smelten, maar ook aan het reeds gegaarde en op hoopen gestapelde, dat nog van geene harde kost voorzien was, schade toebragt. Er bleef alzoo in werkelijkheid op ultimo December 1852 geen zout van vroegere oogsten over.

De afgeleverde 136,172 vaten zout hebben à 75 cts. per vat van 4 oude Amsterdamsche schepels, of anders ieder vat van nagenoeg 280 oude ponden, opgebragt eene som van . . . . *f* 102,129.00

de raming van den afzet is geweest 60,000 vaten à 75 cents . 45,000.00

zoodat dezelve is overtroffen met 76,172 vaten . . . . . . *f* 57,129.00

Deze hoeveelheid is verscheept in 80 vaartuigen, metende te zamen 14,061 tonnen, als:

onder Noord-Amerikaansche vlag 56 vaartuigen, waarvan:

24 bestemd naar New York;
9 „ „ Boston;
7 „ „ Nieuw Orleans;
7 „ „ Portland;
4 „ „ Nieuwhaven;
1 „ „ Norfolk;
1 „ „ Eastport;
1 „ „ New-burry-port;
1 „ „ Philadelphia;
1 „ „ zee.

in het algemeen, met opzigt tot den cultuurstaat deszelven, verbeterd is. De opbrengsten derzelfde voortbrengselen blijven onder gelijke omstandigheden meer of minder dezelfde.

De door het Gouvernement beproefde invoering van de nopalplant en de cochenilleteelt heeft op Curaçao slechts bij enkele planters navolging gevonden. De grond is voor genoemde plant niet ongeschikt te noemen, doch ook dit gewas vereischt meer regens dan gewoonlijk vallen, het wordt daardoor in de ontwikkeling gestremd en het insect, dat nu dikwerf het noodige voedsel mist en klein blijft, vindt daarbij eenen geduchten vijand in de schildluis, die in betrekkelijk korten tijd het beste plantsoen vernielt. Met aanhoudende aangewende zorg om de planten af te wasschen en te snoeijen, en vooral om bij groote droogte het insect te behouden voor eene volgende bevolking, is men echter tot hiertoe geslaagd de zaak gaande te houden, maar hebben de voordeelen op de gouvernements-etablissementen, welke met gehuurde vrije lieden bewerkt worden, niet aan de daarvan gekoesterde verwachting beantwoord.

Bonaire.

Dit eiland is steeds als een plantagie van het Gouvernement beschouwd.

De slavenmagt van het Gouvernement is hoofdzakelijk daar geplaatst.

Gedurende vele jaren is beproefd om de kleine maïs aldaar tot voeding der slaven te bewerken, doch de menigvuldige teleurstellingen hebben moeten doen besluiten de groote maïs tot voeding derzelve van Curaçao uit te voeren.

De beide gouvernements-etablissementen Mexico en Guatemala en eenige kleine stukjes grond, door de slaven en eenige vrije lieden bewerkt, maken het gecultiveerde terrein uit. Het geheele eiland is overigens onbebouwd en met laag houtgewas voorzien, en dient tot weide voor den veestapel.

Aruba.

De oppervlakte van dit eiland is gedeeltelijk bergachtig en gedeeltelijk vlak. De bergen bestaan hoofdzakelijk uit sycniet, waarin de veldspaath, quartz en glimmer in ongelijke en veranderlijke verhouding voorkomt, en uit groensteen en kalksteen. Eenige bergen zijn geheel en al naakt, andere, en verreweg de meeste, zijn met cactussoorten en struikgewas bezet, hetgeen door den steeds sterk waaijenden schralen oosten wind en de weinige regens, welke daar vallen, in eenen onderdrukten staat van groei verkeert en het vee, vooral het kleine vee zoo als geiten en schapen, zeer te stade komt.

Met verwijzing naar de in dit Verslag voorkomende opgave der uitgegevene concessien van gronden, wordt hier aangeteekend, dat op ultimo December 1851 398 bunders door de ingezetenen grootendeels voor de gewone voortbrengselen van consumtie werden bewerkt, terwijl eenige andere kleine stukken gronds, welke nog niet opgemeten waren, voorloopig waren afgestaan voor den aanleg van nopalplantsoen.

Indien men de geheele oppervlakte van het eiland globaal berekent op 12,000 bunders gronds, dan moet men ten minste 6000 bunders daarvan tellen voor de bergen of, beter gezegd, onvruchtbare heuvels, welke voor den landbouw geheel ongeschikt zijn. De grond van de vlakten tusschen de bergen bestaat voornamelijk uit zwarte tuinaarde met veel zand vermengd, uit klei, verweerden groensteen en kalksteen. Op Aruba bestaat bijna algemeen eene kleilaag, welke, op sommige plaatsen meer op andere minder diep, onder de oppervlakte gelegen is.

Gelijk te Curaçao worden de vlakten op sommige plaatsen door kleine beekbeddingen, mede rooijen genaamd, doorsneden, welke het in den regentijd van de omliggende hoogten afstroomende water naar zee voeren en waarvan de oevers, over het algemeen genomen, het vruchtbaarste zijn.

Behalve de opgegevene concessien van deze gronden, welke door de bevolking worden bebouwd en in stukken van één en meer bunders zijn afgeperkt, bestaan

er niet, zoo als te Curaçao, plantagien en strekt het overige gedeelte van den grond, dat niet wordt bebouwd, tot weide voor het vee.

Men teelt te Aruba eene soort van maïs, welke men de zevenweeksche noemt, omdat dezelve spoediger dan elke andere maïssoort tot rijpheid komt, ofschoon er tusschen de beplanting en den oogst gewoonlijk wel drie maanden verloopen. De kleine maïs van Curaçao is na herhaalde proeven steeds mislukt. Voorts kweekt men boonen, voornamelijk de witte, Jamaïcasche boonen genaamd, waarvan bij vruchtbare jaren veel naar Curuçao wordt uitgevoerd, en eindelijk nog pinda's.

In de beste oogstjaren strekken deze voortbrengselen echter niet tot geheele voeding der bevolking, en moet derhalve daaraan worden tegemoet gekomen door invoer van de groote maïs, die te Venezuela, meestal van Maracaïbo, wordt aangebragt.

St. Martin (*Nederlandsch gedeelte*) en St. Eustatius.

Ten aanzien van den grond op St. Martin kan gezegd worden, dat dezelve bij goede geregelde regensaizoenen geschikt is voor den aanbouw van het suikerriet en andere tropische voortbrengselen, evenzeer als het eiland St. Eustatius, alwaar de grond, meer van vulkanischen oorsprong, zeer los is en zich gelijkelijk tot de productie dier voortbrengselen leent.

Te St. Martin (*Nederlandsch gedeelte*) bestaan 15 in bewerking zijnde plantagien, waarvan de oppervlakte niet is opgegeven.

Te St. Eustatius zijn in bewerking 10 suiker-plantagien en 5 zoogenaamde vee- of liever provisie-gronden. De hoofdproducten zijn: suiker, melassie, rhum, yams, aardappelen (patates) en grondnoten.

De felle droogte, welke over het algemeen in 1851 op Curaçao, Bonaire en Aruba heeft geheerscht, is wederom oorzaak geweest van eenen nadeeligen oogst der maïs en boonen.

Te Curaçao heeft de oogst van maïs in de Oost- en Midden-divisien niet meer opgeleverd dan het één vierde gedeelte der behoeften voor een jaar. In de West-divisie zijn in het 2de district als uitzondering 3 plantagien welke voor een jaar voeding hebben erlangd, terwijl in het 3de district dier divisie, door tijdige en genoegzame regens, de oogst zeer ruim is geweest.

Het eiland Bonaire heeft bijna geen oogst gehad, en op het eiland Aruba is dezelve zeer onvoordeelig geweest.

In het jaar 1851 is geene verandering gebragt in het getal gouvernements-etablissementen noch in het aan de nopalcultuur en cochenilleteelt verbonden personeel.

De staten sub litt. D, E en F wijzen echter aan de uitgestrektheid welke op de etablissementen in bewerking is gebragt, de hoeveelheid der verkregene artikelen en het geldelijk bedrag waarvoor dezelve bij inschrijving aan de meestbiedenden zijn verkocht. De uitkomst is niet voordeelig geweest, uit hoofde van de voortgeduurd hebbende droogte, welke de nopalplanten, vooral te Bonaire, geheel buiten staat heeft gesteld om het insect te voeden, weshalve op dat eiland geen oogst van cochenille is verkregen.

Ter verduidelijking van deze uitkomsten wordt hierbij gevoegd een staat onder lit G, aanwijzende de uitgaven en opbrengsten der onderscheidene etablissementen op de drie eilanden over 1851, en waaruit blijkt, dat verkregen is:

4,138¼	oude Amsterd. ponden cochenille,	welke hebben opgebragt *f*	9,715.13 en
19,938	„ „ „ aloë,	„ „ „	3,331.08

De oogst van cochenille was voor 1851 geraamd op eene hoeveelheid van 13,750 oude Amsterdamsche ponden voor de drie eilanden, doch heeft slechts opgebragt 4138 en alzoo minder dan de raming 9612 pond.

In de begrooting werd de prijs berekend op het gemiddelde bedrag van *f* 2.15 per pond. Bij inschrijving is echter verkregen gemiddeld *f* 2.34 per pond.

De aloë voor de drie eilanden, geraamd op	15,500	pond à 17 ct	.	*f* 2685.00
heeft opgeleverd.	19,938	pond		3881.08
en alzoo	4,438	„	.	*f* 1196.08

meer dan de raming, terwijl de gemiddelde prijs bedragen heeft ruim 19 cents.

Van de nopalcultuur, welke door particulieren te Curaçao gedreven wordt, zijn de uitkomsten niet opgegeven, maar dezelve kunnen uit aanmerking van de geheerscht hebbende droogte niet zeer gunstig geweest zijn. De op het eiland Aruba in 1850 genomene proeve om, onder aanmoedigende voorwaarden bij het tijdelijk afstaan van gronden, de ingezetenen tot de nopalcultuur en cochenilleteelt aan te moedigen, heeft in 1851 nog geene dadelijke uitkomst kunnen opleveren. Het is echter opmerkelijk dat onder eene zoo felle ontmoedigende droogte, bij de uiterste beperktheid van geldelijke middelen, velen zijn voortgegaan om gronden voor de cultuur te bereiden of te beplanten, met door het gouvernements-etablissement Canacito gratis verstrekte stekbladeren.

Bij Koninklijk besluit van 23 Julij 1851, n°. 61, zijn bepalingen daargesteld strekkende tot inkrimping der gouvernements-cultures en vermindering van het personeel daarbij werkzaam.

St. Martin *(Nederlandsch gedeelte).*

Aldaar is in 1851 geproduceerd:

Suiker	64,642	pond;
Rhum	3,446	gallons;
Melassie	1,858	„

eene geldswaarde daarstellende, de suiker berekend ad *f* 10 per 100 pond, de rhum ad *f* 1.00 en de melassie ad 45 cents per gallon, van *f* 10,746.30.

Het saizoen is over het algemeen gunstig geweest voor den suikerbouw, de eenige hoofdcultuur van dat eiland. Daar de planters in den aanvang van het jaar, met aanzienlijke kosten, riettoppen voor nieuw plantsoen van de naburige eilanden hadden doen komen, ten einde zoo mogelijk de productie hunner plantagien te vermeerderen, had men eene betere uitkomst mogen verwachten dan verkregen is. Alle door hen te dezer zake aangewende pogingen hebben wederom schipbreuk geleden op den voortdurenden onwil der negerbevolking tot geregeld en gezet veldwerk.

St. Eustatius.

In 1851 zijn de opbrengsten van den landbouw op dat eiland veel beter geweest dan in het voorgaande jaar, ofschoon dezelve nog niet als zeer voordeelig kunnen worden beschouwd.

Er is gefabriceerd:

Suiker	280,070	oud Amst. pond;
Rhum.	4,396	gallons;
Yams, ingeoogst . .	673,000	oud Amst. pond;
Aardappelen (patates)	1,135	vaten;
Grondnoten	72	„

waarvan het geldswaardig bedrag geschat wordt op *f* 43,457.85.

§ 2. *Verkoop of uitgifte van gouvernementsgronden.*

Tot en met 1850 waren er uitgegeven:

op Curaçao	10	concessien,	metende	34,98^5	bunders;
op Aruba	401	„	„	723,98	„
	411	„	„	758,96^5	„
waarvan teruggegeven:					
op Aruba	8	„	„	29,20	„
bleven in 1850 in bewerking. . .	403	„	„	729,76^5	„
in 1851 zijn verleend:					
op Curaçao	1	„	„	3,62	„
„ Bonaire	1	„	„	12,44^5	„
„ Aruba	5	„	„	11,36	„
zoodat er op ult. December 1851 bleven uitgegeven	410	„	„	757,19	„

terwijl in dat jaar geene concessiebrieven zijn teruggegeven.

De felle droogte heeft ook in 1851 aanleiding gegeven, dat, bij den landbouw geen vruchtgevend werk vindende, sommigen weder tot het goudzoeken hunne toevlugt hebben genomen.

In dat jaar zijn te Aruba 38 permitten à *f* 1 ter goudwinning uitgereikt tegen 5 permitten in 1850 afgegeven. De uitkomst is niet met juistheid bekend, maar moet zeer gering zijn geweest.

Te St. Martin *(Nederlandsch gedeelte)* zijn tot hiertoe geene gouvernementsgronden in pacht uitgegeven of in eigendom afgestaan.

Op het eiland St. Eustatius zijn in 1851 geene perceelen verhuurd, en wordt deswege verwezen naar in vroegere verslagen gedane opgaven.

§ 3. *Veestapel.*

De veestapel van particulieren bedroeg op ultimo December 1841:

Te	Paarden.	Ezels.	Muil-ezels.	Rund-vee.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
Curaçao	419	2,634	9	3,269	36,163	20,785	187
Bonaire	62	162	„	76	1,223	7,071	106
Aruba	61	483	2	375	5,166	12,777	97
St. Martin . . .	163	78	51	529	906	429	100
St. Eustatius . .	71	142	124	368	394	250	280

De gouvernements-veestapel op Bonaire, voor zoover dezelve tam of in zoogenaamde koralen vergaderd is, bestond uit:

SCHAPEN.		Geiten.	Rundvee.	Paarden.
Merinos.	Veredelde.			
74	498	35	76	52

Van de 74 echte en 498 veredelde merinos schapen, zijn in 1851 verkregen 580 oude Amsterdamsche ponden wol.

Onder de geheerscht hebbende droogte heeft het vee veel geleden, ofschoon geene bijzondere ziekte zich onder hetzelve heeft geopenbaard. Te Curaçao is in het 3de district der West-divisie het getal schapen en geiten zeer verminderd.

Op Aruba is daaronder ook eene aanmerkelijke sterfte waargenomen.

§ 4. *Handel en scheepvaart.*

Curaçao.

Een staat, hierbij overgelegd onder lit. H, wijst de voornaamste artikelen aan welke in 1851 zijn ingevoerd.

Door eenen staat onder lit. I worden aangewezen de artikelen welke bepaaldelijk voor doorvoer zijn ingeklaard, terwijl de uitvoer niet bij de uitklaring wordt gespecificeerd.

Het 1 per cent patentregt, dat bij eene juiste opgaaf der waarde van alle ontvangene goederen eenen goeden maatstaf zoude aanbieden van de toe- of afneming der invoeren, en tot een redelijk besluit zoude kunnen leiden omtrent den voor- of achteruitgang des handels, kan bij eene vrijhaven als die van Curaçao, slechts gedeeltelijk als zoodanig gelden.

De raming van dat patentregt was voor 1851	*f*	11,000.00
tegenover die van het vorig jaar ad *f* 10,000, en heeft opgebragt.		15,533.38^{5}
tegenover het jaar 1850 ad *f* 11,430.83½, zoodat meer dan de raming is verkregen	*f*	4,533.38^{5}

Deze verbeterde uitkomst is, behalve welligt eenigen meerderen invoer, het gevolg geweest van, in overleg met den handel, door het bestuur der kolonie in de helft van het jaar 1851 provisioneel genomen administratieve maatregelen tot betere verzekering van dit regt.

Het haven- en veiligheidsregt berekend van schepen van:

100 ton en daarboven ad	*f*	25	per ton.
beneden 100 tot 50 ton		20	„ „
„ 50 tot 25 „		15	„ „
„ 25 ton		12^{5}	„ „

was geraamd op	*f*	5,000.00
en heeft opgebragt		4,918.01^{5}
minder dan de raming	*f*	81.98^{5}

BIJLAGE A.

STAAT

DER

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VAN DE EILANDEN

CURAÇAO, BONAIRE EN ARUBA,

OVER

1852,

vergeleken met de raming van dat jaar.

Dit verschil wordt hoofdzakelijk gevonden tusschen de uitvoeren in de eerste en die der tweede zes maanden van 1851, als aanwijzende ten voordeele van het eerste eene som van doll. 48,071.46 of ƒ 120,178.68.

Het is ook in de helft van dat jaar, dat zich in de stad Coro, in Venezuela, eene vennootschap gevestigd heeft ten doel hebbende om den handel met Noord-Amerika direct te voeren, en de geitenvellen welke door de commissionnairs van Curaçaosche handelhuizen aldaar gewoonlijk ingekocht en naar Curaçao verzonden worden, om als remise naar Noord-Amerika te worden verscheept, aan Curaçao te onttrekken. Hieraan mag derhalve het opgenoemd verschil grootendeels worden toegeschreven.

Blijkens de memorie van den secretaris van Staat van het Departement van Finantien, aan het Congres van Venezuela ingediend over het huishoudelijk jaar 1850—1851, waren de invoeren in de verschillende havens dier republiek uit Nederland en deszelfs West-Indische eilanden geweest als volgt:

van Curaçao.

Goederen vrij van regten voor eene waarde van (Macoquina-daalders)		doll.	216,961.21
Idem naar de waarde belast			13,491.16
Idem specifiek vermeld			224,952.67
		doll.	455,405.04

van Bonaire.

Goederen vrij van regten		„	42.00

van Aruba.

Goederen naar waarde belast	doll. 35.00		
Idem specifiek vermeld	„ 1,427.25		
		„	1,462.25

van Amsterdam.

Goederen vrij van regten	doll. 9.00		
Idem naar de waarde belast	„ 26.14		
Idem specifiek vermeld	„ 14,878.12		
			14,913.26
Totaal der ingevoerde waarde		doll.	471,822.55
of in Nederlandsch courant, ad ƒ 2 per Macoquina-daalder.		ƒ	943,645.10
Voor al deze goederen is aan regten betaald eene som van			291,695.56
In 1849—1850			230,407.00
Alzoo meer in 1850—1851		ƒ	61,207.74

OMSCHRIJVING.	GERAAMD BEDRAG.	WERKELIJK BEDRAG.
Kosten van algemeen bestuur	*f* 22,390.00	*f* 22,176.81
Departement van politie en justitie.	21,743.00	21,743.00
Departement van finantien.	34,803.41	34,803.41
Kosten van de eeredienst en het lager onderwijs . . .	22,217.76	21,520.76
Plaatselijke en huishoudelijke kosten	21,290.00	21,290.00
Kosten van 's Lands gebouwen en eigendommen . . .	13,425.00	13,058.00
Kosten van de geneeskundige dienst	12,596.00	12,720.00
Militaire kosten	157,535.46	157,535.46
Kosten der genie, fortificatien en middelen van defensie.	7,240.00	5,891.82
Kosten ter bevordering van nieuw ingevoerde cultures .	3,647.20	3,238.55
Uitgaven van het eiland Bonaire	42,216.37	55,312.01^{5}
Id. „ „ „ Aruba	13,540.23	14,917.67^{5}
Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden. .	10,000.00	28,990.73^{5}
	f 382,644.43	*f* 413,198.23^{5}

Bij art. 24 wordt de handel met vreemde plaatsen volstrekt verboden en kunnen geene goederen, waren of koopmanschappen, hoe ook genaamd, anders dan van of naar Curaçao worden in- of uitgevoerd; welke uitsluitende handel met Curaçao, met uitzondering van eene belasting op den uitvoer van schapen en geiten, vrij en onbelast is.

Voor alle ter reede komende schepen moet volgens art. 26 een ankergeld worden betaald.

Naar aanleiding der toegenomene scheepvaart op dat eiland, ten jare 1837, tot afhaling van zout, in verband met het belang der ingezetenen, is bij publicatie van den gezaghebber der kolonie, dd. $^{24}/_{25}$ Julij 1837, n°. 15 van dat jaar, in bedoeld 24ste artikel van het reglement van administratie eene wijziging gebragt door provisionele bepalingen, waarbij van het stelsel van uitsluiting des handels met vreemde plaatsen werd afgeweken, en aan de op dat eiland van zoodanige vreemde plaatsen aankomende vaartuigen veroorloofd werd, hunne ladingen of een gedeelte derzelve te lossen, hetzij om opgeslagen en verder naar Curaçao vervoerd, of wel te Bonaire gesleten te worden; terwijl bij art. 7 werd vastgesteld, dat alle te Bonaire gelost wordende goederen, welke niet hunne bestemming erlangen naar Curaçao, aan de belasting van een recognitiegeld van 6 per cent onderhevig zouden zijn, berekend volgens een tarief, hetwelk bij § 2 der beschikking van het koloniaal bestuur, dd. 24 Julij 1837, n°. 538, provisioneel werd aangewezen te zijn het voorlaatste tarief van in- en uitgaande regten op het eiland Curaçao, gearresteerd den 15den December 1818, waarnaar alzoo die recognitiegelden berekend worden.

Voorts worden, uit krachte der publicatie van den gezaghebber der kolonie, in dato $\frac{\text{6 Augustus 1840}}{\text{27 Januarij 1841}}$ n°. 2, waarbij, met afschaffing van alle vroegere bepalingen, nieuwe verordeningen omtrent ankergelden op de onderhoorige eilanden Bonaire en Aruba werden daargesteld, geheven de anker- en tonnegelden, waarvan het bedrag reeds in het Koloniaal Verslag over 1849 is opgenoemd.

Er kan derhalve van den handel met Bonaire geene sprake zijn dan voor zoover deze provisionele bepalingen tot eenigen invoer van buiten aanleiding geven, en de uitvoeren naar of van Curaçao door geene bijzondere omstandigheden worden uitgelokt.

In 1851 heeft te Bonaire opgebragt:

het ankergeld.	*f* 1155.00
„ tonnegeld	94.40
„ recognitiegeld	1034.15

Op Bonaire zijn in 1851 ingeklaard 372 grootere en kleinere vaartuigen, metende 13,743 ton, waaronder 224 vaartuigen in ballast, als:

onder Nederlandsche vlag.	230
„ Venezuelasche vlag.	92
„ Noord-Amerikaansche vlag . . .	29
„ Engelsche vlag	19
„ Nieuw-Grenadasche vlag	1
„ Noorweegsche vlag.	1

In 1850 waren ingeklaard 295 vaartuigen, metende 8,639½ ton, zoodat in 1851 meer zijn ingeklaard 77 vaartuigen, metende 5,103½ ton.

Het grootste gedeelte der in ballast aangekomen vaartuigen is geweest om zout te halen, en het overige voor de vaart tusschen Curaçao en dat eiland.

Op 1 Januarij 1851 waren te Bonaire van vroegere oogsten calculatief aan zout aanwezig	52,811 vaten.
Gedurende dit jaar zijn ingezameld	87,072 „
	139,883 vaten.
Er zijn afgeleverd in dat jaar	93,192 „
Bleven op ultimo December 1851 calculatief aanwezig	46,691 vaten.

De uitvoer en opbrengst van dit artikel is te Bonaire geweest als volgt:

8,453	vaten à 90 cts	ƒ	7,607.70
84,734	„ „ 75 „		63,550.50
5	„ voor monsters naar elders verzonden met onkosten.		5.75
93,192 vaten.		ƒ	71,163.95

De raming is geweest:

60,000	vaten à 90 cts	ƒ	54,000.00

Dus meer dan de raming:

33,192 vaten.		ƒ	17,163.95

Ter verscheping van die hoeveelheid, welke bijna uitsluitend is verzonden naar Noord-Amerika, zijn gebezigd:

56 vaartuigen, metende 9,237 ton,
2 „ waarvan de tonnemaat niet is opgegeven.

58 vaartuigen en 11 booten.

Behalve het zout, de cochenille en aloë van het Gouvernement, levert Bonaire geene artikelen van inlandsche nijverheid voor den uitvoer op.

ARUBA.

Volgens het reglement van administratie en bestuur op het eiland Aruba, dd. 31 December 1823 / 30 Januarij 1824, heeft dit eenigzins meer vrijheid van handel. Koloniale producten alleen kunnen van alle plaatsen aldaar worden ingevoerd, onder betaling der regten en accijnsen alstoen te Curaçao bestaande, maar mogen alleen naar Curaçao worden uitgevoerd, met uitzondering van rhum, papilon (ruwe bruine suiker in brooden), maïs en gedroogd vleesch.

De invoer van elders dan van Curaçao van alle soorten van goederen, waren en koopmanschappen, geene koloniale producten zijnde, is volgens art. 16 stellig verboden.

Het ankergeld, bij art. 22 bepaald, en dat een differentieel regt was, is bij de onder Bonaire aangehaalde publicatie van 6 Augustus 1840 / 27 Januarij 1841, n°. 2, opgeheven en door de in die publicatie gemaakte bepalingen wegens ankergeld en tonnegeld dat voor alle vlaggen gelijk is, vervangen.

De regten op den in- en uitvoer zich bepalende tot de West-Indische producten alleen, welke te Aruba van vreemde plaatsen mogen worden ingevoerd, worden geheven volgens het tarief van in- en uitvoer, dd. 5 November 1822 (19 Febru-

arij 1828), hetwelk bij de vrijverklaring der haven van Curaçao voor dat eiland vervallen, doch voor Aruba in werking gebleven is.

Voor den invoer van West-Indische en Noord-Amerikaansche producten zijn de regten daarbij als volgt, vastgesteld:

Invoer.	Recognitie.	Waaggeld.
in Nederlandsche vaartuigen.	1 per cent	1½ per cent
in vreemde vaartuigen:		
a. behoorende tot die natien van wier kolonien de producten afkomstig zijn	1 „	1½ „
b. niet behoorende tot die natie van wier kolonien de producten afkomstig zijn.	2 „	1 „

Uitvoer.

In alle vaartuigen naar vreemde landen en kolonien.	6 per cent.
In vreemde vaartuigen naar Nederland, onder borgstelling van 2 of 1 per cent meer, indien de invoer niet in eene der havens van Nederland geschiedt	4 „

Het ankergeld te Aruba heeft in 1851 opgebragt	*f* 150.00
en de recognitie slechts	72,94

De weinige handel welken dat eiland vroeger had, is geheel verloopen, gelijk het cijfer der recognitie en ankergelden voldingend bewijst. Het verkeer met dat eiland bepaalt zich tot drie kleine vaartuigen, welke behoeften voor de plaats aanvoeren, en waarvan één soms naar Maracaïbo gaat of van daar komende hetzelve aandoet, zonder iets te lossen, en tot eenige kleine vaartuigen welke van tijd tot tijd naar de bijliggende kust gezouten visch of vruchten gaan afhalen. Overigens wordt in de behoeften der plaats uit Curaçao voorzien, en verloopen er somtijds maanden alvorens zich eene scheepsgelegenheid opdoet om met dat eiland communicatie te kunnen hebben.

Geene vaartuigen eener vreemde natie, welke wegens volkomen reciprociteit, krachtens de nieuwe Nederlandsche scheepvaartwetten, aanspraak op gelijkstelling met Nederlandsche vaartuigen kunnen maken, zijn nog te Aruba aangekomen. Krachtens de daartoe uitgevaardigde bevelen is echter aan zoodanige vaartuigen die gelijkheid verzekerd.

De tijdelijke schorsing der uitvoerregten naar vreemde plaatsen (zijnde die naar Curaçao niet belast) op het vee te Aruba, heeft een voldoende uitkomst opgeleverd, daar, hoe gering het getal ook zij, dezelve aanleiding heeft gegeven tot eenigen uitvoer naar Jamaïca, welke sedert eenige jaren geheel had opgehouden.

Te Aruba, zijn in 1851 ingeklaard 77 vaartuigen, metende 1448 ton, waarvan 14 in ballast, als:

Onder	Nederlandsche	vlag	50	
„	Venezuelasche	„	20	
„	Noord-Amerikaansche	„	1	
„	Engelsche	„	3	
„	Spaansche	„	1	
„	Nieuw-Grenadasche	„	2	
			77	vaartuigen
tegen in 1850			46	„ waaronder 8 in ballast
meer in 1851			31	vaartuigen.

ST. MARTIN.

De invoeren bepalen zich hoofdzakelijk tot artikelen van plaatselijk gebruik, terwijl de uitvoer bestaat uit het ingezamelde zout.

De pan in 1851 onvruchtbaar geweest zijnde, heeft de afzet van hetgeen van den vroegeren oogst in 1851 nog voorhanden was, de scheepvaart levendig gehouden.

Er zijn in 1851 uitgevoerd 117,289½ vaten zout, en er bleven op ultimo December van dat jaar nog plus minus voorhanden 25,000 vaten.

De gemiddelde prijs is in 1851 geweest 80 cents per vat, vrij aan boord.

De uitvoer heeft plaats gehad in de navolgende vaartuigen:

onder	Nederlandsche	vlag	46,	metende	tonnen	477
„	Noord-Amerikaansche	„	32,	„	„	5,553
„	Engelsche	„	156,	„	„	7,153
„	Zweedsche	„	13,	„	„	42
„	Fransche	„	14,	„	„	59
„	Deensche	„	2,	„	„	98
„	Spaansche	„	10,	„	„	466
		vaartuigen	273,	metende	tonnen	13,848

hetgeen, vergeleken met het jaar te voren, eene vermindering aanduidt van 61 vaartuigen en 10,102½ ton.

Gedurende 1851 zijn te St. Martin ingevoerd 10,861 Amsterdamsche ponden ruwe suiker, 7714 gallons rhum en 4365 gallons melassie.

ST. EUSTATIUS.

De invoer aldaar, hoofdzakelijk bestaande uit behoeften voor de plaats of het eigen gebruik, heeft in 1851 bedragen eene waarde van ƒ 90,000.

Van de inlandsche producten, waarvan de oogst hierboven is opgegeven, zijn uitgevoerd:

suiker, 190,000 oude Amsterdamsche ponden;

melassie, geen;

rhum, 2090 gallons;

yams, 616,965 oude Amsterdamsche ponden;

aardappelen (patates) 1044 vaten;

grondnoten 30 vaten;

waarvan de gemiddelde opbrengst wordt geschat op ƒ 33,366.12⁵.

In 1851 zijn binnen gekomen en vertrokken:

onder	Nederlandsche	vlag	82	vaartuigen,	met.	546	ton;
„	Engelsche	„	233	„	„	4,850	„
„	Noord-Amerikaansche	„	8	„	„	1,244	„
„	Fransche	„	9	„	„	211	„
„	Zweedsche	„	29	„	„	—	„
„	Deensche	„	3	„	„	240	„
			364	vaartuigen	met.	7,091	ton.

Met opzigt tot den handel op en van de eilanden, welke tot het Gouvernement van Curaçao behooren, doen de vorenstaande opgaven zien, dat Bonaire en Aruba, onder bijzondere omstandigheden verkeerende, en uit derzelver betrekking tot Curaçao voortspruitende wettelijke verordeningen, niet in aanmerking komen; dat St. Eustatius met eene verarmde bevolking en gestadigen achteruitgang der waarde van grondbezit en gebouwen, en herhaaldelijk door stormen en orkanen geteisterd, geen anderen handel heeft dan die gevoed wordt door de geringe eigene productie van voor uitvoer geschikte artikelen en benoodigdheden voor plaatselijk gebruik; dat St. Martin (*Nederlandsch gedeelte*) deszelfs grootste vertier vindt in de productie van het zout, doch overigens (in 1851 althans) voor den handel van geene beteekenis is.

Het valt moeijelijk op te geven, welke de invloed is der nieuwe Nederlandsche scheepvaartwetten op de scheepvaart en handel, die op en van die eilanden gedreven worden. Gaat men echter na den loop des handels te Curaçao; de wederaanknooping van directe betrekkingen met Engeland en Duitschland; de vaart van Curaçao op Jamaïca onder Nederlandsche vlag, welke vóór die nieuwe scheepvaartwetten onder vreemde en in de Engelsche kolonien bevoorregte vlag gedreven moest worden, dan mag men aannemen dat die invloed gunstig is.

Immers zijn thans bepaaldelijk in de vaart op Jamaïca de navolgende vaartuigen te Curaçao te huis behoorende:

1 schoenerbrik,	metende	87 ton
1 topzeilschoener,	„	72 „
3 schoeners,	„	respectivelijk 92, 82 en 70 tonnen.

alsmede een schoener nog onder Venezuelasche vlag, waarin de Curaçaosche handel geïnteresseerd is.

Deze vaartuigen worden bepaaldelijk gebezigd tot het vervoer van Pt. Cabello naar Jamaïca van ladingen vee, waarmede, op de reis van de eerste plaats, Curaçao wordt aangedaan, en, wat het voor dezen handel benoodigde kapitaal betreft, behoort hetzelve, zoo niet geheel, dan toch minstens voor $^{2}/_{3}$ gedeelten aan ingezetenen van Curaçao.

De vrij-handels-instellingen te Curaçao mogen gezegd worden aan derzelver doel te blijven beantwoorden. Men mag zelfs aannemen dat derzelver bestendiging eene onvermijdelijke voorwaarde is voor de weder ontluikende welvaart van dat eiland, hetwelk, gelijk bekend is, te kampen heeft met de concurrentie van andere omliggende plaatsen, bepaaldelijk van St. Thomas, hetwelk in het bezit is van eenen uitgestrekten handel en groote kapitalen, en daarbij het vereenigingspunt is van alle Engelsche stoompakketten.

Die concurrentie houdt Curaçao, hoezeer het dan ook langzaam vooruitgaat, met goeden uitslag vol, en dit zal gewis nog beteren, wanneer eenmaal dat eiland de zoo zeer gewenschte voordeelen eener geregelde pakketvaart zal bezitten, en van deszelfs uitmuntende ligging een meer algemeen gebruik zal worden gemaakt.

§ 5. *Scheepsbouw.*

In 1851 zijn te Curaçao gebouwd en van stapel geloopen 6 vaartuigen, gezamenlijk metende 332 ton.

L. Slavenbevolking.

In de behandeling en toestand der slaven is geene verandering gebragt.

De manumissien zijn geweest:

te Curaçao, Bonaire en Aruba.	95
„ St. Martin (*Nederlandsch gedeelte*). . . .	18
„ St. Eustatius	14
te zamen . .	127

De geboorten en sterfte onder de slavenbevolking, in verband van derzelver verhouding tot die bevolking, is in 1851 geweest als volgt:

TE	Aanwezig getal op 1 Januarij.	Geboorte.	Verhouding der geboorte tot het aanwezig getal.	Sterfte.	Verhouding der sterfte tot het aanwezig getal.
Curaçao.	5,573	264	4.73 pct.	134	2.4 pct.
Bonaire.	740	31	4.18 „	17	2.29 „
Aruba	602	23	4.0 „	6	1.0 „
St. Eustatius	1150	24	2.08 „	15	1.3 „
St. Martin	1612	54	3.34 „	14	0.87 „

TABELLARISCHE STAAT der sterfte onder de slavenbevolking op verschillenden ouderdom over het jaar 1851.

OUDERDOM.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	TOTAAL.
	Curaçao.		
Van 0 tot 3 jaren.	24	20	44
„ 3 „ 9 „	4	—	4
„ 9 „ 15 „	1	—	1
„ 15 „ 23 „	3	3	6
„ 23 „ 30 „	2	3	5
„ 30 „ 35 „	2	1	3
„ 35 „ 45 „	2	2	4
„ 45 „ 60 „	37	30	67
	Bonaire.		
Van 0 tot 3 jaren.	2	2	4
„ 3 „ 9 „	—	1	1
„ 9 „ 15 „	—	—	—
„ 15 „ 23 „	—	1	1
„ 23 „ 30 „	—	2	2
„ 30 „ 35 „	—	1	1
„ 35 „ 45 „	—	1	1
„ 45 „ 60 „	2	2	4

OUDERDOM.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	TOTAAL.
Aruba.			
Van 0 tot 3 jaren.	1	—	1
„ 3 „ 9 „	1	1	2
„ 45 „ 60 „	1	2	3
St. Eustatius.			
Van 0 tot 3 jaren.	3	1	4
„ 3 „ 9 „	—	1	1
„ 9 „ 15 „	—	1	1
„ 15 „ 23 „	—	1	1
„ 23 „ 30 „	—	1	1
„ 30 „ 35 „	—	—	—
„ 35 „ 45 „	—	3	3
„ 45 „ 60 „	2	2	4
St. Martin.			
Van 0 tot 3 jaren.	4	1	5
„ 3 „ 9 „	—	—	—
„ 9 „ 15 „	—	—	—
„ 15 „ 23 „	3	—	3
„ 23 „ 30 „	—	—	—
„ 30 „ 35 „	1	—	1
„ 35 „ 45 „	—	2	2
„ 45 „ 60 „	3	—	3

Wegens de gesteldheid der slaven valt overigens niets bijzonders op te merken.

Ten slotte wordt hier nog omtrent het in den jare 1849 aan de Slaven-eigenaars te St. Martin verstrekte voorschot van *f* 10,000, het volgende medegedeeld.

Het bedoelde voorschot, na den door de vrijverklaring der slaven op het Fransche gedeelte te weeg gebragten schok aangevraagd en verstrekt, had ten doel de bevordering eener overeenkomst tusschen de meesters en de slaven om derzelver verhouding en den arbeid der laatsten meer stelselmatig te regelen, en zoo doende de plantagie te doen bewerken voor gezamenlijke rekening of wel tegen betaling van een vast te stellen loon.

Die overeenkomst heeft echter nimmer haar beslag gekregen, daar de planters nader de overtuiging erlangden, dat zij slechts aan eene zijde, namelijk van den

kant der meesters, verbindend kon zijn, dewijl de slaaf, door overlooping naar het Fransche gedeelte, steeds het middel in handen had om elke verbindende bepaling ten aanzien zijns meesters te ontgaan. Hieruit is genoegzaam af te leiden, dat het verleenen van dien geldelijken bijstand geen doel getroffen heeft.

De desertie onder de slaven heeft voortdurend plaats; als onvermijdelijk gevolg daarvan is ook de landbouw al meer en meer in verval geraakt. De planters bevinden zich daardoor in eenen benarden toestand, hetgeen, gevoegd bij het onvruchtbaar zijn der zoutpan, voor de meesten hunner de teruggave dier gelden, ten minste voor het tegenwoordige, hoogst bezwaarlijk zoo niet ondoenlijk maakt.

De Minister van Kolonien,

CHS. F. PAHUD.

BIJLAGE A.

STAAT

DER

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VAN DE EILANDEN

CURAÇAO, BONAIRE EN ARUBA,

OVER

1851,

vergeleken met de raming van dat jaar.

OMSCHRIJVING.	GERAAMD BEDRAG.	WERKELIJK BEDRAG.
Belasting op grondeigendommen, hypotheken en slaven .	*f* 39,000.00	*f* 39,303.16
Idem op het personeel en mobilair.	6,500.00	6,534.40
Zegelregt.	7,500.00	7,510.60
Accijns op ingevoerde goederen	11,000.00	19,200.00^{5}
Patenten	4,336.00	4,500.00
Venduregten.	8,000.00	1,974.05^{5}
Belasting op de erfvolging of collaterale successie . . .	300,00	516.71
Id. „ den verkoop en alienatie van slaven. . .	600.00	1,684.40
Id. „ den uitvoer van slaven	40.00	26.67
Id. „ huisbedienden.	400.00	370.00
Huur van 's Lands slaven	72.00	48.00
Belasting op het slagten van vreemd horenvee. . . .	300.00	342.00
Inkomsten van de vleeschhal	3,000.00	4,444.40
Haven- en veiligheidsregt	5,000.00	4,918.01^{5}
Leges, meetloon van vaartuigen, boeten, briefporten en verkoop van havenreglementen.	700.00	843.96
De 50ste penning.	2,400.00	2,708.08
De 40ste penning.	2,000.00	3,917.96
Contributie tot instandhouding der schutterij	5,500.00	5,316.00
Agio's van verkochte wissels	8,750.00	8,189.25
Belasting op loterijen	200.00	„
Opbrengst van vergunde zoutpannen	100.00	165.04
Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioenen.	8,000.00	9,264.12^{5}
Renten van het kapitaal, vroeger op het grootboek der nationale schuld ingeschreven ten name van het voormalig West-Indisch pensioenfonds.	5,473.64	5,473.62
Restitutie van verplegingskosten ten laste van 's Rijks marine, alsmede voor aan 's Rijks schepen te leveren medicamenten	3,000.00	2,019.11^{5}
Diverse inkomsten.	90.00	116,70
Netto opbrengst der producten	8,402.50	4,700.65^{5}
Inkomsten van het eiland Bonaire	73,950.00	88,904.72^{5}
Id. „ „ „ Aruba.	10,150.00	8,793.35^{5}
	f 206,764.14	*f* 231,785.00

OMSCHRIJVING.	GERAAMD BEDRAG.	WERKELIJK BEDRAG.
Kosten van algemeen bestuur	*f* 22,090.00	*f* 22,090.00
Departement van politie en justitie.	21,653.00	21,458.40^5
Departement van finantien.	34,591.95	34,591.95
Kosten van de eeredienst en het lager onderwijs . . .	25,877.76	25,442.96
Plaatselijke en huishoudelijke kosten	16,000.00	16,000.00
Kosten van 's Lands gebouwen en eigendommen . . .	14,000.00	12,607.64
Kosten van de geneeskundige dienst	14,096.00	12,521.98
Militaire kosten	138,000.00	138,000.00
Kosten der genie, fortificatien en middelen van defensie.	8,346.70^5	3,956.88
Kosten ter bevordering van nieuw ingevoerde cultures .	12,050.12^5	9,278.24
Uitgaven van het eiland Bonaire	49,292.10	55,613.24
Id. „ „ „ Aruba	15,019.75	14,601.36
Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden. .	10,000.00	8,472.47
	f 381,017.39	*f* 374,635.12^5

BIJLAGE B.

STAAT

DER

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VAN HET EILAND

St. EUSTATIUS,

OVER

1851,

vergeleken met de raming van dat jaar.

OMSCHRIJVING.	GERAAMD BEDRAG.	WERKELIJK BEDRAG.
Belasting op producten van suikerplantagien	*f* 900.00	*f* 898.60^{5}
„ „ het vee	140.00	92.00
„ „ de huishuur	325.00	281.18
„ „ hypotheken en notariele obligatien	1,000.00	862.81
„ „ den verkoop van slaven	25.00	5.00
Contributie voor de schutterij	350.00	317.00
Grondregten	600.00	458.25
Patentregten	500.00	627.33^{5}
Zegelregt	400.00	716.28
Venduregten	200.00	808.74
De 50ste penning	40.00	6.00
De 40ste penning	50.00	75.00
Regt op de collaterale successie	50.00	„
Zeebrieven	5.00	3.50
Leges	200.00	275.50
Kortingen op de inkomsten van ambtenaren, wegens pensioenen	1,100.00	994.10^{5}
	f 5,885.00	*f* $6,421.30^{5}$

OMSCHRIJVING.	GERAAMD BEDRAG.	WERKELIJK BEDRAG.
Kosten van het algemeen bestuur	*f* 6,944.00	*f* 6,801.93
Kosten van politie en justitie	3,520.00	3,297.92
Departement van finantien.	11,004.93	7,068.97
's Landsgebouwen en eigendommen.	500.00	448.98
Kosten der schutterij	700.00	344.74
Militaire kosten	10,981.14^{5}	8,377.13
Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden. .	800.00	1,320.02^{8}
	f 34,450.07^{5}	*f* 27,749.70^{5}

BIJLAGE *C.*

STAAT

DER

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VAN HET EILAND

ST. MARTIN,

OVER

1851.

vergeleken met de raming van dat jaar.

OMSCHRIJVING.		GERAAMD BEDRAG.		WERKELIJK BEDRAG.
Inkomende regten	*f*	3,800.00	*f*	5,611.56
Uitgaande regten en vlaggegelden		10,400.00		4,683.96
Zegelregt		600 00		822.00
De 50ste penning		100.00		247.12
Leges van diverse kantoren		30.00		23.00
Admissie-ceelen tot den verkoop van sterkendrank		250.00		229.99
Venduregten		250.00		423.79
1 per cent op hypotheken ten voordeele van vreemde en non-residenten		80,00		31.34
Successie-regten		30.00		„
Lastgelden op vaartuigen		„		10.81
Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioenen		2,000.00		1,940.65
Diverse ontvangsten		„		1,309.60
	f	17,540.00	*f*	15,333.82

OMSCHRIJVING	GERAAMD BEDRAG.	WERKELIJK BEDRAG.
Kosten van het algemeen bestuur	ƒ 5,800.00	ƒ 5,606.60
Kosten van politie en justitie	6,424.00	6,424.00
Departement van finantien	10,360.00	8,615.12
Militaire kosten	13,329.96	9,932.13
Landsgebouwen en eigendommen	1,750.00	945.73
Kosten van de eeredienst en het schoolwezen	1,240.00	1,240.00
Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden. .	1,500.00	7,159.18
	ƒ 40,403.96	ƒ 39,922.76

BIJLAGE D.

OPGAVE der Gouvernements-cultures op het eiland *Curaçao*, over het jaar 1852.

NAAM van het ETABLISSEMENT.	Getal bunders.	Soort van product.	Hoeveelheid producten geleverd gedurende 1852.	Geldwaardig bedrag der producten.	*Aanmerkingen.*
De Hoop . . .	„	Cochenille	575 pond.	ƒ 1,460.50	

BIJLAGE E.

OPGAVE der Gouvernements-cultures op het eiland *Bonaire* over het jaar 1852.

NAMEN der ETABLISSEMENTEN.	Getal bunders.	Soort van product.	Hoeveelheid producten geleverd gedurende 1852.	Geldwaardig bedrag der producten.	*Aanmerkingen.*
Guatemala . . .	4½	Cochenille	2,171½ pond.	ƒ 5,367.25^{5}	
Mexico	2				
Amboina . . .	„	Aloë	12,603 „	2,268.54	
			TOTAAL	ƒ 7,635.79^{5}	

BIJLAGE F.

OPGAVE der Gouvernements-cultures op het eiland *Aruba* over het jaar 1852.

NAMEN der ETABLISSEMENTEN.	Getal bunders.	Soort van product.	Hoeveelheid producten geleverd gedurende 1852.	Geldwaardig bedrag der producten.	*Aanmerkingen.*
Canachito . . .	7	Cochenille	3,187¼ pond.	ƒ 7,783.23	
Socotora . . .	9	Aloë	2,318 „	416.34	
Kommandeursbaai	4	„	„	„	
			TOTAAL	ƒ 8,199.57	

BIJLAGE G.

GENERALE STAAT

VAN

UITGAVEN EN OPBRENGSTEN

aan Cochenille en Aloë

DER ONDERSCHEIDENE ETABLISSEMENTEN VAN CULTUUR

OP DE EILANDEN

CURAÇAO, BONAIRE EN ARUBA,

OVER HET DIENSTJAAR

1852,

Uitgaven.

EILANDEN.	NAMEN DER ETABLISSEMENTEN.	Directiekosten en tractementen der opzigters.	Arbeidsloon en verdere uitgaven.	TOTAAL.	Generaal totaal van elk eiland.
Curaçao . .	De Hoop . . .	ƒ 1,000.00	ƒ 2,133.35	ƒ 3,133.35	ƒ 3,133.35
Bonaire . .	Guatemala . . . Mexico . . . . Amboina. . . .	ƒ 1,105.00	ƒ 2,678.44^{5}	ƒ 3,783,44^{5}	3,783.44^{5}
Aruba. . .	Canachito . . . Kommandeursbaai.	ƒ 1,820.00	ƒ 6,648.22^{5}	ƒ 8,468.22^{5}	8,468.22^{5}
	Gezamenlijk bedrag der uitgaven voor de drie eilanden . .				ƒ 15,385.02

RECAPITULATIE.

	UITGAVEN.	OPBRENGSTEN.	MEERDERE UITGAVEN.	MEERDERE OPBRENGSTEN.
Curaçao	ƒ 3,133.35	ƒ 1,460.50	ƒ 1,672.85	„
Bonaire. . . .	3,783.44^{5}	7,635.79^{5}	„	ƒ 3,852.35
Aruba	8,468.22^{5}	8,199.57	268.65^{5}	„
	ƒ 15,385.02	ƒ 17,295.86^{5}	ƒ 1,941.50^{5}	ƒ 3,852.35

Opbrengsten.

HOEVEELHEID PRODUCTEN.			Geldswaardig bedrag.	TOTAAL van elk eiland.
De Hoop	1118¼ pond cochenille.	*f* 2,641,32^5		
Fortuin	594½ „ id.	1,406.43	*f* 4,047.75^5	
	1712¾ pond.			
De Hoop	2770 pond aloë		609.40	
				f 4,657.15^5
Guatemala, Mexico, Fontein	nihil.			
Amboina	12,581 pond aloë.			2,396.02
Canachito	2425½ „ cochenille.	*f* 5,667.37^5		
	4587 „ aloë.	825.66	*f* 6,493.03^5	
				6,493.03^5
Gezamenlijk bedrag der opbrengsten van de drie eilanden voor:				
	4,138¼ pond cochenille		*f* 9,715.13	
	19,938 „ aloë		3,831.08	
				13,546.21

NB. Onder het arbeidsloon enz. voor de etablissementen te Bonaire is niet begrepen het bedrag der voeding en kleeding van de landsslaven, welke tot het werk aan de cultuur zijn gebezigd geworden.

BIJLAGE III.

STAAT

VAN DEN

INVOER OP CURAÇAO

OVER HET JAAR

1851.

Ossenhuiden.	Pakken à 50 geitenvellen.	Vaten en zakken koffij.	Zakken cacao.	Ceroenen en indigo.	Okshoofden, pakken, vaten en vaatjes tabak.	Okshoofden, vaten, pakken en kisten suiker.	Okshoofden, pijpen en vaten rhum.	Tonnen verwhout.	Kisten, balen, pakken, vaten enz. stukgoederen.	Kisten, balen, pakken, vaten, stukken enz. koopmanschappen.	Vaten, kisten, vaatjes, kistjes, stukken enz. drooge provisie.	Vaten, kisten, vaatjes, kistjes, stukken enz. natte provisie.	Okshoofden, vaten, pijpen en kelders jenever, brandewijn en andere sterke dranken.	Okshoofden, pijpen, vaten, kisten wijn in soorten.	Blokken en stukken, mahonij- en ander hard hout.
19,726	2733	2522	662	2	2418	5700	692	1005	1066	242,188	13,509	31,197	5559	3668	2331

NB. Onder de hierna te noemen rubrieken worden begrepe

Onder provisien.

Amandelen.
Beschuit.
Boonen.
Erwten.
Gort en gepelde garst.
Kassave-koeken.
Aardappelen.
Appelen.
Azijn.
Boter.
Hammen.
James.
Kaarsen.
Korenten.
Mosterd.
Olie. (Raap-, lijn en olijf-)
Reuzel.
Rijst.
Specerijen.
Stijfsel.
Thee.
Vermicelli.
Zaden.
Rolpens.
Rozijnen.
Spek.
Tongen.
Uijen.
Vleesch.
Visch.
Vruchten. (ingelegde)
Idem. (gepekelde)
Worst. (Pekel- en rook-)
Zeep.

Balen, vaten, pakken enz., inhoud onbekend.	M. v. timmerhout.	Stuks scheepstimmerhout.	Stuks scheepsrondhout.	Stuks sparren.	Vaten pek, teer, harpuis en smeer.	Schepels maïs.	Okshoofden, vaten meel in soorten.	Kisten, kistjes en stukken kaas.	Pond staaf-, band- en bladijzer.	Pond staaf-, band- en bladkoper.	Pakken hoedenstroo.	Vaatjes buskruid.	Vaten, balen en zakken wol.	Vaten Zout.	Tonnen watapana-peul.	Kisten en kistjes sigaren.
70,892	534	2893	125	528	4061	48,438	1919	3242	27,750	8150	3726	738	833	„	31	483

begrepen de artikelen onder elk staande, als:

Koopmanschappen.

Aarde-, porselein- en glaswerk.
Borstelwerk.
Dakpannen.
Duigen.
Garens.
Hoeden.
Hoepels. (houten)
Kanapé's.
Klinkers.
Kolen. (Smids-)
Kurken.
Leder.
Lijen.
Lakmoes-mos.
Matten. (vloer-)
Meubelen.
Medicijnen.
Papier.
Pomade.
Reukwater.
Salsaparille.
Schilderijen.
Schoenen en Laarzen.
Slijpsteenen.
Spiegels.
Stoelen.
Touwwerk.
Verwwaren.
IJzerwaren.

Stukgoederen.

Lakens en andere wollen stoffen.
Lijnwaden. (katoenen)
Linnen. (alle soorten)
Zeildoek.
Zijden stoffen.

BIJLAGE I.

STAAT

VAN DEN

DOORVOER OP CURAÇAO

OVER HET JAAR

1851.

4500	Ossenhuiden.
222	Vaten en zakken koffij.
480	Zakken kakao.
20	Okshoofden, pakken, vaten en vaatjes tabak.
152	Okshoofden, pakken, vaten en kisten suiker.
26	Okshoofden, pijpen en vaten rhum.
219	Tonnen verwhout.
1203	Kisten, balen, pakken, vaten en stukgoederen.
60,592	Kisten, balen, pakken, vaten, enz., koopmanschappen.
50	Vaten, kisten, vaatjes, kistjes, stukken enz., drooge provisie.
1745	Idem, natte provisie.
411	Okshoofden, pijpen, vaten, kelders jenever, brandewijn en andere soorten van sterke dranken.
637	Okshoofden, pijpen, vaten, kisten wijn in soorten.
624	Blokken en stukken mahonij- en ander hard hout.
4901	Balen, vaten, pakken enz., inhoud onbekend.

M. v. timmerhout.	9
Stuks scheepstimmerhout.	61
Stuks sparren.	8
Vaten pek, teer, harpuis en smeer.	60
Schepels maïs.	4400
Okshoofden en vaten meel in soorten.	1187
Kisten, kistjes en stukken kaas.	4
Ponden staaf-, band- en bladijzer.	30,728
Pakken hoedenstroo.	5
Vaatjes buskruid.	465
Vaten zout.	104
Tonnen watapana-peul.	3
Kisten en kistjes sigaren.	363
Ponden staaf-, band- en bladkoper.	443

BIJLAGE I.

S T A A T *van den doorvoer op Curaçao over* 1852.

Vaten en zakken koffij.	4
Zakken cacao.	1715
Ceroenen indigo.	9
Okshoofden, pakken, vaten en vaatjes tabak.	245
Okshoofden, vaten, pakken en kisten suiker.	287
Okshoofden, pijpen en vaten rhum.	165
Tonnen verwhout.	189
Kisten, balen, pakken, vaten enz., stukgoederen.	834
Kisten, balen, pakken, vaten, enz., koopmanschappen.	29,324
Vaten, kisten, vaatjes, kistjes, stukken enz., drooge provisie.	9841
Vaten, kisten, vaatjes, kistjes, stukken enz., natte provisie.	1826
Okshoofden, vaten, pijpen en kelders jenever, brandewijn en andere sterke dranken.	1716
Okshoofden, pijpen, vaten, kisten wijn in soorten.	1330
Blokken en stukken mahonij- en ander hard hout.	462
Balen, vaten, pakken enz., inhoud onbekend.	1450
Schepels maïs.	21,984
Okshoofden en vaten meel in soorten.	1108
Kisten, kistjes en stukken kaas.	775
Ponden staaf-, band- en bladijzer.	25,990
Vaatjes buskruid.	2
Vaten, balen en zakken katoen.	707
Vaten zout.	1050
Kisten en kistjes sigaren.	62

BIJLAGE M.

STAAT,

aantoonende het getal Vaartuigen en derzelver Tonnemaat en Vlaggen, welke gedurende het jaar 1852 in de haven van Curaçao zijn binnengevallen.

OPGEMAAKT UIT DE STATEN VAN IN- EN DOORVOER.

Onder welke vlag.	Uit Europesche havens.								Uit Noord-Amerikaansche havens									
	Van Amsterdam.		Van Rotterdam.		Van Liverpool.		Van Hamburg.		Van Boston.		Van Nieuw-York.		Van Wilmington.		Van Baltimore.		Van Bangor.	
Nederlandsche	1	104	3	510	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Spaansche	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Engelsche	1	163	"	"	5	910	"	"	"	"	2	314	"	"	"	"	"	"
Hamburgsche	"	"	"	"	"	"	1	174	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Amerikaansche	1	158	"	"	"	"	"	"	9	1554	25	4004	2	361	1	83	2	357
Venezuelasche	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Grenadasche	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Deensche	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Dominicaansche	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
TOTAAL	3	425	3	510	5	910	1	174	9	1554	27	4318	2	361	1	83	2	357

Onder welke vlag.	Uit havens van Zuid-Amerikaansche											
	Uit Venezuelasche havens.											
	Van Languayra.		Van Pte. Cavello.		Van Coro.		Van Barcelona.		Van Maracaibo.		Van andere.	
Nederlandsche	11	709	38	1434	6	242	4	99	42	1802	14	363
Spaansche	2	259	"	"	"	"	"	"	1	108	"	"
Engelsche	1	235	1	168	"	"	"	"	"	"	"	"
Hamburgsche	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Amerikaansche	2	442	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Venezuelasche	11	603	33	1785	42	2342	2	151	8	622	17	585
Grenadasche	"	"	1	29	1	29	"	"	"	"	"	"
Deensche	1	75	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Dominicaansche	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
TOTAAL	28	2323	73	3416	49	2613	6	250	51	2532	31	94[illegible]

Uit havens van Zuid-Amerikaansche (Venezuelasche havens): 238 vaartuigen. 12,082 tonnen.

RECAPUTILATIE	Uit Europesche havens	Uit Noord-Amerikaansche havens	Totaal
	12 vaartuigen.	41 vaartuigen.	292 vaartuigen.
	2019 tonnen.	6673 tonnen.	14,242 tonnen.

…ATEN.						UIT WEST-INDISCHE KOLONIALE HAVENS.																								
						UIT NEDERLANDSCHE.																								
Van Nieuw Grenada.		Van Haïti.		Van Dominica.		Van Suriname.		Van St. Eustatius en St. Martin.		Van Aruba.		Van Bonaire.		Van Spaansche.		Van Engelsche.		Van Fransche.		Van Deensche en Zweedsche.		Met avarij.		Van zee.		TOTAAL.		*Aanmerkingen.*
0	408	5	224	12	334	4	225	4	348	29	346	121	994	8	309	13	999	3	99	45	2659	1	10	2	215	376	12,433	
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	20	1847	″	″	″	″	1	108	1	103	″	″	25	2,425	
″	″	″	″	″	″	″	″	1	21	1	27	″	″	″	″	11	1270	″	″	3	90	″	″	″	″	26	3,198	
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	74	″	″	″	″	2	248	
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	2	332	12	2106	1	187	3	436	″	″	″	″	60	10,020	
4	226	″	″	1	33	″	″	″	″	2	64	24	700	″	″	17	1775	″	″	2	153	2	121	″	″	165	9,160	
7	420	″	″	9	216	″	″	″	″	1	110	″	″	″	″	1	112	″	″	″	″	″	″	″	″	20	916	
″	″	″	″	3	157	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	31	″	″	″	″	5	263	
″	″	″	″	3	142	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	3	142	
1	1054	5	224	28	882	4	225	5	369	33	547	145	1694	30	2488	54	6262	4	286	56	3551	4	234	2	215	682	38,805	

187 vaartuigen. 2835 tonnen.

331 vaartuigen.

15,422 tonnen.

Komt bij vaartuigen welke voor doorvoer hebben ingeklaard	47	3,880
TOTAAL in 1851	729	42,685
TOTAAL in 1850	605	31,151
MEER in 1851 dan in 1850	124	11,534

VERSLAG van het beheer onzer bezittingen ter Kuste van Guinea en van den staat waarin dezelve zich bevinden, over het jaar 1851.

Over het jaar 1851 kan het volgende betrekkelijk de Nederlandsche bezittingen ter Kuste van Guinea worden medegedeeld.

De bevolking is rustig geweest. Een tusschen de kwartieren 4 en 7 van Elmina gerezen twist had geene gevolgen en werd met eene geldboete gestraft.

Op den 6den April woedde te Accra een brand, waardoor het grootste gedeelte der woningen vernield werd en 8 personen het leven verloren. Bij deze gelegenheid kwam de fungerende kommandant van het Engelsche fort Christiaansburg met eenige zijner onderhebbende militairen de onzen te hulp.

Ook te Elmina had op den 16den derzelfde maand een brand plaats, die vele huizen beschadigde, doch waarbij het verlies van menschenlevens niet te betreuren was.

Het schoolonderwijs was niet vooruitgaande en het getal kinderen die de school bezochten verminderd.

Het ambtelijk personeel ter Kuste leed in 1851 het verlies van een van deszelfs leden, zijnde de adsistent *A. J. Runckel*, die den 10den Junij overleed.

De getalsterkte van het garnizoen leverde geen noemenswaardig verschil met het voorgaande jaar op.

In 1851 zijn eenige pakken tabak, voor gouvernements-rekening ter Kuste van Guinea geteeld, in Nederland ontvangen. Die tabak is aan het onderzoek van deskundigen, zoo te Amsterdam als te Rotterdam, onderworpen. Het oordeel, hoewel niet zoo gunstig als gewenscht werd, kwam echter daarop neder, dat het goede tabak was, hoewel niet onder de edele soorten te rangschikken en daarom slechts gedeeltelijk voor sigaren-dekblad geschikt. Men was echter van gevoelen, dat de soort voor veredeling vatbaar is, wanneer er de noodige zorg aan besteed wordt. De daaruit vervaardigde sigaren werden goed van smaak en lucht bevonden.

Op den 13den Julij werd tabaks- en katoenzaad van Bahia te Elmina aangebragt. Het katoenzaad was bij ontvangst bereids tot bederf overgegaan, doch het tabakszaad bevond zich in goeden staat. Een en ander werd aan den adsistent *C. Meeuwsen* te Simbo, tot het nemen van proeven, toegezonden.

De wensch om de Nederlandsche bezittingen ter Kuste van Guinea door den landbouw op te beuren, en zoo doende bij te dragen tot maatschappelijke en zedelijke beschaving der Afrikanen, heeft de Regering de aandacht doen vestigen op een ander product, hetwelk aan het klimaat geëigend is en er zelfs in het wild groeit, namelijk de katoenplant.

Ook op de nabij gelegen Engelsche bezittingen werden proeven met den katoen-

Deze onderneming is sedert tot naar Axim tot stand gebragt en hoewel de ondersteuning van den handel nog zeer onbeduidend was, vermeende men aan het bereiken van het doel niet te kunnen twijfelen en de gebrekkige deelname tot op het oogenblik aan ongewoonte te moeten toeschrijven.

Dat de onderneming een niet onbelangrijk voordeel oplevert, blijkt daaruit, dat vroeger voor eenen brief van Accra naar Axim vijf gulden werd betaald, terwijl dit thans voor een gulden vijf en twintig cents plaats heeft.

Ook voor het Gouvernement is daardoor eene bezuiniging ontstaan, dewijl het daardoor mogelijk is geworden om over de geheele bezitting dienstbrieven te verzenden tegen eene betrekkelijk geringe uitgave van *f* 10 's maands; een bedrag hetwelk misschien later nog voor verdere vermindering zal vatbaar zijn.

Over de cultures is nog zeer weinig met bepaaldheid te zeggen. De tabaksteelt, in de maand Mei van 1850 te Simbo ondernomen, heeft in 1852 eene zeer goede, echter tot dekking der uitgaven onvoldoende proeve geleverd.

De heer *C. Meeuwsen* gaat steeds voort alles aan te wenden om de onderneming te doen gelukken.

Hij heeft echter een groot bezwaar gevonden in de dorheid van het door hem gebezigde terrein.

Het is hem namelijk gebleken, dat de grond niet langer dan twee jaren geschikt is om tabak voort te brengen. Het land, voor den derden keer beplant, brengt weinig anders dan eene geringe qualiteit van kerfgoed voort, terwijl, niettegenstaande de hoeveelheid planten in 1852 veel grooter was dan in 1851, het provenu geringer bleef.

Geen betere grond dan die thans bewerkt wordt te Simbo zijnde, is aan den adsistent *Meeuwsen* opgedragen om het tijdelijk voor tabak onbruikbaar land tot de katoenteelt te gebruiken.

Deze laatste cultuur, die eene zeer groote hoeveelheid water behoeft, stond echter, zoowel te Elmina als te Simbo, niet gunstig; vooral de jonge boompjes waren dor.

Die ongunstige uitkomst moet gezocht worden in het bestaan van insecten, die de boompjes aan den grond afknagen, iets waarvan de Nederlandsche onderneming tot dusverre bevrijd was gebleven.

Gedurende het jaar 1852 zijn ter reede van Elmina geankerd 65 schepen en wel als volgt: 6 Nederlandsche, 17 Engelsche, 10 Fransche, 12 Amerikaansche, 10 Sardinische, 6 Portugesche, 4 Hamburgsche.

Hiervan betaalden 39 ankergeld, terwijl als zonder invloed op de inkomsten moeten worden gerekend 26, te weten:

6 Nederlandsche schepen vrij van ankergeld; 11 binnen de 24 uren vertrokken en geen handel gedreven hebbende; 7 die in het vorige jaar betaald hebben; en 2 die in 1853 betaalden.

Van de zes Nederlandsche schepen vertrokken twee naar Oost-Indie.

In den nacht tusschen 27 en 28 Mei strandde de Nederlandsche schoener *Gouverneur van der Eb* op eenen afstand van ongeveer vier Engelsche mijlen van Cape-Coast. Door medewerking van het Engelsche bestuur was het mogelijk een gedeelte van het casco en de lading te redden. De equipage van bedoeld schip keerde per de Nederlandsche schepen *St. George de la Mina* en *Curaçao* naar het vaderland terug.

De handel was in 1852 niet onbelangrijk. Vooral te Elmina vertoonden zich in de laatste drie maanden van dat jaar vele boschnegers, die er hunne inkoopen tegen stofgoud bewerkstelligden.

De tonnemaat der in 1852 geankerde schepen kan niet met juistheid opgegeven worden. Van onze Nederlandsche schepen kwamen een van Bahia met rhum en rollen tabak, en drie met manufacturen, cauries, lood, jenever, geweren, provisien, steenkolen en glaswerk, van Rotterdam.

De militaire bezetting ter Kuste bestond in 1852 uit 112 onder-officieren en manschappen, met een 1sten luitenant tot kommandant en een officier van gezondheid.

Een staat van de ontvangsten en uitgaven voor de Kust van Guinea over 1852 wordt hiernevens gevoegd sub lit. *a.*

De Minister van Kolonien,
CHS. F. PAHUD.

BIJLAGE A.

STAAT

DER

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VOOR DE

NEDERLANDSCHE BEZITTINGEN

TER

KUSTE VAN GUINEA,

OVER

1852,

vergeleken met de raming van dat jaar.

OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	
	GERAAMD.	WERKELIJK.
Ankergeld	*f* 1,200.00	*f* 1,170.00
Boeten	1,000.00	2,314.84^{5}
Boeigelden	400,00	255.00
Diverse ontvangsten	200.00	608.12^{5}
Transporteren	*f* 2,800.00	*f* 4,347.97

OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	
	GERAAMD.	WERKELIJK.
UITGAVEN TER KUSTE.		
Personeel der civiele ambtenaren.		
Tractement van den Gouverneur	*f* 5,000.00	*f* 5,000.00
„ „ „ boekhouder en officier van justitie, tevens belast met de functien van secretaris en kassier.	2,400.00	2,400.00
„ „ drie residenten à *f* 1200 's jaars. . .	3,600.00	1,200.00
„ „ zes adsistenten 900 „ . . .	5,400.00	5,100.00
„ „ den fabriek- en magazijnmeester, tevens belast met de functien van opzigter van den trein	900.00	939.46
„ „ een schoolonderwijzer.	900.00	900.00
„ „ „ tolk voor de Fantijnsche taal . .	500.00	500.00
Tafelgeld voor den Gouverneur	640.00	640.00
Reis- en verblijfkosten der ambtenaren	700.00	753.12
Militaire tractementen en soldijen.		
Een officier van gezondheid der 1ste klasse, tevens belast met de administratie der apotheek	2,100.00	2,100.00
„ officier van gezondheid der 2de klasse (5 maanden).	416.65	388.59
„ 2de luitenant, fungerend kommandant der bezetting.	1,000.00	1,156.58
Toelage voor idem	300.00	225.00
Een adjudant-onder-officier	400.00	116.67 (Een adjudant-onder-officier en toelage)
Toelage voor idem	300.00	
Zes sergeanten à *f* 13 's maands	936.00	10,245.70 (Zes sergeanten t/m 78 Neger-soldaten)
Twaalf korporaals à 11 „	1,584.00	
Vijf horenblazers à 8 „	480.00	
Twee tamboers à 8 „	192.00	
24 Tapoeijer-soldaten à 8 „	2,304.00	
78 Neger-soldaten à 7 „	6,552.00	
Transporteren . .	*f* 36,604.65	*f* 31,665.12

OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	
	GERAAMD.	WERKELIJK.
Per transport . .	*f* 2,800.00	*f* 4,347.97
Totaal . .	*f* 2,800.00	*f* 4,347.97

OMSCHRIJVING.	BEDRAG. GERAAMD.	BEDRAG. WERKELIJK.
Per transport . .	*f* 36,604.65	*f* 31,665.12
Pensioenen, gagementen en onderstandgelden.		
Pensioen aan den gewezen adsistent Chr. Rühle . . .	500.00	500.00
„ „ „ „ „ Cl. Rühle . . .	420.00	420.00
„ „ „ „ fabrijk- en magazijnmeester H. Varlet	800.00	800.00
Gagementen aan gewezen militairen der bezetting en pensioenen aan landswerklieden	365.00	310.07^{5}
Gagement aan op Java gediend hebbende Afrikanen. .	4,800.00	6,638.10^{5}
Gratificatien aan gepasporteerden	400.00	2,096.00
„ bij de uitreiking van medailles	36.00	24.00
Ridder-soldijen	„	82.98
Onderstand aan de Negerhoofden van Elmina en de Acht Kwartieren	925.00	915.12
Onderstand aan den Vorst van Ashanty.	775.00	830.50
Uitgaven van verschillenden aard.		
Arbeidsloon aan gouvernements-werklieden	3,400.00	3,308.90
Idem voor de houtzagerij.	1,455.00	„
Kanoloonen	500.00	240.55
Onderhoud van gevangenen	250.00	216.35
Voor Negerfeesten, Zondags- en yamscostumen . . .	300.00	529.37^{5}
Onderhoud der forten en gebouwen	1,500.00	1,060.08^{5}
Aankoop van kano's	200.00	60.00
„ „ meubelen en tafelgereedschap.	400.00	632.00
„ „ palm-olie ter verlichting der forten. . .	400.00	214.12^{5}
Toelagen aan schrijvers	400.00	400.00
een opzigter bij den trein.	240.00	240.00
„ ziekenvader	96.00	95.98
„ hulponderwijzer.	100.00	100.00
„ bode bij de regtbank.	180.00	180.00
Transporteren . .	*f* 55,046.65	*f* 51,565.26^{5}

OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	
	GERAAMD.	WERKELIJK.
Per transport . .	*f* 2,800.00	*f* 17,564.07[5]
Totaal . .	*f* 2,800.00	*f* 17,564.07[5]

OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	
	GERAAMD.	WERKELIJK.
Per transport . .	f 58,295.00	f 51,853.66
Uitgaven in Nederland.		
Pensioen aan den gewezen gouverneur H. Bosch . . .	1,200.00	1,200.00
„ „ „ „ gewezen boekhouder en officier van justitie W. G. T. Derks . .	1,600.00	1,600.00
„ „ „ resident N. B. Groen.	651.00	651.00
„ „ de weduwe Pignari, geb. Grossi. . . .	400.00	400.00
„ „ de dochter van wijlen den generaal-majoor Verveer	1,800.00	1,800.00
„ „ den gewezen kapitein D. Stander . . .	800.00	800.00
Wachtgeld aan den gewezen secretaris der missie naar Coomassie, onder wijlen den generaal-majoor Verveer.	1,098.00	1,098.00
Kosten der uitzending van ambtenaren	1,000.00	1,000.00
Benoodigdheden voor de dienst ter Kuste	5,122.99	6,193.00
Onvoorziene uitgaven	333.01	1,300.00
Totaal . .	f 72,300.00	f 67,895.66